JEFREMOV_Oikumeeni äärel

Originaali tiitel:
И. Ефремов На краю Ойкумены
Издательство ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия» 1952

Tõlkinud B. Betlem

PROLOOG

Karge sügistuul kihulas üie Neeva avana virvendava pinna. Pelropavlovski kindluse terav tornilipp näis päikeselise päeva eredas valguses laeva sinavasse kõrgusse tungiva kuldse kiirena Selle all painulas sujuvall oma laia võimsal selga Los,,isiid. õõlsudes ja sädeldes piserdasid lained rütmiliselt kaldapealse heledaid graniitastmeid.

Pingil isluv noor imrernees vaalas kella, kargas püsli ja hakkas kiiresli sammuma piki Admiralileedihoonest mööduvat kaldaäärset tänavat. Kollased müürid sirutasid kõrgusse oma valget sammaskrooni selges sügisõhus. Autod kihulasid hääletult mööda läikima hõõrdunud

5

asfalti, silmipimestavalt eredad päikeselaigud mänglesid nende puhtatel aknaklaasidel ja kerede mitmevärvilisel emailil.

Noormees sammus kiiresti mööda kaldaäärset teed, pööramata tähelepanu pidulikule elevusele enda ümber. Ta astus kindlalt ja kergelt. Noormehel hakkas palav, ta lükkas oma meremehemütsi kuklasse. Mürisesid sillalt alla ronivad trammid. Noor meremees läbis sügispurpuris lõõskavate puudega aiakese, sammus edasi piki suurt väljakut ja peatus hetkeks sissekäigu ees, kus poleeritud graniidist hiiglased toetasid massiivset rõdu kõnnitee kaarja tõusu kohal. Kahel hiiglaslikul graniitkehal võis veel märgata sakslaste pommidest tekkinud haavade arme. Noormees sisenes raske ukse kaudu, võttis seljast musta sineli ja tõttas laia valgest marmorist trepi poole, mis suundus poolhämarast vestibüülist marmorkujudega raamistatud heleda sammastiku juurde.

Rõõmsalt naeratades tuli talle vastu sale neiu. Tema tähelepanelikud, teineteisest kaugel asetsevad hallid silmad tumenesid, omandasid sooja värvingu. Meremees heitis neiule pisut kohmetu pilgu. Too pistis käigul riietehoiu numbri avatud käekotti — järelikult ei olnud noormees hilinenud. Noormees elavnes ja tegi enesekindlalt ettepaneku alustada vaatlust alt, muinsusese-mete osakonnast.

Tunginud läbi külastajatehulga, jõudsid noormees ja neiu sammaste vahele, mis kandsid eredate värvidega kirjuksmaalitud lage. Nad möödusid mitmest suurest saalist. Pärast vaaside kilde ja arusaamatute pealkirjadega plaate, pärast morne, musti vana-egiptuse raidkujusid, sarkofaage, muumiaid ja kõiki teisi matuse-talituse esemeid, mis näisid veelgi süngematena ala-korruse hämarate saalide võlvide all, tärkas soov eredate värvideja päikese järele. Noormees ja neiu ruttasid ülespoole. Nad läbisid kiiresti veel kaks tuba, suundudes külgmise trepi poole, mis viis väikesest ruumist, mille kitsaste akende kaudu paistis kahvatu taevas, ülemistesse saalidesse. Mitu kaheksatahulist koonilist vitriini seisis valgete sammaste vahel, — nendesse asetatud väikesed antiiksed kunstiteosed ei köitnud möödujate tähelepanu.

6

Äkki ilmus kolmandas vitriinis neiu silme ette imeilusa sinakasrohelise värvi laik, mis oli nii ere, et näis, nagu kiirgaks ta omaenda valgust. Neiu tõmbas oma kaaslase vitriini juurde. Hõbedasele sametile oli kaldu kinnitatud ümaraservaline lame kivi. Ta oli erakordselt puhas ja läbipaistev, tema sätendav sinakasroheline värvus oli ootamatult rõõmus, helge ja sügav, läbi-

paistva veini maheda varjundiga. Siledal, nähtavasti inimese käega poleeritud ülemisel pinnal paistsid silma puhtalt sisse lõigatud väikese sõrme suurused inimkujud.

Kivi värvus, hiilgus ja valgust kiirgav läbipaistvus eraldusid teravalt saali sünge karmuse ja sügistaeva kahvatute värvide keskel.

Neiu kuulis, kuidas ta kaaslane tõmbas sügavalt hinge, nägi tema mälestustest looritatud pilku.

«Niisugune on meri lõunas selge ilmaga, keskpäeva ajal,» lausus aeglaselt noor meremees. Pealtnägija vankumatu kindlus kõlas tema sõnades.

«Mina pole seda näinud,» vastas neiu, «ainult tunnen selles kivis mingit sügavust, valgust või rõõmu, ei oska öelda, mida nimelt.. . Kus küll selliseid kive peaks leiduma?»

Ei suur neljale vitriinile ühine pealkiri «Antide matmispaigad VII sajandil, Kesk-Dneprimaa, Rossi jõgi»

Ei väike silt vitriinil endal «Grebenetski kurgaan, vana sugukondlik pühamu» ei selgitanud noortele mitte midagi. Arusaamatud olid ka esemed, mis ümbritsesid suurepärast kivi: roostest tundmatuseni rikutud nugade ja piikide tükid, lamedad kausid, mingisugused mustaks tõmbunud pronksist ja hõbedast trapetsikujulised ripatsid.

«Need on välja kaevatud Kiievi oblastis,» arutles mõtlikult noormees, «kuid ma pole kuulnud, et seal voi kusagil Ukrainas kaevandataks selliseid kive ... Kellelt võiks seda küsida?» Noormees vaatas avaras saalis ringi.

Nagu kiuste ei olnud, mitte ühtki ekskursioonijuhti läheduses, ainult naisvalvur istus trepi juures nurgas.

7

Ülalt koslis samme, treppi mööda luli alla saali pikk mees hoolikall lriigilud mustas ülikonnas. Asjaolu, el naisvalvur tõusis loolill ning tervitas aupaklikult, võimaldas neiul eksimalull ära arvala, el see mees on siin mingisugune ülemus. Neiu müksas kergell oma kaaslasl, kuid loo aslus juba lulijale vaslu, ajas enda sõjamehelikult sirgu ja alustas:

«Kas teilt tohib midagi küsida?»

«Palun. Mida le soovile?» ülles õpellane ja lema rahulikud silmad tõmbusid lühinägelikull pilukile, kui la silmitses noori.

Nooruk selelas, mis nimelt neid huvilab. Õpetlane naeratas.

«Teil on vaistu, noormees!» lausus ta heakskiitvalt. «Te sattusite meie muuseumi ühele kõige huvitavamale asjale! Kas te silmitsesite hoolikalt kujutist kivil? Ei? On väike? Aga milleks on siis olemas see seadis? Vaadake!» Õpetlane haaras kinni puitraamisl, mis oli kinnitatud vilriini ülemise osa külge ja laskis selle alla. Olse kivi kohale asetus suur luup. Plõksalas lüliti ja ere valgus ujutas üle kivi pinna. Huvitudes veelgi enam, vaatasid neiu ja noormees luupi. Sisselõigalud kujud kivil suurenesid, muutusid elavaiks. Läbipaislva sinakasrohelise plaadi ühel äärel oli vähesle peenle joontega tähistatud alasti neiu kuju, kes seisis põse juurde tõstetud parema käega. Tihedale kähardunud juuste lokid laskusid selge kaarega märgitud õlakumerusele. Erili hoolikalt kujutatud nägu just kui paiskas uhkes pöördes esile oma ilu.

Kogu ülejäänud kivipinna võlsid enda alla kolm meesfiguuri, mis olid teostatud veel suurema meislerlikkusega kui neiu kujulis.

Sihvakad, tugevate lihastega kehad olid tardunud liikumise momendil. Kehade pöörded olid jõulised, järsud ja ühllasi elegantselt tagasihoidlikud. Võimas mees keskel, pikem kui kaks tema kõrval seisjal, sirulas oma käed laiali nende õlgadele. Kaks odadega relvastatud meest tema mõlemal küljel seisid lähelepanelikult kallutalud peadega. Nende poosides oli uljaste sõjameesle pingsal valvsust, kes on valmis kindlalt tagasi tõrjuma iga vaenlast.

8

Kolm väikest kuju olid valmistatud meisterlikult. Idee — vendlus, sõprus ja ühine võitlus — oli nendes väljendatud ebatavalise jõuga.

Samaaegselt taustaks ning materjaliks kasutatud selge läbipaistva kivi võlu tugevdas teose kaunidust. Soe niiske helk, mis näis väljuvat kusagilt kivi külma läbipaistvuse sügavikust, lisas kolme, üksteist embava mehe kehale päikesevalguse kuldset lustakust....

Kujude all ja alumise serva siledal murrukohal võis märgata ebaühtlaselt ning kiiruga kritseldatud arusaamatuid märke.

«Noh, kas olete küllalt imetlenud? Näen, et, see teid veetleb!» Õpetlase hääl sundis noori võpatama. «Hästi. Soovite, ma jutustan teile veidi sellest kivist? See kivi on üks mõistatusi, mida me mõnikord kohtame muistsetes ajaloolistes dokumentides. Milles siis peitub mõis-tatus? Kuulake järjekorras. See on berüll[1], kaunis sageli esinev mineraal. Kuid sellised sinakasrohelised veest puhtamad berüllid on äärmiselt haruldased. Kogu maailmas leidub neid ainult Aafrika lõunaosas. Seda esiteks. Nüüd aga, meie ees pole lihtne kivi, vaid gemm — niisuguseid asju armastati teha vana-kreeka kunsti õitseajal Hellases. Kuid berüll on väga kõva mineraal. Et lõigata sellesse kujutisi niisuguse täpsusega, selleks peab lõikama ainult teemantidega, Hellase meistritel neid aga ei olnud. Seda teiseks. Edasi, kolmest meesfiguurist kujutab keskmine kahtlemata neegrit, parempoolne — helleeni, vasakpoolne aga kedagi Vahemeremaade teiste rahvaste hulgast: võib-olla kreetalast või etruski. Ja lõpuks, inimkeha kujutamise tehnika järgi peaks gemm kuuluma Hellase õitseaega. Samal ajal osutab aga terve rida iseärasusi hoopis varasemale ajale. Ma ei räägigi sellest, et gemmil kujutatud odad on hoopis erilise kujuga, mis pole omane ei Hellasele ega Egiptusele ... Terve rida vasturääkivaid, kokku-

Berüll — alumiiniumsilikaatide rühma kuuluv mineraal. Kõvadus 7,5—8. Läbipaistvaid ning heleda smaragdrohelise värvusega teisendeid nimetatakse smaragdideks ja nad on kalliskivid. Helesiniseid teisendeid nimetatakse akvamariinideks, roosasid — morganiitideks.

sobimatuid . andmeid... kuid gemm on siiski olemas, vaat milles on asi...»

õpetlane vaikis, seejärel jätkas, niisama katkendlikult: «On veel palju ajaloolisi mõistatusi. Kõik nad kõnelevad üht: me teame veel vähe, väga vähe. Halvasti kujutame endale ette elu muinasajal. Näiteks on meil siin kuldasjade hoiuruumis sküütide toodete hulgas üks kuldsõlg. Sõlg onr kaks tuhat kuussada aastat vana, kuid sellel on kujutatud fossiilne mõõkhambuline tiiger[1], kõigis üksikasjades. Nii. Paleontoloogid aga ütlevad teile, et see tiiger suri välja kolmsada tuhat aastat tagasi... Ahaa!.. Egiptuse püramiidides te näete freskosid, kus on üllatava .täpsusega kujutatud kõik Egiptuses elutsenud metsloomade liigid. Nende hulgas on tundmatu, gigantse hüääniga sarnanev tohutu suur loom — sellist looma ei tunta ei Egiptuses ega ka kogu Aafrikas. Kairo muuseumis on neiu raidkuju, mis on leitud Ahetatoni linna varemetest Egiptuses ja mis on valmistatud XIV sajandil enne meie ajaarvamist, — hoopiski mitte egiptlanna ja hoopiski mitte egiptuse töö — just nagu teisest maailmast. Minu kolleegid seletavad teile kohe. lühidalt — sti-li-see-ri-mi-ne,» venitas naljatades sõna õpetlane. «Mulle aga meenub seejuures alati üks lugu. Neil samadel egiptuse freskodel võib sageli kohata üht kala. Väike, mitte millegagi silmapaistev. Kuid- kujutatud alati kõhuga ülespoole. Kuidas on see võimalik: egiptlased, sellised täpsed kunstnikud, jä äkki ebaloomulik kala? Seletati muidugi: siin on tegemist nii stiliseerimisega kui ka religiooniga, mis pärineb jumal Amoni kultusest. Seletus oli küllalt veenev, ja sellega jäädigi rahule. Viieteistkümne aasta pärast aga selgus, et Niiluses on ka praegu säärane kala — ja täiesti täpselt — ta ujub alati kõhuga ülespidi. Väga õpetlik. Näete, sattusin jutuhoogu, lasksin end kaasa

1 Mõõkhambulised tiigrid — väljasurnud, rühm suuri kaslasi. Elasid tertsiaarajastu lõpul ja kvaternaarajastul (6 000 000—300 000 aastat tagasi). Nende iseloomustavaks tunnuseks olid pikad (kuni 0,3 meetrit) kihvad ülalõuas, mistõttu neil pidi olema arenenud võime avada väga laialt suud. Pidasid arvatavasti jahti kõige suurematele rohusööjatele.

kiskuda! Nägemiseni, noored sõbrad, tundke huvi ajaloo mõistatuste vastu ...•»'

«Üks hetk professor!» hüüatas neiu. «Kas te siis tõesti ei suuda selgitada .. . selle asja mõtet... Noh nii, iseendale. Ütelge meile... » neiu kohmetus.

Õpetlane naeratas.

«Mis teiega teha! See, mis ma teile räägin, on lihtsalt oletus, mitte rohkeni; Kuid üks on kindel: tõeline kunst kajastab elu, elab ise ja tõuseb uutele kõrgustele ainult võitluses vana vastu. Neil kaugetel aegadel, mil loodi see gemm, valitsesid õigusetus, rõhumine ja orjus. Inimhulgad virelesid väljapääsmatus olukorras. Kuid orjade võitlus vabaduse eest arenes. Rõhutud tõstsid relvad julma orjuse vastu. Ja nii, silmitsedes kolme sõduri kujutisega gemmi, tuleb pähe mõte, et nende sõprus tekkis võitluses vabaduse eest... Võib-olla põgenesid nad vangist üheskoos .. . Mulle näib, et see gemm on veel üks tõend sellest kaugest võitlusest, mis tollal lõi lõkkele, kuid mida meie eest varjavad sajandid. On võimalik, et tundmatu kunstnik võttis isiklikult võitlusest osa... Teisiti see ju ei võigi olla... Sellepärast ongi tema teos nii täiuslik. See on nii-öelda üksik, eraldiolev uue võit vana üle, võit, mis teostus möödunud sajandite sügavuses. Need meieni jõudnud tõendid köidavad eriti nõukogude inimeste tähelepanu, kes on astunud võitlusse kõige sellega, mis segab uue kasvu. Kõikjal — nii elus, teaduses kui j ka kunstis. Pöörasite ju teiegi mõlemad kohe tähelepanu sellele gemmile.»

Neiu ja noormees kummardusid uuesti klaasi poole, hämmastatuina kõigest kuuldust. Kivi näis neile saladuslikuna ja arusaamatuna.

Mere sügav, selge ja puhas värvus... selle taustal kolme inimese vennalik embus. Sätendav, ere kivi ja ilusate kehade kuldne sädelus, mis nii selgelt esile tõusis selles sünges karmis saalis... Noor neiu, täis elu ja naiselikku hurma, seisis nagu mere kaldal.

Noor meremees sirutas ohates väsinud selga. Neiu jätkas ikka veel vaatlemist. Kaugelt kostis jalgade müdinat kõmisevates koridorides ja läheneva ekskursiooni kära. Nüüd eemaldas ka neiu oma pilgu klaasilt.

11

Plõksatas lüliti, raam tõsteti üles, sinakasroheline kristall aga säras endiselt sametil. «Me tuleme veel siia, eks ole?» küsis meremees «Muidugi tuleme, ja veel mitu korda,» vastas neiu. Noormees võttis õrnalt ta käe alt kinni ja nad sammusid mõtlikult valgetest trepiastmetest üles.

ESIMENE PEATÜKK KUNSTNIKU ÕPILANE

Lame kaljurahn ulatus kaugele merre. All loksus vaikselt öises pimeduses nähtamatu veteväli. Kivi polnud veel kaotanud päevast soojust, ja noormeest ei häirinud kaljude vahel tuisklevad jahedad tuulepuhangud.

Noormees vaatas mõtlikult kaugusse, sinna, kus kadus pimedusse Linnutee hõbedane vööt. Ta jälgis langevaid tähti. Need lõhkesid korraga mitmeks tükiks, läbisid taevalaotuse hõbedaste nõeltena, kadusid horisondi taha ja kustusid nagu vettelangenud hõõguvad nooled. Uuesti sööstsid üle laotuse tulinooled, lennates tundmatusse

13

kaugusse, muinasmaadesse, mis asetsesid mere taga, Oikumeeni' piiridel.

«Küsin vanaisalt, kuhu nad langevad,» otsustas-noormees ja mõtles samas, kui hea oleks lennata nii läbi taevalaotuse, otse tundmatu eesmärgi poole.

Aga ta polnud ju enam nooruk — veel mõned päevad, ja käes on sõduri-iga. Kuid temast ei saa sõdur, vaid kuulus kunslnik, ülistatud kujur. Teda eraldab ju teistest inimeslesl kaasasündinud võime näha looduse vorme, neid tunnetada ja meelde jätta ... Nii oli talle öelnud õpelaja — kunslnik Agenor. Ja tõepoolest, seal, kust teised läksid ükskõikselt mööda, jäi ta hingepõhjani liigutatuna peatuma, pannes tähele seda, mida ta veel ei osanud lahti mõlestada ega endale selgeks leha. Looduse milmekülgne pale veetles teda oma alalise vahel-

duvusega. Hiljem muulus pilk teravamaks. Noormees suutis ise välja valida ja kauaks mällu jälla neid jooni, mis talle paistsid kaunitena. Tabamatu ilu oli peidus kõikjal — veereva laine harja kaares ja tema õpetaja tütre Tessa luules lehvivales juuksekiharates, männi-tüvede sihvakales sammastes ja mere kohal uhkelt kõrguvales ähvardavates kaljurahnudes. Püüd luua kauneid vorme muulus nüüdsesl peale lema elusihiks. Näidata ilu neile, kes pole suutelised seda tabama. Ja mis võib olla kaunim kui inimese keha! Kuid jusl seda on kõige raskem edasi anda .. .

See ongi põhjus, miks mälu poolt haaralud elavad jooned ei sarnane sugugi nende jumalale ja kangelasle kujutistega, mida la näeb enda ümber, mida la ise on õppinud valmistama! Isegi kõige osavamale Oineiadai[2] meistrite teosed ei ole suulnud anda elava inimkeha veenvat kujulist.

Noormees tundis ähmaselt, et neis on kunstlikult esile tõstetud ja jämedalt tugevdalud ainult üksikuid jooni, mis väljendavad rõõmu, tahet, viha või hellitust, ja see

' Oikumeen — asustatud maa, mida muinaskreeklasle ellekujutuse järgi rõngana ümbrilses lühi, asuslamala maismaa, mida omakorda piiras ringina ookean.

» Oineiadai — Pandioni (loe: pandiioni) kodupaik, Põhja-Kreeka, edelaosas aselseva Akarnaania lõunanurk. Jutt on Vana-Kreekast enne selle ühinemist ja õilsengut.

on kõik. Mulje tugevusele ohverdas kujur kõik ülejäänu. Ei, ta peab suutma edasi anda elu! Siis saab ta oma maa suurimaks kujuriks ja inimesed hakkavad teda ülistama, tundes vaimustust tema poolt loodud teostest. Elu kaunidus jäädvustatakse nendes esmakordselt igaveseks pronksi või kivisse!

Noormees kandus kaugele oma julgetes unistustes, seal aga lõi tugev laine kohisedes vastu randa. Mõned veepiisad langesid kividele ja noormehe näole. Ta võpatas, ärkas oma unistusist ja naeratas kohmetult pimeduses. Jumalad! Arvatavasti on veel kaugel see aeg... Praegu aga tõreleb Agenor temaga sageli oskamatu töö pärast ja tal on alati õigus . . . Aga vanaisa? Too on vähe huvitatud tema edusammudest kunstnikuna. Ta hoolitseb vaid selle eest, et teha oma lapselapsest kuulus võitleja. Just kui vajaks kunstnik jõudu! Ja siiski on hea, et vanaisa on teda niimoodi kasvatanud! . . . Noormees teadis, et ta on haruldaselt tugev ning vastupidav. Kui tore on näidata oma jõudu ja osavust õhtustel võistlustel asulas Tessa ees, kui rõõmustav on märgata heakskiitvat, tulukest neiu silmades!

Õhetavi põsi hüppas noormees püsti, tema keha kõik lihased tõmbusid pingule. Väljakutsuvalt pööras ta rinna vastu tuult, tõstis silmad tähtede poole ja puhkes äkki vaikselt naerma.

Aeglaselt lähenes ta kalju servale, heitis pilgu põhjatuna näivasse pimedusse ja hüppas alla heledalt karjatades. Vaikne, hääletu öö elustus otsekohe. All oli meri, mis hellitavalt jahutas noormehe õhetavat nahka, sätendades väikeste tulukestena tema käte ja õlgade ümber.

Mängeldes tõukasid lained noormeest ülespoole, püüdsid teda tagasi paisata. Ta hakkas ujuma, aimates pimeduses vee õõtsumist, ja sööstis julgelt vastu äkki tema ees kerkivatele kõrgetele lainetele. Pandionile näis, et meri oli põhjatu ja ääretu, et see sulas tumeda taevaga üheks tervikuks.

Suur laine paiskas noormehe üles ja ta nägi kaldal kauget punast tuld. Kerge liigutus — ja lained kandsid noormehe kuulekalt rannale, liivase leetselj-aku poole, mis paistis vaevaltmärgatava halli laiguna.

Jahedusest kergelt värisedes ronis ta uuesti lamedale

kaljule, tõstis maast kareda villase rüü, keeras selle endale ümber ja pistis jooksma kallast mööda lõkketule suunas.

Kaugele ümberringi levis põlevate, tihnikust kogutud hagude aromaatne suits.

Tuhmi leegi nõrgas valguses paistis nurgelistest kividest laotud väikese maja sein ja selle kohal pilliroost katuseserv. Üksiku plataani kaugeleküündivad oksad kaitsesid elamut halva ilma eest. Lõkke juures istus mõtlikult halli rüüga kaetud rauk. Kuuldes samme, pööras ta läheneva noormehe poole oma muheleva kortsus näo, mille tumedat päevitust toonitas hall kähar habe.

«Kus sa olid nii kaua, Pandion?» ütles rauk etteheitvalt. «Ma tulin juba ammu tagasi ja tahtsin sinuga kõnelda.»

«Ma ei teadnud, et sa nii ruttu tuled,» õigustas end noormees, «ja jooksin suplema. Ma olen valmis sind kuulama kas voi terve öö.»

Rauk vangutas eitavalt pead.

«Ei, jutt on pikk, hommikul aga tuleb sul vara tõusta. Ma tahan sind homme proovile panna, ja on tarvis, et sa oleksid oma täie jõu juures. Siin on värsked karaskid — ma tõin uue tagavara — ja mesi. Täna on pidulik ohtu: söö, kuid nagu see on sünnis sõjamehele, pisut ja ahnuseta.»

Noormees murdis mõnuga karaski pooleks ja kastis selle valge pehme murrukoha savist meepotti. Süües ei pööranud ta silmi vanaisalt, kes vaikselt ning hellitavalt vaatas lapselast. Imelised ning täiesti ühesugused olid rauga ja noormehe silmad — säravad, kullakarva, sarnanedes päikesekiire küllastunud värvusega. Rahvapärimuse järgi põlvnesid niisuguste silmadega inimesed päikesejumala, «kõrguse poja» Hüperioni1 maapealsetest armukestest.

«Ma mõtlesin täna sinust, kui sa olid ära sõitnud,» hakkas noormees kõnelema. «Mispärast teised aoidid2

1 Hüperion, hiljem Foibos, — kreeklaste pä;kesejumal.

2 Aoidid — rahvalaulikud Hellase ajaloo muinasaegadel. Hiljem hakati neid nimetama rapsoodideks.

elavad korralikes majades ja söövad rikkalikult, teadmata midagi peale oma laulude? Sina aga, vanaisa, tead nii palju, lood nii osavalt uusi laule, kuid pead töötama mere ääres. Lootsik on sinu jaoks juba raske, mina aga olen sinu ainukene abiline. Meil ei ole ju ühtki orja!»

Rauk muheles ja laskis oma soonilise käe langeda Pandioni käharatele juustele.

«Ka sellest tahtsin ma sinuga rääkida homme. Praegu aga ütlen ainult, et jumalatest ja inimestest võib luua mitmesuguseid laule. Ja kui sa oled aus iseenda vastu ning su silmad on lahti, ei meeldi need laulud suursugustele maavaldajatele ja sõjapealikutele. Sulle ei saa osaks ei rikkalikke ande, ei orje ega kuulsust, sind ei kutsuta suurtesse majadesse ja laulud ei too sulle elatist ... On aeg magama heita,» katkestas rauk oma jutu. «Vaata, Öövanker[1] pöördub juba taeva teisele poolele. Kiiresti tormavad tema mustad hobused, inimene aga vajab puhkust, et olla tugev. Lähme.» Ja rauk suundus viletsa hurtsiku kitsa sissekäigu poole.

Rauk äratas Pandioni varakult.

Lähenes sügiseste külmade aeg: taevas oli pilves, kõle tuul sahistas kuivas pilliroos, plataan võbistas külmakartlikult oma sakilisi lehti.

Vanaisa karmi ning nõudliku pilgu all tegeles Pandion gümnastiliste harjutustega. Tuhandeid kordi, juba lapsepõlvest peale, oli ta neid sooritanud päikese tõusul ja loojangul, kuid täna valis vanaisa välja kõige raskemad harjutused ja üha suurendas nende hulka.

Noormees heitis rasket oda, pildus kive, hüppas üle takistuste liivakotiga õlgadel. Lõpuks sidus vanaisa ta vasaku käsivarre külge pähklipuu raske paha, paremasse kätte andis oksliku kaika, pähe aga kinnitas kivipoti killu. Hoides tagasi naeru, et hing kinni ei jääks, pistis Pandion vanaisa märguande peale jooksma põhja suunas, sinna, kus kaldatee pööras ümber järsu kivise nõlvaku. Tuulekeerisena sööstis ta mööda teerada, ronis

1 öövanker — Suur Vanker.

järsaku esimesele astangule, laskus alla ja jooksis veel kiiremini tagasi. Rauk tuli lapselapsele vastu hurtsiku juures, vabastas ta kogu varustusest ja lähendas oma põse ta näole, püüdes hingamise järgi kindlaks määrata väsimuse astet.

m Tõmmanud viivuks hinge, ütles noormees:

«Ma võiksin seda harjutust sooritada veel mitu korda,, enne kui tunnen vajadust puhkamiseks.»

«Jah, nii see on,» vastas rauk aeglaselt ning ajas enda uhkelt,sirgu: «Sa võid olla sõdur, kes suudab väsimatult võidelda ja kanda vasksete relvade raskust. Minu poeg, sinu isa, andis sulle tervise ja jõu, mina aitasin sul neid tugevdada ja tegin su vastupidavaks ning julgeks.» Rauk laskis pilgul üle noormehe keha libiseda, silmitses heakskiitvalt laia kumerat rinda ja jõulisi lihaseid sileda, ilma ühegi tähnita naha all ning jätkas: «Peale minu, nõrga rauga, pole sul omakseid, ei rikkust ega teenreid ja kogu meie fraatria[1] koosneb kolmest väikesest asulast kaljusel rannikul... Maailm on suur ja üksikut inimest varitseb palju ohte. Kõige suurem nendest on — kaotada vabadus, sattuda orjusse. Seepärast nägin ma niipalju vaeva, et teha sinust sõdurit, kes on vapper ja kõlblik igasuguseks võitluseks. Nüüd oled sa vaba ja võid teenida oma rahvast. Lähme toome nüüd ohvri Hüperionile, meie kaitsjale, sinu meheikka jõudmise auks.»

Vanaisa ja pojapoeg suundusid piki pruunikaks tõmbunud lõikheina- ja piilirootihnikut sinna, kus kaugele merre ulatudes kerkis pika vallina kitsas neem.

Kaks jämedat laiaharulist madalat tamme kasvasid neeme lõpus. Nende vahele oli tahumata paekiviplaatidest ehitatud ohvrialtar, tagapool aga seisis mustunud puutulp, mis oli tahutud inimkeha sarnaseks. See oli muistne tempel, mis oli pühendatud kohalikule jumalale — siinsamas merre suubuvale Ahheloosi jõele.

Jõe suue kadus rohelisse tihnikusse, mis kihas põhja poolt siia lennanud lindudest.

Fraatria — mitme sugukonna ühendus. Fraatriad omakorda moodustasid hõimu neil kaugetel aegadel, mil oli veel tugev sugukondlik-ühiskondlik eluviis.

Eespool avanes uduga kattunud meri. Siit tulid lained, mis laksudes uhtusid pea vee alla pistnud'tohutu elaja kaelaga sarnaneva neeme teravat tippu.

Lainete pidulik kohin, lindude läbilõikav kisa, tuule vihin pilliroos ja männi okste müha — kõik need hääled ühinesid erutavasse kaikuvasse meloodiasse.

Tahumata kividest ohvrialtaril läitis rauk tule. Ta viskas leegitsevasse lõkkesse tüki liha ja karaski. Ohverdamise lõpetanud, viis rauk Pandioni samblaga kaetud kaljurünka järsu serva lähedal asuva suure kivi juurde ja käskis selle kõrvale veeretada. Noormees tuli raske kiviifiürakaga kergesti toime ja vanaisa käsu kohaselt pistis käe kahe paekivikihi vahele jäänud sügavasse lõhesse. Oli kuulda metalli kõlinat — Pandion tõmbas välja roheliste oksüüdilaikudega kattunud vaskse mõõga, kiivri ja nelinurksetest vaskplaadikestest koosneva laia vöö, mis oli ette nähtud keha alaosa kaitseks.

«See on sinu varahukkunud isa. relvastus,» ütles vanaisa vaikselt. «Kilbi ja vibu aga pead hankima endale ise.»

Erutatult kummardus noormees lahingvarustuse kohale, puhastades metallilt hoolikalt oksüüdikihti.

Rauk istus kivile, ja toetanud selja vastu kaljurahnu, jälgis vaikselt pojapoega, püüdes tema eest varjata oma kurbust.

Jätnud sõjariistad, tormas Pandion vanaisa juurde ja kaisutas teda hoogsalt. Rauk haaras käega noormehe piha ümbert kinni, tundes selle võimsaid lihaskimpe. Vanaisale näis, et tema ja ta ammuhukkunud poeg just nagu sündisid uuesti selles noores kehas, mis oli loodud takistuste võitmiseks.

Rauk pööras pojapoja näo enda poole ja vaatas kaua avalatesse kullakarva silmadesse.

«Nüüd tuleb sul otsustada, Pandion: kas lähed meie fraatria juhi juurde, et teenida tema sõdurina, või jääd Agenorile abiliseks.»
«Jään Agenori juurde,» vastas Pandion kõhklemata. «Kui ma lähen asulasse pealiku teenistusse, tuleb mul seal elada, süüa ühes kõigiga meeste kaaskonnas, ja siis jääd sa üksi. Ma ei taha sind maha jätta ja hakkan sind abistama.»
19
«Ei, nüüd me peame lahkuma, Pandion,» ütles rauk pingutusega, kuid kindlalt.
Noormees tõmbus imestunult tagasi, kuid vanaisa käsi hoidis teda kinni.
«Ma täitsin lubaduse, mille ma andsin oma pojale — sinu isale, Pandion,» jätkas vanamees. «Nüüd astud sa ellu. Sinu tee algus peab olema vaba, mitte aga koormatud hoolitsusega abitu rauga eest. Ma lahkun meie Oineiadaist viljakasse Eelisesse[1], kus elavad minu tütred oma meestega. Kui sa saad kuulsaks meistriks, küll sa siis leiad mu üles ...»
Noormehe ägeda protesti peale vangutas rauk vaid eitavalt pead. Palju lahkeid, anuvaid ja pahuraid sõnu lausus Pandion, enne kui ta hakkas mõistma, et vanaisa kõigutamatu otsus on kindlaks kujunenud aastate jooksul ja et seda on kinnitanud elukogemused.
Kurvalt, just nagu oleks kivi rõhunud ta rinda, veetis noormees kogu päeva vanaisaga, aidates tal valmistuda ärasõiduks.
õhtul istusid nad mõlemad ümberpööratud, äsj atihitud paadi juurde ja rauk tõi välja oma vana, aastaid näinud lüüra. Vana aoidi nooruslikult tugev hääl kandus edasi piki rannikut, vaibudes kauguses.
Kurb viis meenutas mere rütmilist loksumist.
Pandioni palvel laulis vanamees talle legende nende rahva päritolust, naabermaadest ja -riikidest.
Tundes, et ta kuulab vanaisa viimast korda, püüdis noormees ahnelt iga sõna, et endale meelde jätta laule, mis lapsepõlvest peale olid lahutamatult seotud vanaisa kujuga. Pandioni kujutlusse kerkisid elavalt muistsed kangelased, kes olid ühendanud mitmeid suguharusid.
Vana aoid laulis oma kodumaa karmist ilust, kus loodus ise on jumalate maine kehastus, inimeste üllusest, kes oskavad armastada elu ning saavutada võite looduse üle, varjamata end tema eest templitesse ja eraldumata olevikust.
Noormehe süda tuksles ärevalt — ta seisis nagu teede algusel, mis kulgevad tundmatusse kaugusse ja toovad iga käänaku taga nähtavale uut ning ootamatut.
1 Eelis — maa-ala Peloponnesose poolsaare loodeosas.
20
Hommikul1 oleks nagu tagasi pöördunud kuum suvi. Taeva puhas sina õhkas kuumust, liikumatu õhk oli täis tsikaadide siristamist ja päike peegeldus silmipimestavalt valgetelt kaljudelt ning kividelt. Meri muutus läbipaistvaks ja õõtsus laisalt ranniku lähedal, olles omandanud hiiglaslikus karikas loksuva vana veini välimuse.
Kui vanaisa lootsik kadus kaugusse, ängistas nukrus Pandioni rinda. Ta viskus pikali, toetudes laubaga ristatud kätele. Ta tundis end poisikesena, üksikuna ja mahajäetuna, kes on kaotanud armsa vanaisa lahkumisega osa oma südamest. Pisarad voolasid mööda Pandioni käsi, kuid need ei olnud enam lapse pisarad, — nad veeresid harvade raskete tilkadena, muret kergendamata.
Kaugele eemaldusid unistused suurtest tegudest. Mitte miski ei lohutanud noormeest — ta tahtis olla koos vanaisaga.
Pikkamisi ning kindlalt hakkas noormees tunnetama kaotuse paratamatust ja ta toibus. Tundes häbi pisarate pärast ja närides huuli, tõstis ta pea ning vaatas kaua mereavarustele, kuni rahutud mõtted hakkasid liikuma korrapäraselt ning sujuvalt. Pandion tõusis, hõlmas pilguga päikesest lõõskavat kallast ning väikest majakest plataani all, — ja taas muutus nukrus talumatuks. Ta mõistis, et nooruspäevad olid möödunud, et enam kunagi ei tule tagasi muretu elu oma naiivsete, poollapselike unistustega.

Aeglaselt lonkis Pandion kodu poole. Seal pani ta mõõga vööle ja keeras oma asjad rüü sisse. Noormees sulges tihedalt ukse, et tormid ei sööstaks majja, ja hakkas sammuma mööda kivist, meretuulte poolt puhtaks pühitud teerada. Kuiv ning kare rohi krabises nukralt jalge all. Teerada viis tiheda tumerohelise põõsastikuga kaetud künka juurde. Põõsaste väikesed, päikesest kuumenenud lehed lõhnasid tugevasti värske oliiviõli järgi. Siin hargnes teerada kaheks: üks viis paremale mererannikul seisvate kalurihüttide juurde, teine suundus piki jõekallast asula poole. Pandion pöördus vasakule; künka taga astusid ta jalad kuuma valgesse tolmu, tsikaadide siristamine summutas mere kohina. Kivise mäenõlva jalam kadus jõe ääres puude sülemisse. Ole-

21

andrite kitsad lehed ja viigipuude tihe rohelus segunesid tohutute pähklipuude lopsakate kroonidega — ning kõik see sulas kokku tihedaks pilvetaoliseks massiks, mis valgetest lubjakividest järsakute läheduses paistis peaaegu mustana. Teerada sukeldus jahedasse varju ja jõudis pärast mõningaid käänakuid lagendikule, mis oli hoonestatud viinamägede laugete nõlvade vastu liibuvate väikeste majakestega.

Noormees kiirendas sammu ja suundus madala valge ehituse poole, mida varjasid oliivide sõlmilised tüved. Ta astus varikatuse alla ja talle tõusis vastu lühike musta habemega elatanud mees — meister-kunstnik Agenor.

«Sa tulid, Pandion!» tervitas kunstnik rõõmsalt noormeest. «Mina aga mõtlesin juba sulle järele saata . . . Ah, vaata aga vaata!» Agenor oli märganud Pandioni relvastust. «Luba ma kaisutan sind, mu poiss. Tessa, Tessa!» hüüdis ta. «Vaata, missugune sõjamees meile tuli!»

Pandion pöördus kiiresti ümber. Siseuksest vaatas välja neiu, kes oli üle õhukese pleekinud sinise kitooni1 tõmmanud tumepunase himationi[2]. Rõõmus naeratus paljastas ilusad hambad, kuid hetk hiljem neiu süngestus, naeratus kadus ja jahe pilk libises üle noormehe.

«Näed, Tessa on su peale pahane: kahe pika päeva jooksul ei võinud sa joosta meie juurde ja hoiatada, et sa ei hakka töötama,» ütles kunstnik Pandionile etteheitvalt.

Noormees seisis vaikides, langetatud peaga, tema altkulmu pilk suundus neiult õpetajale.

«Mis sinuga on, mu poiss, see tähendab — mitte enam poiss, vaid sõjamees?» küsis Agenor. «Sa oled täna kurb. Ja mis komps see sul kaasas on?»

varrukateta pikk rõivastusese.

Katkendlikult ja seosetult, elades uuesti läbi möödu-, nut, jutustas Pandion vanaisa ärasõidust.

Sisse astus kunstniku naine — Tessa ema.

1 Kiiton — õhukesest riidest varrukateta pikk rõivastusese. Helleeni naiste kodune rüü.

2 Himation — helleeni naiste pealmine rõivastusese: täisnurkne sallikujuline riidetükk. Tõmmati õlgadele, halva ilmaga pandi ka pähe

22

Kunstnik pani mõlemad käed noormehe õlgadele:

«Me oleme sind juba ammu armastama hakanud ja meil on sinust hea meel. Mina aga olen õnnelik, et sa valisid kunstniku tee, eelistades seda sõjamehe elule. See elu ootab sind ees hiljem, nüüd aga pead sa omandama palju teadmisi, mis on saavutatavad vaid pikaajalise tööga ja mõtisklustega.»

Tava kohaselt kummardus Pandion Agenori naise ees, kes kattis ta pea rüü servaga ja surus seejärel õrnalt oma rinnale.

Neiu kiljatas rõõmsalt ning jooksis hämmeldunult maja sisemusse, saadetuna isa muhelevast pilgust.

Puhates istus Agenor töökoja sissekäigu juures. Maja lähedal kasvasid vanad õlipuud. Nende hiiglasuured sõlmilised tüved olid kummaliselt põimunud ja kunstniku mõtlik pilk leidis nendes inimeste ja loomade kontuure. Üks puu meenutas põlvitavat hiiglast, kes oli

tõstnud oma painutatud kaela kohale laialisirutatud käed. Teisel liitusid tüve krobelised pahad piinadest kokkukistud inetuks kereks. Ja kõik puud olid lookas ning näis, et nad pingutusega sirutasid ülespoole väikeste hõbedaste lehtedega kaetud loendamatute okste rasket kogumit.

Teisel pool maja vilksatas naisekuju pidulikus helesinises kuldlitritega himationis. Kunstnik tundis selles ära tütre just samal momendil, kui neiu kad:'s künka nõlva taha. Paljaste jalgadega kuuldamatult astudes lähenes Agenorile tema naine ja istus kunstniku kõrvale.

«Tessa läks jälle männisalusse Pandioni juurde,» ütles kunstnik ja lisas: «Lapsed mõtlevad, et meie ei tea nende väikest saladust!»

Naine hakkas lõbusalt naerma, kuid muutus siis äkki tõsiseks ja küsis:

«Mis sa mõtled Pandionist praegu, kus ta on elanud mie juures rohkem kui aasta?»

«Ma olen hakanud teda veel rohkem armastama,» vastas .Agenor ja naine noogutas nõusolevalt pead. «Kuid . ..» kunstnik jäi vait, pidades aru järgnevate sõnade üle.

23

«Ta tahab liiga palju korda saata,» lõpetas tema asemel naine.

«Jah, ta tahab palju korda saata, ja palju on talle antud jumalatelt. Kuid pole kedagi, kes teda õpetaks — ma ei suuda anda talle seda, mida ta otsib,» ütles kunstnik kurbuse varjundiga hääles.

«Mulle aga näib, et ta on kärsitu ega suuda ennast leida, ta ei ole teiste noormeeste sarnane,» ütles naine vaikselt. «Ja ma ei mõista, mida ta veel vajab, mõnikord aga on temast lihtsalt kahju.»

«Jah, kallis, sul on õigus: ei too talle õnne püüe saavutada seda, mida keegi pole veel saavutanud. Mis aga puutub sinu kartusse ... Ma mõistan selle põhjust: sa tunned hirmu Tessa pärast?»

«Ei, seda mitte, minu tütar on uhke ja julge. Kuid ma tunnen, et armastus Pandioni vastu võib talle tuua palju muret. On halb, kui niisugune inimene nagu Pandion on haaratud otsingute kirest, — sellisel juhul ei ravi armastus teda terveks alatisest kurvameelsusest...»

«Nagu on terveks ravinud mind,» naeratas kunstnik lahkelt naisele. «Aga kunagi olin ma vist samasugune nagu Pandion ...»

«Oh ei, sina oled alati olnud rahulikum ja kindlam,» ütles naine, paitades Agenori hallinevat pead.

Kunstnik vaatas kaugusse, puude taha, sinna, kuhu oli kadunud Tessa.

Neiu sammus kiiresti mere poole, tihti ringi vaadates, kuigi teadis, et puhkepäeval ei lähe keegi nii vara pühasse salusse.

Viljakandmatute kaljumägede valgetelt järsakutelt õhkus kuumust. Algul kulges tee mööda okasrohuga kaetud tasandikku ja Tessa sammus ettevaatlikult, et mitte lõhki käristada oma parimat kitooni, mis oli valmistatud mere tagant toodud peenest poolläbipaistvast riidest. Eespool kerkis maastik kinguna, mis oli üleni kaetud veripunaste lilledega. Kink lõõskas eredas päikeses, nagu oleksid teda nilpsanud tumepunased leegid.Siin ei olnud okasrohtu ja neiu, tõstnud oma kitooni kõrgele üles, pistis jooksma.

Möödunud kiiresti üksikutest puudest, jõudis Tessa salusse. Mändide sihvakad tüved küütlesid vahakarva

24

lilla helgiga, nende kaharad ladvad kohisesid tuules, pehmete kämblapikkuste nõeltega palistatud oksad muutsid ereda päikesevalguse kuldseks tolmuks.

Soojendatud vaigu ja okaste lõhn segunes mere värske hingusega ja kandus laiali üle kogu salu.

Neiu aeglustas sammu, alludes ebateadlikult salu

pidulikule vaikusele.

Paremal, keset tüvesid, kerkis ta ees hall okastega ülepuistatud kalju.

Väikesele lagendikule langes päikesevalguse sammas ja rnännid ümberringi näisid valatuna punasest kullast, biia kandus selgemini mere kohin — nähtamatuna tuletas ta end lakkamatult meelde madalate ühtlaste akordidega.

Kalju tagant jooksis Tessale vastu Pandion ja tõmbas tüdruku oma väljasirutatud käte vahele, seejärel tõukas ta kergelt enelast eemale ja silmitses teda teraselt, just kui püüdes endasse haarata kogu ta kuju.

Neiu läikivate mustade juuste kiharad värelesid ümber sileda lauba, kitsad kulmud kerkisid veidi oimude juures, moodustades vaevaltmärgatava murrukoha, ja see lisandas ta suurtele sinistele silmadele vaevu tabatava pilkliku uhkuse ilme.

Tessa vabastas enese õrnalt ja astus mõne sammu tagasi.

«Kiirusta, siia võidakse varsti tulla!» ütles neiu, ja vaatas noormehele leebelt otsa.

«Ma olen valmis,» nende sõnadega astus Pandion kalju juurde, mida lõhestas kitsas vertikaalne õõs.

Paepangal seisis poole inimkeha suurune tihkest savist lõpetamata raidkuju. Sinnasamasse olid asetatud kujuri puittööriistad — kaarjad saed, noad ja kellud.

Neiu heitis seljast sinise himationi ja tõstis aeglaselt käed sõlgede juurde, mis kinnitasid õlgadel õhukese riide volte.

Naeratades ja tööriistu korraldades jälgis Pandion neiut. Kui ta aga pöördus raidkuju poole, kadus vaimustatud naeratus aeglaselt ta näolt. Veel väga vähe sarnasust oli sel rohmakal kujul kütkestava reipa Tessaga. Kuid siiski tekkisid juba savisse tema keha proportsioo-

nid. Täna peab kõk selguma. Lõpuks ometi kannab ta elutule savile üle elavate joonte võlu.

Tõsiselt ja otsusekindlalt pöördus Pandion Tessa poole. See vaatas talle poolviltu otsa ja noogutas pead. Silmad maha löödud, toetus neiu männitüve najale, kusjuures ta üks käsi oli asetatud kuklasse. Vaikselt süvenes Pandion töösse. Noormehe pilk muutus läbitungivaks, silmad liikusid sõbratari kehalt savile ja tagasi, peatusid, mõõtsid ja võrdlesid.

Juba mitu päeva oli kestnud see loovate käte võitlus surnud, ükskõikselt alistuva saviga, mida oli tarvis sundida omandama elusa inimese kaunist kuju.

Aeg .möödus. Noormehe ergas kõrv tabas juba mitmel korral väsinud Tessa allasurutud ohkeid.

Pandion katkestas töö ja eemaldus raidkujust. Tessa võpatus tahtmatult, kui ta kuulis pettumust väljendavat kibedat oiet. Kuju oli muutunud palju halvemaks. See, mis temas oli olnud elav ja mis oli veedelnud vaevalt märgatavate joontega, oli nüüd, silutuna ja piiritletuna, surnud. Raidkuju oli muutunud vaid tohutu, tumekuldse värvusega männitüve ees seisnud Tessa tõmmu keha kohmakaks paarikuks.

Hammustades huulde, võrdles noormees Tessat raidkujuga ja püüdis pingsalt otsida viga. Viga ei leidunud, — seda ei saanud nimetada veaks: ta lihtsalt ei suutnud edasi anda elu, peatada kehavormide muutlikku liikumist. Talle näis, et tema armastuse tugevus, tema vaimustumine Tessa ilust võimaldavad tal tõusta kõrgele, teostada suurt loomingulist kangelastegu — ja ilmub maailmale ennenähtamatu raidkuju .. . Nii oli eile, oli alles pool tundi tagasi! Ja siiski ta ei suuda . . . ei oska .. . käib üle jõu ... Isegi Tessa jaoks, keda ta nii armastab! Mida siis nüüd teha? Terve maailm tumenes Pandioni ees, tööriistad kukkusid maha, veri tungis pähe. Meeleheites, tundes oma jõuetust, tormas noormees neiu juurde ja langes ta ette põlvili.

Hämmeldununa ja nõutuna pani neiu peopesad Pandioni kuumale ülestõstetud näole.

Ja äkki mõistis ta naise instinktiivse vaistuga, mis toimub kunstniku hinges. Emaliku armastusega kummardus ta noormehe kohale, lausus hellitavaid sõnu, surus

Pandioni pea oma rinnale ja silitas peenikeste sõrmedega lühikeste juuste käharaid.

Noormehe tormiline ahastus rauges.

Eemalt kuuldus hääli. Pandion vaatas ringi; ta meeleheitehoog vaibus, koos sellega kadus ka uhke lootus. Talle näis, et ta nooruseunistus ei täitu kunagi. Kujur läks oma raidkuju juurde ja jäi selle ette seisma mõtteisse süvenenuna. Tessa väike käsi laskus ta küünarnukile.

«Sa ei tohi, rumal poiss,» sosistas neiu.

«Ma ei või, ei tohi, Tessa,» nõustus Pandion, pööramata piku raidkujult. «Kui see...» — noormees takerdus — «ei oleks tehtud sinust, kui see poleks sina, hävitaksin ma selle kohe. See kuju on nii rohmakas ja inetu, et ta ei tohi olemas olla ega millegagi meenutada sinu välimust.» Nende sõnadega nihutas noormees kivi koos raidkujuga kaljulõhe sügavusse. Ta maskeeris kitsa lõhe hoolikalt kivitükkidega ja kuiva okasrohu puhmikutega.

Noormees ja neiu hakkasid sammuma lainemurru kohina suunas. Nad kõndisid kaua vaikides. Siis hakkas Pandion kõnelema — ta soovis, et armastatu mõistaks tema tuska ja pettumust. Neiu veenis Pandioni jätkama katsetusi, kõneles oma kindlast usust temasse, tema võimetesse lõpule viia kavatsetu. Kuid Pandion oli kõigutamatu. Alles täna ta mõistis, et ta on veel kaugel tõelisest meisterlikkusest, et tee tõelise kunsti juurde nõuab mitmeid aastaid visa tööd.

«Ei, Tessa, alles nüüd ma mõistan, et ei suuda sind kehastada raidkujus!» lausus Pandion kirglikult. «Ma olen jõuetu siit ja siit,» — noormees puudutas käega südant ja silmi — «selleks et anda edasi sinu ilu ...»

«Kas see pole siis sinu, Pandion?» Neiu heitis tormakalt käed kunstniku kaela ümber.

«Jah, Tessa, aga kuidas ma mõnikord kannatan selle tõttu! Ma ei väsi kunagi sind imetlemast ja samal ajal... ei suuda valmistada raidkuju. Kuid ma pean sind kehastama savis, puus, kivis. Ma pean endale selgeks tegema, miks on nii raske edasi anda elu, sest kui ma ei mõista seda ise, kuidas suudan ma siis muuta elavateks oma teoseid?»

Tessa kuulas noormeest tähelepanelikult, ja tundes, et nüüd on talle avatud kogu Pandioni hing, mõistis kibedusega oma jõuetust. Kunstniku tusk haaras ka teda, südames tekkis ebamäärane ärevus.

Äkki Pandion naeratas, ja Tessa ei jõudnud veel taibatagi, kui tugevad käed tõstsid ta õhku. Pandion jooksis mere äärde, pani neiu niiskele liivale ja kadus ise ümariku künka taha.

Möödus hetk — ja neiu nägi Pandioni pead läheneva laine harjal. Noormees pöördus peatselt tagasi. Tema naha all vabisevad lihased raputasid maha vett, äsjasest kurbusest ei olnud enam jälgegi. Ja see, mis oli toimunud salus, ei tundunud Tessale enam nii tõsisena. Ta muheles vaikselt, meenutades oma armetut savist paarikut ja selle looja masendatud ilmet.

Pandion naeris samuti enda üle ja nagu poisike suurustas neiu ees oma osavuse ning jõuga. Niiviisi läksid nad aeglaselt ja sageli seisatudes kodu poole. Ainult kõige sügavamas südame sopis pesitses Tessal endiselt ärevus.

Agenor puudutas käega Pandioni põlve.

«Meie rahvas on alles noor ja vaene, mu poeg. On vaja aastasadu elada külluses, et sajad inimesed võiksid end pühendada kunstniku kõrgele kunstile, et sajad inimesed võiksid anduda inimese ja maailma ilu õppimisele. Meie aga kujutasime alles üsna hiljuti oma jumalaid kivi- või puitsambaid tahudes ... Nüüd püüad sina mõista ilu seadusi, ja ma võin ette öelda, et meie rahvas jõuab kaugemale ning kõrgemale teistest ilu kujutamisel. Praegu aga on vanade ning jõukate maade meistrid meist palju osavamad ...»

Kunstnik tõusis, tiris toa nurgast välja suure kollasest puust kasti ja tõi sealt esile punase riidega kaetud kompsu. Teinud selle lahti, pani ta ettevaatlikult Pandioni kõrvale küünrasuuruse elevandiluust valmistatud statueti. Elevandiluu oli aja jooksul roosakaks muutunud ja selle poleeritud pinda katsid tillukesed mustad mõrad.

Statuett kujutas naist, kes hoidis väljasirutatud kätel kaht madu. Maod olid keerdunud rõngaina ümber ta käsivarte kuni küünarnukkideni. Jäik rullikestega ääris-

tatud vöö ümbritses peenikest taljet, kinnitades pikka, kandadeni ulatuvat ning altpoolt tugevasti laienevat seelikut, mis oli kaunistatud viie põigitise kuldse ribaga. Selga, õlgu, külgi ja käsivarte ülaosi kattis õhuke peleriin, mis jättis paljaks rinna ja kõhu kuni taljeni.

Lopsakad käharad juuksed olid palmitsetud mitte kuklasse, nagu helleeni naistel, vaid pealaele. Juustesõlmest eraldusid jämedad patsid, mis katsid tagantpoolt kaela ja selga.

Midagi taolist polnud Pandion veel näinud. Võis tunda, et see statuett oli suure meistri looming. Eriti köitis «tähelepanu statueti imelikult ükskõikne lai ning lamedavõitu, tugevasti esilekerkivate samadega, paksude huultega ja kergelt ettepoole ulatuva alaosaga nägu.

Sirged laiad kulmud tugevdasid ükskõiksuse ilmet naise näol, kuid rind kerkis kõrgele just nagu läbematus ohkes.

Pandion oli kütkestatud. Kui tema vaid valdaks tundmatu meistri kunsti! Kui tema peitel suudaks samasuguse täpsuse ja peenusega edasi anda vana luu roosakaskollase pinna all elustunud vormi!

Tundes rahuldust saavutatud muljest, jälgis Agenor noormeest ja silus aeglaselt sõrmeotstega põske.

Pandioni sõnatu intuitsioon lõppes, ta asetas väärtusliku statueti kaugemale. Pööramata silmi muistse meistri tuhmilt helklevalt loomingult, küsis noormees õpetajalt vaikselt ning kurvalt:

«Kas see on pärit vanadest idapoolsetest linnadest?»[1]

«Oh ei!» vastas Agenor. «Ta on vanem neist kõigist, vanem kulla poolest rikkast Mükeenest, Tirünsist ja Orhomenosest[2]. Ma võtsin selle Hrüsaori käest, et sulle näidata. Noorena sõitis ta isa väesalgaga Kreetale ja leidis selle statueti muistse templi jäänuste keskelt kahe-

1 Pandion mõtleb Kreeka idapoolset osa, kus eelhelleenlikul ajajärgul, II aastatuhande teisel poolel e.m.a. (1600—1200) õitses niinimetatud mükeene kultuur, mis vahetult asendas kreeta kultuuri. Egeuse ehk kreeta kultuur — seni veel ebatäielikult uuritud eelhelleenliku perioodi kultuur Vahemeremail (keskmiselt II aastatuhandel e.m.a.).

2 Mükeene, Tirüns, Orhomenos — Mükeene epohhi kultuurikeskused.

kümne staadioni ' kaugusel kohutavate maavärinate poolt purustatud merevalitsejate linna[2] varemetest.

«Isa,» surudes maha erutust, puudutas noormees paluvalt kunstniku habet3, «sa tead nii palju. Kas sa tõesti ei suudaks, kui sa seda tahaksid, üle võtta vanaaegsete meistrite kunsti, õpetada seda meile ja viia meid sinna, kus on säilinud need suurepärased teosed? Kas sa tõesti pole kunagi näinud neid losse, mida ülistatakse legendides? Ma olen neist palju kordi unistanud vanaisa jutte kuulates!»

Agenor, lõi silmad maha ja karm vari langes tema rahulikule ning sõbralikule näole.

«Ma ei oska sulle seletada,» vastas ta pärast lühikest mõtisklust, «kuid sa jõuad selle tunnetamisele peatselt ise: seda, mis on surnud, ei saa elustada. See on võõras meieaegsele maailmale, meie hingele... see on kaunis, kuid lootusetu ... ahvatleb, kuid on elutu.»

«Mulle on nüüd selge, isa!» hüüdis Pandion kirglikult. «Me oleme vaid surnud tarkuse orjad, olgugi et jäljendame seda täiuslikult. Me peame aga muutuma vanaaegsete meistritega võrdvõimelisteks või nendest tugevamateks, ja siis... oo, siis...» noormees vaikis leidmata sõnu.

Agenor vaatles säravate silmadega oma õpilasele otsa ja tema kare väike käsi pigistas heakskiitvalt noormehe küünarnukki.

«Sa ütlesid hästi, ütlesid seda, mida mina ei suutnud väljendada. Jah, vanaaegne kunst peab olema meile abinõuks ning eeskujuks, kuid käia tuleb oma teed. Aga et see tee ei oleks liiga pikk, tuleb õppida nii muistselt tarkuselt kui ka elult, — sul on mõistust, Pandion ...»

Äkki laskus Pandion vaikselt savist põrandale ja kaisutas kunstniku jalgu.

«Isa ja õpetaja, lase mind vaatama muistseid linnu . . . Ma ei suuda, jumalad olgu mulle tunnistajaiks ... ma pean seda kõike nägema. Ma tunnen endas jõudu lennata kõrgele... Ma pean tundma õppima nende harul-

1 Staadion — pikkusmõõt, võrdub umbes 150 meetriga.

2 Knosose linn — egeuse (kreeta) kultuuri keskus.

3 Palumise žest Vana-Hellases.

duste kodumaad, harulduste, mida mõnikord võib kohata meie inimeste juures, ja mis neid hämmastavad. Võibolla ma...» noormees punastus kõrvuni ja jäi vait, kuid ta otsekohene julge pilk püüdis endiselt Agenori vaadet.

Kunstnik vaatas keskendunult kõrvale, kortsutas kulmu ja vaikis.

«Tõuse üles, Pandion,» lausus kunstnik lõpuks. «Ma olen seda ammu oodanud. Sa ei ole poisike ja ma ei või sind kinni pidada, kuigi ma seda tahaksin. Sa võid minna, kuhu sa soovid, kuid ma ütlen sulle kui pojale, kui õpilasele, veel enam, kui võrdsele sõbrale, et sinu soov on hukatuslik. Ta ähvardab sulle tuua kohutavaid viletsusi.»

«Ma ei karda mitte midagi, isa!» Pandion heitis pea kuklasse, tema ninasõõrmed paisusid.

«Ma eksisin, sa oled veel päris poisikene,» lausus Agenor rahulikult. «Ava minu sõnadele kogu oma süda, kui sa mind armastad.»

Ja Agenor hakkas rääkima valju, pinguldatud häälega. Ta jutustas, et idapoolsetes linnades on säilinud veel muistsed tavad, seal on veel palju vanaaegseid kunstiteoseid. Nagu tuhat aastat tagasi Kreetal, nii kannavad seal naised ebatavaliselt kirevaid pikki jämedast riidest seelikuid. Nende rind on paljas, õlad ja selg aga kaetud. Mehed kannavad lühikesi varrukateta särke, pikki juukseid ja on relvastatud väikeste raskete pronksist mõõkadega.

Tirünsi linn on ümbritsetud hiiglasliku viiekümne küünra[1] kõrguse müüriga. Need müürid on üles laotud kolossaalsetest tahutud kivipankadest. Neid panku kaunistavad kullast ja pronksist õied, mis päikese käes säravad nagu üle kogu müüri laialipaisatud tulukesed. Mükeene on veel suursugusem. See linn asub kõrge kingu tipul. Hiiglasuurtest kividest laotud väravad on suletud vaskvõrestikuga. Suured ehitused paistavad kaugele linna ümbritsevale lauskmaale.

Kuigi Mükeene, Tirünsi ja Orhomenose lossides on seinamaalide värvid veel värsked ning eredad, kuigi

1 Küünar (umbes 0,5 meetrit) — peamine vanaaja pikkusmõõt.

suurte valgete kividega kaetud siledatel teedel kihutavad vahetevahel nagu ennegi rikaste maaomanike tõllad, rohtuvad siiski üha enam need teed, tühjalt seisvate majade õued ja isegi võimsate müüride küljed.

Ammugi on möödunud rikkuse ajajärk, ajajärk, millal võeti ette kaugeid meresõite muinasjutulisse Aigüptosse[1]. Nüüd elavad nende linnade ümber tugevad fraatriad, kellel on hulgaliselt sõdureid. Nende juhid on allutanud endale kõik kaugel ümberringi, haaranud linnad oma temeenidesse[2], alistanud nõrgad suguharud ning kuulutanud end maa ja inimeste valitsejaiks.

Siin, Oineiadais, pole veel selliseid võimsaid juhte, nagu ei ole ka linnu ega ilusaid templeid. Kuid see-eest on seal rohkem orje — haletsusväärseid, vabaduse kaotanud mehi ja naisi. Nende hulka kuuluvad mitte ainult võõrastest maadest röövitud vangid, vaid ka omad, vaestesse sugukondadesse kuuluvad kaasmaalased.

Ja mida siis veel rääkida võõramaistest ränduritest: kui nende selja taga ei seisa võimas fraatria või suguharu, kellega tülitseda on ohtlik isegi tugevatele juhtidele, või kui reisijat pole saatmas sõdurite rohkearvuline salk, siis võib ränduril olla ainult kaks teed — surm või orjus.

«Pea meeles, Pandion,» kunstnik võttis kinni noormehe mõlemast käest, «me elame karmil ning ohtlikul ajal. Sugukonnad ja fraatriad on omavahel vaenujalal, üldisi seadusi ei ole, alatine hirm orjusse sattuda ripub iga ränduri pea kohal. See kaunis maa ei ole kohane rännakuteks. Pea meeles, et meist lahkudes jääd sa võõrsil ilma peavarjuta ja seaduseta, igaüks võib sind solvata või isegi tappa, kartmata trahvi ja kättemaksu[3]. Sa oled üksik ja vaene, ka mina ei suuda sind millegagi aidata — tähendab, sul pole võimalik koguda isegi väikest salka! Üksi aga hukkud sa üsna peatselt, kui ainult

1 Aigüptos — Vana-Egiptuse kreekapärane nimetus. Pärit moonutatud egiptuse nimest Het-Ka-Pta. Pta hinge loss — Valgete Seinte linna, Memfise teine nimetus.

2 Temeen — suurtele väejuhtidele kuuluv maa.

3 Mõrvarit ootas veritasu tapetu sugulaste poolt, kuid vastavalt kokkuleppele võis ta ka trahvi maksta ja sellega päästa end jälitamisest.

jumalad ei muuda sind nähtamatuks. Näed nüüd, Pandion, mis sind ootab, kuigi kõik paistab nii lihtsana: sõita laevaga üle väina tuhat staadioni meie Ahheloosi neemest kuni Korintoseni, kust on poole päeva tee Mükeeneni, päeva tee Tirünsini ja kolme päeva tee Orhomenoseni, kuid sulle on see niisama hea kui teekond Oikumeeni piiride taha!» Agenor tõusis ja sammus ukse poole noormeest endaga ühes tõmmates. «Sa oled muutunud kalliks mulle ja minu naisele, kuid ma ei kõnele meist.. . Kujutle minu Tessa kannatusi, kui sa vaevled orjaikkes võõral maal!»

Pansioni näkku tõusis tihe puna ja ta ei vastanud midagi.

Agenor tundis, et ta polnud suutnud Pandioni veenda, viimane aga kõikus kahe võimsa tungi vahel — üks hoidis teda kohal, teine veetles kaugusse, hoolimata vältimatust hädaohust.

Ja Tessa, teadmata, mis on parem, kord astus välja ta reisikavatsuse vastu, kord, täidetud üllast uhkustundest, veenis Pandioni sõitma.

Möödus mõni kuu, ning kui kevadised tuuled kandsid väina1 tagant õitsvate Peloponnesose kinkude ja mägede nõrka lõhna, valis Pandion lõplikult oma elutee.

Nüüd seisis tal ees kahevõitlus võõra ning kauge maailmaga. Pool aastat, mida ta tahtis veeta eemal kodukohast, näis talle igavikuna. Aeg-ajalt häiris Pandioni tunne, nagu lahkuks ta igaveseks oma kodumaalt. . . Agenori ja asula teiste tarkade meeste nõuande kohaselt sõitis Pandion Kreetale — mererahva järeltulijate asukohta, muistse kultuuri kodumaale. Kuigi tohutu saar paiknes mere keskel, võrdlemisi kaugel Boiootia ja Argolise[2] linnadest, näis matk sinna üksikule reisijale ohutumana.

Mereteede keskuses paiknev saar oli praegu asustatud erinevate suguharudega. Selle rannikul kohtusid alatasa võõramaalased — kaupmehed, meremehed, lossijad. Kreeta mitmekeelne elanikkond tegeles kaubandusega ja elas rahulikumalt kui Hellas ning suhtus sissesõitjatesse

1 On mõeldud Korintose lahte.

2 Maa-ala Kreeka idaosas.

paremini. Ainult saare sügavuses, mäekurude taga, elutsesid veel muistsete suguharude järeltulijad, kes suhtusid võõrastesse vaenulikult.

Pandion pidi siirduma üle Kalüdoni lahe Alam-Ahhaia vastas asuvale kitsale neemele ja siin teenistusse astuma sõudjana ühele laevadest, mis sõitsid Kreetale villaga pärast talvist vaheaega: tormisel aastaajal hoidusid nõrgad laevad kaugetest meresõitudest.

Täiskuu päeval kogunes asula noorsugu tantsudeks püha hiie suurele lagendikule.

Pandion istus mõtteisse süvenenuna Agenori maja väikeses õues. Teda valdas nukrus. Homme toimub see, mis peab toimuma, — ta kisub oma südamest kõik talle armsa ning koduse ja astub tundmatu saatuse ette. Teda ootas lahkumine armsamast, tundmatu tulevik, üksindus . . .

Hämaras ning vaikses majas kähistas Tessa rõivastega, seejärel ilmus ta mustendavasse ukseavausse, kohendades õlgadele heidetud loori volte. Neiu kutsus tasa Pandioni, kes otsekohe püsti kargas ja talle vastu tõttas. Tessa mustad juuksed -oHd palmitsetud kuklale tiheda põimikuna ja ääristatud põimiku all kokku seotud kolme lindiga.

«Sa oled täna oma juuksed palmitsenud atika neiu kombel!» hüüatas Pandion. «See on kena!»

Tessa naeratas ja küsis siis nukralt:

«Kas sa ei lähegi viimast korda tantsima, Pandion?» «Aga kas sina tahad minna?»

«Jah, ma tantsin Afrodite auks,» lausus Tessa kindlalt. «Ning peale selle veel kuretantsu.»

«Sa tantsid kuretantsu, seda atika tantsu, sellepärast sa oledki oma juuksed sääraselt palmitsenud! Meil ei ole seda vist kunagi tantsitud.»

«Täna aga tantsivad seda kõik — sinu auks, Pandion!»

«Mispärast minu auks?» imestas noormees.

«Kas sa oled unustanud, et Atikas tantsitakse kuretantsu,» Tessa hääl hakkas värisema, «Theseuse 1 õnne-

1 Theseus — helleeni müütide kangelane, kes läks Kreetale ja võitis seal labürindi maa-alustes koobastes koletise Minotaurose.

liku Kreetalt tagasituleku mälestuseks ja tema võidu auks... Läheme, kallis.» Tessa ulatas mõlemad käed Pandionile ja noored, surunud end teineteise vastu, sammusid asula taga kasvavasse salusse.

. . . Meri kohises neile vastu, kutsudes oma piiritutele avarustele. Varajastes päikesekiirtes sätendav veepind kerkis hiiglasliku silla kumera võlvkaarena.

Koidust roosatunud aeglased lained kandsid kaugusest, võib-olla muinasmaalt Aigüptosest endast, kuldse vahu tükke. Ja päikesekiired tantsisid murdudes ning väreldes väsimatul, igavesti liikuval veel, läbides õhku nõrga virvendava helgiga.

Künka taga oli peidus teerada, millelt võis veel näha asulat ja Agenori perekonda, kes saatis viimseid tervitusi.

Rannikutasandik oli tühi ning lage. Pandion jäi Tessaga üksi mere ja laotuse ette. Eespool, liival, mustendas väike lootsik, millega Pandion pidi sõitma ümber Ahheloosi suudme lähedal asuva neeme ja ületama Kalüdoni lahe.

Noored kõndisid vaikides. Nende aeglased sammud olid ebakindlad: Tessa vaatas ainiti Pandioni ja vii-mane ei suutnud eemaldada pilku armsama näolt.

Ruttu, liiga ruttu jõudsid nad lootsiku juurde. Pandion ajas end sirgu ning sügav ohe avardas tema ängistatud rinda. Saabus hetk, mille ootuses Pandion oli piinelnud päevi ja öid. Oli nii palju öelda Tessale neil viimaseil minuteil, kuid sõnu ei leidunud.

Pandion seisis kohmetult, tema peas mõlkusid mõttekatkendid, j ärj ekindlusetud ning seosetud.

Äkki embas Tessa ootamatult Pandioni, ja just nagu kartes, et neid võidaks kuulda, sosistas kiirustades ning katkendlikult:

«Vannu mulle, Pandion, vannu Hüperioni... kohutava Hekate1 nimel... Ei, parem oma ja minu armastuse nimel, et sa ei sõida kaugemale Kreetast, sinna,

Iga aasta langesid kõige ilusamad neiud, ja noormehed koletise ohvriks. Theseus päästis oma kodumaa Atika verisest andamist Kreeta kuningale.

1 Hekate (kaugusest tabav) — kuu ja nõiduse jumalanna helleenidel.

kaugesse Aigüptosse . . . kus sind tehakse orjaks ja sa kaod minu elust.. . Vannu, et sa tuled peatselt tagasi.. .» Tessa sosin muutus summutatud nuuksumiseks.

Pandion surus neiu enda vastu ning andis vande, ja samal ajal möödusid ta silme eest mereavarused, kaljurünkad, metsasalud, tundmatute asulate majad ja varemed, kõik see, mis

nüüdsest peale eraldab teda Tessast kuueks pikaks kuuks, mil ta ei saa midagi teada armsamast ja viimane temast.

Pandion sulges silmad, tundes, kuidas peksleb Tessa süda.

Aeg aga kadus, paratamatu lahkumine lähenes, ootamine muutus talumatuks.

«Teele, Pandion, kiiremini . . . jumalaga . . .» sosistas neiu.

Pandion võpatas, vabastas Tessa ja sammus kiiresti lootsiku juurde.

Alistudes tugevatele kätele, hakkas lootsik liivasse süüvides aeglaselt liikuma, tema põhi sahises vastu liiva. Pandion läks põlvini külma loksuvasse vette ja pöördus siis ümber. Lainetel kõikuva lootsiku äär lõi talle kergelt vastu jalga.

Tessa seisis liikumatuna nagu raidkuju ja suunas oma pilgu neemele, mille taha pidi peatselt kaduma Pandioni lootsik.

Noormehe hinges mõranes miski. Ta lükkas lootsiku rannikumadalikult avavette, hüppas sellesse ja võttis aerud. Tessa pööras järsult pead, ja läänetuule puhang sasis tema kurbuse märgiks vallandatud juukseid.

Lootsik eemaldus kiiresti, alludes tugevatele aerulöökidele, Pandion aga vaatas üksisilmi kangestunud neiut. Tessa nägu oli tõstetud kõrgele otse palja õla kohal.

Tuulepuhang peitis Tessa näo läikivatesse mustadesse juustesse ja neiu ei püüdnudki neid korrastada. Läbi juuste nägi Pandion läikivaid silmi, paisunud ninasõõrmeid ja eredaid pooleldi avatud huuli. Tuules lehvivad juuksed aga ümbritsesid tiheda salguna kaela. Nende kiharad keerdusid arvututeks rõngasteks põsel, oimul ja

36

kõrgel rinnal. Neiu seisis liikumatult, kuni lootsik eemaldus kaldast ja pöördus ninaga kagusse.

Tessale näis, et mitte lootsik ei sõida ümber neeme, vaid neem, tume ning sünge madalale laskunud päikese varjudest, nihkub vasakult merre ja läheneb järk-järgult lootsikule. Juba ta riivab väikest mustavat täppi kiiskaval merel, täpp aga kaob tema embusse.

Rohkem midagi tundmata laskus Tessa tihedale niiskele liivale.

Pa«dioni lootsik kadus arvutute lainete keskele. Juba ammu oli silmist kadunud Ahheloosi neem, kuid Pandion jätkas sõudmist kõigest jõust, just nagu kartes, et kurbus sunnib teda tagasi pöörduma. Ta ei mõtelnud millestki, püüdes end väsitada tööga kuumas päikeselõõmas . . .

Päike kaldus lootsiku ahtrisse ja aeglased lained omandasid tumeda mee värvuse. Pandion asetas aerud lootsiku põhja. Tõugates ettevaatlikult ühe jalaga, et mitte kummutada kitsast lootsikut, hüppas noormees merre. Karastunud, hakkas ta ujuma lootsikut enda ees lükates, seejärel ronis taas sisse ja sirutas end kogu pikkuses välja.

Eespool paistis terav neem, vasakul aga mustas väike pikergune saar, mis varjas lõunast Kalüdoni sadamat — tema reisi sihtkohta. Pandion hakkas jälle sõudma ja saar kasvas aeglaselt merest kerkides. Tema tipp jagunes üksikuteks puude nõeljateks kroonideks. Peagi ilmus Pandioni ette rida sihvakaid küpresse, mis sarnanesid hiiglaslike piikide tumedate otstega. Kaitstud tuulte eest lõunast kerkiva kõvera- kaljuse neemega, sirutasid puud oma latvu taeva puhtasse sinasse. Noormees juhtis lootsikut ettevaatlikult libedate punakate vetikatega palistatud kivide vahel. Tasane liivane põhi oli selgesti näha läbipaistvas rohetavas kullakarva vees. Pand;on läks Raidale, leidis vana sammaldunud ohvrikivi läheduses pehme kevadise rohuga kaetud lagendiku ja jõi tühjaks teekonnale kaasavõetud veenõu. Süüa ta ei tahtnud. Teisel pool saart asuva sadamani ei olnud üle kahekümne staadioni.

37

Noormees otsustas minna laevaomaniku juurde südina ja värskena. Ta heitis puhkama.

Ebatavalise selgusega kerkisid Pandioni suletud silmade ette pildid eilsest pidustusest...

Pandion ja teised asula noormehed lamasid rohul ning ootasid, kuni tütarlapsed lõpetavad tantsu Afrodite auks. Neiud kergetes seelikutes, mis olid kinnitatud pihale mitmevärviliste

lintide abil, tantsisid paariti, seljaga teineteise poole. Haaranud kätest, heitsid nad aeg-ajalt pilke üle õla, just nagu oleks igaüks neist imetlenud oma sõbratari ilu.

Hõbedaste lainetena tõusid ja vajusid kuupaistel valgete seelikute laiad voldid, tantsijate tõmmud, heleda kulla värvuse omandanud kehad paindusid nagu nõtked kõrred flöödi õrnade ja venivate, nukrate ja rõõmsate helide rütmis.

Hiljem noormehed segunesid neidudega ja alustasid kuretantsu. Nad tõusid varvastele ning laotasid tiibadena laiali pinguldatud käed. Pandion oli kõrvuti Tessaga, kes ei eemaldanud temalt oma ärevaid silmi.

Kogu asula noorsugu oli Pandioni vastu tavalisest tähelepanelikum. Ainult Tes sasse armunud Eurümahhose särav nägu osutas, kuidas ta rõõmustas võistleja lahkumise üle; endiselt nöökas ka pilges Enoie. Pandion märkas, et teised ei naljatanud temaga nagu enne, vähem oli trotslikke teravusi — just kui oleks tema, lahkuja, ja kõigi mahajääjate vahele tõmmatud juba mingi piir. Sõprade suhtumine väljendas ühtaegu kadedust ning kaastunnet, nagu inimese vastu, kes seisab suure hädaohu piiril ja on eraldatud kõikidest teistest.

Kuu vajus aeglaselt puude taha. Lagendik kattus musta varju laia looriga.

Tantsud lõppesid. Tessa koos sõbrataridega laulis Ireskoni — Pandioni lemmiklaulu pääsukesest ja kevadest. Lõpuks läksid noored paarikaupa mööda teerada asula poole. Pandion ja Tessa kõndisid kõige taga ning aeglustasid sihilikult sammu. Vaevalt olid nad tõusnud asulaeelse künka harjale, kui Tessa värahtas ning peatus, surudes end Pandioni vastu.

Viinamarj aistandike tag a kerkivate lubjakivijärsakute püstloodsed seinad peegeldasid kuuvalgust nagu tohutu

suur peegel. Näis, nagu oleks asula, rannikutasandiku ja tumeda mere kohal seisnud hõbedase valguse läbipaistev kate, täis pahaendelist võlu ning vaikset nukrust.

«Mul on hirm, Pandion,» sosistas Tessa. «Kuuvalguse jumalanna Hekate võim on suur, sina aga lähed nendesse kohtadesse, kus ta valitseb ...»

Tessa erutus kandus Pandionile.

«Ei, Tessa, mitte Kreetal, vaid Kaarias[1] valitseb Hekate, sinna ei lähe minu tee!» hüüatas noormees ja tõmbas neiut kodu poole . . .

Pandion virgus unelmatest. Oli tarvis süüa ja jätkata 4eed, Ta tõi ohvri merejumalale, ja tulles rannale, mõõtis oma varju2, asetades vaheldumisi ühe jala teise ette varju pikkuse ulatuses. Üheksateistkümne jala pikkune vari tuletas talle meelde, et on tarvis kiirustada — õhtuni oli jäänud vähe aega, tuli rutata laevale.

Sõitnud paadiga teisele poole saart, nägi Pandion valget kivisammast — sadama tähist — ja hakkas sõudma kiiremini.

i Kaaria — riik Väike-Aasia poolsaare läänerannikul. » Varju mõõtmisega määrati aega Vana-Hellases.

TEINE PEATÜKK VAHUMAA

Tuul vilistas kaeblikult karedates põõsastes, keerutades üles jämedat liiva. Mäeseljak kulges itta nagu tundmatute hiiglaste poolt rajatud tee. Loogeldes ääristas ta laia rohelist orgu. Lauge nõlvakuna laskusid mäed mere suunas. Nõlvak oli kaetud erekollaste lillede vaibaga ja näis eemalt sätendavast meresinast tõusnud tohutu suure kullatükina.

Pandion kiirendas sammu. Täna tundis ta eriti teravalt igatsust mahajäetud Oineiadai järele. Ta meenutas, et talle oli antud nõu mitte tungida nii kaugele, Kreeta (sellesse mägedega piiratud ossa, kus muistse mererahva järeltulijad suhtusid võõrastes se vaenulikult.

Pandion ruttas. Viie kuu kestel oli ta viibinud mitmes kohas sellel tohutul, pika kitsa ribana keset merd asuval saarel. Noor kujur oli näinud imepäraseid ning kummalisi asju, mida muistne rahvas oli jätnud tühjadesse templitesse ja peaaegu asustamata mägedesse.

Palju päevi veetis Pandion hiiglasliku lossi varemetes Knosose linnas, mille esimesed ehitused kuulusid igivanadesse aegadesse. Hulkudes lossi arvututel treppidel, nägi noormees esmakordselt suuri saale punaste, alt kitsenevate sammastega, imetles karniise, milledele olid kirkalt maalitud mustad ja valged ristkülikud või mida kaunistasid järjestikku veerevaid laineid meenutavad mustad ja helesinised ornamendid.

Seinad olid täis maalitud eredaid pilte. Pandionil jäi hing vaimustusest kinni, kui ta vaatles pühade härjamängude kujutusi, anumaid käes hoidvate naiste protssessiooni, neidusid, kes tantsisid aias, mille taga tunglesid mehed, tundmatuid nõtkeid metsloomi mägede ja kummaliste taimede keskel. Kujude kontuurid näisid Pandionile ebaloomulikena; väga pikkade vartega ja peaaegu ilma lehtedeta taimed sirutusid ülespoole. Pandion mõistis, et möödunud aegade kunstnikud moonutasid sihilikult loomulikke proportsioone, püüdes väljendada mingit mõtet, mis polnud aga arusaadav noormehele, kes oli kasvanud vabaduses, keset toredat, kuigi karmi loodust.

Knososes, Tilüssas ja Elüüras ning vana sadama' saladuslikes varemeis olid kõik majad tavaliste tahutud kivide asemel ehitatud ühtlastest siledatest halli kihtkivi plaatidest. Pandion nägi hulgaliselt elevandiluust, pronksist ja fajansist naisestatuette, toredaid kulla ja hõbeda sulamist nõusid, vaagnaid ning tasse, mis olid kaetud väga peente joonistega.

Kuid noort skulptorit hämmastanud kunst jäi talle arusaamatuks, samuti nagu varemetes leiduvad saladuslikud kirjad, mis olid kirjutatud unustatud märkidega surnud keeles. Suur meisterlikkus, mis ilmnes iga teose ükskõik millisest kõige väiksemast detailist, ei rahulda-

1 Niinimetatud «kiltkivilinnas», mille muistne nimetus on jäänud 'tundmatuks.

nud Pandioni: ta soovis enamat — mitte piirduda abstraktsete kujutistega, vaid kehastada inimkeha elavat ilu, mille vastu ta tundis suurt austust.

Ning endale ootamatult nägi Pandion suure reaalsusega teostatud inim- ja loomakujutisi Kaugest Aigüptosest toodud kunstiteostes.

Knosose, Tilüssa ja Elüüra elanikud, kes neid Pandionile näitasid, kõnelesid, et hulk taolisi asju on säilinud Kreetal Faistose piirkonnas, kus elutsesid mererahva järeltulijad. Ja Pandion, tähele panemata hoiatusi ähvardavast hädaohust, otsustas tungida Kreeta lõunarannikut katvate mägede rõngasse.

Veel mõned päevad, ja olles vaadelnud kõike, mis võimalik, ta sõidab koju Tessa juurde. Pandion oli nüüd veendunud oma jõus. Kuidas ta ka ei tahtnud õppida Aigüptose meistrite juures, oli armastus kodumaa ja Tessa vastu tugevam ning kindlalt köitis teda neiule antud vanne.

Kui tore on pöörduda koju viimaste sügislaevadega, vaadata armsama sinistesse särasilmadesse, näha Agenori, temale isa ja vanaisa asendanud õpetaja tagasihoitud rõõmu!

Silmi vidutades vaatas Pandion mere lõpmatule avarusele. Ei, seal ees on kauged võõrad maad, Aigüptos, tema kodumaa on aga seljataga, sealpool kõrget mäeahelikku. Ta läheb ikka veel temast kaugemale, mitte aga talle lähemale. Tal on veel tarvis siin, Faistoses, vaadata muistseid templeid, milledest ta oli nii palju kuulnud rannikul. Ohates kiirendas Pandion sammu, hakkas peaaegu jooksma. Mäeharu laskus alla laia nõlvana, mis oli kaetud mättataoliste kivikinkudega. Nende vahel paistsid roheliste põõsastikkude tumedad laigud. Nõlva jalamil puude keskel paistsid ähmaselt tohutu hoone varemed, pooleldi varisenud seinad, võlvide jäänused ja tervena säilinud väravad must-valgete sammaste raamis.

Varemed seisid sõnatult, seinte kaared laotusid Pandioni ees nagu ohvrit haarama valmistunud hiiglaslikud käed. Laiad värsked lõhed — hiljutise maavärina jäljed — vaostasid seinte pinda.

Noor kujur sammus tasa varemete vahel, et mitte häi-
42
rida vaikust, ja silmitses teraselt tumedaid nurki tervema säilinud sammaste all.

Pöördunud ümber eenduva nurga, sattus Pandion katuseta nelinurksesse saali, mille seintele olid maalitud juba tuttavad eredad freskod. Vaadeldes kilpe, mõõku ja vibusid kandvaid pruune ja musti vahelduvaid meesfiguure ning meenutades vanaisa jutustusi, Pandion tai-pas, et siin on kujutatud sõjasalga teekondi mustade maale, mis vanade pärimuste järgi asus päris Oikumeeni äärel.

Hämmastunud sellest muistse rahva kaugete retkede tunnetusest, silmitses Pandion teraselt ja kaua seinamaali, kuni viimaks, pöördunud vasakule, nägi keset saali marmorkuupi, mis oli kaunistatud siniste klaasist rosettide ja tiguornamentidega. Kuubi alusel lebasid täiesti värskete, hiljuti murtud lillede kimbud.

Tähendab, siin on keegi käinud, tähendab, nende varemete keskel elavad inimesed! Hinge kinni pidades suundus noormees väljapääsu poole, portikusse, mis oli kõrget rohtu täis kasvanud.

Kahe valge nelinurkse piilari ja kahe punase sambaga portikus seisis väikese järsaku serval', mis vaevalt kõrgus üle puude tiheda lehestiku. Järsakul lookles sõtkutud tolmune rada. Noormees laskus orgu ja sattus siledale kivitatud teele. Pandion sammus ida poole, püüdes käratult astuda kuumadel kividel. Teest paremal kasvavate plataanide laiad lehed, mis vaevalt värelesid kuumas õhus, heitsid maapinnale varjude vöödi. Leidnud kaitset põletavalt kuuma päikese eest, ohkas teekäija kergendatult. Pandion tundis ammu janu, kuid juba oma veevaesel kodumaal oli ta harjunud piskuga läbi ajama. Kõndinud" umbes kaks staadioni, märkas noormees eespool, väikese künka lähedal, kus tee pöördus põhja, pikka madalat hoonet. Mõned ruumid, nagu rida ühesuguseid kaste olid lahtised teepoolsest küljest ja täiesti tühjad. Pandion tundis ära vana teekäijate puhkemaja: ta oli niisuguseid sageli näinud põhjaranniku teede ääres. Noormees tõttas kirevaks värvitud keskmisse käiku, mida tõestas üksainus sammas. Nõrk sulin ahvatles kuumusest ja pikast teekonnast roidunud noorukit. Pandion sisenes vannituppa, kus vesi, valgu-
43
des üle kolme basseini ääre, voolas raskete kiviplaatidega kaetud allika suurest torust seinasse tehtud laia valamusse.

Võtnud ära rõivad ja sandaalid, pesi Pandion end puhtaks külmas vees, kustutas janu ning heitis laiale kivipingile puhkama. Vee sulin ja lehtede kerge kahin äiutasid, sundisid mäekurude tuulest ja päikesest punetavaid silmi kinni vajuma: Pandion jäi suikuma.

Ta ei maganud kuigi kaua: üle päikesest valgustatud põranda suunduv samba vari ei olnud peaaegu muutnud asendit. Pandion kargas jalule ja tõmbas kiiresti selga oma lihtsad rõivad. Ta tundis end värskena ja puhanuna. Söönud kuiva juustu ning kustutanud taas janu, suundus noormees väljapääsu poole ja jäi äkki tardunult seisma: kaugelt kuuldus hääli. Ta väljus teele ja vaatas ringi. Jah, polnud kahtlust, tee kõrvalt tihedast põõsapuhmastikust kostis naeru, arusaamatute sõnade katkeid ja vahetevahel ka pillikeelte katkendlikku helinat.

Pandion tundis samaaegselt nii rõõmu kui kartust, tema lihased tõmbusid pingule ja ta kobas tahtmatult isa mõõga käepidet. Sosistanud mõned palvesõnad oma kaitsjale ja esiisale Hüperionile, läks noormees läbi tihniku otse häälte suunas. Tihnikus oli lämbe; terav aromaatiline lõhn raskendas juba niigi tagasihoitud hingamist.

Minnes ettevaatlikult ringi ümber kõrgete, tohutute okastega põõsaste, tungides vaevu läbi väga õhukese helehalli ning sileda koorega maasikapuude tüvede vahelt, Jahenes Pandion mirdipuusalule, mis tiheda seinana tõkestas talle tee.

Tiheda lehestiku, keskel rippusid lumivalgete õite kobarad. Hetkeks ilmus Pandioni ette Tessa kuju — tema kodumaal oli mirdipuu pühendatud neitsilikule noorusele. Hääled kostsid nüüd hoopis lähedalt — inimesed rääkisid miskipärast summutatult, ja noormees mõistis, et ta

oli ebaõigesti määratlenud kauguse. Otsustav moment oli kätte jõudnud. Kummargil läks Pandion madalate okste alla ja lükkas need ettevaatlikult kätega laiali: värske rohuga kaetud lagendikul nägi ta ebatavalist vaatepilti.

44

Keset lagendikku lamas tohutu suur pikkade sarvedega lumivalge härg. Külgedel ja koonul olid ta läikivale, hästi hoolitsetud karvale laiali paisatud väikesed mustad laigud.

Pisut eemal varjus asus salk noormehi, neide ja elatanud inimesi. Kähara habemega sihvakas mees kuldvõruga ümber pea, seljas lühike' pronksvööga kokkutõmmatud hame, astus ette ja andis millekski märku. Otsekohe eraldus salgast pikka raskesse rüüsse mähitud neiu. Ta tõstis käed üles, selle liigutuse tagajärjel langes rüü maha. Neiule jäi ümber vaid puusaside, mida kinni&s kahuse musta nööriga palistatud lai valge vöö. Sinakasmustad juuksed olid valla päästetud, mõlema käsivarre ümber küünarnukkidest kõrgemal sätendasid kitsad käevõrud.

Kiirete kergete sammudega, just nagu tantsides, lähenes neiu härjale ja jäi äkki tardunult seisma, tuues kuuldavale kriiskava kurguheli. Härja unised_ silmad avanesid ja välgatasid, ta tõmbas esijalad kõverasse ning tõstis aeglaselt raske pea. Lõikava karjega sööstis neiu noolena edasi ja kargas tohutu elaja turjale.

Härg tõusis esijalgadele ning ajas koonu kõrgele püsti. Neiu liibus laia, järsult allapoole langeva selja vastu, haaras ühe käega kinni sarvest ja teisega elaja ülemäära paksust kaelast. Pandion nägi selgesti neiu karmi, kõvasti kokkusurutud huultega nägu. Kontrast looma ilusate, kuid tohutute vormide ja saleda inimkeha vahel hämmastas Pandioni.

Kumeda möirgega kargas härg jalule ja tegi hiiglasliku keha kohta ebatavalise kergusega hüppe. Neiu toetus kätega vastu elaja võimsat turja ja keeras end ringi üle pea. Hetke vältel lendas ta läbi härja sarvede vahelt ja maandus kolme sammu kaugusel elukast. Plaksutades ettepoole sirutatud käsi, tõi neiu taas kuuldavale terava karje. Härg langetas sarved ja tormas vihaselt talle kallale. Pandion kohkus: ilusa ja vapra neiu hukk nais vältimatuna. Unustades vajaliku ettevaatuse, tõmbas noormees mõõga ja tahtis söösta lagendikule, kuid tabamatu kiirusega hüppas neiu uuesti härja suunas, ja möödunud allalastud surmatoovatest sarvedest, istus jälle tema seljas. Raevunud loom tormas mööda niitu,

45

kraapis sõrgadega maad ja möirgas ähvardavalt. Noor võitja istus rahulikult tulivihase härja seljas, surudes kõvasti põlvedega tema järske külgi, mis paisusid sagedasest hingamisest. Härg jooksis inimsalga juurde, kes tervitas teda rõõmsate hüüetega. Hele löök peopesale — neiu kallutas end pisut ja hüppas maha loomast tagapool. Erutatult hingeldades ühines ta pealtvaatajatega.

Hooga tormas härg lagendiku servani, pöördus siis ümber ja sööstis inimeste suunas. Otsekohe astusid ette viis inimest — kolm noormeest ja kaks neidu; endine mäng jätkus kiiremas tempos. Pühkiv härg tungis müdinal teda hüüete ning käteplaksutamisega kõrvale juhtivate noorte inimeste kallale, need aga hüppasid temast üle, kargasid talle selga, liibusid hetkeks ta külje vastu, vältides oskuslikult hirmsaid sarvi. Üks neiu istus osavalt kaksiti otse härja kaelale, eespool kumerat võimsat turja. Looma silmamunad tungisid koobastest välja, vaht keerles lõugade ümber. Langetades koonu, peaaegu toetudes ninaga vastu maad, püüdis härg endalt paisata kartmatut ratsanikku. See aga viskus tahapoole, haaras kätega looma turjast ning toetas jalad tema kõrvadele. Mõne sekundi möödudes hüppas neiu maha.

Noormehed ja neiud moodustasid hanerea väikese vahemaaga üksteisest ja kargasid järjekorras nende suunas sööstvast loomast üle. Mäng kestis kaua, — härg tormas ringi kohutavalt möirates ähvardades inimesi surmaga, nõtked inimkehad aga vilksatasid kartmatult ümberringi.

Härja möire muutus kähisevaks inisemiseks, nahk tumenes higist, suust lendas ebaühtlase hingamise saatel vahtu. Veel natuke — ja härg peatus, langetas pea ning laskis silmadel ringi

käia. Pealtvaatajate hüüded panid ohu rõkkama. Kuldvõruga mehe märguande peale jätsid mängijad võidetud looma rahule. Inimesed, kes olid seisnud ja maas istunud, kogunesid kokku, ning Pandion ei jõudnud veel toibudagi, kui juba kõik põõsastesse kadusid.

Tühjenenud lagendikule jäi kurnatud härg, ja ainult tema kähisev hingamine ning sõtkutud rohi andsid tunnistust möödunud võitlusest.

46

Erutatud Pandion sai alles nüüd aru, kuidas tal oli vedanud. Tal oli õnnestunud näha muistset härjamängu, mis oli sajandeid tagasi levinud Kreetal, Mükeenes ja teistes vanades Kreeka linnades.

Nõtke, osav inimene võitis veretus heitluses härja — vanade rahvaste püha looma, sõjalise võimsuse ja suure ning kohutava jõu kehastuse. Looma välkkiirusele vastandati veel suurem kiirus. Liigutuste täpsus päästis inimese elu. Pandion oli püüdnud maast madalast arendada jõudu ning osavust ja kujutas nüüd endale hästi ette, kui palju pingutusi tuli kulutada selleks, et valmistuda osa võtma hädaohtlikust lõbustusest.

Pandion ei söandanud mängijaile järgneda ja pöördus teele tagasi. Ta otsustas, et parem on otsida külalislahkust inimeste juures sel momendil, kui nad on kodus.

Mõne staadioni ulatuses läks tee otse ja tegi siis äkki järsu pöörde lõunasse, mere poole. Teda ääristavad puud kadusid, loovutades koha tolmunud põõsastikule. Pandioni vari oli pikenenud märgatavalt, kui ta jõudis käänakuni. Põõsastes oli kuulda sahinat. Noormees peatus ja kuulatas. Mingisugune lind, keda vastu päikest oli raske eristada, tõusis kära tehes" lendu ja kadus põõsastesse. Rahunenud, liikus Pandion edasi, pööramata enam tähelepanu helidele. Eemalt kuuldus metstuvi õrna, meloodilist häälitsemist. Kutsele vastasid veel kaks lindu, ja taas saabus vaikus. Sel hetkel, kui Pandion oli läbinud käänaku, kostsid tuvi hüüded päris lähedalt. Noormees peatus, et lindu lähemalt silmitseda. Järsku kuulis Pandion enda taga tiibade sahinat: tema pea kohal tõusid tiireldes õhku kaks siniraagu. Pandion pööras end ümber ja nägi kolme meest jämedate keppidega käes.

Kõrvulukustavalt karjudes tormasid võõrad noormehele kallale. Pandion paljastas otsekohe mõõga, kuid sai löögi pähe. Noormehe silmade ees lõi pimedaks, ta hakkas tuikuma tema peale langevate kehade raskuse all — veel neli põõsastest ilmunud meest ründasid teda seljatagant. Pandioni teadvus tuhmus; ta mõistis, et ta on kadunud, ja jätkas meeleheitlikult enda kaitsmist. Tugevast löögist käe pihta langetas ta mõõga. Noormees kukkus põlvedele, heites endast üle talle selja

47

tagant kallale karanud mehe, rusikalöök paiskas maha teise, kolmas lendas jalahoobi mõjul oiates eemale.

Ründajatel ei olnud nähtavasti kavatsust võõrast tappa. Nad viskasid ära kepid, ja ergutades end sõjakisaga, tormasid uuesti Pandionile kallale. Viie keha raskuse all kukkus ta näoli teetolmu, mis tungis talle suhu ja ninna ning tuiskas täis silmad. Lõõtsutades tohutust pingutusest, tõusis Pandion neljakäpukile ja püüdis endalt vaenlasi eemale raputada. Need viskusid ta jalgade alla, muljusid kaela. Kehade hunnik langes taas maha, päikesekiirtes punetav tolm keerles ümberringi. Ründaj ad, märganud noormehe ebatavali st jõudu ja vastupidavust, ei karjunud enam — lagedal, vaiksel teel kostis ainult võitluskära, heitlejate oigeid ja kähisevat ähkimist.

Tolm kattis kehi, rõivad muutusid räpasteks, rebenenud kaltsudeks, kuid võitlus üha jätkus.

Mitu korda kargas Pandion püsti, vabastades end vastastest, kuid vaenlased võtsid uuesti võimust, klammerdudes noormehe jalgade külge. Äkki panid voiduhõisked õhu rõkkama: ründajatele saabus abiväge — veel neli meest astusid võitlusse. Noormehe käed ja jalad kammitseti tugevate rihmadega. Väsimusest ning meeleheitest vaevalt elusana sulges Pandion silmad. Arusaamatus keeles elavalt omavahel kõneldes heitsid võitjad end ta kõrvale varjulisse kohta pikali, et puhata pärast rasket heitlust.

Tõusnud üles, käskisid nad noormeest märkide abil tulla koos nendega. Mõistes vastupanu kasutust, otsustas Pandion säästa jõudu soodsa juhuseni ja noogutas pead. Võõrad vabastasid ta jalad köidikuist. Ümbritsetuna vaenlaste tihedast rõngast, hakkas Pandion tuigerdades teed mööda edasi sammuma.

Varsti nägi Pandion mitut viletsat tahumata kividest ehitust. Majadest tulid välja elanikud: rauk pronksvõruga juuste ümber, mitu last ja naist. Rauk tuli Pandioni juurde, silmitses vangi heakskiitvalt, katsus tema lihaseid ja ütles Pandioni saatvatele meestele midagi lõbusat. Noormees viidi väikese maja juurde.

Terava kräginaga avanes uks — sisemuses oli näha madal ääs, alasi selle ümber laiali pillutud tööriistadega

48

ja hunnik süsi. Seintel rippusid kaks suurt kerget ratast. Kurja näo ja pikkade kätega lühike vanamees käskis üht Pandioni saatjat söed lõkkele puhuda, võttis naela otsast metallvõru ja lähenes vangile. Tõuganud teda jõhkralt lõuast, painutas sepp võru sirgeks, proovis seda noormehe kaelal, pomises midagi rahulolematult ja kadus sepikoja sügavusse; kolinaga tiris ta välja metallahela, pistis lõpulüli tulle ja hakkas painutama alasil pronksvoru, andes sellele vasara kiirete löökidega vajaliku suuruse.

Alles nüüd mõistis noormees juhtunu kogu tõsidust. Üksteisega vaheldudes vilksatasid ta silme eest mööda armsad kujud. Seal, kodukaldal, ootab Tessa, kes on kindel temas, tema armastuses ja tagasitulekus. Nüüd pannakse talle kaela pronksist orjakütke, köidetakse ta tugeva ahela külge, ja ei jää enam mingit lootust peatsele vabanemisele. Tema aga oli arvanud, et viibib viimaseid päevi Kreetal ... Ta oleks võinud juba varsti sõita Kalüdoni lahte, kust oli alanud saatuslik retk.

«Oo Hüperion, minu esiisa, ja sina, Afrodite, saatke mulle surm või päästke,» sosistas noormees tasa.

Sepp jätkas rahulikult ning kavakindlalt oma tööd, mõõtis veel kord-kaelakütket, tagus selle otsad laiaks, koolutas ja lõi sisse augud. Jäi veel külge neetida ahel. Vanamees pomises midagi lühidalt, Pandionist haarati kinni ja anti käskivalt märku alasi juurde maha heita. Noormees kogus kõik oma jõutagavarad viimseks vabanemiskatseks. Tema küünarnukke köitvate rihmade alt pritsis verd, kuid Pandion unustas valu, tundes, et rihmad annavad järele. Veel hetk — ja need purunesid. Pandion lõi peaga tema kallale tormavale mehele lõua alla, ja too kukkus põrandale. Noormees paiskas maha veel kaks vaenlast ja pistis teed mööda jooksma. Raevuka kisaga hakkasid vaenlased teda taga ajama. Hüüete peale jooksid välja odade, nugade ja mõõkadega relvastanud mehed; tagaajajate hulk üha suurenes.

Pandion pöördus teelt kõrvale ja tormas üle põõsaste hüpates mere äärde. Jälgi mööda järgnesid talle vihase ulgumisega tagaajajad.

Põõsad harvenesid ja algas väike tõus. Pandion peatus — eemal järsu kaljuseina all laius päikese kiirtes

49

sätendav meri. Kümne staadioni kaugusel kaldast oli hästi näha aeglaselt liikuv punane laev.

Noormees jooksis järsaku veerel edasi-tagasi, otsides teerada laskumiseks, kuid püstloodsed kaljud ulatusid kaugele mõlemas suunas. Väljapääsu ei olnud — põõsastest ilmusid juba vaenlased, kes jooksul hargnesid ahelikku, et Pandion kolmest küljest ümber piirata.

Noormees heitis pilgu tagaajajatele, vaatas alla. «Siin on surm, seal orjus,» vilksatas tal peas. «Sa andestad mulle, Tessa, kui saad teada...» Enam ei tohtinud viivitada.

Kaljupank, mille serval Pandion seisis, rippus järsaku kohal. Kakskümmend küünart allpool ulatus esile teine astang. Sellel kasvas madal mänd.

Hõlmates pilguga hüvastijätuks armast merd, hüppas noormees alla üksikult seisva puu tihedatele okstele. Vaenlaste raevukas kisa kandus hetkeks ta kõrvu. Murdes oksi ja

kriimustades keha, kukkus Pandion alumistele jämedatele okstele, möödus eenduvast kaljuservast ja langes kobeda nõlva pehmele varikaldale. Noormees veeres veel kakskümmend küünart allapoole ja jäi peatuma kaljunukile, mis oli niiskunud murdlainetuse ajal siialennanud vahust. Jahmununa, veel mitte taibates, et ta on pääsnud, ajas noormees end püstakile ja tõusis põlvedele. Ülalt heitsid tagaajajad tema poole kive ning odasid.   Jalge all loksus meri.

Laev lähenes, just nagu oleksid meremehed tundnud huvi kaldal toimuva vastu.

Pandioni pea kohises tumedalt, ta tundis tugevat valu kogu kehas, silmad täitusid pisaratega. Ta pead läbis hämar mõte: kui jälitajad toovad vibud, on hukkumine möödapääsmatu. Meri ahvatles teda, lähedane laev näis jumalatest saadetud pääsemisvahendina. Pandionile ei tulnud mõttessegi, et laev võiks olla võõra päritoluga või kuuluda vaenlastele, — armas meri näis talle ustavana.

Pandion tõusis jalule, ja veendunud, et käed on tegutsemisvõimelised, hüppas merre ning hakkas ujuma laeva poole. Lained lõid tema pea kohal kokku, läbipekstud keha allus vaevaliselt tahtele, haavad valutasid piinavalt, kurk kuivas.

Laev lähenes Pandionile, sellelt kostis ergutavaid hüüdeid. Kuuldus aerude järsk nägin, laev kerkis noormehe pea kohal, tugevad käed haarasid Pandioni ja tõstsid ta tekile... Minestunult kukkus noormees soojadele laudadele pikali. Ta toodi teadvusele, anti vett — ta jõi kaua ning ahnelt. Pandion tundis, et teda tassiti kõrvale ja kaeti millegagi. Noor kujur vajus sügavasse unne.

Kreeta mäed olid horisondil vaevu nähtavad. Pandion liigutas end, ja oiates tahtmatult, toibus. Ta asus laeval, mis ei sarnanenud tema kodumaa laevadega. Viimased olid madala pardaga, nende küljed olid kaitstud varbadest punutisega ja aerud väljusid kiilruumi pealt. Sellel laeval oli kõrge parras, sõudjad istusid tekipõranda all, mõlemal pool kiilruumi sügavusse kulgevat lõhandust. Puri laeva keskmastis oli kõrgem ja kitsam kui helleeni laevadel.

Tekile kuhjatud nahkade hunnikud levitasid vänget lehka. Pandion lamas teravas laevaninas kitsal kolmnurksel alal. Noormehe juurde tuli kongus ninaga habetunud mees, kes kandis paksu villast riietust. Tulija ulatas talle tassi sooja veega, millesse oli segatud veini, ja hakkas kõnelema tundmatus, teravate metalsete intonatsioonidega keeles . . . Pandion raputas pead. Mees puudutas kergelt tema õlga ja viipas käskivalt laeva ahtri suunas. Pandion mässis puusade ümber verest niiskunud räbalad ja hakkas astuma piki parrast ahtris asuva varjualuse poole.

Seal istus kõhn mees, kel oli samasugune kongus nina nagu Pandioni saatjalgi. Ta huuled, mis olid ümbritsetud kareda, ettepoole hoiduva habemega, avanesid naeratuseks. Tema kuivetu, tuultest pargitud röövellik nägu, mis näis nagu pronksist valatuna, oli range ilmega.

Pandion taipas, et ta on sattunud foiniiklaste kaubalaevale ja näeb enda ees laeva ülemat või peremeest.

Esimest kaht küsimust, mis ülem talle esitas, Pandion ei mõistnud. Siis hakkas kaupmees rääkima vigases, Pandionile tuttavas joonia murdes, segades sellesse kaaria ja etruski sõnu. Ta küsitles Pandioni tema seikluste

kohta, sai teada, kust ta on pärit, ja lähendanud talle kongus ninaga ja liikumatute silmadega näo ütles:

«Ma nägin, kuidas sa põgenesid, — see on muistsele kangelasele vääriline tegu. Mul on tarvis selliseid kartmatuid ning tugevaid sõdureid — nendel meredel ja nende kallastel on palju röövleid, kes riisuvad meie kaupmehi. Kui sa teenid mind ustavalt, on su elu kerge ja ma maksan sulle tasu.»

Pandion raputas eitavalt pead ja jutustas katkendlikult, et ta peab kiiresti kodumaale tagasi pöörduma, ning palus end maha lasta lähemal saarel.
Ülema silmad välgatasid kurjalt.
«Minu laev sõidab otse Tüürosse', minu teel on ainult meri. Ma olen oma laeval valitseja ja sina oled minu võimuses. Ma võin käskida sind praegu kohe tappa, kui seda on vaja. Noh, vali: kas sinna,» foiniiklane osutas allapoole, kus laevateki all liikusid aerud ja kostis sõudjate nukker lauluviis, «kus sa muutud orjaks, aheldatuna aerude külge, või sulle antakse relvastus ja sa ühined siin nendega,» kaupmehe sõrm pöördus tagasi ja osutas varjualusesse: seal lebasid laisalt viis tugevakondilist poolpaljast tuimade ja loomalike nägudega meest. «Ma ootan, otsusta kiiremini!»
Pandion vaatas abitult ringi. Laev eemaldus kiiresti Kreetast. Vahemaa Pandioni ja tema kodumaa vahel üha suurenes. Abi polnud kusagilt oodata.
Pandion otsustas, et sõdurina on tal kergem põgeneda. Kuid foiniiklane, kes hästi tundis helleenide tavasid, sundis teda andma kolme kohutavat truudusvannet.
Ülem määris noormehe haavu mingi ravivahendiga, viis ta sõjameeste salga juurde ning käskis talle süüa anda.
«Ainult valvake teda hoolega!» käsutas ta lahkudes. «Pidage meeles, et te kõik vastutate minu ees igaühe eest eraldi!»
Heakskiitvalt muheldes patsutas vanim . sõduritest Pandioni õlale, katsus ta muskleid ja lausus midagi

1 Tüüros — Foiniikia muistne pealinn praegusest Beirutist lõuna pool, tänapäeva Süüria lõunaosas.

teistele. Need pahvatasid valjusti naerma. Pandion vaatas neile arusaamatult otsa, sügav kurbus eraldas teda praegu kõikidest inimestest.

Tüüroseni oli jäänud sõita veel kaks päeva. Laeval veedetud nelja päeva jooksul oli Pandion veidi kohanenud oma olukorraga. Vigastused ja haavad ei olnud sügavad ning paranesid.
Laevaülem, kes oli märganud Pandioni arukust ja mitmekülgseid teadmisi, oli noormehega rahul ning vestles temaga korduvalt. Temalt sai Pandion teada, et ta sõidab muistsel mereteel, mis on rajatud Kreeta saare rahva poolt lõunapoolsele mustade maale. Laevade tee läks mööda vaenulikust ja võimsast Aigüptosest, piki tohutu kõrbe rannikut kuni Udude Väravani'.
Udude Värava taga, kus lõuna ja põhja kaljud teineteisele lähenedes moodustasid kitsa väina, oli maa piir — tohutu Udune meri[2]. Siin pöördusid laevad lõunasse ja jõudsid varsti mustade kuuma maa rannikule. See maa oli rikas elevandiluu, kulla, õli ja nahkade poolest. Just seda teed olid kulgenud Kreeta saare elanike kaug-ekspeditsioonid — Pandion oli näinud sellise reisi kujutist talle saatuslikul päeval. Mererahvas oli jõudnud kaugetele lõunamaadele, kus polnud käinud Aigüptose saadikud.
Nüüd sõidavad foiniiklaste laevad piki lõuna- ja põhjarannikut, hankides odavaid kaupu ja tugevaid orje, kuid harva lähevad nad Udude Väravast kaugemale.
Märgates Pandioni erakordseid võimeid, tahtis foiniiklane jätta teda enda juurde. Ta ahvatles noormeest kaugete reiside võluga, maalis talle pilte tulevasest ülendusest, ennustas, et pärast kümmet-viitteistkümmet aastat head teenistust võib helleen ise hakata kaupmeheks ja laevaülemaks.
Noormees kuulas foiniiklast huviga, kuid ta teadis, et tema pole loodud kaupmeheks, et kodumaad, Tessat

1 Udude Värav — Gibraltari väin.
' Udune meri — Atlandi ookean.

ja kunstniku vaba elu ei vaheta ta kunagi rikkuse vastu võõral maal.

Iga päevaga muutus üha talumatumaks igatsus kohtuda kas või hetkekski Tessaga, kuulata taas, kui võimsalt kohiseb püha männihiis, kus oli veedetud nii palju õnnelikke tunde. Lebades norskavate kaaslaste kõrval ja hoides tagasi südame tuksumist ning sum-mutades ahastusoigeid, ei tulnud noormehele kaua und.

Laevaülem käskis tal õppida tüürimehekunsti. Pandionile näis aeg venivat väga pikkamisi, kui ta seisis juht-aeru juures ja kohastas laeva liikumissuunda päikese liikumisega või orienteerus tüürimehe juhendite kohaselt tähtede järgi.

Nii oli ka sel ööl. Pandion toetus puusaga laeva parda vastu, ja hoides kinni rooli käepidemest, püüdis võita tugevneva tuule vastupanu. Laeva teisel küljel seisis tüürimees ühe sõduriga1. Tähed vilkusid pilvede vahelt, varjudes kauaks sünge taeva pimedusse, tuule kaeblik hääl madaldus järk-järgult ja muutus ähvardavaks kõminaks.

Laev viskles, aerud kolksusid kumedalt, aeg-ajalt kostis orje sõimu ja piitsalöökidega ergutava sõduri läbilõikav hääl.

Ülem, kes oli tukkunud varjualuse sügavuses, tuli välja tekile. Ta silmitses tähelepanelikult merd ja läks ilmselt erutatuna tüürimehe juurde. Nad vestlesid kaua. Ülem äratas magavad sõdurid ja saatis nad juht-aerudele, ise aga jäi seisma Pandioni kõrvale.

Tuul pöördus järsult ja sööstis vihaselt laeva kallale, lained kuhjusid üha kõrgemale ning ujutasid üle teki. Mast tuli maha võtta — nahavirnadele asetatuna ulatus ta laevaninast üle ja kolksus kumedalt vastu kõrget lainemurdjat.

Võitlus lainete ja tuulega muutus üha pöörasemaks. Pomisedes omaette kord palveid, kord vandesõnu, käskis ülem laeva lõunasse pöörata. Tuulest haaratuna kandus laev kiiresti tundmatule mustavale mereavarusele. Rooli

1 Antiikrahvaste laevadel oli kaks juhtaeru, üks kummalgi pool laeva.

hoidmisega vaeva nähes möödus öö kiiresti. Muutus valgemaks. Hallis hämaruses hakkasid selgemini paistma mässavad ähvardavad lained. Torm ei vaibunud. Tuul möllas endise tugevusega, hoides laeva oma võimuses.

Ärevad hüüded täitsid kogu teki — kõik, kes sellel asusid, juhtisid ülema tähelepanu laeva parempoolse parda taha. Seal, algava päeva hämuses valguses, lõikas merd tohutu vahuriba. Lained aeglustasid oma tormakat kulgu sellele sinakashallile lindile lähenedes.

Terve laeva meeskond kogunes ülema ümber, isegi tüürimees andis rooli sõdurile. Ärevad hüüded vaheldusid kiire, ägeda kõnelusega. Pandion märkas, et kõikide tähelepanu oli pööratud temale: tema suunas näidati sõrmedega, ähvardati rusikatega. Mitte millestki aru saades jälgis Pandion ülemat, kes vehkis vihaselt ning protesteerivalt kätega. Haaranud peremehe käe, kõneles vana tüürimees millestki kaua tema kõrva juures. Ülem raputas eitavalt pead, karjudes katkendlikke sõnu, kuid viimaks nähtavasti alistus. Otsekohe tormasid mehed hämmastunud noormehe kallale ja keerasid ta käed seljataha.

«Nad räägivad, et sina oled toonud meile õnnetust,» ütles ülem Pandionile, tehes põlastava žesti ümberolijate poole. «Sa oled hädatooja, sinu viibimise tõttu juhtus laeval õnnetus, laev on kantud Ta-Kemti [1] ehk, nagu teie teda kutsute, Aigüptose rannikule. Et jumalaid armuliseks teha, tuleb sind tappa ja üle parda visata — seda nõuavad kõik mu mehed, ja ma ei suuda sind kaitsta.»

Ikka veel midagi mõistmata, puuris Pandion pilguga foiniiklast.

«Sa ei tea, et sattumine Ta-Kemti rannikule tähendab meile kõigile surma või orjust,» urises too süngelt. «Muistsetel aegadel pidas Ta-Kemt sõda mererahvaga. Tollest ajast peale kuulub see, kes randub selle maa kallastel väljaspool võõramaalastele määratud kolme sadamat,

vangistamisele või hukkamisele, tema varandus aga läheb Ta-Kemti valitsejale. Noh, kas said nüüd

1 Ta-Kemt (must maa), kõnekeeles Kemt ehk Kemit (lihtsalt — •«must») — nii nimetasid egpitlased oma maad ise.

aru?» katkestas ülem oma kõne, pöördus Pandionist kõrvale ja hakkas silmitsema lähemale tulnud vahuriba.

Pandion mõistis: teda ähvardab uuesti surm. Olles valmis kuni viimse minutini võitlema elu eest, mida ta nii armastas, mõõtis noormees abitu ning põlastava pilguga tekil seisvat vihast inimjõuku.

Seisukorra väljapääsmatus sundis teda otsustama.

«Ülem!» hüüatas noormees. «Käsi oma inimestel mind vabastada — ma viskun ise merre!»

«Nii ma mõtlesingi,» ütles foiniiklane tema poole pöördudes. «Las need argpüksid õpivad sinult!»

Alistudes ülema käskivale viipele, lasksid sõdurid Pandioni lahti. Kellelegi vaatamata sammus noormees laeva parda juurde. Kõik astusid ta eest vaikides kõrvale, nagu surma mineva inimese eest.

Pandion vaatas üksisilmi vahuribale, mis varjas lamedat kallast, ja võrdles instinktiivselt oma jõudu õelate lainete kiirusega. Peas vilksatasid mõttekatkendid. «Maa vahuriba taga on vahumaa'... Aafrika.»

See ongi too kohutav Aigüptos! ... Tema aga oli vandunud Tessale oma armastuse ja kõigi jumalate juures isegi mitte mõtelda reisist sinna! ... Jumalad, mida teeb temaga saatus.. . Kuid tema arvatavasti hukkub, ja see on kõige parem ...

Pandion viskus pea ees kohisevasse veekeerisesse, ja pingutades tugevaid käsi, ujus laevast eemale. Lained haarasid noormehe enda valdusse. Just kui nautides inimese hukku, loopisid nad teda üles, langetasid sügavasse kuristikku, tormasid ta peale, rõhusid ja muserdasid teda, täites suu ning nina veega, paisates vastu silmi vahtu ja veepiisku. Pandion ei mõtelnud enam millestki — ta võitles meeleheitlikult elu eest, iga hingetõmbe eest, töötades pööraselt käte ja jalgadega. Mere ääres sündinud helleen oli suurepärane ujuja.

Aeg möödus, lained aga üha kandsid ja kandsid Pan-dioni kalda poole. Laevale ei heitnud ta ühtki pilku, unustades vältimatu surma eel selle olemasolu. Kõrglainete sööstud muutusid harvemaks. Lained veeresid aeglasemalt, pikkade vallidena, tõstes ja langetades

1 Afros — «vaht» vana-kreeka keeles.

kohisevaid vahuharju. Iga laine kandis noormeest sada küünart edasi. Mõnikord veeres Pandion laineharjalt alla, ja siis langes vee tohutu raskus kaskaadina ta peale, heites teda pimedasse sügavikku, kus ujuja süda pidi pingest peaaegu lõhkema.

Pandion oli maha ujunud mitu staadioni, tükk aega oli kestnud võitlus lainetega, ja lõpuks ta jõud nõrkes. Noormees tundis, et tal on veehiiglaste kaisutustele üha raskem vastu panna. Koos jõu kaotusega kustus ka tahe elada, ikka raskem oli pingutada nõrgenenud lihaseid, ikka nõrgemaks jäi tahe jätkata võitlust. Peaaegu jõuetute käte tõmmakutega tõusis noormees laineharjale, ja pööranud näo kauge kodumaa poole, hüüdis:

«Tessa, Tessa! ... »

Armsama nime, mis oli heidetud kaks korda näkku saatusele ja mere koletislikule ning ükskõiksele vägevusele, summutas otsekohe tormiste lainete u'gumine. Kõrglaine kattis Pandioni liikumatu keha, purunes mürinaga selle kohal ja noormees põrkas vajudes äkki vastu põhja liivaterade keerises.

Kaks vahisõdurit lühikestes rohelistes särkides, mis olid Suure Rohelise mere ' rannavalvesse kuulumise tunnuseks, toetusid pikkadele peenikestele odadele ja silmitsesid horisonti.
«Pealik Seneb saatis meid asjata siia,» lausus vanem sõdur laisalt.
«Kuid foiniiklaste laev oli üsna ranna lähedal,» väitis teine. «Kui torm poleks lakanud, oleksime saanud kerge saagi — just kindluse juures . .. »
«Vaata sinna,» katkestas teda vanem, osutades piki rannikut. «Olgu ma neetud, kui see ei ole inimene laevalt!»
Mõlemad sõdurid silmitsesid tükk aega teraselt laiku liival.
«Läheme tagasi,» tegi lõpuks noorem ettepaneku. «Me oleme niigi kaua hulkunud mööda liiva. Kes vajab põlatud .võõramaalase laipa rikkaliku saagi — kaupade
' Nii nimetasid egiptlased Vahemerd.

ja orjade asemel. Need aga sõitsid minema koos laevaga ...»
«Sa kõneled mõtlematult,» katkestas vanem teda uuesti. «Mõnikord on neil kaupmeestel seljas kallid rõivad ja nad kannavad ehteasju. Kuldsõrmus ei tee sulle paha — milleks meil anda Senebile aru iga uppunu kohta ... »
Sõdurid sammusid edasi mööda tihedat märga liiva-kallast, mille tormid olid ühtlaselt tasaseks rullinud.
«Kus on siin sinu ehteasjad?» küsis noorem vanemalt pilkavalt. «Ta on täiesti paljas!»
Vanem pomises süngelt vandesõnu.
Nende ees lamav inimene oli tõepoolest täiesti alasti, tema käed olid abitult kere alla kõverasse tõmmatud, lühikesed käharad juuksed olid täis mereliiva.
«Vaata, see ei ole foiniiklane!» hüüatas vanem. «Milline võimas ja ilus keha! Kahju, et ta on surnud — oleks hea ori ja Seneb annaks meile autasu.»
«Missuguse rahva hulka ta kuulub?» küsis noorem.
«Ma ei tea: võib-olla on see turušia' või kefti[2] või siis keegi põhjarahva hanebu[3] mereäärsest suguharust. Nad satuvad harva meie õnnistatud maale ja neid hinnatakse vastupidavuse, arukuse ning jõu poolest. Kolm aastat tagasi . . . Pea, ta on elus, olgu kiidetud Amon!»
Kerge kramp läbis lamaja keha.
Heitnud käest odad, pöörasid sõdurid meelemärkusetu ringi, hakkasid masseerima ta kõhtu, kõverdama jalgu.
Nende pingutusi kroonis edu. Uppunu — see oli Pandion — avas peagi silmad ja hakkas piinavalt köhima.
Noormehe tugev organism pidas raskele katsumusele vastu. Ei möödunud tundigi, kui vahisõdurid hakkasid Pandioni kaenla alt toetades kindluse poole viima.
Sõdurid puhkasid sageli, kuid juba enne keskpäevast leitsakut oli noor kujur toimetatud väikesesse kindlusse, mis asus ühel Niiluse delta loendamatutest jõeharudest, lääne pool suurt järve.

' Turuša — etrusk.
* Kefli ehk keffiu — egiptuse keeles «taga», Kreeta ja seal elava rahva nimetus.
3 Hanebu — põhjamaalased.

Sõdurid andsid Pandionile vett, mõned tükid õlles leotatud karaskit ja asetasid ta pikali ahta jaheda savikuuri põrandale.
Kohutav pingutus ei möödunud jälgi jätmata — terav valu lõikas rinda, süda lõi nõrgalt. Suletud silmade ees virvendasid arvutud lained. Nagu läbi raske une kuulis Pandion, kuidas avanes igerik uks, mis oli kokku löödud laevavoodri tükkidest. Pandioni kohale kummardus

kindluse ülem — ebameeldiva ning haiglase näoga noor mees. Ta võttis ettevaatlikult ära noormehe jalgadele heidetud rüü ja vaatas kaua oma vangi. Pandionile ei jäänud kahtlust, et ülema peas küpsev otsus toob talle uusi ennekuulmatuid kannatusi.
Ülem kattis Pandioni ja väljus rahuloleva ilmega.
«Kummalegi kaks vasksõrmust ja kann õlut,» ütles ta katkendlikult.
Rannavalve sõdurid kummardasid talle alandlikult, seejärel aga puurisid ta selga vihaste pilkudega.
«Vägev Sonmet, millise viletsa tasu me saime niisuguse orja eest... » sositas noorem, niipea kui ülem oli eemaldunud. «Küll näed, ta saadab vangi linna ja saab mitte vähem kui kümme kuldsõrmust... »
Ülem pöördus äkitselt ringi.
«Hei, Senin!» hüüdis ta.
Vanem sõdur jooksis libitsevalt tema juurde.
«Vaata ta järele hästi, ma usaldan ta sinu hoole alla. Ütle minu kokale, et ta toidaks teda tublisti, kuid ole ettevaatlik — vang paistab olevat tugev võitleja. Homme sead sa valmis kerge paadi — ma saadan vangi kingituseks Suurele Majale'. Me anname talle juua unerohuga segatud õlut, et hoida ära sekeldusi.»
...Pandion kergitas aeglaselt raskeks muutunud lauge. Ta oli maganud nii kaua, et oli minetanud igasuguse ettekujutuse ajast ja sellest, kus ta asub. Tuhmilt ning katkeliselt tuli talle meelde, et pärast ägedat võitlust tormitseva merega oli teda kuhugi kantud, et ta oli laenanud kusagil vaikuses ning pimeduses. Noormees

1 Suur Maja (per-o, millest on pärit vana-egiptuse sõna «vaarao») - egiptuse valitseja (vaarao) allegooriline nimetus, kuna tema õiget nime oli keelatud mainida.

liigutas end ja tundis, et kogu tema keha on aheldatud. Vaevaliselt pööras ta pead ja nägi rohelist pillirooseina tähekujuliste pööristega ülal. Peakohal oli selge taevas, lähedal, päris kõrva ääres, sulises ja loksus nõrgalt vesi. Järk-järgult hakkas Pandion taipama, et ta lebab kitsas ning pikas lootsikus, seotuna käsist ja jalust. Tõstnud veidi pead, nägi noormees paati teivastega tõukavate inimeste paljaid jalgu. Mehed olid sihvakad, tumeda pronksivärvi nahaga, vöötatud valgete puusa-sidemetega.
«Kes te niisugused olete? Kuhu te mind viite?» hüüdis Pandion, püüdes silmitseda paadipäras seisvaid inimesi.
Keegi siledaks aetud näoga mees kummardus Pandioni kohale ja hakkas kiiresti kõnelema. Kummaline keel oma meloodilise laksumise ja selgelt rõhutatud täishäälikutega oli noormehele täiesti tundmatu. Pandion tegi pingutusi oma ahelate purustamiseks ja kordas lakkamatult sama küsimust. Kuid õnnetule vangile sai peagi selgeks, et temast ei saada aru ega võidagi aru saada. Pandionil läks korda kõikuvat lootsikut õõtsuma panna, kuid kohe välgutas üks valvuritest tema silme ees pronkskinžalli tera. Tundes tülgastust inimeste, enda ja kogu maailma vastu, jättis Pandion vastupanukatsed ja ei korranud neid enam kogu pika teekonna jooksul, mis kulus sootihnikute labürindi läbimiseks. Päike oli juba ammu loojunud ja kuu kerkinud kõrgele taevasse, kui lootsik jõudis laia kivist maabumissilla juurde.
Pandionil vabastati jalad ja hõõruti neid vereringe elustamiseks oskuslikult ning kiiresti. Sõdurid süütasid kaks tõrvikut ja suundusid kõrge savist müüri poole, milles oli raske vasknaastudega ülelöödud uks.
Pärast kauakestvaid läbirääkimisi valvega andsid mehed, kes olid Pandioni kohale toimetanud, kusagilt väljailmunud unisele habemesse kasvanud olendile väikese kompsu ja said vastu tüki musta nahka.

Raske uks hakkas hingedel kiunuma. Pandioni käed köideti lahti, ta tõugati vangla sisemusse. Odade ja vibudega relvastatud valvurid sulgesid ukse raske põikpuuga. Pandion sattus ahtasse neljakandilisse ruumi, mis oli täis tuubitud reastikku lamavaid kehi. Inimesed

hingasid raskelt ja oigasid läbi rahutu une. Lämbudes vinast, mis näis tulevat seintest endist, otsis Pandion endale põrandal vaba koha ja istus ettevaatlikult maha. Noormehele ei tulnud und. Ta mõtles järele viimaste päevade sündmuste üle, ja ta süda muutus raskeks. Aeglaselt möödusid unetud tunnid üksildases öises mõtiskelus.

Pandion mõtles vaid vabadusest, kuid ei leidnud teed vangist pääsemiseks. Ta oli sattunud täiesti tundmatu maa sisemusse. Üksiku, relvadeta vangina, oskamata teda ümbritseva vaenuliku rahva keelt, ei saanud ta midagi ette võtta. Pandion mõistis, et teda ei kavatseta tappa, ning otsustas oodata. Hiljem, kui ta kas või pisutki õpib tundma maad ... kuid mis ootab teda siis «hiljem»? Pandion tundis, nagu mitte kunagi varem, teravat igatsust kaaslase järele, kes aitaks tal jagu saada kohutavast üksindusest. Ta mõtles sellest, et inimese jaoks pole halvemat olukorda, kui olla üksinda keset võõrast ja vaenulikku rahvast, mõistetamatul ja tundmatul maal — orjana, eraldatuna kõigest oma olukorra läbipääsematu seinaga. Keset .loodust on üksindust taluda hoopis kergem: loodus ei alanda hinge, vaid karastab seda.

Helleen alistus saatusele ja langes imelikku tardumusse. Ta ootas koiduni, silmitsedes ükskõikselt oma õnnetuskaaslasi: vange, kes kuulusid mitmesugustesse, noorele kujurile tundmatutesse aasia suguharudesse. Nad olid temast õnnelikumad — võisid üksteisega kõnelda, jagada oma muret, meenutada möödunut, arutada üheskoos tuleviku üle. Nende uudishimulikud pilgud olid suunatud vaikivale Pandionile.

Valvurid viskasid Pandionile puusasidemeks tüki karedat lõuendit, seejärel kandsid neli mustanahalist meest sisse suure savist veeanuma, tõid nisukaraskeid ja mingisuguse haljastoidu värsi.

Pandion oli üllatunud, nähes täiesti musti nägusid, millede taustal paistsid eredalt silma hambad, silma-valged ja pruunikaspunased huuled. Noormees mõistis, et need olid orjad, ja teda panid imestama nende lõbusad ning heasüdamlikud näod. Mustanahalised naersid, näidates lumivalgeid hambaid, heitsid nalja vangide ja

üksteise üle. Kas tõesti möödub mõni aeg ja ta on võimeline millestki rõõmu tundma, unustama vabaduse kaotanud inimese haletsusväärse saatuse? Kas tõesti möödub teda lakkamatult näriv igatsus? Aga Tessa? jumalad, kui Tessa teaks, kus ta praegu viibib!... Ei„ parem ärgu teadku: Pandion pöördub tema juurde tagasi või sureb — teist väljapääsu ei ole...

Pandioni mõtted katkestas veniv hüüe. Uks avanes. Pandioni ees lõi sätendama lai jõgi. Vangistuskoht oli päris kalda lähedal. Suur salkkond sõdureid ümbritses vange odade metsaga. Varsti aeti kõik suure laeva kiilruumi. Laev sõitis jõge mööda üles, ja vangistatud ei jõudnud ümbruskonnaga tutvuda. Kiilruumis oli palav — kõrgel seisev päike kõrvetas inimesi, raskete auretega täidetud õhus oli raske hingata.

Õhtu poole muutus jahedamaks ja kurnatud vangid elavnesid — taas oli kuulda juttu. Laev jätkas teekonda kogu öö, hommikul jäi aga vaheks ajaks peatuma — vangidele toodi toitu, ja väsitav reis jätkus. Nii möödus mitu päeva — tülpinud ning ükskõikne Pandion neid ei loendanud.

Lõpuks hakkasid sõudjate ja sõdurite hääled kostma elavamalt, tekil algas sagimine — reis oli lõppenud. Vangid jäeti kiilruumi kogu ööks, vara hommikul aga kuu'is Pandion venivaid komandohüüdeid.

Tolmusel, päikesest kõrvetatud platsil rivistus, odad ette sirutatud, poolringina valve. Vangid väljusid ühekaupa ja sattusid hetkeks kahe hiiglasliku sõduri käte vahele. Sõdurite jalgade ees lebas köiehunnik. Egiptlased väänasid vangide käsi nii tugevasti, et meeste õlad

paindusid ja küünarnukid ulatusid seljataga kokku. Oiged ja karjed ei liigutanud põrmugi hiiglasi, kes nautisid oma jõudu ja ohvrite kaitsetust.

Saabus Pandioni järjekord. Üks sõdureist haaras tal kätest, niipea kui päevavalgusest pimestatud noormees oli vaevalt jõudnud maale astuda. Valust põhjustatud kangestus oli möödunud. Tundes rusikavõitluse võtteid, rabeles noormees sõduri käte vahelt kergesti välja ja andis talle uimastava löögi kõrva pihta. Hiiglane kukkus näoli tolmu Pandioni jalgade ette, teine sõdur kargas hämmeldunult eemale.

62

Pandioni ümbritsesid kolmkümmend vaenlast tema poole sirutatud odadega.

Pöörases raevus tormas noormees edasi, soovides võitluses hukkuda, — surm näis talle pääsemisena ... Kuid ta ei tundnud egiptlasi, kel olid orjade mahasurumise alal tuhandete aastate kogemused. Sõdurid astusid hetkeks kõrvale ja sööstsid ringist välja jooksnud Pandionile tagantpoolt kallale. Noor kangelane paisati jalust maha ja vaenlaste kehad langesid ta peale. Oda nüri ots lõi talle rinnakorvi alaosas tugevasti ribide vahele. Tulipunane udu hõljus noormehe silmade ees, hingafhine jäi seisma. Sel hetkel tõmbas egiptlane Pandioni käed ülal pea kohal kokku ja ühendas need rand-metest mängupaadiga sarnaneva puust eseme abil.

Otsekohe jätsid sõdurid noormehe rahule.

Vangid seoti kiiresti ja aeti siis edasi mööda kitsast,, jõekalda ja väljade vahel kulgevaj teed. Noor kujur tundis kohutavat valu: pea kohale tõstetud käed olid pistetud kahe terava nurgaga varustatud puust pakukese vahele. Pakukese nurgad rõhusid randmeluudele. See seadis ei võimaldanud käsi küünarnukk.idest kõverdada ega lasta neid alla pea peale.

Kõrvalteelt ühines Pandioni salgaga teine partii vange, seejärel kolmas, — orjade hulk kasvas kuni kahesaja meheni.

Kõik nad olid seotud kõige halastamatumal kombel; mõnel olid käed samasugustes pakkudes. Vangide näod olid valust moonutatud, kahvatud ja kaetud higiga. Noormees sammus nagu udus, vaevalt märgates oma saatusekaaslasi.

Ümberringi aga laius rikas maa. Õhk oli ebatavaliselt värske ja puhas, kitsastel teedel valitses vaikus, tohutu jõgi voolas aeglaselt Suure Rohelise mere poole. Kerges põhjatuules kõigutasid palmid vaevalt märgatavalt oma latvu. Lühikese valmiva nisu rohetavad põllud vaheldusid viinamarjaväljade ja puuviljaaedadega.

Kogu maa kujutas endast tuhandete aastate jooksul üles haritud tohutu suurt aeda.

Pandion ei saanud kõrvale vaadata. Vedades järele jalgu ja kiristades valu tõttu hambaid, sammus ta mööda kõrgetest müüridest, mis ümbritsesid rikaste, maju. Need

63

olid kerged ja avarad ehitused, kahe korrusega, kitsaste ja kõrgele akendega puitsammastega raamistatud ukseorvade kohal. Eredates ja puhtates värvides maalitud keerukate ornamentidega kaetud lumivalged seinad paistsid ebatavaliselt selgesti pimestavas päikese-valguses.

Äkki kerkis vangide ees tohutu kivist ehitus, mille järsud, ennenägematult paksud seinad olid üles laotud suurtest, üllatava korrapärasusega tahutud kivipanka-dest. Näis, et sünge ning saladuslik hoone oli end sõnatult üle maapinna välja sirutanud, rõhudes seda oma hiiglasliku raskusega. Pandion möödus reast jämedatest hallidest sammastest, mis süngelt eraldusid orus laiuva ererohelise aia taustal. Palmid, viigipuud ja teised viljapuud vaheldusid, moodustades lõputuna näivaid sirgeid ridu. Mäekingud olid kaetud viinamarjaväljade tiheda rohelusega.

Jõe lähedal aias seisis kõrge ning avar ehitus, mis oli kaunistatud samasuguste eredate värvidega, nagu teisedki majad selles linnas. Jõe poole pööratud fassaadi juures, laiade väravate taga, kõrgusid mastidena pikad sambad, ilustatud lehvivate lintide kimbuga. Avara sissekäigu kohal asetses hiiglasuur lumivalge rõdu, mis oli raamistatud kahe sambaga ja kaetud täiesti lameda katusega. Katuse karniisil oli- lilleline kirjatis, milles vaheldusid

helesinised ja kuldsed värvid. Helesinised ja kuldsed siksakid kaunistasid valgete sammaste ülaosa.

Vaipade ja eesriietega varjatud rõdusügavuses oli näha inimesi peenelt plisseeritud kergest materjalist valmistatud lumivalgetes pikkades rõivastes. Keskel istuv mees kummardas rõdu balustraadi kohale pea, mida näis koormavat kõrge punast ja valget värvi peakate'.

Vange saatev vahtkond ja tähtsalt eessammuv ülemus langesid otsekohe näoli maha. Vaarao (see oligi elav jumal, Ta-Kemti maa ülemvalitseja) käsul seati vangid haneritta ja juhiti aeglaselt rõdust mööda. Tunglevad õukondlased vahetasid tasa märkusi ja naersid lõbusalt.

' Vaarao kandis kaksikkrooni: punast ja valget võimu märgiks «mõlema maa» — Ülem- ja Alam-Egiptuse üle. Punane oli Alam-Egiptuse, valge — Ulem-Egiptuse kroon.

64

Lossi ilu, vaarao ja tema lähikondlaste rõivaste luksus-likkus, nende vabad kõrgid poosid vastandusid nii järsult piinatud vangide moonutatud nägudele, et Pandioni hinges tõusis metsik viha. Valu kätes tegi ta peaaegu meeletuks, tema keha võbises nagu külmavärinates, puretud huuled olid kuivad ja lõhkenud, kuid noormees ajas end sirgu, tõmbas sügavasti hinge ja pööras rõdu poole vihase näo.

Pöördunud õukondlaste poole, ütles vaarao midagi, ja kõik noogutasid heakskiitvalt pead. Vangide rodu liikus aeglaselt. Varsti jõudis Pandion maja taha, kõrge müüri varju. Järk-järgult kogunes siia kogu vangisalk, keda endiselt piirasid vaikivad sõdurid. Nurga tagant tuli nähtavale tüse kongus ninaga mees kullaga kaunistatud mustast puust pika sauaga käes. Teda saatis kirjutaja, kes kandis tahvlit ja papüüruserulli.

Mees ütles mõned kõrgid sõnad vahtkonna ülemale, see kummardas sügavasti ja andis käsu sõduritele edasi. Alludes ülika sõrmeliigutusele, tõukasid sõdurid jõhkralt salga laiali ja viisid kõrvale need, kelle peale näitas kõrge aukandja. Pandion märgiti ühena esimestest. Kokku valiti välja kolmkümmend meest, pealtnäha kõige tugevamad ja vahvamad. Need viidi otsekohe tagasi sama teed mööda kuni aia servani. Seejärel ajasid sõdurid vange edasi piki madalat müüri. Teerada muutus üha järsemaks ja viis tohutu suure umbsetest müüridest nelinurga juurde, mis asus väikeses orus keset nisu-põlde. Kümne küünra kõrgustel paksudel tellismüüridel jalutasid vabalt edasi-tagasi vibudega relvastatud sõdurid. Nurkadel kerkisid kahekordsetest niinmattidest varikatused.

Jõepoolsesse müüri oli tehtud sissekäik; rohkem ei olnud kusagil näha ei ust ega akent — müüride tuhm rohekashall pind õhkas kuumust.

Vangid juhiti uksest sisse, neid saatnud sõdurid eemaldusid kiiresti ja Pandion sattus ahtasse õue kahe müüri vahel. Sisemine müür oli välimisest madalam ja selles_oli üksainus uks, mis asetses müüri paremas servas. Õues seisid rohmakalt töödeldud pingid, osa hoovist võttis aga enda alla madal mustendava ukseavaga ehitus. Vange ümbritsesid nüüd sõdurid, kellede nahavärvus

65

oli endiste valvurite nahavärvusest heledam. Nad olid kõik pika kasvuga, nõtkete ja hästi arenenud kehadega, paljud siniste silmade ja punakate juustega. Pandion ei olnud varem niisugust rahvast näinud, samuti nagu puhtaverelisi Aigüptose elanikkegi, ja ei teadnud, et need olid liibüalased.

Kõrvalhoonest ilmusid kaks meest: üks kandis mingit poleeritud puust eset, teine — halli fajanssanumat. Liibüalased haarasid Pandioni kinni ja pöörasid ta seljaga tulijate poole. Noormees tundis kerget torget — tema vasakule abaluule pandi poleeritud tahvlike, mis oli täis tipitud lühikesi teravaotsalisi naastusid. Seejärel lõi mees järsult käega vastu tahvlikest — seljast pritsis verd ja Pandion karjatas tahtmatult. Siis kuivatas liibüalane vere ja hakkas haava hõõruma lapiga, mille ta oli niisutanud fajanssanumast ammutatud vedelikus: verejooks peatus kiiresti, kuid mees niisutas veel mitu korda lappi ja hõõrus sellega haava. Alles nüüd

märkas Pan-dion teda ümbritsevate liibüalaste vasakutel abaluudel helepunast märki — mingeid figuure ovaalses raamis[1] — ja mõistis, et ta oli märgistatud.

Pandioni käed vabastati pakust, ja ta ei suutnud tagasi hoida oigeid kohutava valu tõttu kangestunud liigestes. Suure vaevaga läks tal korda käsi lahku viia. Seejärel astus Pandion kummargil läbi sisemisse müüri tehtud madala ukse. Jõudnud tolmusele õuele, langes noormees jõuetult maha.

Pandion kustutas janu sogase veega, mida ta ammutas sissekäigu juures seisvast tohutust anumast, ja hakkas silmitsema kohta, mis siin võimutsevate inimeste arvamuse järgi pidi igaveseks jääma tema koduks.

Suur nelinurkne väljak, umbes kaks staadioni igast küljest, oli ümbritsetud kõrgete ligipääsmatute müüridega, mida kaitses ülal kõndiv valve. Selle väljaku kogu parema poole võtsid enda alla siavist kongid, mille külgmised seinad olid surutud üksteise vastu. Onnide vahelt jooksid läbi kitsad pikikäigud. Samasugused madalad hütid olid vasakus nurgas. Eespoolne vasak

1 Ovaalse raamiga ümbritseti vaarao nime moodustavaid hieroglüüfe.

nurk oli piiratud madala müüriga, siit tuli teravat ammoniaagilehka. Ukse lähedal seisid veeanumad ja pikk kolmveerand küünra kõrgune lavats — see oli söögilaud, nagu Pandion hiljem teada sai.

Nelinurga kogu vaba osa oli siledaks tallatud — mitte ühtki liblet ei rohetanud selle hallil ja tolmusel pinnal. Õhk oli raske ja lämbe — kuum päev näis kogu oma leitsaku sadestavat sellesse ülalt avatud nelinurksesse süvendisse, mida ümbritsesid kõrged müürid. Niisugune oli šene — üks paljudest sadadest temaga sarnanevatest, mööda Ta-Kemti maad laiali paisatud töömajadest. Siia koguwss hulgaliselt eri suguharudest orje — tööjõud, Aigüptose rikkuse ja suursugususe alus. Sene oli tühi ja vaikne — orjad olid viidud tööle; ainult mõni haige lamas ükskõikselt seina varjus. See töömaja oli määratud äsjasaabunud vangidele, kes olid alles hiljuti sattunud orjusemaale ega polnud veel asutanud perekonda, et suurendada Musta Maa töökäte hulka.

Nüüd oli Pandion muutunud mere'ks — vaarao pärandatavaks orjaks — ja sattunud nende kaheksa tuhande inimese hulka, kes töötasid lossimajandite aedades, kanalitel ja ehitustel.

Teised vangid, kes olid koos Pandioniga läbi teinud ülevaatuse vaarao juures ja jäetud lossimüüride äärde, jaotati kõrgete aukandjate vahel sahudena — orjadena, kes olid ülikute elupõliseks omanduseks ja isanda surmaga läksid üle vaarao šenesse.

Lämbes õhus valitses rusuv vaikus, mida harva häirisid koos Pandioniga toodud uute orjade rasked ohked ja oiged. Vangimärk põletas tulise söena Pandioni selga. Noormees ei suutnud leida rahu. Mereavaruste ja igavesti loksuvatest lainetest uhutud kodukallastel kasvavate varjurikaste hiite asemel — tükk tolmust müüridega piiratud maad. Vaba elu ja armsama asemel — orjus võõral maal, lõpmatult kaugel kõigest kodusest ja lähedasest.

Ainult lootus vabanemisele hoidis noormeest soovist purustada oma pea müüri vastu, mis varjas tema eest laia ning imeilusat maailma.

KOLMAS PEATÜKK VAARAO ORI

Samuti nagu aasta tagasi, lõid ka nüüd õitsele puhmastikud ja kinkude nõlvadele laotus leegitsev lillevaip. Oineiadai randadele saabus taas kevad. Varakult hakkas loojuma särav Noole tähtkuju', läänetuule ühtlane puhang aga kuulutas merereiside algust. Kalüdoni sadamasse pöördusid tagasi viis laeva, mis olid sõitnud Kreetale kevade tulekul, saabusid ka kaks Kreeta laeva. Pandioni aga ei tulnud ikka veel.

' Selle tähtkuju varane loojumine tähistas talvetormide lõppu.
68

' Agenor vajus sageli vaikivasse mõtisklusse, püüdes varjata oma erutust koduste eest.

Üksik rändur eksles Kreetal, kadus kuhugi tohutu saare mägedesse, keset mitmekeelseid suguharusid ja hulka suuri asulaid.

Kunstnik otsustas sõita Kalüdoni sadamasse ja suunduda sealt Kreetale, kui selleks avaneb võimalus, et kas või midagi teada saada Pandioni saatusest.

Tessa tõmbus nüüd tihti üksindusse. Isegi koduste vaikiv kaastunne rõhus teda.

Sügavas kurbuses oli neiu seisnud rahuliku ja igavesti liikuvat mere kaldal. Mõnikord oli ta jooksnud siia lootuses, et Pandion pöördub tingimata tagasi sinnasamasse kohta, kus nad olid lahkunud.

Kuid need päevad täis lootust olid ammu juba möödunud. Nüüd Tessa teadis, et seal, taevast ja merd eraldava joone taga, on juhtunud õnnetus. Ainult vangipõlv või surm võisid Pandioni takistada tema juurde tagasi pöördumast.

Ja Tessa anus laineid, mis veeresid kaugelt, võib-olla sealt, kus praegu asus armas Pandion, et nad ütleksid talle, mis on juhtunud. Ning siis talle näis: veel natuke aega — ja lained annavad talle tõepoolest märku, mille järgi ta mõistab, kus on praegu Pandion.

Kuid meri pildus rütmiliselt tema jalge ette üksteisega sarnlevaid laineid, ja nende kohin oli samaväärne vaikimisega.

Kuidas küll teada saada, mis on armsamaga juhtunud? Kuidas ületab neid eraldava vahemaa tema, naine, kelle osaks elus on olla mehe juures perenaiseks ja tema maja valvuriks, teekaaslaseks ja haavade ravijaks? Aga sellele, kes söandab välja rabelda allumisest mehele, olgu see isa, mees või vend, sellele on vaid üks tee — olla hetääriks linnas või sadamas. Tema on naine — tähendab, ta ei või minna teistesse maadesse, ei või isegi teha katset Pandioni otsimiseks. •Talle jääb vaid üle abitult vaevelda tohutu suure mere kaldal. Pole midagi parata! Millegagi ei saa siin aidata! .

Ja kui Pandion on koguni hukkunud, ei saa ta iialgi, mitte kunagi teada tema hukkumiskohta.

69

Kuuvalguse sinkjalt hõbedane voog täitis kogu oru. Piiratuna äkiliste järsakute sügavates lohkudes vertikaalsete mustade varjudega, hoovas valgus jõe kohal, piki selle voolu — lõunast põhja.

Pimedus täitis Aigüptose suure pealinna Nut-Amoni lähedal asuva töömaja nelinurkset siseõue.

Müür oli eredalt valgustatud ja heitis oma krobeliselt pinnalt tuhmi nõrka vastuhelki.

Pandion lebas unetult kitsa kongi põrandale visatud kareda rohu sületäiel. Ettevaatlikult pistis ta urutaoliselt madalast sissekäigust pea välja. Riskeerides endale tõmmata valvurite tähelepanu, tõusis noormees põlvedele ja imetles kuuketast, mis ujus kõrgel taevas sünge müüri serva kohal. Ta tundis valu mõeldes, et seesama kuu paistab praegu kauges Oineiadais. Võib-olla küsib Tessa, tema Tessa, praegu Hekatelt, kus on Pandion, aimamata, et viimase silmad on suunatud sellest ilgest urkast hõbedasele kuukettale. Pandion peitis pea pimedusse, mis oli täidetud kuumenenud savitolmu lõhnaga', ja pööras silmad müüri poole.

Juba ammu oli möödunud esimeste päevade meeleheitlik ahastus ning kohutava igatsuse marulised hood. Pandion oli tugevasti muutunud. Tema tihedad korrapärased kulmud olid pidevalt kurrutatud, Hüperionilt päritud kullakarva silmi tumestas varjatult ja visalt välgatlev vihatuli, huuled olid alati kõvasti kokku surutud.

Kuid võimsas kehas pulbitses endiselt ammendamatu energia ja mõistus ei olnud nürinenud. Noormees ei kaotanud julgust, ta unistas endiselt vabadusest.

Noor kujur muutus järk-järgult võitlejaks, kes äratas hirmu mitte ainult oma vahvuse ja jõuga, mitte ainult lõpmatu visadusega, sooviga säilitada oma hinge ümbritsevas põrgus, kanda läbi kõikide katsumuste oma unistusi, püüdlusi ja armastust. See, mis oli täiesti või-matu temale, üksikisikule, kes ei tundnud keelt ja maad, muutus nüüd reaalseks — Pandionil olid kaaslased. Kaaslane! Ainult see võib mõista selle sõna kogu tähendust, kel on tulnud üksinda seista ähvardava, üleoleva jõu ees, kel on tulnud üksinda viibida kaugel kodumaast, võõrsil. Kaaslane! See tähendab nii sõbralikku

abi, mõistmist, kaitset, ühiseid mõtteid ja unistusi kui ka head nõu, kasulikku manitsust, toetust ja lohutust. Seitsme kuu jooksul, mis olid möödunud pealinna ümbruses töötades, oli Pandion tutvunud Aigüptose imeliku keelega ja õppinud hästi mõistma oma erinevatest hõi-mudest saatusekaaslasi.

Šenesse suletud ja iga päev tööle aetava viiesaja orja hulgast hakkas noormees eraldama üha rohkem kindla ning selgepiirilise iseloomuga inimesi.

Ja orjad, järk-järgult üksteist usaldades, lähenesid vähehaaval Pandionile.

Inimesi liitsid ühised rasked kannatused, ühine püüd vabadusele. Saavutada vabanemine, anda löök Musta Maa riigi pimedale, rõhuvale jõule ja pöörduda tagasi kaotatud kodumaale. Kodumaa — see oli mõistetav kõigile, kuigi ühtedel ta asus lõunapoolsete saladuslike soode taga, teistel — ida- või läänepoolsete liivakõrbete taga, kolmandatel, nagu Pandionilgi, — põhjapoolse mere taga.

Kuid šenes leidsid vaid vähesed endas jõudu valmistuda võitluseks. Teised, kurnatud üle jõu käivast tööst ja püsivast alatoitlusest, kustusid nurisemata ja aeglaselt. Need olid peamiselt elatanud inimesed. Nad ei tundnud huvi ümbritseva vastu. Nende väsinud silmadest ei paistnud otsustavust, neil ei olnud enam soovi kaaslastega suhelda. Nad töötasid, sõid aeglaselt, magasid rasket und, et hommikul, ärgates valvuri kärkimisest, jälle loiult ning ükskõikselt rivis sammuda.

Pandion taipas, miks töömajas oli nii palju üksik-konge: need eraldasid inimesi. Pärast õhtusööki oli keelatud omavahel suhelda: valvurid jälgisid müüridelt hoolega selle käsu täitmist — nool või hommikul kepp karistas käsust üleastujat. Mitte kõigil ei jätkunud jõudu ja julgust, et pimeduse katte all roomata kuulmatult teistesse kongidesse. Seda tegid ainult vähesed Pandioni kaaslastest.

Pandioni kõige lähedasemateks sõpradeks said kolm meest. Esimene neist oli Kidoogo — tohutu suur, peaaegu nelja küünra pikkune neeger, kes pärines väga kaugest paigast Aafrikas, mis asus Aigüptosest edela

pool. Tubli, lõbus ja innukas Kidoogo oli samuti osav kunstnik ning kujur. Tema väljendusrikas laia nina ja paksude huultega nägu veetles kohe Pandioni oma mõistuse ja energiaga. Pandion oli sellega harjunud, et neegrid on sihvakad, kuid see hiiglane köitis otsekohe kujuri tähelepanu oma proportsionaalse ning ilusa kehaga. Jämedates, just nagu rauast taõtud musklites avalduv ebatavaline jõud oli kuidagi kooskõlas Kidoogo kõrge kuju kerguse ja sihvakusega. Suurtes silmades paistis terav tähelepanu ja need olid üllatavalt elavad mustas näos.

Algul said Pandion ja Kidoogo teineteisest aru maapinnale või müürile teravaotsalise kepiga kiirustades tehtud jooniste abil. Hiljem hakkas noor helleen neegriga edukalt suhtlema Ta-Kemti keele ja Kidoogo lihtsa, kiiresti meeldejääva keele sõnade abil.

Kuuvalguseta öödel, šenet täitva süsimusta pimeduse katte all roomasid Pandion ja Kidoogo teineteise juurde ning ammutasid sosinal vesteldes põgenemisplaanide arutlemisest uut jõudu ja julgust.

Oli möödunud kuu aega sellest päevast, millal Pandion esmakordselt astus üle šene läve, kui ühel õhtul aeti töömajasse veel mitu uut orja.

Uustulnukad istusid või lamasid sissekäigu lähedal ja vaatasid abitult ringi igale vangile hästi tuntud rõhutud ning mureliku ilmega kurnatud nägudel. Pandion, kes oli just äsja töölt tulnud, läks ühe anuma juurde, et võtta sealt vett, kui äkki oleks peaaegu pillanud käest oma savikruusi. Kaks saabunut rääkisid tasa Pandionile tuttavas etruski keeles. Etruskid — see salapärane, karm, muistne rahvas — olid sageli ilmunud Oineiadai randadele. Nad olid kuulsad nõidadena, kes tunnevad looduse saladusi.

Kodumaa meenumisest üleni värisema hakates alustas Pandion etruskidega juttu ja need said temast aru.

Pandioni küsimustele selle kohta, kuidas nad siia olid sattunud, vastasid mõlemad vangid sünge vaikimisega ja oli näha, et nad ei rõõmustanud sugugi kohtumise üle.

Mõlemad etruskid olid keskmist kasvu, väga tugevate lihaste ja laiade õlgadega. Vangide tumedad juuksed

72

olid mustusest pulstunud ja tolknesid korratute salkudena mõlemal pool nägu. Vanemale nendest võis välimuse järgi anda umbes nelikümmend aastat, teine oli nähtavasti Pandioniga üheealine.

Otsekohe paistis silma nende sarnasus — lohku-vajunud põskedest tõusid esile massiivsed põsenukid, karmid pruunid silmad välgatlesid kõigutamatu kangekaelsusega.

Viidud etruskide ükskõiksusest segadusse, tundis Pandion end solvatuna ja läks kiiresti oma kongi. Mõne päeva jooksul ei pööranud Pandion sihilikult uutele vangidele tähelepanu, kuigi märkas, et etruskid teda jälgisid.

Kümnendal päeval pärast etruskide saabumist istusid Pandion ja Kidoogo kõrvuti madala laua otsas ning sõid papüüruse vartest keedetud õhtusööki. Mõlemad sõbrad lõpetasid kiiresti oma portsjonid, ja nagu tavaliselt, jäi neil veidi aega üle vestluseks, seni kuni teised oma isu kustutasid. Pandioni teispoolseks naabriks oli vanem etrusk. Ootamatult pani ta oma raske käe noormehe õlale ja vaatas pilklikult Pandionile otse silma, kui noor kujur end tema poole pööras.

«Halb kaaslane ei saa kunagi vabaks,» lausus etrusk aeglaselt, väljakutse varjundiga hääles ega kartnud sugugi, et valvurid temast aru saavad: tundes põlgust võõramaalaste vastu, ei mõistnud Ta-Kemti maa elanikud oma vangide keelt.

Mõistmata öeldut, kehitas Pandion kärsitult õlga, kuid etrusk surus oma vasksete küüntena haaravad sõrmed tugevalt noormehe lihastesse.

«Sa põlgad neid asjatult,» etrusk noogutas ülejäänud orjade poole, kes olid ametis toiduga. «Teised ei ole sinust halvemad ja näevad samuti und vabadusest ... »

«Ei, nad on halvemad!» lausus Pandion trotslikult vahele. «Nad on juba ammu siin, kuid ma pole kuulnud pagemistest!»

Etrusk surus põlglikult huuled kokku.

«Kui noortel puudub mõistus, peavad nad õppima vanematelt inimestelt. Sa oled tugev ja terve nagu noor hobune, pärast rasket päevatööd jääb sinu kehasse veel

73

jõudu, vilets toit ei ole sind veel nõrgaks teinud. Nendel aga pole enam jõudu — ainult selles on sinu erinevus ja sinu õnn. Kuid pea meeles, et üksikult põgeneda on siit võimatu: meil on tarvis tundma õppida teed ja läbi murda jõuga, jõud aga on meil üks — kõigiga koos. Kui sa saad seltsiliseks kõikidele, jõuavad sinu unistused elule lähemale . .. »

Hämmastatuna tema salajasi mõtteid aimava etruski teravast pilgust, ei leidnud Pandion vastamiseks sõnu ja langetas vaikides pea.

«Mis ta räägib, millest kõneleb?» päris Kidoogo.

Pandion tahtis talle seletada, kuid ülevaataja koputas vastu lauda; õhtustamise lõpetanud orjad loovutasid koha teisele rühmale ja läksid puhkama.

Öösel arutasid Pandion ja Kidoogo kaua etruski sõnu. Nad pidid tunnistama, et uustulnuk mõistis kõige paremini orjade olukorda. Tõepoolest, nende, vaarao märki kandvate inimeste edukaks põgenemiseks oli tarvis täpselt teada teid sellelt maalt väljapääsemiseks. Vähe sellest, tuli tungida läbi vaenuliku elanikkonna, kes oli arvamisel, et «metsikud» inimesed on määratud töötama jumalate poolt valitud rahva heaks.

Nukrus valdas mõlemat sõpra, kuid nad tundsid targa etruski vastu usaldust.

Möödus veel mõni päev, ja vaarao šenes oli juba neli sõpra. Järk-järgult omandasid nad ülejäänud orjade seas üha suurema autoriteedi.

Vanemale etruskile, kes kandis surmajumaia Kavi hirmuäratavat nime, hakkasid paljud peatselt vaatama kui vanemale. Ülejäänud kolm — teine etrusk, kelle nimi oli Remd, Kidoogo ja Pandion — tugevad, vastupidavad ning julged noored mehed, said tema ustavateks abilisteks.

Aegamisi kerkis viiesaja orja hulgast esile üha rohkem võitlejaid, kes olid valmis andma elu kõige väiksemagi võimaluse eest pöörduda tagasi kaugele kodumaale. Niisama aegamisi tekkis ülejäänud, ärahirmutatud, piinatud ja kurnatud inimestes veendumus oma jõusse, tugevnes lootus, et ühiselt on nad võimelised vastu seisma tohutu riigi organiseeritud vägevusele.

Päevad aga üha kadusid —- tühjad ja sihitud, kibedad

vangipäevad, täis rasket tööd, mis äratas viha juba seetõttu, et võimaldas julmadele valitsejatele heaolu tuhandete orjade elu hinnaga. Iga päev päikese tõusuga lahkusid kurnatud inimeste salgad sõdurite valve all "enest ja läksid mitmesugustele töödele laiali.

Aigüptose elanikud põlgasid võõraid rahvaid ega võtud vaevaks õppida oma vangide keeli. Seetõttu kasutati uusi orje algul kõige lihtsamatel töödel; hiljem, omandanud Ta-Kemti keele, suutsid nad aru saada keerukamatest korraldustest, hakkasid õppima käsitööd. Vangide nimedega polnud ülevaatajatel mingit tegemist, iga ori kandis vastavalt oma rahvale hüüdnime.

Nii hüüti Pandioni ekuešaks[1], etruske — turušadeks, Kidoogo ja teiste mustanahaliste jaoks, kasutati hüüdnime nehsi — neeger.

Senes viibimise esimesed kaks kuud korrastasid Pandion ja nelikümmend uut orja Amoni aedades[2] niisutuskanaleid, parandasid möödunud aasta üleujutuse poolt minema uhutud tamme, kobestasid viljapuude ümber mulda, pumpasid ja kandsid lilleklumpidele vett.

Märganud uustulnukate sitkust, jõudu ja taibukust, moodustasid ülevaatajad aja jooksul uue salga ja suunasid selle ehitustöödele. Juhtus nii, et kõik neli sõpra ja veel kolmkümmend tugevat orja — šenes kinnipeetavate vangide juhid — sattusid kokku. Üleviimisega ehitustöödele nende alatine side mahajäänutega katkes — Pandioni salk ööbis nädalate kaupa teistes šenedes.

Pandioni esimeseks tööks väljaspool vaarao aedu oli muistse templi ja hauakambri lammutamine. Need asusid jõe läänekaldal, viiekümne staadioni kaugusel šenest. Ülevaataja ja viie sõduri saatel sõitsid vangid lodjaga üle jõe. Neid aeti piki jõge põhja suunas, kõrgete järskude kaljude juurde, mis moodustasid siin suure eendi. Haritud põldude vahel loogelnud jalgrada muutus nüüd sillutatud teeks; äkki avanes Pandioni ees vaatepilt, mis jäi alatiseks tema mällu. Orjad peatati avaral, jõe suunas laskuval väljakul. Ülevaataja käskis end siin oodata ja kadus kuhugi.

1 Ekueša — Egeuse mere äärsete rahvaste ühine nimetus.

2 Tempel Karnakis, tänapäeva Luksori lähedal.

Esmakordselt oli Pandionil võimalus kiirustamata ringi vaadata ja tähelepanelikult ümbrust silmitseda.
Otse tema ees tõusis kolmesaja küünra kõrgusele järsk punase vase värvusega kaljusein, mida kirjustasid sinakasmustade varjude laigud. Nende kaljurüngaste jalamil laotus kolme laia astanguna templi valge sammastik. Rannikutasandikult kerkis sileda halli kivi vööde, mida raamistasid kaks rida kummalisi skulptuure — rahulikult lamavaid elukaid, mis kujutasid endast inimpeadega lõvisid'. Edasi viis lai valge trepp, mille kummassegi küljesse oli raiutud looklev kollane madu, teise astangu juurde, mida tõestasid madalad, kahe inimese kõrgused pimestavalt valgest lubjakivist sambad. Templi keskosas oli näha teine rida samasuguseid sambaid. Igaühel nendest oli kujutatud valitsejakrooniga ning' rinnal ristatud kätega inimfiguur.
Sammastik raamistas templi teist astangut, millel oli suure, lamavatest elajatest moodustatud alleega väljaku kuju. Kolmkümmend küünart kõrgemal asetses kõige ülemine terrass, mis oli täielikult piiratud sammastikuga ning sisenes poolümarasse looduslikku kaljuõõnde.
Sammastiku alumise astme laius oli poolteist staadioni, selle ääri raamistasid lihtsad silindrilised sambad, keskel aga tõusid nelinurksed, kõrgemal — kuue- ja kuueteistkümnetahulised kolonnid. Keskmised kolonnid ja külgmiste sammaste ülaosad, portikuste karniisid, aga samuti ka inimfiguurid olid kaetud helesinise ja punase kirjatisega, mille tõttu lumivalge kivi näis veelgi pimestavamana.
See heledast päikesest valgustatud tempel eraldus järsult süngetest, ängistavatest templiehitustest, mida Pan-dion oli näinud varem. Noorele helleenile näis, et midagi ilusamat maailmas ei saa kujutleda — nii rõõmsailme-lised olid need lumivalgete sammaste read lilleliste mustrite raamistuses. Laiadel terrassidel aga kasvasid madalad, tiheda massiivse võraga puud, mida Pandion polnud kunagi varem näinud. Nende oksi katsid rikkalikult väikesed, tihedalt üksteise ligi hoiduvad lehed. Puud levitasid tugevat, rasket aroomi, nende kullakasroheline

' Sfinksid.

lehestik eraldus pidulikult punastest kaljudest varjutatud valge sammastiku taustal.
Tormilises ihaluses müksas Kidoogo Pandioni, laksutas huuli ja tõi kuuldavale ebamääraseid vaimustus-häälitsusi.
Keegi orjadest ei teadnud, et nende ees asetsev tempel oli ehitatud juba ammu — ligi viissada aastat tagasi ehitusmeister Senmuti poolt oma armastatud valitseja-tarile Hatšepsutile' ja et seda nimetati Zešer-Zeše-riks[2] — «ülevaimaks ülevate seas». Ebaharilikud puud, mis kasvasid templi territooriumil, olid toodud kaugest Pundist, kuhu valitsejatar Hatšepsut oli saatnud suure mereekspeditsiooni. Sellest ajast peale muutus tavaks, et iga uue reisiga Punti toodi sealt templile puid ja uuendati vanu istandusi, mis just kui säilisid puutumatutena kaugetest aegadest saadik.
Eemalt kostis ülevaataja hõige. Orjad lahkusid kiiresti templi juurest ja sammusid väljaku vasakule poolele. Seal sattusid nad veel ühe muistse templi ette, mis oli samuti ehitatud kaljuastangule tihedale sammastikule toetuva väikese püramiidina[3].
Jõge mööda ülespoole oli näha veel kaks väikest hallist poleeritud graniidist ehitust. Ülevaataja viis salga lähema ehituse juurde, ja Pandioni partii segunes kahesajast orjast koosneva rühmaga, kes oli juba alustanud templi lammutamist4. Sisemisi seinu kattev valge krohv oli täis maalitud värviküllaseid, meisterlikult teostatud jooniseid. Kuid töid juhatavad Aigüptose ehituskümni-kud ja -meistrid hoolitsesid ainult selle eest, et säilitada tervetena poleeritud graniitpanku, mis moodustasid portikuse ja sammastiku väliskatte. Sisemised sei-nad lammutati halastamatult.

Pandion oli vapustatud muistsete kunstiteoste hävitamisest. Et sellest mitte osa võtta, ühines ta orjade rühmaga, kes tõstis kiviplokke puukelkudele. Kelgud tiriti

' Hatšepsut — XVIII dünastia valitsejanna (1500—1457 e.m.a.).

2 Kuulus Hatšepsuti tempel Deir el-Bahris.

3 Mentuhotepi, Keskmise riigi vaarao tempel (XI dünastia valitseja Mentuhotep IV, umbes 2050 e.m.a.).

4 Peamiselt lammutati Keskmise riigi (2160—1580 e.m.a.) templeid, kuna neis leidus rikkalikult hästitahutud kive.

hiljem nööridega kalda juurde ja laaditi raskele madalale pargasele.

Ta ei teadnud, et vana-aja suurepäraseid templeid purustati juba ammust ajast peale: Aigüptose vaaraod ei hinnanud mineviku mälestusmärke ning püüdsid oma nime sajanditeks kuulsaks teha templite ja hauakambrite ehitamisega valmismaterjalist.

Ei metsikud rändrahvad — hüksoslased, kes olid vallutanud Ta-Kemti mitu sajandit tagasi, ega ülestõusnud orjad, kes olid allutanud endile maa lühikeseks ajaks kaks sajandit enne Pandioni sündimist, polnud puudutanud suurepäraseid ehitusi. Nüüd aga toimus Aigüp-tose uute vaaraode salajase käsu põhjal muistsete valitsejate hauakambrite hävitamine. Kuld, mis oli kokku röövitud Vana riigi1 juba liiva alla mattunud püramiidide varjatud hoiukohtadest, Keskmise riigi väikestest toredatest hauakambritest ja Uue riigi2 esimeste dünastiate suurte vaaraode tohututest maa-alustest ruumidest, sattus Aigüptose valitsejate varakambrisse.

Pandion töötas templi lammutamisel kokku kolm kuud. Tema ja Kidoogo töötasid usinasti, et kergendada oma kaaslaste koormust. See oli ülevaatajatele meelepärane: töösüsteem Ta-Kemtis oli organiseeritud nii, et nõrgemad pidid järele püüdma tugevamatele. Neegri ja hel-leeni erakordne jõud ning taibukus äratasid tähelepanu, ja sõbrad saadeti õppima kiviraidurite töökotta. Sellest töökojast võttis nad enda juurde üks vaarao kujureid, ja seega katkes igasugune side kaaslastega šenest täiesti. Pandion ja Kidoogo pandi elama pikka kasimata kuuri, kus olid ees teised orjad, kellele oli juba õpetatud lihtsat kunsti. Aigüptose päriselanikkudel — vabadel käsitöölistel — olid mõned hurtsikud töökoja avara hoovi nurgas. Hoov ise oli täis kuhjatud tahumata kive ja kivipuru hunnikuid. Egiptlased hoidusid orjadest igati kõrvale, just kui oleks neid suhtlemise eest viimastega ähvardanud karistus. Nagu Pandion hiljem teada sai, oligi asi just nii.

• Vana riik — III kuni VIII dünastiani (2980—2445 e.m.a.).

= Uus riik — XVIII, XIX ja XX dünastia (1580—1205 e.m.a).

Töökoja ülem — vaarao kujur — ei aimanud, et Pandion ja Kidoogo on tõelised kujurid, ning oli üllatatud sõprade edusammudest. Loomingulist tööd igatsevad noormehed asusid õhinaga armastatud töö juurde ning unustasid mõneks ajaks, et nad töötavad vihatud vaarao ja neetud orjusemaa heaks.

Kidoogo voolis innukalt loomi — jõehobuseid, krokodille, antiloope ja teisi helleenile tundmatuid ulukeid; tema mudelite järgi valmistasid teised orjad fajanss-kujukesi. Egiptlane märkas Pandioni kalduvust inimeste kujutamisele ja hakkas ise õpetama suuri lootusi andvat ekuešat; ta nõudis Pandionilt erilist hoolikust tellimuste täitmisel. «Väike tähelepanematus hukutab täiuslikkuse,» kordas egiptuse kujur lõpmatult endisaegsete Musta Maa meistrite käsusõna. Pandion õppis usinasti, ja ajuti muutus ta igatsus vähemaks. Helleen tegi suuri edusamme kõvast kivist raidkujude ja bareljeefide peen-töötlemisel ning kuldesemete vermimisel.

Saates vaarao kujurit, viibis Pandion korduvalt vaarao lossis, selle ennenägemata luksuslikes ruumides. Vaarao kambrite lillelistel põrandatel' oli lainelistest joontest või

mitmevärvilistest spiraalidest raamides võrratu elavusega kujutatud vaarao kangelastegusid lõvide ja metshärgade küttimisel. Ruumide fajanssplaatidest seinu kattis läbipaistev helesinine glasuur, selle all vira-sid õrnalt kumades keerukad lehtkullast joonised — imepärased kunstiteosed.

Kogu selle suursugususe keskel märkas noormees põlastusega korke, tardunud ilmega õukondlasi.

Ta silmitses nende valgeid, kergelt volditud rõivaid, raskeid kaelakeesid, sõrmuseid, valukullast rinnaehteid, väikesteks kähárateks lokitud ning õlgadeni ulatuvaid parukaid ja väljaõmmeldud, ülespoole painutatud ninadega tuhvleid.

Liikudes sõnatu varjuna ruttava meistri järel, vaatles Pandion kallihinnalisi anumaid, millede äärmiselt õhukesed küljed olid välja lõigatud mägikristallist ning kõvadest kivimitest, klaasvaase ja kahvatusiniste joonistega kaetud hallist portselanist potte. Ta mõistis, kui palju tööd on kulutatud nende täiuslike kunstiteoste loomisele.

Kõige tugevamat muljet avaldas noormehele hiiglaslik tempel, mis asetses Amoni aedade läheduses, kus Pan-dion oli alustanud oma orjaelu, kuhtudes šene kõrgete müüride taga.

Seda paljude jumalate templit ehitati juba üle tuhande aasta. Igaüks Ta-Kemti valitsejatest tõi oma annetuse, laiendades enam kui kaheksasaja küünra pikkuse templi juba niigi tohutut pindala uute juurdeehitustega.

Jõe paremal kaldal, pealinna Nut-Amoni või lihtsalt Nut «Linna» (nagu kutsusid seda Aigüptose elanikud) piirides laius suursugune kõrgete palmide korrapärastest ridadest kujundatud aed, mille mõlemas otsas oli üksteise lähedal mitu templit.. Need ehitused olid kummaliste elajate raidkujudest moodustatud pikkade alleede kaudu ühendatud jõe kallastega ja püha järvega Pandio-nile tundmatu jumalanna Muti templi ees.

Inimesest kolm korda kõrgemad graniidist väljaraiutud lõvikehadega ja oina- või inimpeadega loomad jätsid rusuva mulje. Liikumatult tardunutena ja mõistatuslikena lamasid nad oma pjedestaalidel tihedalt üksteise lähedal ja nende pead rippusid möödujate kohal, ääris-tades pimestavast päikesevalgusest küllastunud alleed.

Viiekümne küünra kõrguste obeliskide tohutud teravikud, kaetud helekollase azemi' — kulla ja hõbeda sulami — lehtedega, lõõmasid heledalt palmide kareda tumeda lehestiku keskel.

Hõbedaga kaetud kiviplaadid, mis moodustasid allee sillutise, pimestasid päeval hämmastusest pärani aetud silmi, öösel aga paistsid tähtede ja kuu valgusel taevaliku kiirgava voolujoomena.

Hiiglaslikud püloonid, altpoolt pisut laienevate, tra-petsikujuliste paksude müüride tohutud pinnad sulgesid templi sissekäigu, tõustes sfinksidé alleede kohal viiekümne küünra kõrgusele. Püloonide seinad olid kaetud jumalate ja vaaraode määratu suurte skulptuurkujutis-tega ning joonistatud täis Ta-Kemti saladuslikke kirjamärke. Monstroossed hiiglauksed, üle löödud säravate azemkujutistega kaunistatud pronkslehtedega, sulgesid püloonide kõrgeid sissekäike; nende valatud, mitme

1 Azem — kreeka keeles «elektron».

härja kaalu ületavad pronkshinged hämmastasid oma massiivsusega.

Templi sisemuses seisid tihedalt üksteise kõrval viiekümne küünra kõrgused jämedad sambad, mis ruumi ülaosas tõestasid raskeid bareljeefe.

Määratu suured kivipangad seintes, vahelagedes ja sammastes olid lihvitud ja üksteisega sobitatud mõistmatu täpsusega.

Eredate värvidega maalitud joonised ja bareljeefid katsid seinu, sambaid ja karniise mitme rõhtse korrana. Päikesekettad, harksabakullid ja loomapeadega jumalad vaatasid süngelt templi sügavuses tihenevast salapärasest hämarusest.

Väljaspool särasid samasugused eredad värvid, kuld ja hõbe, kõrgusid monstroosselt raskepärased ehitused ja skulptuurid, uimastades, pimestades ning ängistades.

Pandion nägi kõikjal roosast ja mustast graniidist, punasest liivakivist ja kollasest lubjapaost raidkujusid — üliinimlikult rahulikes ning kõrkides poosides istuvaid Ta-Kemti jumalustatud valitsejaid. Mõnikord olid need tervest kaljust väljaraiutud neljakümne küünra kõrgused nurgelised ja kohmakad kolossid või kohutavalt sünged, värvitud, hoolikalt töödeldud, pisut inim-kasvu ületavad skulptuurid.

Noor helleen, kes oli üles kasvanud lihtsas asulas, alatises kokkupuutes loodusega, oli algul rabatud ja oimetuks tehtud. Sellel määratu suurel ning rikkal maal avaldas talle kõik väga tugevat muljet.

Hiiglaslikud ehitused, mis olid püstitatud lihtsaile surelikele arusaamatuna näival viisil, kohutavad jumalad templite hämaruses, kummaline usk oma keerukate tavanditega, kauge muinsuse pitser liiva alla mattunud hoonetel — kõik see masendas algul Pandioni. Noormees uskus, et kõrgid ning ligipääsmatult tagasihoidlikud Aigüptose elanikud tunnevad kõige sügavamaid tõdesid ja valdavad erilisi võimsaid teadusi, mis on "varjul võõramaalastele täiesti arusaamatutes Musta Maa kirjamärkides.

Ja kogu maa, mis oli surutud surmatoovate elutute kõrbete vahele oma vett tundmatutest lõumaavarustest ammutava tohutu jõe kitsas orus, näis mingisuguse eri-

81

lise maailmana, millel ei olnud mingit seost Oikumeeni ülejäänud osaga.

Kuid jäfk-järgult hakkas noore helleeni kaine mõistus, mis janunes lihtsate ja loomulike tõdede järele, selles, muljete külluses selgust looma.

Pandionil leidus nüüd aega mõtisklusteks, ja noore kujuri hinges, mis lakkamatult tungles ilu poole, tärkas algul ebamäärane, hiljem aga teadlik protest Aigüptose elu ja kunsti vastu.

Halvast ilmastikust mõjustamata viljarikkal maal, kus taevas oli nii selge, puhas ning peaaegu alati pilvitu ja kus õhk oli imeteldavalt läbipaistev, elustav ning virgutav, näis kõik soodustavat tervislikku ja õnne-küllast elu. Kuid noorele helleenile, kui vähe ta ka seda-maad tundis, ei võinud märkamatuks jääda nemhude — Aigüptose kõige vaesemate ning kõige arvukamate elanike — kohutav viletsus ja kuhjumus. Hiiglaslikud templid ja raidkujud ning imeilusad aiad ei suutnud varjata pealinna losse ja templeid teenindavate kümnete tuhandete käsitööliste kerjushurtsikute lõputuid ridu. Mis aga puutub šenedes kuhtuvatesse orjadesse, siis teadis sellest Pandion ise paremini kui keegi teine.

Pandion tundis üha selgemini, et Aigüptose kunst on vastandlik tema püüdlustele ja elu peegeldamise seaduste otsinguile.

Ainuke kord, millal Pandion tundis midagi lähedast, ning rõõmustavat, oli see, kui ta nägi lahtist ja ümbritseva maastikuga ühte sulavat Zešer-Zešeri templit..

Kõik ülejäänud hiiglaslikud templid ja hauakambrid olid umbselt suletud kõrgete müüridega. Ja seal, nende müüride taga, kasutasid Aigüptose meistrid kõiki vahendeid, et eemaldada inimest elust, teda alandada,, maha suruda, sundida tajuma oma tühisust jumalate ja valitsejate-vaaraode ülevuse ees.

Ehituste tohutud mõõtmed ja kulutatud töö ning materjali kolossaalne hulk mõjusid inimesele juba kohe rabavalt. Kõikjal korduv ühesuguste, samataoliste vormide kuhjumine lõi lõpmatu ulatuvuse mulje. Ühesugused sfinksid, ühesugused sambad, müürid, püloonid — ja kõik lihtsustatud ning esilekerkivate detailidega, täisnurkne ning tardunud. Templite hämarates võlvialustes

seisid mõlemal pool vahekäike hiiglaslikud ühetaolised raidkujud, sünged ning pahaendelised.

Aigüptose elanikud kartsid ruumi: eemaldudes loodusest, ummistasid nad templite sisemuse paksude kivist müüride, sammaste ja taladega, mis mõnikord võtsid enam ruumi, kui nendevahelised tühikud. Templi sügavuses tihenesid sammaste read veel enam, puudulikult valgustatud saalid kadusid järk-järgult täielikku pimedusse. Paljude kitsaste uste tõttu muutus tempel saladuslikult ligipääsmatuks, ruumide hämarus aga tugevdas veelgi hirmu jumalate ees.

Pandion tajus selgesti, millist ettekavatsetud mõju avaldasid inimese vaimsele palgele Aigüptose meistrite poolt sajandite jooksul omandatud ehitusalased kogemused.

Kui aga Pandionil oleks õnnestunud näha koletuid püramiide, millede korrapärased kandilised vormid eraldusid järsult kõrbeliiva mahedate luidete taustal, siis oleks noor skulptor selgemini tajunud inimese kõrki vastandamist loodusele. Selles kõrgis vastandamises oli varjul Ta-Kemti valitsejate hirm mõistetamatu ning vaenuliku looduse ees, hirm, mis kajastus egiptlaste endassesulgunud salapärases religioonis.

Ta-Kemti meistrid ülistasid oma jumalaid ja valitsejaid ning püüdsid kehastada nende võimu vaaraode kolossaalsetes raidkujudes, massiivsete kehade sümmeetrilises tardumuses.

Seintel kujutati vaaraosid suurte figuuridena. Nende jalgade ees askeldasid kääbused — kõik teised Musta Maa inimesed. Selliselt kasutasid Aigüptose valitsejad iga võimalust, et rõhutada oma ülevust. Ta-Kemti valitsejatele näis, et rahvast igati alandades nad ise ülenevad ja nende mõju kasvab.

Pandionile näis, et ta ise läheb teist teed mööda. Helleen kujutles ilu elavana, harmoonilisena ja proportsionaalsena, nagu seda oli inimkeha ise. Ta unistas "kunstiteostest, mis ei paina ega ängista inimest, vaid vastuoksa, ülendab teda. Ta tundis, et toeline kunst peitub rõõmuküllases ja lihtsas ühinemises eluga. See kunst peab just samuti erinema kõigest sellest, mis on loodud Aigüptoses, nagu tema kodumaa erineb oma

mitmekesiste jõgede, põldude, metsade, merede ja mägedega ning aastaaegade kireva vaheldusega sellest maast, kus nii üksluiselt kõrguvad kaljud tulise kõrbe liivaluidetest ääristatud ja haritud aedadega ülekülvatud ainsa, kõikjal ühetaolise jõeoru kaldail. Aastatuhandeid tagasi varjusid Aigüptose elanikud Niiluse orgu vaenuliku maailma eest. Nüüd püüdsid nende järeltulijad pöörata näo kõrvale elust, peitudes oma templite Ja losside sisemusse.

Tollal Pandion veel ei mõistnud, et Aigüptose kunsti ülevus võlgneb tunduval määral tänu eritõuliste orjade loomulikele võimetele. Miljonite orjade hulgast valiti välja kõige andekamad, kes tahtmatult andsid oma loo-mingujõu neid rõhuva maa ülistamiseks. Lõplikult vabanenud austustundest Aigüptose võimsuse vastu, otsustas Pandion võimalikult kiiremini põgeneda ja veenda oma sõpra Kidoogot pagemise vajalikkuses...

Nende mõtetega asus Pandion koos oma ülema, Ki-doogo ja kümne teise orjaga kaugele reisile Ahetatoni' varemete juurde. Noor kujur lõikas aerudega jõe siledat pinda ja tundis rõõmuga, kuidas vool paati hoogsalt edasi kandis. Teekond oli pikk. Tuli läbi sõita peaaegu kolm tuhat staadioni. See vahemaa oli ligilähedane sellele kaugusele, mis eraldas tema kodumaad Kreetast ja mis kunagi oli paistnud talle mõõtmatult suurena. Sellel teekonnal sai Pandion teada, et Suure Rohelise mereni — nii nimetasid Aigüptose elanikud merd, mille põhjarannikul ootas Pandioni tema Tessa, — oli kaks korda pikem maa kui Ahetatonini.

Pandioni lõbus tuju möödus ruttu: esmakordselt kujutles ta selgesti, kui kaugel vahumaa Aafrika sisemuses ta asub ja milline tohutu maa eraldab teda mereran-nikust, kus ta võiks loota kojupöördumisele.

Noor helleen kummardus süngelt aerude kohale ja lootsik sööstis aina edasi lõputu jõe siledal, sätendaval pinnal, möödudes rohelistest puhmastikest, viljakandvatest väljadest, pilliroottihnikutest ja hõõguvatest kaljudest.

' Ahetaton (praegu Teil el-Amarna) — vaarao Ehnatoni pealinn.

84

Ahtris, kireva varikatuse all, lebas vaarao kujur, kellele lehvitas tuult teenistusvalmis ori. Piki kaldaid aga võis näha väikeste ahtate hüttide ridu — viljarikas maa toitis tohutut rahvahulka. Tuhanded inimesed askeldasid põldudel, aedades ja papüürusetihnikutes, hankides endale kasinat toitu. Tuhanded inimesed tunglesid loendamatute asukate tolmuseil, päikesest kõrvetatud tänavail. Asulate lähedal aga kerkisid uhkelt hiiglaslikud massiivsed templid, mis olid umbselt suletud heieda päikesevalguse eest.

Pandioni peas vilksatas äkki mõte, et mitte ainult tema4e ja ta kaaslastele pole osaks langenud orjatöö Ta-Kemtis, et võib-olla kõik need armetute hurtsikute omanikud elavad samuti rõõmutu töö vangidena, on samuti suurte valitsejate ja ülikute orjad, vaatamata kõigele oma põlgusele tema, viletsa ning häbimärgista-tud metslase vastu . ..

Mõtteisse süvenenuna kolksatas Pandion valjusti aeruga vastu teise sõudja aeru.

«Hei, ekueša, kas sa oled tukkuma jäänud, vaata ette!» kostis roolimehe vali hüüe.

Ööseks suleti orjad vanglatesse, mis seisid iga suure asula või templi läheduses.

Kohalikud ülemad võtsid vaarao kujuri vastu aupaklikult, ja ta läks kahe ustava teenri saatel puhkama.

Viiendal reisipäeval sõitis lootsik ümber tumedatest kaljurünkadest eendi, mida uhtus jõgi. Selle taga laius avar tasandik, mis oli kalda poolt varjatud kõrgete palmide ja sükomooride' ridadega. Lootsik lähenes kividega sillutatud kaile, kust laskusid vette kaks laia treppi: Kaldal hambulise müüri kohal kõrgus massiivse karikana torn. Läbi praotatud raske värava oli näha aed tiikide ja õierikka muruga, taamal seisis valge hoone, mida kaunistasid kirevad ornamendid.

See oli siinsete templite ülempreestri maja.

Saadetuna vahtide orjalikest kummardustest, sisenes vaarao kujur värava kaudu, orjad aga jäid selle taha kahe sõduri valve alla. Oodata ei tulnud kaua — peatselt ilmus skulptor täiskirjutatud papüüruserulli käes

' Sükomoor — viigipuu, fiikus.

85

hoidva mehe saatel ning juhtis orjad templitest ja elumajadest mööda suure maa-ala juurde, mille võtsid enda alla poolvarisenud seinad ja sissevajunud katuseid toetavate sammaste rägastik. Keset seda surnud linna leidus väikeseid hooneid, mis olid veidi paremini säilinud. Harvad kännud tähistasid endiste aedade asukohti, kuivanud basseinid, tiigid ja kanalid olid liiva täis tuisanud. Liiv kattis paksu kihina teed sillutavaid kiviplaate, lasus vallidena ajahambast puretud seinte ääres. Ümbruskonnas, polnud näha ühtki elavat hinge, rammestavas kuumuses valitses surmavaikus.

Kujur jutustas Pandionile lühidalt, et need varemed on jäänused jumalate poolt neetud ketser-vaarao[1] toredast pealinnast. Selle vaarao nime polnud väärikas suhu võtta ühelgi Musta Maa tõelisel pojal.

Mida oli teinud see neli sajandit tagasi valitsenud vaarao, miks oli ta ehitanud siia uue pealinna, sellest ei saanud Pandion mitte midagi teada.

Võõras keeras papüüruserulli lahti ja mõlemad egiptlased otsisid joonise järgi üles kõrge pikliku hoone, mille sissekäigu ees olid sambad ümber kukkunud. Hoone siseseinad olid kaetud kuldsooneliste taevassiniste kiviplaatidega.

Pandion ja teised skulptuuritöökoja orjad pidid ettevaatlikult maha võtma õhukesed lihvitud plaadid, mis olid tugevasti ning tihedalt seinale kinnitatud. Selleks tööks kulus mõni päev. Orjad ööbisid siinsamas varemeis, toitu ja vett toodi neile naaberasulast.

Lõpetanud neile antud töö, said Pandion, Kidoogo ja neh ülejäänud orja käsu hea õnne peale läbi vaadata mõned hooned ja otsida, kas ei leidu varemeis iluasju, mida võiks saata vaarao lossi. Neeger ja helleen sammusid kahekesi koos, ning esmakordselt ei saatnud neid valvurite sammud ega ülevaataja tähelepanelik pilk.

Sõbrad ronisid vaevaga üles ühe suure ehituse väravatorni, et ümbrust vaadata. Idast tungis varemetele peale

1 Vaarao Ehnaton (Amenhotep IV), kes valitses a. 1375— 1358 e.m.a., püüdis Egiptuses kehtima panna uut religiooni ainujumalaga — päikeseketta Atoniga.

liivakõrb, kus kogu silmapiiri ulatuses oli näha vaid madalate küngaste ahelikke ja kildkivide lasusid.

Pandion silmitses tühje varemeid, ja pigistades erutatult Kidoogo kätt, sosistas:

«Põgeneme, meie puudumist ei märgata niipea, keegi ei näe...»

Neegri heasüdamlik nägu tõmbus muigele.

«Kas sa siis ei tea, mis on kõrb?» imestas Kidoogo. «Homme samal ajal leiavad sõjamehed meie päikesest kuivatatud laibad. Nemad,» Kidoogo mõtles egiptlasi, «teavad, mida teevad. Itta läheb vaid üks tee — see, mille ääres on kaevud, ja seda teed valvatakse. Siin aga köidab meid ahelatest tugevamini kõrb ... »

Pandion noogutas süngelt, tema hetkeline kihk vaibus. Sõbrad sammusid vaikides tornist alla ja läksid kumbki eri suunas, heites pilke seintes olevatesse avaustesse või tungides lahtiste sissekäikude hämarusse.

Väikeses kahekordses hästi säilinud lossis, mille aknaid katsid puuvõrestiku jäänused, õnnestus Kidoogol leida egiptuse neiu väikest raidkuju, mis oli valmistatud kõvast kollakast lubjakivist. Kidoogo kutsus Pandioni enda juurde, ja mõlemad jäid tundmatu meistri tööd imetlema. Ilus nägu oli egiptlannale tüüpiline. Pandion oli juba tuttav Aigüptose naiste välimusega — madal laup, kitsad, oimude juures veidi kerkivad silmad, esiletungivad põsenukid ja paksud huuled lohkudega nurkades.

Kidoogo viis leiu töökoja ülemale, Pandion aga tungis kaugemale varemetesse. Sammudes masinlikult varemete vahel ning ronides üle kivilasude, liikus Pandion umbkaudu edasi ja jõudis peagi sammastel säilinud katuse-osani, mis pakkus talle jahedat varju. Taamal, otse ta ees, oli näha tihedasti suletud uks. Pandion surus selle vaskkattele. Kõdunenud lauad pudenesid koost ja noor kujur sisenes ruumi, kuhu laes oleva lõhe kaudu tungis nõrk valgus.

See oli väike tuba, mille pakse seinu kattis hoolikalt sobitatud kivivooderdis. Kaks luuga kaunistatud mustast puust kerget tugitooli olid maetud paksu tolmukorra alla. Nurgas märkas noormees lagunenud kirstu, milles sädeles mingi ese. Vastasseina ääres nägi helleen

poleeritud roosal graniiditiikil seisvat hallist kivist skulptuuri. See oli inimese kõrgune naisefiguur. Ainult raidkuju ülaosa oli hoolikalt viimistletud.

Kaks mustast puust küürutõmbunud pantrit varitsesid just nagu valvet pidades mõlemal pool raidkuju. Pandion pühkis ettevaatlikult raidkujult tolmu ja taganes tummas vaimustuses.

Kujuri kunst oli kivisse üle kandnud noort keha ümbritseva läbipaistva rõiva. Neiu vasak käsi surus kõvasti rinna vastu lootose õit. Pikkade peenikeste kiharatena palmitsetud tihedad juuksed raamistasid nägu, moodustades lahuga soengu, mis langes allapoole õlgu. Võluv neiu ei sarnanenud egiptlannadega. Tal oli ümmargune nägu, väike sirge nina, lai otsaesine ja suured, teineteisest kaugel asetsevad silmad. Näo alaosa ei tunginud esile, nagu Aigüptose naistel.

Pandion silmitses raidkuju küljelt, ja teda üllatas kummaline ning kaval pilklikkus, mille kujur oli jäädvustanud tütarlapse näole. Selliselt väljendatud elavust ja mõistust polnud ta raidkujudel kunagi näinud: Aigüptose kunstnikud armastasid üle kõige suursugust ja tuima liikumatust.

Neiu sarnanes Oineiadai naistega või pigem tema kodumere saarte ilusate naistega.

Raidkuju selge ning tark nägu oli niivõrd erinev Aigüptose kunstiteoste süngest ilust ja töödeldud sellise jäljendamatu täiuslikkusega, et piinav igatsus haaras Pandioni taas enda valdusse. Muljudes käsi, püüdis noor helleen kujutleda skulptori modelli, seda temale millegagi lähedast neiut, kes oli teadmata kuidas sattunud Aigüptosse neli sajandit tagasi. Kas oli tütarlaps samasugune vang nagu tema või oli ta omal vabal tahtel saabunud tundmatult maalt? ...

Päikesekiir tungis läbi katuses oleva lõhe ja tolmune valgus langes raidkujule. Pandionüe näis, et neiu nägu muutis ilmet — silmad süttisid, huuled hakkasid värisema, just nagu oleks kivi pinnalt üle libisenud saladusliku, varjatud elu puhang.

Jah, nii tuleb luua raidkujusid... Elavat ilu tuleb õppida edasi andma sellelt nii kaua aega tagasi surnud meistrilt!

88

Harda ettevaatusega asetas Pandion sõrmed raidkuju näole ja komples vaevalt tuntavaid imepeeni detaile, mis nii tõetruult andsid edasi elu.

Kaua seisis Pandion imeilusa neiu ees, kes naeratas talle sõbralikult ning kavalalt. Talle näis, et ta on leidnud uue sõbra, kes valgustas lahke naeratusega rõõmutute päevade kulgu.

Ja tahtmatult kandusid noormehe mõtted Tessa juurde.. Tema ette kerkis neiu elav kuju.

Pandioni silmad uitasid mõtlikult lae ja seinte kirja-tisel, kus põimusid ühte tähed, lootosebuketid, murtud liiliad ja härgade pead. Äkki Pandion võpatas: Tessa kuju kadus, ja hämarale seinale tema ees ilmusid seljakuti seotud vangid, keda veeti vaarao jalge ette. Pandionile meenus, et on juba hilja. Oli tarvis kiiresti tagasi minna ja õigustada oma kauast äraolekut. Kuid heitnud veel kord -pilgu raidkujule, mõistis Pandion, et ta ei suuda seda anda oma peremehe-kujuri kätte. Noormehele näis see reetmisena, tundmatu neiu teistkordse vangistamisena võõramaalastele vaenulikus Aigüptoses. Ta vaatas kiiresti ringi ja talle tuli meelde kirst, mida ta oli märganud nurgas. Laskunud põlvili, võttis Pandion sealt neli lootose õitega sarnanevat fajansspokaali, mis olid kaetud ereda helesinise emailiga. Sellest oli küllalt. Pandion heitis viimast korda pilgu tütarlapse kujule, püüdes meelde jätta tema näo kõiki üksikasju, ja raskelt ohates kandis pokaalid välja. Vaadanud ringi, sulges noor skulptor kiiresti sissekäigu suurte kividega, kandis kohale killustikku ja puistas sellega kivid hoolikalt üle, et jätta muljet, nagu oleksid siin juba ammust ajast müüri rusud. Seejärel sidus ta pokaalid ettevaatlikult puusavöö külge, tegi tahtmatult lahkumisviipe oma peidukohta jäänud raidkuju poole ja kiirustas tagasi. Suunda juhatasid talle orjade hõiked, kes nähtavasti otsisid teda. Nende seast eraldus Kidoogo kõlav ning tugev hääl.

Vaarao kujur võttis Pandioni vastu ähvardustega, kuid muutus kohe leebemaks, kui nägi väärtuslikku leidu.

Tagasisõit kestis kolm päeva kauem — sõudjatel tuli võidelda vooluga. Pandion jutustas Kidoogole raidkujust. Neeger kiitis ta teo heaks ning lisas, et võibolla

89

pärines see neiu mašuaši rahva hulgast, kes elas suure läänekõrbe põhjaserval.

Pandion keelitas Kidoogot põgenema, kuid sõber raputas vastuseks vaid eitavalt pead ning lükkas kõik helleeni plaanid tagasi.

Nii ei õnnestunudki Pandionil seitsme reisipäeva jooksul sõpra veenda, kuid ta ise ei võinud enam kauem tegevuseta olla; talle näis, et veel veidi — ja ta ei pea vastu ning hukkub. Ta igatses kaaslaste järele, kes olid jäänud ehitustöödele ja šenesse. Nendes ta tundis seda jõudu,

mis võiks viia vabanemisele, annaks lootust tulevikule. Siin aga ei olnud lootust vabanemisele, — ja see pani noormehe jõuetus raevus ägama.

Kaks päeva pärast töökotta tagasi pöördumist viis -vaarao kujur Pandioni ülemehitusmeistri lossi. Seal valmistuti peoks. Pandion pidi savist välja voolima statuettide modellid ja tegema nende järgi vormid magusate küpsiste valmistamiseks.

Lõpetanud töö, jäi noor kujur peremehe käsul lossi kuni pidusöögi lõpuni, et koos teiste orjadega kanda vaarao kujur koju. Pööramata tähelepanu orjadele ja orjataridele, kes hulgaliselt lossis askeldasid, eemaldus Pandion aeda.

Pimenes. Kuuta taevas süttisid heledad tähed, kuid pidu aina kestis. Kollased valgusevihud, mis tungisid aeda läbi laiade aknaavauste, kaevasid pimedusest välja puude tüved, lehestiku ja õitsvad põõsad ning helklesid punaste tulukestena basseinide peegelsiledal veel. Külalised kogunesid suurde poleeritud seedritüvedest sammastega alumisse saali. Hakkas kõlama muusika. Pandion, kes nii kaua polnud kuulnud midagi peale kaeblike ja tundmatute laulude, hiilis märkamatult suure madala akna juurde, varjus põõsastesse ja hakkas sündmusi jälgima.

Inimestega täidetud saalist levis rasket aroomi. Seintele, sammastele ja aknaraamidele olid riputatud värskete lillede vanikud. Nagu Pandion märkas, oli nendes kõige rohkem lootoseid. Kirevad veiniga täidetud kannud ja punutud korvid ning vaagnad puuviljadega seisid madalatel alustel istmete kõrval. Veinist hoogu sattunud, lõhnava salviga võitud külalised tunglesid

90

seinte ääres, keskel sammaste vahel aga tantsisid aeglaselt pikkades rüüdes neiud. Rohketesse peenikestesse patsidesse palmitsetud mustad juuksed lehvisid tantsijate õlgadel, laiad erivärvilistest pärlitest koosnevad käevõrud ümbritsesid randmeid, värvilistest klaashelmestest vööd paistsid läbi õhukese riide. Pandionile ei võinud märkamatuks jääda mõningane tahumatus Aigüptose naiste kehaehituses, kes erinesid tema kodumaa sihvakatest neidudest. Kõrval mängisid noored egiptlannad mitmesugustel instrumentidel: kaks neiut flöötidel ja üks mitmekeelsel harfil, kaks tütarlast aga tõid kuuldavale teravaid võbisevaid helisid pikkadelt kahekeelsetelt muusikariistadelt.

Tantsijad hoidsid käes. õhukesi läikivaid pronkslehti, katkestades aeg-ajalt meloodiat lühikeste helisevate löökidega. Pandioni kõrvale harjumatu muusika koosnes teravalt kiunuvate kõrgete ja madalate nootide vaheldumisest kord aeglases, kord kiirendatud tempos. Tantsud lõppesid, väsinud tantsijad loovutasid koha lauljatele. Pingutades kuulmist, püüdis Pandion sõnadest aru saada. See läks tal korda, kui meloodia venis aeglaselt või kõlas madalatel nootidel.

Esimene laul ülistas teekonda Ta-Kemti lõunaossa. «Sa kohtad seal ilusat neidu, ta peab sind kellekski teiseks ja annab sulle õie oma rinnast», sai Pandion sõnadest aru.

Teises laulus ülistati sõjakate hüüetega Ta-Kemti poegade vaprust keerukates ja Pandionile mõttetutena näivates väljendustes. Erutatult eemaldus noor helleen aknast.

«Vapra nimi jääb püsima kogu maal igaveseks,» kostsid temani viimased sõnad, ja laul katkes. Oli kuulda naeru, elavat sagimist, ja Pandion heitis jälle pilgu aknasse.

Orjad tõid kohale heleda nahavärvusega ja lühikeseks lõigatud lainjate juustega neiu ning tõukasid ta saali kesRele. Hämmeldunult ning hirmunult ringi vaadates, jäi neiu seisma keset siledal põrandal puruks sõtkutud lilli. Külaliste hulgast eraldus keegi mees ja lausus neiule mõned vihased sõnad. Neiu võttis alandlikult vastu talle ulatatud elevandiluust lauto ja tema pisikeste

91

käte sõrmed hakkasid jooksma mööda keeli. Neiu madal ning puhas hääl levis üle saali ja külalised jäid vait. See polnud katkeline, laskuv ja jälle tõusev, hüplev egiptuse meloodia, — helid voolasid vabalt ning nukralt. Algul nad langesid aeglaselt nagu üksikud helisevad tilgad, seejärel liitusid ühtlases võnkumises, mühasid ja sosistasid omavahel nagu lained ning lõpuks

kihutasid sellise taltsutamatu igatsusega, et Pandion tardus. Pandionile näis, et laulus, nõidusliku hääle arusaamatutes helides, voogas avar meri. Meri, mida ei tuntud ega armastatud siin, Aigüptoses, kuid mis oli kodune ja helge Pandionile. Pandion seisis algul jahmununa —nii palju kõige sügavamasse südamesoppi varjatut otsis äkki väljapääsu. Vabaduseiha, mis oli Pandionile nii lähedane ja mõistetav, kutsus käskivalt, nuttis ja piinles laulus. Toppinud kinni kõrvad ja surunud kokku hambad, et mitte karjatada, põgenes noormees aia sügavusse. Seal, pimeduses, langes ta puude alla maha ja purskas meeletult ning vastupandamatult nutma ...

«Hei, ekueša, minu juurde! Ekueša!» kostis Pandioni peremehe hüüe. Noor helleen ei olnud märganudki, et pidu oli juba lõppenud.

Vaarao kujur oli märgatavalt purjus. Hoides kinni Pandioni käsivarrest ja toetatuna teiselt küljelt oma vangipõlves sündinud orja poolt, loobus töökodade meister kanderaamile heitmast ning soovis minna koju jalgsi.

Poolel teel, vahete-vahel ettejuhtuvatesse lohkudesse komistades, hakkas ta äkki Pandioni ülistama ja ennustas talle suurt tulevikku. Pandion oli ikka veel laulu mõju all ja peaaegu ei kuulnud ülema sõnu. Nii jõudsid nad egiptlase maja värvitud portikuseni. Uksele ilmus tema naine kahe orjatariga, kes hoidsid käes rasvalampe. Tuikudes ronis vaarao kujur trepiastmetest üles ja patsutas Pandionile õlale. Noormees laskus tagasi alla — töökoja orjadel polnud õigust majja siseneda.

«Pea kinni, ekueša!» sõnas ülem lõbusalt, püüdes manada näole kavalat muiet. «Anna siia!» Ta peaaegu rebis orjatari käest rasvalambi ja ütles sellele midagi sosinal. Orjatar kadus pimedusse. Egiptlane tõukas Pandioni uksest sisse ja viis ta

92

vastüvõtusaali. Vasakul, vaheseina ääres, seisis suur ilus peene tumepunase mustriga vaas. Selliseid anumaid oli Pandion näinud Kreetal, ja taas tõmbus noormehe süda valust kokku.

«Tema kõrgus, elu, tervis, jõud,» lausus vaarao kujur pidulikult, «käskis mul valmistada seitse vaasi selle näidise järgi, mis on pärit sinu mere mailt. Me ainult asendame barbaarsed värvid Kemtis eelistatud sinise värviga ... Kui sa tuled selle tööga hästi toime, räägin ma sinust Suurele Majale... Nüüd aga...» kõrgendas ülemus häält ja pöördus kahe kiiresti lähenenud tumeda kuju poole.

Need olid lahkunud orjatar ja keegi teine, pikka kirevasse rüüsse mähitud neiu.

«Tule lähemale,» käsutas egiptlane kärsitult ja tõstis rasvalambi neiu näo juurde.

Suured mustad pungis silmad vaatasid arglikult Pan-dionile otsa, prisked lapsehuuled paotusid ärevas ohkes. Pandion nägi katte alt väljatunginud käharaid juukseid ja peent, närviliselt värisevate sõõrmetega nina — orjatar oli kahtlemata asiaat, pärit idapoolsete suguharude hulgast.

«Vaata, ekueša,» ütles egiptlane ja kiskus ebakindla, kuid tugeva liigutusega neiult rüü. Jäänud alasti, karjatas neiu nõrgalt ning peitis näo kätesse.

«Võta ta naiseks,» vaarao kujur tõukas neiu Pandioni juurde, ja üleni värisedes surus tütarlaps end noore hel-leeni rinnale.

Pandion tõmbus pisut tagasi ning alludes äkilisele haledus- ja õrnustundele armsa ehmunud olendi vastu, silitas noore vangi sassiläinud juukseid.

Vaarao kujur muheles ning nipsutas heakskiitvalt sõrmedega.

«Ta saab sinu naiseks, ekueša, ja teil sünnivad tublid lapsed, keda ma pärandan oma lastele ... »

Pandioni sisemuses oleks nagu äkki vallandunud terasvedru. Tema hinges juba ammu kasvama hakanud erutus, millele andis uut hoogu tänane laul, lõi keema. Punane udu langes silmadele.

Pandion eemaldus neiust, vaatas ringi ning tõstis käe. Egiptlane kainenes ja põgenes majja, hüüdes valju

93

häälega kõiki teenijaid appi. Heitmata pilku argpüksile ja põlglikult naeratades, virutas Pandion jalaga kallile kreeta vaasile. Savikillud paiskusid kumeda helinaga mööda kivipõrandat laiali.

Maja täitus hüüete ja jalgade müdinaga. Mõne minuti pärast lamas Pandion töökoja ülema jalge ees, kes sülgas ta peale ning tõi kuuldavale needusi ja ähvardusi.

«Lurjus väärib surma. Purustatud vaas on kallim tema põlatud elust, kuid ta võib valmistada palju ilusaid asju ... ja ma ei taha kaotada head töötajat,» kõneles rahunenud kujur tund aega hiljem oma naisele. «Ma heidan talle armu ja ei saada teda vanglasse sellepärast,, et sealt ta satub kullakaevandustesse ja hukkub. Ma saadan ta tagasi šenesse, ja kui saabub külviaeg, võtan ta taas enda juurde ... »

Nii pöördus läbipekstud, kuid endiselt täitumatu Pandion šenesse tagasi ja oma suureks rõõmuks kohtus sõprade-etruskidega. Kogu ehitussalk oli pärast templi lammutamist töötanud Amoni aedade kastmisel.

Järgmise päeva õhtul avanes šene siseuks tavalise kriginaga ja laskis orjade tervitushüüete saatel sisse naeratava Kidoogo. Neegri selg oli tursunud ja triibuliseks pekstud piitsahoopidest, kuid hambad särasid naeratuses ja silmad sätendasid lõbusalt.

«Ma sain teada, et sind saadeti tagasi,» teatas ta hämmeldunud Pandionile, «ja ma hakkasin mööda töökoda ringi tormama, karjudes ja purustades kõik, mis ette sattus. Mind peksti ja saadeti samuti minema — seda aga oli mulle just vaja,» lõpetas Kidoogo.

«Aga sa tahtsid ju meistriks saada?» päris Pandion pilkavalt.

Neeger lõi muretult käega ja sülgas koledasti silmi jõllitades selles suunas, kus asus Aigüptose suur pealinn.

NELJAS PEATÜKK VÕITLUS VABADUSE EEST

Päikesest tuliseks muutunud kivid põletasid inimeste õlgu ja käsivarsi. Kerge tuuleõhk ei toonud jahedust, vaid keerutas kivipankade siledalt pinnalt üles peenikest, silmadesse sööbivat lubjatolmu.

Kolmkümmend väsimusest nõrkenud orja tirisid karedate köite abil üles seinale rasket kiviplaati, millel oli mingi keerukas bareljeef. Plaat tuli asetada kaheksa küünra kõrgusele selleks valmistatud pessa. Neli vilunud ning taibukat orja suunasid plaati alt. Nende seas oli ka Pandion. Ta seisis kõrvuti egiptlasest orjaga — ainukese Aigüptose elanikuga, kes viibis šenes võõramaalastest vangide keskel. See egiptlane, kes oli määratud

95

igavesse orjusse mingi hirmsa kuriteo pärast, elas kõige viimases kongis šene privilegeeritud kagunurgas. Kaks lillat vangimärki jooksid laiade ristuvate vöötidena üle tema rinna ja selja, põsel oli kujutatud punane madu. Süngena, mitte kunagi naeratavana, ei suhelnud ta kellegagi, ja vaatamata kogu oma olukorra raskusele, põlgas ta samuti nagu tema vabad kaasmaalased võõrastest suguharudest orje.

Ka praegu, pööramata kellelegi tähelepanu ning lasknud longu oma paljaksaetud pea, toetus egiptlane kätega paksu plaadi serva vastu, et kivi ei hakkaks kõikuma.

Kidoogo higine must nahk läikis ning paistis valge poleeritud marmori kõrval eriti silma.

Äkki Pandion märkas, et köie kiud hakkasid katkema, ja karjatas hoiatavalt. Ülejäänud kaks orja hüppasid kõrvale, egiptlane aga, kes ei pööranud Pandionile tähelepanu ega märganud seda, mis ülal sündis, jäi plaadi alla seisma.

Noor helleen sirutas parema käe kaugele ette ning paiskas välkkiire löögiga rindu egiptlase tagasi. Samal hetkel kukkus plaat mürinal alla, riivates kergelt eemale kargavat Pandioni ja kiskudes maha nahka ta käsivarrelt. Egiptlase nägu kattus võikja kahvatusega. Plaat põrkas vastu seina alusmüüri ja suur tükk bareljeefi ühest nurgast murdus lahti.

Vihaselt kärkides jooksis ülevaataja Pandioni juurde ja sähvas helleenile piitsaga. Jõehobu nahast valmistatud kahe sõrme paksune neljakandiline rihm lõhestas sügavalt nimmenaha. Valust lõi Pandionil silmade ees pimedaks.

«Lurjus, misjaoks sa päästsid selle raipe?» röögatas ülevaataja ja võttis hoogu uueks löögiks. «Kui plaat oleks langenud pehmele kehale, poleks ta purunenud! See kujutis on kallim kui saja sinusuguse viletsa lojuse elu!» jätkas ta teist lööki andes.

Pandion tahtis ülevaataja kallale tormata, kuid temast haarasid kinni kohalerutanud sõdurid ja hakkasid teda julmalt piitsadega peksma.

Öösel lamas Pandion kõhuli oma kongis. Ta vaevles palavikus ja sügavad piitsahaavad tema seljal, õlgadel

ning jalgadel õhetasid põletikuliselt. Kohaleroomanud Kidoogo andis talle juua ja niisutas aeg-ajalt ta pead.

Lävel kuuldus kerget kahinat ja seejärel sosinat:

«Ekueša, kas sa oled siin?»

Pandion vastas ja tundis käe puudutust.

See oli egiptlane. Ta võttis vöö vahelt väikese purgi, askeldas sellega kaua, hõõrudes midagi laiali peopesal. Seejärel hakkas ta ettevaatlikult käega Pandioni arme kompima, määrides need kokku ebameeldivalt teravalõhnalise vedela salviga. Helleen tõmbles valust, kuid kindel käsi jätkas oma tööd. Kui egiptlane hakkas masseerima jalgu, andis valu seljas juba järele, ja mõne aja möödudes jäi Pandion rahulikult magama.

«Mis sa talle tegid?» sosistas Kidoogo, kes oli oma nurgas täiesti nähtamatu.

Pisut aega vaikinud, vastas egiptlane:

«See on kifi, kõige parem rohi, meie preestrite saladus. Mulle tõi selle ema, kes maksis salvi eest sõdurile hea tasu.»

«Sa oled hea inimene. Anna mulle andeks, ma mõtlesin, et sa oled närukael!» hüüatas neeger.

Egiptlane pomises midagi läbi hammaste ja kadus vaikselt pimedusse.

Sellest päevast alates sai egiptlane noore helleeni sõbraks, kuid ei pööranud endiselt tähelepanu tema kaaslastele. Nüüd kuulis Pandion tihtipeale öösiti sahinat oma kongi kõrval. Kui helleeni juures kedagi ei olnud, roomas egiptlase kondine keha kiiresti sisse. Ta-Kemti kalgiks muutunud üksildane poeg oli avameelne ning jutukas, kui ta viibis delikaatse noore helleeniga kahekesi. Pandion sai varsti teada egiptlase loo.

Jahmos — «kuu poeg» — oli pärit vanast nedšesside soost, kes olid olnud endiste vaaraode ustavad teenrid, kuid dünastiate vahetusel kõrvale lükatud ja vaesunud. Jahmos oli õppinud teadusi ja temast sai Jänese seepa ' ülema kirjutaja. Juhtus nii, et ta hakkas armastama ehitusmeistri tütart. Ehitusmeister nõudis aga suurt varandust. Kaotanud armastuse tõttu pea ning kuna tal polnud mingit lootust kiirele rikastumisele, otsustas Jahmos

' Seepa — provints.

hankida vajaliku summa iga hinna eest ja hakkas vaaraode hauakambreid riisuma. Kirjaoskus andis talle suuri eeliseid selles hirmsas, raskelt karistatavas teos. Varsti oli Jahmosel palju kulda, kuid ta mõrsja oli juba mehele pandud kaugest lõunast pärit olevale ametnikule.

Jahmos püüdis oma muret kergendada lõbusate pidudega, armukeste ostmisega, — ja raha kulus kiiresti. Seda oli vaja juurde hankida. Rikkuse tumedad teed olid juba tuttavad, ja Jahmos asus taas oma hirmsa tegevuse juurde. Lõpuks ta tabati. Teda piinati julmalt ja tema kaaslased hukati või surid piinamise tagajärjel. Jahmos mõisteti asumisele

kullakaevandustesse. Iga uus partii suundus sinna üleujutuse ajal, kord aastas, seniks aga oli Jahmos antud šenesse, kuna oli puudus töökatest Ptahi ' templi uue seina ehitamisel.

Pandion kuulas huviga Jahmose jutustust. Teda hämmastas tagasihoidlikuna näiva egiptlase ennekuulmatu julgus.

Jahmos jutustas oma viibimisest hirmsates maa-alustes ruumides, kus ehitajate kavalate leiutiste tõttu ähvardas uljaspead igal sammul piinarikas surm.

Kõige vanemates, sügaval tohutu suurte püramiidide all varjul olevates hauakambrites kaitsti aardeid ja sarkofaage paksude kilpidega, mis sulgesid kitsaid kaldkäike. Hiljem kasutati pettekäikude labürinte, mis lõppesid sügavate siledaseinaliste kaevudega. Kui riisujad tegid katset käiku tõkestavaid kivisid kõrvale nihutada, kukkusid ülalt alla rasked rahnud ja lakke ehitatud kaevudest paiskus välja liiv, mis ummistas hauakambrite sissekäigud. Kui uljad külalised püüdsid ikka veel edasi tungida, langes kaevudest alla suure! hulgal mulda, mis sulges kadunud vaaraode rahu häirijad kitsasse ruumi liivakuhilate ja äsjavarisenud mulla vahele. Uuemates hauakambrites sulgusid madalate galeriide pimeduses vaikselt kivist lõuapooled ja sammastelt kukkusid alla odadega võred, niipea kui tulija jalg astus saatuslikule põrandaplaadile. Jahmos teadis, kui palju

1 Ptah — üks Egiptuse kaheksast peajumalast.

koledusi oli tuhandeid aastaid varjul olnud vaikuses ja pimeduses, oodates oma ohvri tulekut. Kogemusi omandati paljude ametikaaslaste hukkumise hinnaga. Mitu korda oli egiptlane sattunud kunagi püünises hukkunud tundmatute inimeste kõdunenud Jaanustele.

Palju öid oli Jahmos koos oma kaaslastega mööda saatnud läänekõrbe ääremaal, kus sadade tuhandete küünarde ulatuses laiusid surnute linnad. Otsides varju pimeduses, julgemata kõnelda või tuld süüdata, kobamisi, šaakalite kaebliku kisa, hüäänide ulgumise ja lõvide ähvardava möirgamise saatel kaevasid riisujad endate umbsetes käikudes teed või raiusid läbi terve kalju, määrates umbkaudu kindlaks suuna, kus asus sügavale peidetud hauakamber.

See oli hirmus amet, vääriline rahvale, kes hoolitses rohkem surma kui elu eest, kes püüdis igavesti säilitada mitte elavaid kehi, vaid surnute kuulsust.

Vapustatud Pandion kuulas õudusega jutustusi selle kõhna, viletsa välimusega inimese seiklustest, kes hetkeliste naudingute nimel oli sageli riskinud eluga, — ega suutnud mõista oma kaasvestlejat.

«Aga miks sa ei loobunud kõigest sellest?» küsis kord Pandion. «Kas sa ei oleks võinud ära sõita?» Egiptlane hakkas kõlatult ning nukralt naerma. «Ta-Kemti maa on eriline maa. Sina, võõramaalane, ei saa temast aru. Me oleme siin kõik vangipõlves, mitte ainult orjad, vaid ka vabad Musta Maa pojad. Kunagi, igivanadel aegadel, kõrbed kaitsesid meid. Praegu on aga kõrbede vahele surutud Ta-Kemt suur vangla kõikidele, kes ei ole võimelised sooritama suurearvulise väesalgaga kaugeid sõjaretki.

Läänes on kõrb, surma valdkond. Idas — samuti kõrb, kust võivad läbi minna ainult suured karavanid, kel on kaasas külluslik veetagavara. Lõunas on meile vaenulikud metsikud suguharud. Ka naaberrahvad põlevad vihast meie maa vastu, kes on rajanud oma heaolu nõr-ka*de suguharude hädadele ja viletsustele.

Sa ei ole Ta-Kemti poeg ega mõista, kui kole on meil surra võõrsil. Selles kõikjal ühetaolises Hapi orus, kus meie esivanemad on elanud aastatuhandeid, kus nad on muutnud kobedaks kogu maa, kaevanud selle risti ja

põiki läbi kanalitega ning teinud mulla viljakandvaks, peame surema ka meie. Ta-Kemt on end muust maailmast eraldanud, ja selles on tema needus. Kui on olemas liiga palju inimesi,

siis nende elu ei peeta millekski, minna pole meil aga kuhugi — võõraste maade elanikud ei salli jumalate poolt väljavalitud rahvast...»

«Aga kas nüüd ei ole sul parem põgeneda?» päris Pandion.

«Põgeneda üksinda, kandes seda vangimärki?» imestas egiptlane. «Ma olen nüüd halvem kui võõramaalane ... Pea meeles, ekueša, põgenemine siit on võimatu! Kui vaid jõuga pahupidi pöörata kogu Must Maa. Aga kes küll suudab seda teha? Kuigi selliseid katseid on olnud ennemuistsetel aegadel...» Jahmos ohkas kurvalt.

Tähelepanelikuks muutunud Pandion hakkas Jahmost küsitlema ja sai teada suurtest orjade ülestõusudest, mis olid vapustanud kogu maad. Ta sai teada, et orjadega olid ühinenud elanikkonna kõige vaesemad kihid, kelle elu erines vähe sunnitööst.

Pandion sai teada, et lihtrahval on keelatud orjadega suhelda, «sest vaene inimene õhutab töömajadesse antud rahva hulgas vihavaenu», nagu kirjutasid vaaraod juhendites oma poegadele.

Kitsas oli Ta-Kemti haletsusväärsete poegade maailm, — maaharija või käsitööline tundis vaid oma asula üht tänavat. Ta püüdis võimalikult vähem tutvusi luua, alandas end valvurite — «sõnumitoojate» ees, kes andsid talle edasi ametnike korraldusi. Vaarao nõudis alandlikkust ja rasket tööd, väikseimagi üleastumise eest peksti süüdlast halastamatult. Tohutu hulk ametnikke rõhus maad, vaba väljasõit ning reisid olid keelatud kõigile, välja arvatud preestrid ja ülikud.

Pandioni palvel joonistas Jahmos heledale kuuvalgur selaigule põrandal Ta-Kemti maa kujutise, ja noor hel-leen kohkus. Ta asus keset suure, mitme tuhande staadioni pikkuse jõe orgu. Põhja kui ka lõuna pool oli vesi ja oli elu, kuid jõuda riigi piirideni piki tihedalt asustatud, sõjaväekindlustest ülekülvatud maad oli võimatu. Kummalgi küljel aga, päris kõrval, laiusid inimtühjad

100

kõrbed, need olid asustamata, kuid nendes polnud ka võimalusi eluks.

Üksikuid karavaniteid, mille ääres olid kaevud, kaitsti hästi.

Pärast egiptlase lahkumist veetis Pandion öö unetult. Ta püüdis välja mõelda põgenemisplaani. Noormees taipas instinktiivselt, et edaspidi muutuvad lootused edukale põgenemisele seda väiksemaks, mida enam kurnab teda üle jõu käiv orjatöö. Ainult erakordselt vastupidavatele ning tugevatele inimestele võib põgenemisel naeratada õnn.

Jängmisel ööl roomas Pandion etrusk Kavi juurde, andis talle edasi egiptlaselt saadud andmed ja veenis teda selles, et tuleb katsuda orjad mässule õhutada. Kavi vaikis ning näppis vahetevahel mõtlikult habet. Pandionile oli hästi teada, et ettevalmistusi ülestõusuks tehakse juba ammu, et erinevatest suguharudest koosnevates rühmades on juba esile kerkinud omad juhid.

«Ma ei suuda enam kannatada, ja milleks?» hüüatas noor helleen kirglikult. Kavi sulges kiiresti ta suu. «Tulgu kas või surm,» lisas helleen rahunedes. «Mida on meil oodata, mis siin muutub? Kui tuleb muutus kümne aasta pärast, siis juba ei suuda me enam võidelda ega põgeneda. Kas sa siis tõesti kardad surma?»

Kavi tõstis käe.

«Ei karda, ja sa tead seda,» sähvas etrusk vastu, «kuid meiega on viissada elu. Või tahad sa tuua need ohvriks? Liiga kallis hind sinu surma eest!»

Pandion tõusis äkitselt ja lõi pea vastu madalat lage.

«Ma mõtlen järele, räägin läbi,» ütles Kavi kiiresti, «kuid on kahju, et kõigest kaks šenet on meie läheduses. Halb, et meil ei ole mõttekaaslasi teistes šenedes. Homme öösel räägime, ma teatan sulle, hoiata Kidoogot. . .»

Pandion ronis etruski kongist välja ja roomas kiiresti piki müüri edasi, et enne kuu tõusmist jõuda Jahmose juurde. Jahmos ei maganud.

«Ma roomasin sinu poole,» sosistas egiptlane ärevalt, «kuid ei leidnud sind eest. Ma tahtsin sulle öelda .. .» Ta hakkas kogelema. «Mulle öeldi, et homme viiakse mind siit minema — kolmsada inimest saadetakse

kõrbe kullakaevandustesse. Sealt aga ei tule keegi tagasi .. .»
«Mispärast?» küsis Pandion.
«Sinna saadetud orjad elavad harva kauem kui aasta. Ei ole midagi hirmsamat kui töö seal — mäe lõõmavas südames, kus on alati õhust puudus. Ka vett antakse vähe — seda ei jätku. Raiuda tuleb aga väga kõva kivi ja tassida maaki korvidega seljas. Kõige vastupidava-madki langevad tööpäeva lõpul poolsurnult maha, neil voolab veri kõrvadest ja kurgust... Jää jumalaga, ekueša, sa olid õilis inimene ja mina olen hakanud sind armastama, ehkki sa päästsid mind asjatult. Kuid ma hindan mitte päästmist, vaid kaastunnet... Juba ammu sundis kibe elu meie muistset laulikut looma kiidulaulu surmale. Ja ima kordan seda praegu.»
«Surm seisab minu ees nagu tervenemine haige ees, nagu väljapääs pärast haigust,» retsiteeris egiptlane sosinal, «nagu viibimine purje all tuulise ilmaga, nagu lootoselõhn, nagu vihmast uhetud tee, nagu tagasipöördumine koju pärast rännakut...» Jahmose hääl katkes oigega.
Haaratuna kaastundest, nihkus noor helleen egiptlasele lähemale.
«Kuid sa võid ise .. .» Pandion ei kõnelnud lõpuni. Jahmos tõmbus tagasi.
«Mis sa räägid, võõramaalane! Kas ma siis võin sundida oma Kad' igavesti piinama Bad[2] mitte kunagi lõppevates kannatustes .. .»
Pandion ei taibanud midagi. Ta oli siiralt veendunud, et surmaga lõpevad ka piinad, kuid vaikis, tahtmata solvata egiptlase usku.
Jahmos hakkas rutates askeldama oma kongi nurgas ja lükkas kõrvale õled, milledel ta öösel oli maganud.
«Võta see pistoda, kui sul on kunagi julgust... see aga on sulle mälestuseks minu poolt, kui peaks juhtuma ime ning sa saad vabaks,» ja Jahmos surus Pandionile pihku sileda ning külma eseme.
«Mis see on, milleks mulle see?» imestas noor helleen.

» Ka — egiptlaste usundi järgi vaimne hing.
* Ba — kehaline hing, keha ilmutis.

«See on kivi, mille ma leidsin ühe vana kaljudesse peidetud templi maa-alustest ruumidest.»
Ja Jahmos, tundes rõõmu võimalusest laskuda mälestustesse, jutustas Pandionile saladuslikust muistsest templist, millele ta oli sattunud rikaste hauakambrite otsingul suure jõe käärus mitu tuhat küünart allpool Linna.
Jahmos märkas vana teerada, mis viis tihedalt pilliroogu kasvanud jõesopist järskude kaljude juurde. Koht oli asulatest kaugel ning kõigi poolt maha jäetud, sest viljatud kaljujärsakud ei meelitanud millegagi põlluharijat või karjakasvatajat.
Jahmos võis kartmatult asuda otsingutele, ja aega kaotamata suundus ta kivipankadest ummistatud kitsa lõhe sügavusse. Kivid, mis katsid teerada, olid nähtavasti alla varisenud palju hiljem sellest ajast, mil seda teed oli kasutatud ühenduse pidamiseks jõekaldaga. Kaua tungis Jahmos läbi kaljude, uhteaukude ja okaspõõsaste. Lõhe kubises ämblikkudest, nende võrgud olid tõmmatud risti üle teeraja ja kleepusid nüüd vaarao haudade riisuja higisele näole.
Lõpuks nihkusid lõhe seinad laiali, tuues nähtavale kõrgete mäekinkude vahele peidetud oru. Selle keskel kerkis küngas, mida ümbritses kaks rida niisutus-kraave, — arvatavasti oli siin varem olnud aia niisutamiseks kasutatav allikas. Vaikus valitses lämbe ja tuuletu oru sumedas kangastuses. Mustad läikivad kaljud kõrgusid müürina ümber oru. Ainult oru

vastasküljel oli näha samasugune lõhe nagu see, mida mööda Jahmos oli tulnud sellesse kõikidest mahajäetud kohta.

Jahmos ronis kingule ja nägi otsekohe kaljusse raiutud käiku, mida enne oli varjanud künka tipp. Käik oli ummistunud ja Jahmosel tuli palju vaeva näha, enne kui ta võis tungida selle sisemusse. Jahmos sattus jahedasse pimedusse. Veidi puhanud, süütas ta rasvalambi, mis oli tal alati kaasas, ja hakkas sammuma mööda kõrget koridori, silmitsedes hoolikalt mõlemal küljel eenduvaid raidkujusid. Jahmos kartis salakavalaid püüniseid, mis ähvardasid piinarikka surmaga. Kuid tema kartused osutusid asjatuiks: muistsed ehitajad kas ei olnud valmistanud lõkse, lootes templi varjatud asukohale, või

203

siis olid möödunud aastatuhanded teinud püünised kahjutuks. Jahmos tungis takistamatult suurde ümarasse maa-alusesse ruumi, mille keskel oli jumal Thouti raidkuju, kes kallutas oma pikka nokka kõrgelt pjedestaalilt. Seintes märkas Jahmos kümmet kitsast lõhetaolist käiku, mis asetsesid üksteisest võrdsel kaugusel. Need viisid tubadesse, mis olid täis kuhjatud poolpehkinud asju: papüüruserulle, jooniste ja pealkirjadega puutahvleid. Üks ruum oli täidetud kuivanud rohukimpudega, mis vähimagi puudutuse juures muutusid tolmuks, teises asusid kivihunnikud. Leidmata endale midagi huvitavat, käis Jahmos läbi kaheksa tuba — koik nad olid. nelinurksed. Üheksas käik viis Jahmose pikergusse graniitsammastega raamistatud tuppa. Sammaste vahele olid kinnitatud mustast diabaasist tahvlid, mis olid täis maalitud Ta-Kemti muistse keele kirjamärke. Toa keskel seisis veel üks pikaninalise jumala Thouti raidkuju, mille pjedestaalil lamedas vaskkausis sätendas rasvalambi kiirtes kalliskivi. Õhinal haaras Jahmos selle enda kätte, vaatas seda tulepaistel ja pettumushüüe vallandus tema huulilt. Kivi ei kuulunud nende hulka, mida Ta-Kemtis hinnati. Riisuja kogenud silm tegi kohe kindlaks, et kivil ei ole kaupmeeste juures väärtust. Kuid imelik asi, mida terasemalt Jahmos tundmatut kivi silmitses, seda võluvamana see talle näis. See oli odaotsa suurusega lame poleeritud ning ebatavaliselt läbipaistev sinakasroheline kristallitükk. Asjast huvitatud Jahmos otsustas läbi lugeda seintel olevad kirjad, lootes leida mingit selgitust kivi päritolu kohta. Ta polnud veel unustanud Ta-Kemti muistset keelt, mida õpetati kõrgemate kirjutajate koolides, ja hakkas dešifreerima diabaasi pinnal suurepäraselt säilinud hieroglüüfe.

Maa-aluses ruumis oli vähe õhku — templi tuulutamiseks tehtud õhuavad olid ammu sisse langenud, õli rasvalambis hakkas lõppema, kuid Jahmos luges visalt edasi, ning järk-järgult tuli põlatud riisuja ees avalikuks jutustus kangelasteost, mis oli korda saadetud igivanal ajal, varsti pärast Chufu suure püramiidi ehitamist. Vaarao Džedefra saatis oma varahoidja Baurdžedi kaugele lõunasse, Vaimude Maale, et tundma õppida maismaa piire ja Suurt Kaart — ookeani. Seitsme kõige

104

parema laevaga sõitis Baurdžed Taevassiniste Vete' äajes asuvast Suu[2] sadamast välja lõuna poole. Seitse aastat retsisid Musta Maa pojad. Nad jõudsid Suure Kaareni ja sõitsid kaua aega lõuna suunas piki tundmatut rannikut. Pooled inimestest ja laevadest hukkusid Suurel Kaarel valitsevate kohutavate tormide tagajärjel, ülejäänud jõudsid legendaarsesse Punti[3]. Kuid vaarao käsk sundis neid edasi sõitma: nad pidid välja uurima kaugel lõunas maa piiride asukoha. Jätnud maha laevad, liikusid Musta Maa pojad lõunasse maad mööda.

Üle kahe aasta rändasid nad läbi hämarate metsade ja tohutute rohtlaante, ronisid üle hirmuäratavate mägede — välkude eluaseme — ning jõudsid täielikult kurnatuina suure jõe juurde, mille ääres elas võimas rahvas, kes oskas ehitada kivist templeid. Selgus, et maa piir on ikka veel lõpmatult kaugel — seal, lõunas, helesiniste rohtlaante ja hõbedaste lehtedega metsade taga. Ja seal, maa piiri taga, voolab Suur Kaar — ookean, mille piire ei tea ükski surelik. Reisijad mõistsid oma jõuetust täita lõpuni vaarao tahe ja pöördusid Punti tagasi. Nad varusid endile tõukudest puretud ja võitluses Suure Kaare lainetega purustatud laevade

asemele uued. Kuid allesjäänud inimesi jätkus vaevalt ühele laevale. Laadinud selle täis Punti ande, otsustasid vaprad mehed korrata oma uskumatult rasket teekonda. Püüe pöörduda tagasi kodumaale andis neile jõudu, — nad said võitu tuultest ja lainetest, liivatormidest ja sala-kavalatest veealustest kaljudest, näljast ja janust, tungisid Taevassinistesse Vetesse ja saabusid Suu sadamasse pärast seitsmeaastast eemalolekut.

Vahepeal olid Mustal Maal aset leidnud suured muutused: uus vaarao — halastamatu Hafra — sundis maad unarusse jätma kõike muud peale teise tohutu suure püramiidi ehitamise, mis pidi jäädvustama tema nime

1 Taevassinised Veed — Punane meri.

*" Suu sadam — praegune Kosseir Punase mere ääres.

' Punt — kulla ja lõhnaainete poolest rikas legendaarne maa, mis egiptlaste ettekujutuse järgi asus Niiluse allikate läheduses, Vaimude Maal. Hiljem, kui egiptlased hakkasid tegema meremreise kaugele lõunasse, said nende poolt Aafrka idarannikul, lõuna pool Somaali avastatud maad endale nimeks Punt.

aastatuhandeiks. Reisijate tagasipöördumine oli ootamatuseks kõikidele, ja vaarao oli pettunud, kui ta sai teada, et maa ja ookean on piiritud ning et kaugel lõunas elutsevad paljud rahvad. Temale, kes oli end pidanud kogu maailma valitsejaks, tõestas nüüd Baurdžed, et Ta-Kemti riik on vaid väike tükikene tohutust maast, mis on rikas metsadest ja jõgedest, igasugustest viljadest ja metsloomadest ning asustatud erinevate suguharudega, kes on samuti osavad töös ja jahipidamises.

Vaarao viha langes ränduritele — Baurdžedi teekaaslased saadeti kaugetesse paikadesse. Surma ähvardusel keelati reisist kõnelda, vaarao Džedefra ülestähendustest kustutati kohad, kus oli mainitud reisijate saatmist lõunasse, Vaimude maale. Baurdžed ise oleks hukkunud Hafra raevu tõttu ja tema rännak oleks alatiseks kustunud inimeste mälust, kui ei oleks end vahele seganud teaduse-, kunsti- ja kirjajumala Thouti vana tark preester. See preester oli innustanud hukkunud vaaraod maa piiride tundmaõppimisele ja uute rikkuste otsimisele hiiglasliku püramiidi ehitamisest vaesunud Ta-Kemti jaoks. Eemaldatud uue vaarao Hafra õukonnast Re' preestrite poolt, tuli ta rändurile appi ja varjas teda Thouti salajases templis, kuhu oli kogutud mitmesuguseid salajasi raamatuid, plaane ning kaugete maade taimede ja kivide näidiseid. Preestri käsul kirjutati Baurdžedi suur reis kiviplaatidele, et säilitada seda ligi-pääsematus maa-aluses ruumis selle ajani, mil maale läheb vaja neid teadmisi. Kõige kaugemalt maalt, kuhu rändurid olid jõudnud, maalt, mis asus suure lõunajõe taga, oli Baurdžed kaasa toonud Ta-Kemti elanikele tundmatu sinakasrohelise läb paistva kivi. Niisuguseid kive kaevandati Helesiniste Rohtlaante Maal, mis asus kolme kuu teekonna võrra suurest jõest lõuna pool. Baurdžed tõi selle, maa kõge kaugema piiri tähise jumal Thoutile, ja just sellesama kivi oligi Jahmos võtnud raidkuju pjedestaalilt.

Jahmos ei suutnud läbi lugeda kogu reisijutustust. Vaevalt oli ta jõudnud selle kohani, kus kirjeldati mingisuguseid nõiduslikke veealuseid aedu, mida reisijad

i Re - päikesejumala nimi. Vana riigi peajumalus.

olid kohanud sõidul Taevassinistel Vetel, kui rasvalamp kustus. Suure vaevaga pääses riisuja maa-alusest ruumist välja, võtnud kaasa vaid ebatavalise kivi.

Päevavalgusel näis kaugetest maadest pärit olev kristall veelgi ilusamana, ja Jahmos ei lahkunud sellest. Kuid kivi ei toonud talle õnne.

Pandionil seisis ees pikk tee kodumaale ja Jahmos lootis, et kivi, millega Baurdžed oli jõudnud ennekuulmatutest kaugustest läbi kõigi raskuste koju, aitab edaspidi ka helleeni.

«Aga.kas sa siis varem ei teadnud midagi sellest reisist?» küsis Pandion.

«Ei, see on jäänud varjatuks Ta-Kemti poegadele,» vastas Jahmos. «Pundiga oleme juba ammu tuttavad, Ta-Kemti laevad on sinna mitmesugustel aegadel palju merereise teinud, kuid maa kaugel lõunas on meile endiselt saladuslik Vaimude Maa.»

«Kuid kas siis tõesti pole tehtud rohkem katseid jõuda nendele maadele, kas siis tõesti keegi ei oleks võinud lugeda, nagu sina, neid vanu pealiskirju ja jutustada nendest kõikidele teistele?» päris Pandion edasi.

Jahmos jäi mõtteisse, teadmata, mida võõramaalasele vastata.

«Lõunapoolsed võimumehed — Ta-Kemti lõunaprovintside ülemad — on korduvalt käinud lõunas asuvatel maadel. Kuid nende reisimärkmetes on loetletud vaid vaaraole toodud saak — elevandiluu, kuld, kalad. Ja ka teed on jäänud tundmatuks. Merd mööda ei ole aga keegi katsunud Pundist kaugemale sõita. Oht on liiga suur, ega ole ka praegu selliseid vapraid mehi, nagu oli vanasti.»

«Kuid miks siis keegi ei ole lugenud neid pealiskirju?» ei jäänud Pandion rahule.

«Ei tea, ei oska sulle vastata,» tunnistas egiptlane.

Jahmos ei võinud tõepoolest teada, et preestrid, kes Musta Maa elanike silmis olid muistsete saladuste hoidjad ja suured õpetlased, ei olnud seda enam ammugi. Teadus oli mandunud usundilisteks tavanditeks ja maagilisteks vormeliteks, möödunud aegade tarkust sisaldavad papüüruserullid koltusid hauakambrites. Templid olid maha jäetud ja varemeis, keegi ei tundnud huvi maa ajaloo

vastu, mis kajastus vastupidavasse kivisse raiutud loendamatutes pealiskirjades. Jahmos ei teadnud, et selline tee ootab vältimatult iga teadust, mis on end eraldanud rahva elustavatest jõududest ja sulgunud pühitsetute ahtasse ringi...

Lähenes koiduaeg. Raske südamega tuli Pandionil lahkuda õnnetust egiptlasest, kellel ei olnud jäänud mingit lootust pääsemisele.

Noor helleen tahtis võtta pistoda, kivi aga jätta Jah-mosele.

«Kas sa tõesti ei mõista, et mulle pole enam midagi tarvis?» ütles egiptlane.

«Miks sa siis tahad jätta imeilusa kivi sellesse šene jälki mülkasse?»

Pandion võttis pistoda hammaste vahele, kivi aga surus pihku, ja püüdes end hoolikalt varjata kuuvalguse eest, hakkas roomama oma kongi poole.

Koiduni lamas noor helleen uneta. Ta põsed ohetasid ja värinad jooksid üle keha. Pandion mõtles tähtsast murrangust oma saatuses, ühetaoliselt kulgevate piinarikaste mure- ja ahastuspäevade peatsest lõppemisest.

Kongi avausse ilmus aovalguse hall laik ja pimedusest koorus esile Pandioni elukoha kogu armetu sisustus. Noor helleen viis pistoda päevavalguse kätte. Mustast pronksist' valmistatud lai, keskelt veidi kumer tera oli hästi vahedaks ihutud. Azemist kirjatisega massiivne käepide kujutas lamavat emalõvi — raevukat jumalannat Sohmetit. Pandion kaevas pistodaga nurka seina alla augu ja pani kingi sinna, et seda hoolikalt ära peita, kuid sealsamas tuli talle meelde kivi. Leidnud selle kobamisi õlgedelt, läks noormees taas läve juurde, et kristalli paremini silmitseda.

Lame ümarate servadega kivitükk oli odaotsa suurune. Ta oli kõva, harukordselt puhas ja läbipaistev, kahvatus koidueelses hämaruses näis tema värvus hallikassinisena.

Pandion asetas avatud peopesal lebava kivi ukse-avausse, ja samal hetkel lõi helendama tõusev päike.

1 Must pronks — vase ja mõne haruldase metalli eriti kõva sulam.

Muistsed metallurgid oskasid tsingi, kadmiumi ja teiste metallide lisamise teel pronksile saada suure kõvadusega sulameid.

Kivi võttis uue ilme — ta lebas Pandioni peopesal täies hiilguses ja tema sinakasroheline värvus oli ootamatult rõõmus, helge ning sügav, omandades läbipaistva kuldse veini sooja helkluse. Kivi peegelpind oli poleeritud nähtavasti inimese käega.

Kivi värvus tuletas Pandionile meelde midagi lähedast, tema sära soojendas noormehe rusutud südant. Meri, jah, just selline on meri kaldast eemal nendel tundidel, mil päike seisab kõrgel sinavas pilvitus taevas. Nutur ae — jumalik kivi, selliselt oli nimetanud teda õnnetu Jahmos!

Kristalli imepärane heiklus keset rõõmuta hommikut näis noorele helleenile õnneliku endena.

Jah, Jahmose lahkumiskingitus oli suurepärane. Pistoda ja ennenähtamatu kivi! Pandion uskus, et kivi on pandiks, mis kindlustab talle tagasijõudmise mere juurde. Mere juurde, mis ei peta, mis annab talle tagasi vabaduse ja kodumaa. Noor helleen sukeldus pilguga kivi läbipaistvasse sügavikku, kust kerkisid üles kodurandade lained...

Suure trummi ähvardav kõmin kandus läbi šene kongide. See oli hommikuse äratuse signaal.

Silmapilkselt valmis Pandionil otsus — ta ei lahku ebatavalisest kivist, ei jäta seda vaba mere sümbolit šene tolmusesse maapinda, vaid kannab seda kõikjal endaga kaasas.

Pärast mitut ebaõnnestunud katset leidis noor helleen lõpuks viisi, kuidas peita kivi märkamatult oma puusa-vöösse. Ta mattis ka maha pistoda, ja ehkki noormees tööga kiirustas, pidi ta siiski peaaegu hilinema hommikusöögile.

Teel ja töö juures aias jälgis Pandion Kavit ning märkas, et viimane vahetab lühikesi lauseid kord ühe, kord teise Pandionile tuttava šene-juhiga. Need eemaldusid kiiresti etruskist ja kõnelesid midagi ülejäänutele.

ATabanud paraja momendi, lähenes Pandion Kavile. Viimane oli kummardunud tahutava kivipanga kohale, ja pead tõstmata lausus kiiresti ning sosinal, ühe hingetõmbega:

«Öösel, enne kuu tõusu, äärmises vahekäigus põhjapoolse müüri juures ... »

109

Pandion pöördus oma töö juurde tagasi. Teel šenesse andis ta etruski sõnad Kidoogole edasi.

Kogu õhtu veetis Pandion ootuses — juba ammu ei olnud teda vallanud selline ülev meeleolu ning valmisolek võitluseks.

Vaevalt oli töömaja rahunenud ja sõdurid müüridel tukkuma jäänud, kui Pandioni kongi hämaruses ilmus nähtavale Kidoogo.

Kaks sõpra roomasid kiiresti müüri juurde ja pöördusid kitsasse kongidevahelisse käiku. Nad jõudsid põhjapoolse müüri äärde, kus valitses eriti sügav pimedus.

Sõdurid käisid harva sellel müüril — neil oli mugavam valvata kongidevahelisr pikikäike läänest ja idast Seetõttu ei tarvitsenud karta, et valve ülal kuuleb tasast kõnelust.

Toetudes jalgadega seinte vastu, lamas kitsas vahekäigus kahes reas, pead vastamisi, rohkem kui kuuskümmend orja. Kavi ja Remd asusid' keskel. Vanem etrusk kutsus Pandioni ja Kidoogo sosinal enda juurde.

Leidnud kobamisi etruski käe, ulatas noor helleen talle endaga kaasavõetud pistoda. Hämmeldunult katsus Kavi jahedat metalli, mille vahe tera lõikus talle kätte, ja haaras siis ahnelt relva, sosistades seejuures tänusõnu.

Relva järele igatsev endine sõdur oli rõõmus. Ta mõistis, et andes üle väärtusliku pistoda, tunnustas noor hel-leen sellega Kavi ülemvõimu ning valis ta sõnadeta oma juhiks.

Ilma et ta oleks Pandionilt küsinud, kust viimane relva sai, hakkas Kavi kõnelema. Ta pidas pikki vaheaegu, et lähedalasujad jõuaksid tema sonu kaugematele orjadele edasi anda, kellel ei olnud võimalik mitte midagi kuulda. Juhtide nõupidamine oli alanud — otsustamisel oli küsimus šenesse suletud viiesaja inimese elust ja vabadusest.

Kavi kõneles sellest, et ülestõusu ei saa enam edasi lükata, kuna ees ei ole mingeid lootusi ja olukord võib muutuda vaid halvemaks, kui orjad taas eraldatakse ja üksteisest lahutatakse.

«Meie jõutagavarad, mis ainukesena kindlustavad edu võitluses, kuluvad rängas töös rõhujate heaks; iga

110

kuuga, mis me viibime vangipõlves, kaotavad meie kehad üha enam südidust ning tugevust. Surm lahingus on austav ja lõbus, tuhat korda kergem on surra võideldes, kui surra julmade piitsalöökide all.»

Üksmeelne heakskiidukahin kandus mööda nähtamatute kuulajate ridu.

«Niisiis, mässu ei tohi edasi lükata,» jätkas Kavi, «kuid ainult ühel tingimusel: kui me leiame tee sellelt neetud maalt väljapääsemiseks. Isegi siis, kui me murrame lahti veel kahe-kolme šene väravad, kui me muretseme relvi, jääb meie jõud ikkagi nõrgaks ja me ei suuda kaua va,stu pidada. Pärast suurt orjade ülestõusu püüavad Ta-Kemti valitsejad šenesid üksteisest eraldada, meil ei ole nendega sidet ja meil ei õnnestu ülestõusule viia korraga suurt hulka inimesi. Me asume pealinnas, kus on palju sõjaväge, ja me ei suuda minna võideldes läbi maa. Aigüptose vibukütid on kohutavad — meil aga peaaegu ei olegi vibusid, ja pealegi ei ole kõik võimelised neid edukalt käsitsema. Mõtelge järele, kas me suudame minna läbi kõrbe ida või lääne suunas. Kõrbe me võime sattuda üsna peatselt pärast šenest lahkumist. Kui pole võimalik minna läbi kõrbe, siis, ma mõtlen, tuleb meil ülestõusust loobuda, — see oleks asjatu jõukulu ja piinarikas hukkumine. Sellisel juhul põgenegu ainult need meie hulgast, kes soovivad minna läbi kindla surma väikese lootusega vabadusele. Mina näiteks proovin igal juhul.»

Etrusk jäi vait ja ümberringi tõusis ärev kahin.

Tema sõnad, mis anti edasi ühest otsast teise ja mis algul olid esile kutsunud võitlusmeeleolu, külvasid .nüüd kahtlust vaprate juhtide hulgas. Nad hajutasid lootuse õnnelikule lõpptulemusele, isegi näilisele edule, ja kõige vapramad võitlejad hakkasid kõhklema. Mitmekeelne sosin hõljus vahekäigu süsimustas pimeduses.

Salga keskele, kus lamasid neli sõpra, roomas tiheda-habemeline Amu — Taevassiniste Vete tagant pärit olev semtit. Tema kaashõimlased moodustasid tunduva osa töömaja kogu elanikkonnast.

«Mina nõuan ülestõusu. Las surm neelab meid, kuid me tasume kätte neetud maa neetud elanikele! Me näitame eeskuju, millele tulevikus järgnevad teised! Juba

111

ammu elab Ta-Kemt rahus, julm rõhumiskunst on maha surunud miljonite orjade võitlusinnu. Me süütame selle uuesti.»

«Hea, et sa mõtled nii, sa oled vapper mees,» katkestas teda Kavi. «Mida aga ütled sa nendele, keda viid enda järel?»

«Ütlen sedasama,» vastas semiit ägedalt. «Ja oled sa kindel, et sulle järgnetakse?» küsis etrusk sosinal. «Tõde on liialt ränk... vale aga on niisuguses ettevõttes kasutu — inimesed tunnevad hästi, kus on tõde. Nende tõde on see, mis asub igaühe südames.»

Semiit ei vastanud midagi. Samal ajal puges lamajate vahele liibüalase Ahmi nõtke keha. Pandion teadis, et see noor ori, kes oli vangi langenud võitluses Maa Sarvede juures, pärines suursugusest soost. Liibüalane kinnitas, et muistsete Ta-Kemti vaaraode hauakambrite ligidalt läheb Thinise ja Abüdose linnast mööda kagu suunas tee Uahet-Ueri — suurde oaasi kõrbes. Tee ääres on head veerikkad kaevud ja seda ei valvata sõjavägede poolt. Kõrbe tuleb pöörata kohe pärast valget Zešer-Zešeri templit ja suunduda loodesse, kus saja kahekümne tuhande küünra kaugusel jõest asub tee. Liibüalane lubas võtta enda peale juhtimise kuni teeni ja edasi. Oaasis on vähe sõdureid ja ülestõusnud suudavad selle enda kätte haarata. Edasi, kõigest kakskümmend viis tuhat küünart läbi kõrbe, on teine suur oaas — Pašt, mis ulatub

pika ribana lääne suunas. Sellest veel edasi on oaas Mut, kust kaevudega teerada viib Surnud Mao küngaste juurde, sealt aga läheb tee lõunasse, liibüala-sele tundmatule mustade maale.

«Ma tean seda teed,» segas vahele Kidoogo, «seda mööda ma läksin sel kurjal aastal, kui mind vangistati.»

«Oaasides on suured datlite tagavarad ja me kogume endale uut jõudu. Seal ei ole üldse kindlusi, ja me võime võtta endiga kaasa koormakandjaid loomi. Nende abiga jõuame kergesti Surnud Maoni, seal aga, Soolajärve taga, on juba sagedamini vett.»

Liibüalase plaan kutsus esile üldise heakskiidu. See näis täiesti teostatavana.

Kuid siiski küsis ettevaatlik Kavi liibüalaselt:

«Kas sa tead kindlasti, et jõekaldast on kaevudeni

just sada kakskümmend tuhat küünart? See on pikk vahemaa.»

«Võib olla, et ka veidi rohkem,» vastas liibüalane rahulikult. «Kuid tugev inimene võib ületada selle vahemaa ilma veeta ühel tingimusel — teekonda tuleb alustada enne kesköööd ja edasi liikuda puhkamata. Rohkem kui üks päev ja üks öö ei saa kõrbes ilma veeta elada, rännata aga pärast keskpäeva on samuti võimatu.»

Üks asiaatidest — heriuša — pani ette kohe kallale tungida kindlusele teel Suu sadamasse. Ehkki katse tungida otse itta ahvatles orje, kellest enamiku moodustasid askiadid ja amud, tunnistati see plaan siiski teostamatuks.

Liibüalase ettepanek oli palju kindlam, kuid siiski tekkisid neegrite ja asiaatide vahel lahkhelid: tee edelasse juhtis asiaadid veel kaugemale oma kodumaast, kuid oli soodne neegritele ja liibüalastele. Liibüa elanikud lootsid pöörduda Muti oaasi juurest põhja poole j» jõuda oma maa sellesse ossa, mis ei olnud Ta-Kemti sõjavägede võimu all. Pandion ja etruskid kavatsesid minna koos liibüalastega.

Kõiki lepitas elatanud nuubialane, keš ütles, et ta tunneb lõunasse viivat teed, mis läheb Musta Maa kindluste ümbert ringi ja kulgeb läbi Nuubia rohtlaante Taevassi-niste Vete juurde.

Kitsas kuusirp kerkis juba kõrbeküngaste kohale, kuid rahutud orjad jätkasid põgenemisplaani väljatöötamist. Nüüd arutati ülestõusu üksikasju ja määrati kindlaks ühele või teisele juhile alluva rühma ülesanded.

Ülestõus pidi algama ülejärgmisel ööl, otsekohe pärast täieliku pimeduse saabumist.

Kuuskümmend inimest roomasid hääletult laiali šene eri nurkadesse, ülal aga, madalal asuvast kuust valgustatud taeva taustal, eraldusid selgelt valvurite kujud, kes midagi ei aimanud ja olid täis põlgust nende jalge all sügavas vanglas magajate vastu.

Kogu järgmise päeva ja öö ja veel päeva toimus vargsi ning märkamatult ettevalmistus ülestõusuks. Kartes reetureid, leppisid juhid kokku vaid neile hästi tuntud meestega, arvates, et pärast seda, kui valve on puruks löödud, ühinevad teised niikuinii ülestõusnutega.

Saabus ülestõusuöö. Vaikselt kogunesid pimeduses meeste salgad, üks iga kolme müüri — põhja-, lääne-ja lõunamüüri juurde. Idapoolsesse külge, sisemüüri juurde, tuli kokku kaks rühma.

Meeste liikumine toimus nii kiiresti, et selleks ajaks, kui Kavi andis kiviga vastu kummulipööratud veeanumat lüües rünnakusignaali, olid orjad juba jõudnud luua elavad püramiidid. Seitsmekümne inimese kehad moodustasid järsu müüriga ühendatud kaldpinna. Niisuguseid elavaid sildu oli viis, neid mööda ronisid igast küljest üles eelseisvast lahingust joobunud inimesed.

Kavi, Pandion, Remd ja Kidoogo tõusid esimeste hulgas sisemüürile. Hetkegi kõhklemata hüppas noor helleen alla mustavasse pimedusse, tema järel aga tormasid ning hüppasid kümned inimesed.

Pandion lõi jalust maha vahiputkast väljasööstva sõduri, hüppas talle selga ning pööras ta kaela kahekorra. Egiptlase selgroolülid raksatasid nõrgalt ja ta keha lõtvus Pandioni käte vahel. Ümberringi valitsevas pimeduses otsisid orjad ja nabisid kinni oma vihatud vaenlasi. Maruvihas sööstsid mehed paljaste kätega relvastatud sõdurite kallale. Ei jõudnud veel sõdur astuda võitlusse ühe vaenlasega, kui küljelt ja tagant tormasid talle kallale uued vastased; relvadeta, kuid tugevad pöörasest raevust, lõid nad hambad relvi hoidvatesse kätesse ja torkasid sõrmed silmadesse. Relvi, relvi iga hinna eest — selline oli ründajate ainuke mõte. Need, kelle! õnnestus sõduritelt ära kiskuda oda või pussi, tundsid oma kätes surmatoovat jõudu ja sööstsid veel vihasemalt vaenlaste kallale. Pandion torkas langenud vaenlaselt ära võetud mõõgaga paremale ja vasakule. Kidoogo vehkis suure kaikaga, mida oli kasutatud vee kandmiseks.

Tõusnud elavat treppi mööda üles, kargas Kavi otseteed alla nelja sõduri keskele, kes seisid valves siseukse kõrval. Jahmunud egiptlased osutasid vaid nõrka vastupanu, just nagu oleks neid lämmatanud neile vaikuses ning pimeduses ülalt peale sööstnud inimhulk.

Võidukisaga nihutas Kavi kõrvale raske riivi ja peagi tulvasid vabastatud orjad seintevahelisse ruumi, murdsid

114

sisse šene ülema majja ning tegid lõpu sõduritele, kes puhkasid pärast valveteenistust.

Ülal müüridel oli kähmlus veel ägedam. Üheksa müüril seisvat vahti märkasid varakult ründajaid. Hakkasid vihisema nooled, ja öövaikust katkestasid inimeste oiged ning kõrgelt ülalt maapinnale langevate kehade tumedad mütsatused.

Kuid üheksa egiptlast ei suutnud kaua vastu panna sajale maruvihasele orjale, kes hooga viskusid otse odadele, langesid valvurite peale ja koos nendega veeresid müürilt alla.

Samaks ajaks lõppes seintevahelises ruumis arveteõiendamine kaitsesalga ja ametnikega. Kaitsesalga tapetud ülema juurest leiti välisukse võtmed. Roostetanud hingede kiunumine kostis võiduhüüuna läbi öise-vaikuse.

Odad, kilbid, pussid, vibud — kõik kuni viimse nooleni võeti tapetutelt ära. Relvastatud orjad asusid põgenike kolonni etteotsa ja kõik hakkasid vaikselt ning kiirel sammul liikuma jõe suunas. Teel ettesattuvad majad rüüstati täielikult ja surmati kümneid inimesi. Ülestõusnud orjad otsisid endile relvi ning toitu. Ainult juhtide vali keeld hoidis inimesi tagasi kõikide majade rüüstamisest. Kavi kartis väga endile enneaegselt tõmmata pealinna kaitsvate sõjavägede tähelepanu.

Algas jõest üleminek kõikidel kättejuhtuvatel paatidel, pargastel ja parvedel. Mitu inimest langes vees tohutute krokodillide ohvriks, kes valvasid Ta-Kemti jõge.

Ülestõusu algusest polnud veel möödunud kaht tundigi, kuid eelvägi oli juba jõudnud jõe vastaskaldale, Zešer-Zešeri templi juurde viiva tee ääres asuva šene väravate alla.

Kavi, Pandion ja kaks liibüalast läksid avalikult värava juurde ja koputasid, samal ajal kui ligi sada ülejäänud orja surusid end müüri vastu värava läheduses.

Müürilt kostis sõduri hääl, kes küsis tulijatelt, mida nad vajavad. Liibüalane, kes hästi valdas Ta-Kemti keelt, nõudis šene ülemat, vihjates vaarao töödejuhataja kirjale. Värava taga hakkas kostma mitu häält, süttis põlema tõrvik, ja paotatud värav näitas tulnukatele täpselt samasugust seintevahelist õue, nagu oli äsja

115

ülestõusnutest maha jäänud. Sõdurite rühmast astus välja valve ülem ja nõudis kirja.

Raevuka möirgega tormas Kavi tema kallale ja torkas talle rindu Jahmose pistoda, Piandion liibüalastega sööstis aga sõdurite peale. Kasutades segadust, tungisid kõrvulukustava kisaga nende järel soodsat momenti oodanud relvastatud orjad. Tõrvikud kustusid, pimedusest kuuldus oigeid, halamist, sõjakisa. Pandionil õnnestus kiiresti hakkama saada kahe vastasega, ja ta kiskus lahti sisemise ukse. Lahingukärast virgunud šenes kõlas kutse ülestõusuks, erinevatest suguharudest orjad hakkasid sagima mööda õue, kutsudes oma jahmunud

kaasmaalasi emakeelsete hüüetega. Töömaja sumises nagu kihama hakanud taru; üha kasvav häältekornin muutus kumedaks ulgumiseks. Kartes maha tulla, heitlesid sõdurid ülal müüridel, karjudes ähvardusi ja saates huupi aeg-ajalt pimedusse nooli. Kuid lahing šene sisemuses oli juha vaibunud, alt õuelt lendasid tabavad nooled ja odad müüridel selgesti näha olevate sõdurite pihta, ja teine šene oli vabastatud.

Nõutu, vabadusest joobunud, hulk voogas väravatest välja, hajudes mitmes suunas ja kuulamata oma vabastajate käske. Varsti oli asula poolt kuulda raevukat sõjakisa ja ööpimeduses lõid punetama tulekahjude leegid. Kavi andis teistele juhtidele nõu koguda võimalikult kiiresti kokku juba distsipliiniga harjunud šene-kaaslased. Etrusk kitkus mõtlikult oma habet. Tema ettepoole, läänekaarde suunatud silmades loitsid punased tulukesed — tulekahjude vastuhelk.

Kavi mõtles sellest, et võib-olla tehti viga, kui orjad teisest šenest vabastati ilma igasuguse ettevalmistuseta. Ettevalmistamata, korratult tegutseva, kättemaksust ja vabadusest joobunud inimhulga ühinemine ülestõusnutega, kes on juba omandanud arusaama ühisest sihikindlast võitlusest, toob kahju ega aita kaasa edule.

Nii ka juhtus. Suur hulk orje esimesest šenest innustus samuti röövimisest ja purustamisest. Peale selle kaotati aega, millest iga minut oli kallis. Hõrenenud kolonn liikus kolmanda šene juurde, mis asus teisest šenest kaheksa tuhande küünra kaugusel, päris Zešer--Zešeri templi kõrval.

Ülestõusu plaam muutmiseks ei jäänud enam aega, ja Kavi nägi ette tõsiseid raskusi. Ning tõepoolest, lähenemisel šenele märkas etrusk müüridele rivistunud sõdurite siluette, kuulis hüüdeid «aatu, aatu!»' ja noolte vihinat, millega egiptlased ülestõusnute läheneva kolonni juba kaugelt vastu võtsid.

Ülestõusnud peatusid rünnakuplaani läbiarutamiseks. Kaitseks ettevalmistatud šene oli heaks kindluseks, ja selle vallutamine nõudis aega. Pealetungijad tõstsid kohutavat kära, et magavad orjad ärkaksid ja tungiksid kaitsesalgale kallale seestpoolt. Kuid viimased viivitasid, nähtavasti söandamata või siis taipamata, kuidas müüril asetsevale valvele kallale tungida.

Pingutades kähisevat häält, kutsus Kavi kokku juhid, et veenda neid loobuma rünnakust šenele. Kuid viimased ei nõustunud sellega; neid tiivustas kergelt saavutatud võit, neile näis olevat võimalik vabastada kõiki Ta-Kemti orje ja võtta endi valdusse kogu maa.

Äkki tõi liibüalane Ahmi kuuldavale läbilõikava hädakisa ja sajad pead pöördusid tema suunas. Liibüalane vehkis kätega, näidates jõe suunas.. Veerjialt, kaljurünkadeni tõusvalt kõrgelt kaldalt ulatus silm pealinna paljusid sadamaid uhtuvat jõge mööda kaugele. Ja kõikjal vilkusid loendamatute tõrvikute tulukesed, sulades kokku sumedalt viravaks ribaks; vilkuvaid punkte oli näha ka keset jõge ja kahes kohas sellel kaldal, kuhu olid kogunenud ülestõusnud.

Polnud kahtlust — suurearvulisi sõdurite salku toimetati üle jõe, et kiiresti ümber piirata koht, kus leegitsesid tulekahjud ja asusid mässulised orjad.

Siin aga olid inimesed ikka veel kahevahel pealetungi-viiside suhtes; mõned püüdsid vaenlasele läheneda niisu-tuskanali põhja mööda, teised lasksid välja väärtuslikke nooli.

Kavi hõlmas pilguga oma piirjoontelt ebamäärast tumedat inimhulka. Tema arvates moodustasid lahingu-voimelise kolonni umbes kolmsada inimest, kellest vähem kui pooltel olid pussid ja odad, vibusid aga mitte üle kolmekümne.

1 Aatu — mässajad.

Möödub veidi aega, ja sajad kohutavad Musta Maa vibukütid külvavad neid kaugelt üle pikkade noolte pilvega, tuhanded hästi väljaõpetatud sõdurid suruvad rõngasse vaevalt vabadust maitsnud inimhulga.

Ahmi karjus vihaselt silmi välgutades, et on juba möödunud kesköö, ja kui nad kohe edasi ei lähe, siis veidi aja pärast on juba hilja.

Liibüalasel, Kavil ja Pandionil tuli raisata mitu väärtuslikku minutit, et selgitada ägestunud võitlusjanulis-tele inimestele, kui kasutud on katsed vastu panna pealinna vägedele. Juhid nõudsid, et otsekohe liigutaks edasi kõrbe, jättes, kui see osutub vajalikuks, maha kõik need, kes on innustunud relvade otsimisest, tasumis-himust ja röövimisest. Osa orje, kes ei olnud selle plaaniga nõus, eraldus kolonnist ja suundus piki jõge alla kellegi rikka üliku maa-alale, kust kostis kära ja vilkusid tõrvikute leegid. Ülejäänud — neid oli veidi üle kahesaja mehe — kuuletusid.

Peagi sisenes tume, pika maona looklev rahvahulk kitsasse mäekurusse kaljujärsandike vahel, mis ikka veel õhkusid päevasest kuumusest, ja jõudis välja lauskjale oruveerule. Põgenejate ees laius ääretu, liiva ja kild-kividega ülekülvatud lagendik. Pandion silmitses viimast korda kõrgelt sädelevat tohutu suurt jõge. Kui palju päevi täis igatsust, meeleheidet, lootusi ja viha oli ta mööda saatnud selle rahulike voogude ääres! Rõõm ja palav tänutunne ustavate sõprade vastu täitsid noore helleeni südant. Võidurõõmsalt pööras ta orjusemaale selja ja kiirendas juba niigi tõtlikke samme.

Ülestõusnute salk oli juba kakskümmend tuhat küünart oruveerust kaugemale jõudnud, kui liibüalane peatas kolonni. Seljataga, idas, hakkas juba valge-nema.

Hallis tinajas koiduvalguses võis vaevalt eraldada kuni saja viiekümne küünra kõrguste ümarate liiva-küngaste kontuure, mis ähmaselt kaugenesid sumeda horisondi taustal. Koidikutunnil oli kõrb vaikne, õhk püsis liikumatuna, šaakalid ja hüäänid puhkasid.

«Mis sul nüüd vaja on, kes sa meid kogu aeg oled kiirustanud, miks sa aega viidad?» küsiti liibüalaselt tagumistest ridadest kärsitult.

118

Liibüalane seletas, et algab kõige raskem teeosa: liiva-küngaste lõputud read. Edaspidi muutuvad künkad aina kõrgemaks, ulatudes kuni kolmesaja küünrani. Tuleb rivistuda ahelikku, kaks inimest ritta, ja sammuda üksteisest eraldumata üha edasi, pööramata tähelepanu väsimusele. Kes jääb maha, see ei jõua kohale. Liibüalane läheb ees, valides teed liivamägede vahel.

Selgus, et peaaegu mitte keegi ei olnud jõudnud juua, ja juba praegu vaevlesid paljud janu käes, mis oli tekkinud pärast lahingupalavikku. Mitte kõigil ei olnud rüüsid ega riidehilpe, et katta päikese eest pead ja õlgu. Kuid parata, ei olnud enam midagi.

Kahesaja küünra pikkuse ahelikuna liikusid inimesed edasi, vaadates sõna lausumata oma jalgade ette, mis vajusid kohedasse liiva. Esimesed read pöördusid kord paremale, kord vasakule, vältides tuiskliivast kallakuid, — tee kulges edasi järskude loogetena.

Idataevas süttis lai purpurne riba.

Sirpjad või teravasakilised liivaküngaste harjad muutusid kullavärvilisteks. Valgustatud kõrb näis Pandionile hangunud merena, mille kõrglainete siledad veerud küütlesid oranžkollastes värvitoonides. Pikkamisi kadus öine erutus, ja inimesed rahunesid. Vabadus, kõrbe avarus ja kaugel kullendav koidupuna mõjusid vangipõlves kuhtunud inimestele kosutavalt. Viha ja hirmu, igatsuse ja meeleheite asemel tõusis südameis rõõmutunne.

Ümbritsev maailm muutus helgemaks ja taevasina sügavamaks. Päike tõusis kõrgemale, tema kiired, mis olid algul hellitavalt paitanud, hakkasid nüüd põletavalt kõrvetama. Aeglane ja vaevaline edasiliikumine tohutute liivaküngaste vaheliste sügavate lämbete kurude labürindis muutus üha raskemaks. Küngaste varjud lühenesid tunduvalt, kuumenenud liivale oli juba valus astuda, kuid inimesed jätkasid teekonda, ilma et oleksid peatunud ja ringi vaadanud. Ees kordusid lõpmatult täiesti üksteisega sarnased liivakünkad, mis ei võimaldanud mitte midagi näha.

Aeg möödus, õhk, päikesevalgus ja liiv sulasid ühte pidevaks leegitsevaks mereks, mis pimestas, lämmatas ning põletas just nagu sulametall.

Meestel, kes pärinesid põhjapoolsetest mere-äärsetest
119
maadest, nende hulgas ka Pandionil ja kahel etruskil, oli eriti raske.

Noore helleeni peas, mis oli nagu võruga kokku pigistatud, tuikas metsikult veri, põhjustades väljakannatamatut valu.

Pimestatud silmad peaaegu lakkasid nägemast — nendes ujusid, voogasid või pöörlesid kiiruga hämmastavalt eredate ning kentsakalt vahelduvate värvide laigud ja ribad. Päikese pöörane jõud muutis liiva valgusest küllastatud kuldseks tolmuks.

Pandioni segases ajus vilksatasid nägemused. Aigüp-tose kolossaalsed raidkujud liikusid purpursetes tule-pahvatustes ja uppusid violetse mere lainetesse. Meri omakorda valgus laiali, poolloomade, poollindude kari tormas kuhugi, sööstes alla hämmastavalt kõrgetest püstloodsetest järsakutest. Ja uuesti rivistusid lahingu-korda ning liikusid Pandioni poole Musta Maa graniitsed vaaraod.

Vaarudes hõõrus noor helleen silmi ja loi endale vastu põski, püüdes näha seda, mis oli olemas tegelikult — kuumusest õhkuvaid liivanõlvu, mis lainetasid pimestavas kullakas-hallis valguses. Kuid taas hakkasid keerlema kirevad tulikerad, ja Pandioni haarasid jällegi viirastused. Vaid kirglik soov pääseda vabadusse sundis tema jalgu liikuma ühtlases taktis Kidoogo mustade jalgadega ning jätma seljataha Atuhandeid liivakünkaid. Põgenejate ees kerkisid uued kõrged liivamägede ahelikud. Neid eraldasid üksteisest hiiglasuured tasased süvikud, millede põhjas tuli nähtavale süsimust maapind.

Anuvad ning kähisevad oiged kandusid üha sagedamini mööda pikka orjade ahelikku; siin ja seal kukkusid nõrkenud inimesed põlvili või otse näoga kuuma liiva, paludes tungivalt kaaslasi endile lõppu teha.

Süngelt kõrvale pöördudes jätkasid inimesed teekonda, ja palved nende järel vaibusid ning kadusid maheda-kontuuriliste liivamägede taha. Liiv, põletavalt kõrvetav, koletu ning otsatu, vaikne ning kurjakuulutav liiv näis uputavat kogu maailmaruumi lämbete neelavate leekide merre.

Eespool virvendas päikese kullendavas tules kauge hõbedane helk.   Liibüalane tõi kuuldavale nõrga
120
ergutushüüde. Kauguse punakaspruunil taustal omandasid üha selgema kuju väljakannatamatult eredalt säravad helesinised laigud. Need olid kristallsoolaga kaetud maatükid.

Liivakünkad muutusid väiksemaks ning madalamaks ja kujunesid pisjkesteks hangunud ning paatunud liivahunnikuteks. Põgenejate jalad vabanesid koheda liiva tüütavaist kaisutusist ning hakkasid liikuma kergemalt. Tumedatest pragudest lõhestatud kõva kollane savi mee-nutas lossialleede siledaid kiviplaate.

Päike oli veel terve kämbla kaugusel keskpäevast, kuid ülestõusnud orjad olid juba jõudnud järsu madala pruunist kiltkivist astangu juurde ning pöördusid täisnurga all vasakule, edelasse. Lühikeses mäekurus, mis laia nurgana lõikus kaljuastangusse ja mustendas eemalt nagu koopaavaus, oli vana kaev — jaheda ning puhta veega allikas.

Et ära hoida janust hullunud inimeste rüsinat, asetas Kavi mäekuru sissekäigu juurde kõige tugevamad mehed. Algul joodeti kõige jõuetumaid.

Päike oli juba ammu ületanud keskpäeva piiri, kuid inimesed aina jõid ja jõid, ronisid siis pundunud kõhtudega järsaku varju ning pöördusid uuesti vee juurde tagasi. Aegamööda põgenikud elavnesid, kuuldus vastupidavate neegrite kiiret kõnelust, katkendlikku naeru ja kerget nääklust... Kuid virgunud inimesed ei muutunud lõbusaks — palju ustavaid kaaslasi oli jäänud surema liivamägede labürinti, kaaslasi, kes alles äsja olid astunud vabaduse teele, võidelnud mehiselt surma kartmata ja ühendanud piiritus andumuses oma jõupingutused nendega, kes olid pääsenud.

Pandion vaatas imestusega, kuidas olid muutunud orjad, kellega koos ta oli šenes nii palju aega mööda saatnud. Oli kadunud nürimeelne tuimus ümbritseva vastu, tuimus, mis ühetaoliselt märgistas väsinud ning kurnatud nägusid.

Silmad, mis olid varem olnud tuhmid ning ükskõiksed, vaatasid nüüd tähelepanelikult ja elavalt ümberringi, karmid näojooned tõusid nagu eredamalt esile. Need olid juba inimesed, mitte enam orjad, ja Pandionile meenus, kui õieti oli toiminud tark Kavi, kes oli talle

121

ette heitnud põlgust oma kaaslaste vastu. Elukogemuste puudumine Pandionil oli takistanud teda inimesi mõistmast. Noor helleen oli kauase vangipõlve poolt esile kutsutud rusuvat miasendustunnet pidanud nende inimeste loomulikuks omaduseks.

Inimesed kogunesid tihedalt mäekuru veeru ahtaisse varjurikastesse kohtadesse, mis pakkusid neile päästvat kaitset. Varsti võttis raske uni kõik oma embusse — tagaajamist ei olnud sel päeval karta: kes suudaks päeval, välja arvatud vabaduse nimel surmale julgelt vastu astuvad inimesed, minna läbi liivamere leegitseva põrgu?

Põgenejad puhkasid päeva loojakuni, ja väsinud jalad muutusid taas kergeks. Väikesed toidutagavarad, mida kõige tugevamad mehed olid suutnud kanda läbi liiva-kõrbe, jaotati ettevaatlikult kõigi vahel.

Ees seisis pikk teekond järgmise allikani: liibüalane kõneles, et tuleb sammuda kogu öö. Seevastu aga koidikul, veel enne kuumuse saabumist, jõuavad nad vee juurde. Nende kaevude taga on jällegi liivaküngastega kaetud ala —· viimane enne suurt oaasi. Õnneks ei ole see ala kuigi lai — ta ei ole suurem läbikäidud maast, ja kui ülestõusnud asuvad teele vastu õhtut, mil päike on juba pöördunud edelasse, siis jõuavad nad öösel suurde oaasi, kus neil on võimalik toitu hankida. Niisiis tuleb terve ööpäev läbi ajada ilma söömata.

Kõik see ei paistnud kohutavat inimesi, kes olid nii palju läbi elanud. Peamine, mis neid tiivustas ja ergutas, oli see, et vabadena eemaldusid nad ikka enam ja enam neetud Ta-Kemtist ning et üha väiksemaks muutus nende tagaajamise võimalus.

Päev läks looja ja põlevate süte leegile langes hall tuhk. Viimast korda rohkesti joonud, asusid põgenikud teele.

Kurnav kuumus kadus, peletatuna öö mustade tiibade löökidest, ja pimedus paitas hellalt ning pehmelt kõrbe-leegist põletatud inimeste nahka.

Nad sammusid mööda tasast kiltmaad. See oli üle külvatud rohkete teravanurksete kildkividega, mis veristasid ettevaatamatute rändurite jalgu.

Kesköö paiku laskusid põgenikud laia orgu, mis oli täidetud hallide ümmarguste kividega. Ühe- kuni kolmeküünrase

122

läbimõõduga kummalised kivid lebasid kõikjal, just nagu tundmatute jumalate poolt laiali loobitud pallid. Inimesed, sammudes juba mitte enam ahelikus, vaid korrapäratu salgana, läksid põiki läbi oru ja suundusid kaugel eespool paistva nõlvaku poole.

Pärast uimastavalt rasket päeva, mil sellise halastamatusega ilmnes inimese nõrkus, oli öö vaikne rahu sügav ja mõtlik. Pandionile näis, et lõputu kõrb on tõusnud üles taevavõlvini ja tähed paistavad päris lähedal mingi tuhmi säraga täidetud läbipaistvas õhus. Tõusis kuu ja valguse hõbedane kate laotus tumedale maapinnale.

Orjade salk jõudis nõlvakuni. Lauge veer oli kaetud kõvast lubjakivist plaatidega. Tuulest kantud peene liiva poolt läikima hõõrutud lubjakiviplaadid peegeldasid kuuvalgust ja näisid helesinise klaastrepina.

Pandion astus nende siledale külmaks muutuvale pinnale, ning talle näis, et veel pisut — ja ta ulatub puudutama tumesinist taevavõlvi.

Kuid nõlvak lõppes ja trepp kadus ning algas pikk laskumine mustendava pinnana laiuvasse tasandikku, mis oli kaetud sõmerja liivaga. Tasandik oli aheldatud hambuliste kaljurahnude vahele, mis ulatusid liivast kaldu välja nagu hiiglaslike palkide otsad. Salk jõudis kaljudeni

juba koidikul ja liikus tükk aega kitsastest järsandikest moodustunud labürindis, kuni lõpuks tee-juht-liibüalane leidis allika. Kaljurahnudelt oli näha suurt hulka uusi liivamägesid, mis vaenuliku rõngana ümbritsesid kaljusid, kus peitusid põgenikud. Sügav-violetsed varjud lebasid roosakate liivanõlvade vahel. Siin, vee läheduses, ei olnud liivameri kuigi kohutav.

Kidoogo leidis päikese eest varjatud koha, kus gigantne kivimürakas rippus liivakivist seinte kohal, mida põhja poolt ümbritses sügav uhtvagu. Kaljurahnud pakkusid küllaldaselt varju kogu salgale ja siin pidid inimesed viibima kuni päikese loojanguni.

Väsinud mehed uinusid otsekohe, — nüüd jäi vaid oodata, kuni kõrguses raevutsev päike hakkab laskuma ja rahunema. Taevas, mis oli öösel nii lähedal, tõusis taas kättesaamatusse kõrgusse ja pimestas ning kõrvetas sealt inimesi, just nagu kättemaksuks öise puhkuse

123

eest. Aeg möödus, rahulikult magavaid inimesi ümbritses päikesetule lämmatav ookean, mis eraldas neid kodukordadest, kus päike ei hävita kõike elavat.

Järsku ärkas Kavi nõrkade kaeblike oiete peale. Etrusk tõstis nõutult raskeks muutunud pea ja kuulatas. Ümberringi oli kuulda harvu tugevaid praksatusi, mis vaheldusid pikkade, kaeblike, igatsusrikaste oietega. Helid tugevnesid, paljud põgenikud ärkasid, vaadates hirmunult enda ümber. Hõõguvad kaljud ei avaldanud ühtki liikumistunnust, kõik kaaslased olid endistel kohtadel ja magasid edasi või kuulatasid. Kavi äratas rahulikult magava Ahmi. Liibüalane tõusis istukile, haigutas laialt ja naeris siis otse näkku hämmastunud ning erutatud etruskile.

«Kivid kisendavad päikese käes,» selgitas liibüalane, «see on märgiks, et kuumus alaneb.»

Kivide praksumisest, mis oli täidetud mingisuguse lootusetusega, hakkas põgenikel halb. Liibüalane ronis kaljurahnule, vaatas läbi kokkupandud peopesade vahelise pilu ümberringi ja teatas, et varsti võib asuda viimasele, neid oaasist lahutavale teekonnale: tarvis on enne seda janu kustutada.

Kuigi päike oli juba kaunis madalal läänetaevas, löös-kasid liivamäed siiski endiselt. Tundus täiesti võimatuna lahkuda varju pakkuvast kohast ning minna sellesse tule ja valguse merre. Kuid ainsagi vasturääkimiseta rivistusid inimesed paarikaupa ja asusid liibüalase järel teele — nii tugev oli vabaduse kutse.

Pandion sammus nüüd kolmandas reas liibüalasest Ahmist arvates ja endiselt Kidoogoga kõrvuti.

Neegri ammendamatu vastupidavus ja heasüdamlik lõbusus virgutasid sageli noort helleeni, kes tundis end kõrbe kohutava võimsuse ees ebakindlana.

Vaenulik kõrvetav hingus sundis taas inimesi kõrbe raevuka palge ees" päid langetama. Nad olid juba maha käinud üle viieteistkümne tuhande küünra, kui Pandion märkas teejuhi-liibüalase kerget ärevust. Ahmi peatas kahel korral kolonni, ja vajudes põlvini liiva, ronis küngaste harjadele ning silmitses horisonti. Küsimustele liibüalane ei vastanud.

124

Küngaste kõrgus vähenes ja rõõmsalt küsis Pandion Ahmilt, kas liiv ei hakka juba lõppema.

«Veel tükk maad, liiva on palju,» nähvas teejuht tusaselt ja pööras pea loode poole.

Suunanud samuti oma pilgud sinna, nägid Pandion ja Kidoogo, et hõõguv taevas oli seal kaetud tinaja uduga. Kõrgusse tõusnud hämar sein võitis päikese hiiglasliku jõu ja taevasära.

Äkki kostsid kõlavad ning meeldivad helid — kõrged, laulvad, puhta metalse tooniga. Just nagu oleksid hõbedased trompetid alanud liivakinkude taga hurmavat meloodiat.

Nad kordusid ikka sagedamini ning valjemini ja inimeste südamed hakkasid lööma tugevamini alateadliku hirmu tõttu, mida kandsid need mitte millegagi sarnanevad, kõigest elavast kauged helid.

Liibüalane peatus ja langes kaebliku kisaga põlvili. Tõstnud käed taeva poole, palus ta jumalatelt kaitset hirmsa nuhtluse vastu. Heitunud põgenikud kogunesid tihedalt kobarasse kolme liivakünka vahelisel väikesel maa-alal. Pandion vaatas küsivalt Kidoogole ja häm-

mastus — neegri must nahk oli muutunud halliks. Noor helleen nägi esmakordselt oma sõpra ehmununa ja ei teadnud, et selliselt muutuvad kahvatuks mustanahalised. Kavi haaras kinni juhi käsivarrest, ja tõstnud viimase pingutuseta jalgadele, küsis kurjalt, mis on juhtunud.

Ahmi pöördus tema poole hirmust moonutatud näoga, mida katsid suured higitilgad.

«Kõrbeliiv laulab, kutsub tuult, koos temaga lendab aga pärale ka surm,» lausus liibüalane kähisevalt. «Tuleb liivatorm ... »

Salga kohal hõljus masendav vaikus, mida häirisid vaid laulva liiva helid.

Kavi seisis nõutult — ta ei teadnud, mida teha, need aga, kes teadsid, mõistsid ähvardava ohu suurust ja vaikisid samuti.

Lõpuks Ahmi toibus.

«Edasi, kiiresti edasi! Ma nägin kivist platsi, millel ei olnud liiva: tarvis on sinna jõuda. Siin on surm

125

möödapääsematu — liiv matab enda alla kõik, seal aga ... võib-olla osa pääseb ... »

Heitunud inimesed tormasid jooksu pistnud liibüala-sele järele.

Tinajas udu muutus purpurseks sombuks, mis kattis kinni kogu taeva. Liivaküngaste harjad hakkasid kurjakuulutavalt suitsema, tuule hingus riivas lõkendavaid nägusid ülipeente liivaterade sülemiga. Hingamine muutus raskeks, õhk oleks nagu küllastunud põletavast mür-gist. Siis aga nihkusid liivakünkad laiali ja põgenikud sattusid väikesele mustaks ja siledaks muutunud kivise pinnaga maatükile. Ümberringi paisus kaugelt puhuva tuule kohin ning ulgumine, purpurpunane pilv tumenes kiiresti altpoolt, just nagu oleks taevas kattunud musta eesriidega. Ülaltpoolt oli ta endiselt tumepunane, ja hahkjas päikeseketas peitus kohutavasse pilve. Kogenumate meeste eeskujule järgnedes rebisid inimesed kiiresti endilt puusavööd ja pead ning õlgu katvad räbalad, mässisid nendega kinni näod ja heitsid maha kuumale konarlikule kivisele pinnale, surudes end üksteise vastu.

Pandionil läks veidi kauem aega. Viimane, mida ta nägi, täitis teda õudusega. Kõik ümberringi hakkas keerlema. Mustaval maapinnal hakkasid veerema rusikasuu-rused kivid just nagu sügistuulest aetud lehed. Künkad heitsid põgenejate suunas välja jämedaid looklevaid kombitsaid — liiv hakkas liikuma ja kiiresti voogama, valgudes ümberringi laiali nagu tormi poolt veerjale kaldale paisatud vesi. Pilvena keerlev mass sööstis Pandionile peale — noormees kukkus pikali ja ei näinud enam midagi. Süda peksles ja iga tema löök kajas vastu peas. Õhk tungis vaevu läbi kurgu ja suu, mis tundusid olevat kaetud nagu kõva koorikuga.

Tuul vilistas kõrgetel nootidel, summutatuna sööstva liiva tumedast mühinast, kõrb mürises ja möllas ümberringi. Pandioni mõistus hakkas tuhmuma, ta võitles teadvusetusega, kuhu kiskus teda lämmatav ning närve-tav torm. Meeleheitlikult köhides vabastas noor helleen kurgu liivatolmust ja hakkas jälle kiiresti hingama. Pandioni vastupanukatsed kordusid üha harvemini. lõpuks kaotas ta teadvuse.

126

Tormi mühin aga muutus aina tugevamaks ja ähvardavamaks, tema puhangud veeresid mürinal mööda kõrbe nagu hiiglaslikud vaskrattad. Kivine pind kõmises vastu nagu metallplaat, selle kohal aga tormasid liivapilved. Elektrist küllastatud liivaterad süttisid siniste sädemetena ja kogu tuiskav liivamass keerles sinakas helenduses. Näis, et iga minut hakkab valama vihma ja värske vesi päästab lämmatavalt kuumas õhus närvetu-nud ning minestusse langenud inimesed. Kuid vihma ei tulnud ja torm mühises endiselt. Inimkehade mustav hunnik kattus üha paksema liivakihiga, mis varjas nõrku liigutusi ja summutas harvu oigeid ...

Pandion avas silmad ja nägi tähtede taustal Kidoogo musta pea siluetti. Nagu Pandion hiljem teada sai, oli neeger kaua vaeva näinud sõprade — noore helleeni ja etruskide elutute kehade juures.

Pimeduses sagisid inimesed siia-tänna, kaevates välja liiva alla mattunud kaaslasi, kuulatades elu nõrka värinat minestanute rinnas, lohistades, kõrvale hukkunuid.

Liibüalane Ahmi läks koos kõrbega harjunud kaasmaalastega ja mõne neegriga tagasi kaljude vahel asuva allika juurde. Kidoogo jäi Pandioni juurde, suutmata vaevalt hingavast sõbrast lahkuda.

Üksteisest kinni hoides, Kidoogoga eesotsas, hakkasid lõpuks viiskümmend viis poolsurnud inimest, kes peaaegu ei eraldanud teed, sammuma lahkunute jälgi mööda. Keegi ei mõtelnud sellest, et neil tuli pöörduda tagasi, võib-olla vastu võimalikule jälitamisele, — kõikide mõtetes oli vaid unistus veest. Vesi, mis tõrjus kõrvale võitlustahte ja surus maha kõik taotlused, — vesi oli majakaks ülespiitsutatud peaaju rahutus askelduses.

Pandion oli minetanud igasuguse ettekujutuse ajast, unustanud, et nad olid eemaldunud allikast ligi kakskümmend tuhat küünart, unustanud kõik peale selle, et tuli kinni hoida eesmise kaaslase õlgadest ja sammuda loiult eespool liikuvate kaaslastega ühes taktis. Umbes teekonna keskel kuulsid nad eespool hääli, mis tundusid ebatavaliselt valjudena: Ahmi ja koos temaga lahkunud

127

kakskümmend seitse meest, ruttasid vastu, kandes ettevaatlikult veega immutatud kaltse ja allika juurest leitud kaht vana pudelkõrvitsat.

Inimesed leidsid endas jõudu veest loobuda ja käskisid Ahmil edasi minna katastroofikohale jäänud kaaslaste juurde.

Oli vaja üliinimlikke pingutusi selleks, et minna tagasi kaevu juurde, jõud kahanes iga sammuga, kuid sellele vaatamata lasid inimesed veekandjate salga vaikides mööda ja lonkisid vaevaliselt edasi.

Virvendav must udu varjas komberdavate inimeste pilke, mõned kukkusid maha, kuid ergutatuna keelita-mistega ja toetatuna vastupidavamate kaaslaste poolt, jätkasid teekonda. Viiskümmend viis inimest ei suutnud meenutada teekonna viimast tundi — inimesed sammusid peaaegu meelemärkusetult, nende jalad jätkasid ebakindlaid ning aeglustunud liigutusi. Ja ometigi jõudsid teelised kohale, vesi tõi neile tagasi teadvuse, karastas nende kehi ja võimaldas kalgendunud verel jällegi pehmendada kuivanud lihaseid.

Aga niipea kui rändurid toibusid, tulid neile meelde nende kaaslased. Vaevalt kosunud, läksid nad esimeste eeskujul tagasi, kandes kusiagil liivas sumavatele kaaslastele vastu elu lätet — märgadest riidetükkidest tilkuvat vett. Ja see abi oli hindamatu, sest ta tuli just õigel ajal. Päike oli juba tõusnud. Ellujäänute viimast salka oli kosutanud liibüalaste poolt toodud vesi. Inimesed olid jäänud seisma keset liiva ega suutnud edasi liikuda, vaatamata keelitamisele, sundimisele ja isegi ähvardusele. Märjad kaltsud andsid inimestele veel tunniks jõudu ·— see aeg oli küllaldane selleks, et jõuda kaevuni.

Niiviisi pöördus vee juurde tagasi veel kolmkümmend üks inimest — kokku päästeti sada neliteist meest — vähem kui pool nendest, kes olid tulnud kõrbesse kaks päeva tagasi. Kõige nõrgemad olid hukkunud juba esimese päeva teekonnal läbi liivakõrbe, nüüd hävitas kohutav katastroof veel hulga suurepäraseid, tugevaid võitlejaid. Tulevik paistis palju ebamäärasemana. Sunnitud tegevusetus mõjus rusuvalt, jõudu kavatsetud teekonna jätkamiseks veel ei olnud, relvad olid jäetud

128

sinna, kus inimesi oli tabanud liivatorm. Kui ülestõusnutel oleks olnud toitu, siis oleksid nad kiiremini taastanud oma jõu, toidutagavarad aga olid jaotatud juba möödunud öö hakul.

Päike lõõmas selges, mitte millegagi varjatud taevas, ja need katastroofikohale jäänutest, kelles veel vaevalt tuksles kustuv elu, hukkusid nüüd kindlasti.

Pääsnud otsisid varju kaljudevahelises mäekurus, kus nad olid lebanud ööpäev tagasi koos nendega, keda enam ei olnud. Nagu eile, nii ootasid inimesed ka täna õhtut; nad ootasid mitte

ainult päevase kuumuse kahanemist* vaid ka öö saabumist, lootes, et öine jahedus võimaldab nõrkenutel jätkata võitlust kõrbega, mis seisis nende teel kodumaale.

See viimane lootus ei pidanud aga täituma. Öö saabumisel tundsid põgenikud, et nad võivad tasapisi edasi liikuda, kui äkki kuuldi kaugusest eesli kähedat kisa ja koerte haukumist. Mõnda aega lootsid ülestõusnud, et see on kaubakaravan või maksude koguja väesalk, kuid peagi oli hämaral tasandikul näha ratsanikke. Juba tuttavad hüüded «aatu!» panid kõrbe rõk-kama. Joosta polnud kuhugi, võitlemiseks puudusid relvad, peituda oli kasutu — kurjad teravakõrvalised koerad oleksid põgenikud üles otsinud. Mõned ülestõusnutest langesid maha — nende viimne jõutagavara kadus, teised hakkasid kivide vahel peatult edasi-tagasi jooksma. Mõned kiskusid meeleheites juukseid. Üks päris noor liibüalane hakkas kaeblikult oigama ja suured pisarad veeresid tal heitunud silmadest. Amu ja heriuša seisid pead norgus ning kiristasid hambaid. Mõned mehed pistsid alateadlikult jooksu, kuid koerad peatasid nad otsekohe.

Kindlameelsemad inimesed jäid just nagu kangestunuina paigale ja pingutasid mõistust pääsemisvõimaluste otsimisega. Musta Maa sõdureil kahtlemata vedas: nad tabasid põgenikud hetkel, mil viimased olid täiesti jõuetud. Kui ülestõusnuil oleks alles jäänud kas või poolgi endisest energiast, oleks enamik neist eelistanud surma ebavõrdses, võitluses teistkordsele vangipõlvele. Kuid praegu olid ülestõusnute jõud lõpukorral — põgenikud ei avaldanud laskevalmis vibudega kohalesõitnud sõdu-

reile vastupanu. Võitlus vabaduse eest oli lõppenud — praegu olid tuhat korda õnnelikumad need, kes magasid laialipillatud relvade keskel igavest und.

Piinatud, vabanemislootuse kaotanud orjad muutusid taltsateks ja ükskõikseteks.

Varsti hakkasid kõik sada neliteist seljataha seotud käte ja kümnekaupa kaelavõrusid pidi kokku aheldatud inimest piitsalöökide all lonkides sammuma ida suunas. Mõned sõdurid sõitsid katastroofikohani, et veenduda ülejäänute hukkumises.

Jälitajad lootsid saada tasu iga tagasitoodud inimese eest. Ainult see päästis põgenikud julmast surmast. Mitte keegi ei hukkunud sellel kohutaval tagasiteel, kui nad sammusid paljatena ja seotutena piitsalöökide all, saamata mingit toitu. Karavan liikus aeglaselt, minnes ümber teel olevate liivaküngaste.

Pandion vedas jalgu järele, söandamata vaadata kaaslastele ja tajumata väliseid muljeid. Ka piitsalöögid ei äratanud noort helleeni tardumusest. Ainsaks mälestuseks, mis Pandionil säilis tagasiteelt orjusse, oli hetk, mil nad jõudsid Niiluse orgu Abüdosi linna lähedal. Salga juht peatas karavani ja otsis üles sadama, kus kinnipüütuid pidi ootama praam. Vangid kogunesid hunnikusse oru veerule, mõned neist langesid maha. Hommikune tuul tõi kaasa värsket vee hõngu.

Pandion, kes oli jäänud püsti, nägi äkki kõrbe serval rõõmsaid õrnsiniseid lilli. Hällides oma pikkadel vartel, levitasid nad peent aroomi ja Pandioni peas vilksatas mõte, et kaotatud vabadus saadab talle oma viimase anni.

Noore helleeni lõhenenud ning veritsevad huuled liikusid, ebakindlad, nõrgad helid tungisid välja kurgust. Kidoogo, kes oli sõpra peatuskohtadel ärevusega jälginud — neeger oli teises ahelas, — jäi kuulatama.

«Sinised . . .» kandus temani viimane sõna. Pandion langes endisse tardumusse.

Põgenikud vabastati köidikutest ja aeti praamile, mis viis nad pealinna lähistele. Seal heideti nad kui eriti ohtlikud ja kindlameelsed mässajad vanglasse, kus nad pidid ootama vältimatut saatmist kullakaevandustesse.

Vangla kujutas endast tohutut auku, mis oli kaevatud

uiva ja tihkesse maapinda, vooderdatud seestpoolt telliskividega ja kaetud pealt mitme järsu võlviga. Akende asemel olid ülal neli kitsast pilu, ukse asemel — kallakas laeluuk, mille kaudu lasti vangidele alla vett ja heideti toitu.

Augus alatiselt valitsev poolhämarus oli põgenikele armuanniks: kõrbe kohutava valguse tagajärjel valutasid paljudel põletikulised silmad, ja päikese kätte jäetuna oleksid vangid paratamatult kaotanud nägemise.

Kui piinavana tundus pärast mõnd vabaduses veedetud päeva viibimine pimedas, haisvas augus!

Kinnipeetud olid igati eraldatud maailmast, nende tundmustest ja kannatustest ei olnud keegi huvitatud.

Ja ikkagi, hoolimata olukorra väljapääsmatusest, hakkasid inimesed, niipea kui nad vaevalt olid raske teekonna tagajärgedest toibunud, taas millelegi lootma.

Jälle hakkas kõnelema Kavi, väljendades nagu alati mõnevõrra jämedalt kõikidele arusaadavaid mõtteid. Jälle oli kuulda Kidoogo naeru ja kostsid liibüalase Ahmi järsud hüüded. Pandion, kes oli oma lootuste kokkuvarisemise tõttu raskelt kannatanud, toibus aeglasemalt.

Korduvalt oli noor helleen käega kobanud oma puusa-vöös peituvat kivi — Jahmose toredat kingitust, kuid talle näis rüvetusena võtta kätte imeilusat asja siin, selles jälgis, pimedas augus. Pealegi oli kivi teda petnud, ta ei olnud nõiduslik, ei aidanud saavutada vabadust ega jõuda välja mere äärde.

Kuid ikkagi võttis Pandion kord vargsi rohekassinise kristalli välja ja viis selle lõhest langeva kahvatu valgusekiire alla, mis ei ulatunud maa-aluse ruumi põrandani. Juba esimese, rõõmsalt läbipaistvale kivile heidetud pilgu juures lõi Pandionis jällegi ärkvele soov elada ning võidelda. Talt oli võetud kõik — ta ei julgenud isegi mõelda Tessale, ei julgenud esile manada pilte kodumaast. Kõik, mis talle oli jäänud, see oli kivi kui unistus merest, kui unistus endisest, teisest, tõelisest elnst. Ja Pandion hakkas kivi sageli imetlema, leides selle läbipaistvas sügavuses lohutust, milleta tal oli võimatu elada.

Umbes kümme päeva viibis Pandion koos oma kaaslastega maa-aluses ruumis. Ilma ülekuulamiseta, ilma

131

igasuguse kohtuta otsustasid võimul olevad inimesed seal ülal jooksikute orjade saatuse. Ootamatult avanes luuk ja avausest lasti sisse puuredel. Orjad kihutati august välja. Päevavalgusest pimestatud vangid seoti ja aheldati kuuekaupa kokku. Seejärel aeti ülestõusnud Niiluse äärde ja laaditi otsekohe suurele pargasele, mis peagi hakkas liikuma jõge mööda üles. Mässajad saadeti Musta Maa lõunapiirile, Lõuna Väravate[1] juurde, kus neil seisis ees viimane ja tagapöördumatu tee Nubi[2] maa kohutavatesse kullakaevandustesse.

Kaks nädalat hiljem, pärast seda kui põgenikud olid vahetanud maa-aluse vangla ujuvaga, toimus viiesaja tuhande küünra kaugusel jõge mööda üles Ta-Kemti pealinnast lõuna pool Lõuna Väravate ülema luksuslikus lossis Nebi saarel järgmine juhtum.

Lõuna Väravate ülem (ta oli ühtlasi ka Nebi provintsi ülem), julm ja võimukas Kabuefta, kes pidas end pärast vaaraod teiseks inimeseks Mustal Maal, kutsus välja oma väejuhataja, jahiülema ja Lõuna peakaravanijuhi.

Kabuefta võttis väljakutsutud vastu lossi rõdul rikkalikult kaetud laua taga peakirjutaja juuresolekul. Kogukas ja tugevate lihastega Kabuefta jättis oma suursugususega varju kaasvestlejad. Vaaraod jäljendades istus ta mustast puust ja elevandikihvadest valmistatud kõrgel tugitoolil.

Mitmel korral tabas ta küsivaid pilke, mida vahetasid omavahel kokkukutsutud kõrged ametnikud, ja muheles endamisi.

Saare kõrgemas osas asuva lossi rõdult avanes vaade laiadele jõeharudele, mis hõlmasid valgest lubjakivist ja punasest graniidist templite rühma. Kaldaid raamistasid tiheda saluna

kõrged palmid, millede lehestik laius tumeda sulgja vöödina järsu kivise kalda jalamil. Lõunas paiknes graniitse kiltmaa järsk sein, mille idapoolse otsa juures asus Niiluse esimene kärestik. Seal ahenes jõeorg järsult ja haritud tasane avar lausikmaa asendus

' Lõuna Väravad — lmnad Neb ja Sevene, praegu Sienna ja Assuan, Elefantineja Filai saarel.

* Nub (egiptuse keeles «kuld») — kõikide Niiluse-äärsete, esimesest kärestikust ülalpool asuvate maade kogunimetus, hiljem Nuubia.

kullamaa Nubi mõõtmatute kõrbetega. Kaljuastangutelt vaatasid lossile hauad, kuhu olid maetud kuulsad esivanemad, Lõuna Väravate valitsejad, mustade maa kartmatud uurijad, alates suurest Hirhufist' endast.

Kaugus uppus leitsaku hallikasse vinasse, kuid saarel oli jahe — põhjatuul võitles lõunast pealetungiva kuumusega, sundides teda taganema paljastesse kõrbestep-pidesse.

Lõuna ülem vaatas kaua esivanemate hauakambreid, seejärel käskis viipega juuresolevat orja valada välja viimane pokaal veini. Kostitamine oli lõppenud, külalised tõusid ja järgnesid peremehele lossi siseruumidesse. Nad sisenesid nelinurksesse madalavõitu tuppa, mis oli kaunistatud luksuslikult Menheperra[2] hiilgava ajajärgu stiilis. Siledad valged seinad olid põranda lähedal kaetud laia helesinise äärisega, millele oli maalitud keerukas valge sirgjooneline ornament, lae all kulgeval kitsal ribal olid tuhmkuldsele taustale sinise, rohelise, musta ja valge värviga joonistatud lootoseõied ja sümboolsed figuurid.

Mustade ja kuldsete ruutude kitsa vöödiga ümbritsetud lae alt kulgesid põiki läbi neli paralleelset kirsspunase värvusega kantpalki. Kogu kantpalkide-vaheline laepind oli kaetud malelauakujuliselt vahelduvatele punastele ja sinistele kvadraatidele joonistatud kuldsete spiraalide ja valgete rosettide kirju mustriga.

Laiad siledatest poleeritud seedrilaudadest uksepiidad olid ääristatud kitsaste mustade vöötidega, mida läbis hulk helesiniseid kaksikristjooni.

Vaip, mõned leopardinahaga pealistatud elevandiluust liigendtoolid, kaks kuldinkrustatsiooniga mustast puust tugitooli ja mõned jalgadega kastid, mida samaaegselt kasutati ka laudadena, moodustasid avara ning valge, puhta õhuga täidetud toa kogu sisustuse.

Kabuefta laskus aeglaselt tugitooli ja tema järsk profiil tuli selgelt nähtavale lumivalgel seinal. Kõrged ametnikud nihutasid toolid lähemale, peakirjutaja asus

' Hirhuf_ — Nebi provintsi ülem, kes sooritas uurimisreise Aafrika sisemaale VI dünastia ajal (2625—2475 e.m.a.).

' Menheperra — suure riigitegelase, vaarao-vallutaja Thutmosis III (1501—1447 e.m.a.) trooninimi.

kulla ja elevandiluuga inkrusteeritud kõrge mustast puust laua taha.

Laua läikival pinnal lebas punase-valge pitseriga papüüruserull. Lõuna ülema märguande peale keeras kirjutaja rulli lahti jia jäi lugupidavas vaikuses tardunult seisma.

Kuivetu paljaspäine parukata väejuhataja pilgutas väikesele tüsedale karavanijuhile silma, andes mõista, et kohe algab kõnelus sellest, milleks nad on kokku kutsutud.

Ja tõepoolest, Kabuefta kallutas pea ning hakkas kõigi juuresolijate poole pöördudes kõnelema:

«Tema kõrgus, Musta Maa mõlema poole valitseja, elu, tervis ja jõud, saatis mulle kiire kirja. Selles käsib tema kõrgus korda saata ennekuulmatu teo — toimetada linna üks elusatest ninasarvikutest, kes elutsevad Vavati maa1 taga ja on tuntud oma koletisliku jõu ning metsikuse poolest. Paljusid Lõuna kaugetelt maadelt pärit olevaid metsloomi saadeti elusatena Suurde Majja möödunud aegadel. Linna ja Ta-meri-hebi elanikud on näinud suuri ahve, kaelkirjakuid, Sethi elajaid ja maa-sigu[2]; metsikud lõvid ja leopardid saatsid karjana suurt

Usermar-Sotepenrat[3] ja isegi võitlesid Ta-Kemti vaen-lastega[4], kuid kunagi ei ole püütud mitte ühtki ninasarvikut.

Igivanast ajast peale on Lõuna valitsejad hankinud Mustale Maale kõike tarvilikku mustade maadelt, nende jaoks ei ole olnud võimatut ega teostamatut. Ma tahan jätkata seda kuulsat tava: Ta-Kemt peab nàha saama elusat ninasarvikut. Ma kutsusin teid välja selleks, et omavahel nõu pidada, kuidas me võiksime kõige kergemini toimetada Ta-Kemti kas või ühegi neist hirmsatest

1 Vavati maa — osa praegusaegsest Nuubiast, Niiluse oru lõik, mis asub tänapäeva Assuani ja Chartumi vahel.

2 Sethi elajas (okaapi) — kaelkirjakute ürgrühma kuuluv loom. Tänapäeval säilinud vaid Kongo ürgmetsades, varem elutses kogu Aafrikas ja eriti arvukalt Niiluse deltas. Vana-egiptlased kujutasid tema järgi oma kurjusejumalat Sethi. Maasiga (egiptuse keeli ta-riri — toruhammaslane) — omapärane Aafrika kärssimetaja.

3 Usermar-Sotepenra — suure vallutaja Ramses II (1229—1225 e.m.a.) trooninimi.

• Taltsutatud lõvid võtsid osa Ramses II lahingutest hattidega.

elajatest. Mida ütled sina, Nesi, kes sa oled näinud nii palju kuulsaid jahiretki?» pöördus ta jahiülema, sünge ja tusase mehe poole, kelle käharad juuksed, tõmmu nahk ja kongus nina reetsid tema hüksoslikku päritolu.

«Lõunasteppide elajas on kirjeldamatult hirmus metsloom, odad ei tungi tema nahast läbi, jõud aga on tal samaväärne elevandi jõuga,» lausus Nesi tähtsalt. «Ta tungib kallale esimesena, purustades ja lömastades kõik, mis satub ta teele. Auku teda ei püüa: raske elajas saab seal paratamatult vigastada. Aga kui korraldada suur jaht ja otsida üles emaloom koos pojaga, siis võib pärast emalooma tapmist poja kinni püüda ja Ta-Kemti toimetada . . .»

Kabuefta lõi vihaselt vastu tooli küünarnukituge.

«Seitse kord seitse korda langen ma Suure Maja, oma valitseja jalge ette. Häbi sulle,» Lõuna valitseja suunas sõrme ehmunud jahiülema poole, «kes patustab tema kõrguse vastu. Me peame talle saatma mitte poolsurnud maimu, vaid elaja — nefer-neferu1, oma täies jõus, kes sisendab igati hirmu. Ja ei saa oodata, kuni poeg kasvab meie juures üles . . . Käsk tuleb täita kiiresti, seda enam, et see loom elutseb Lõuna Väravatest kaugel.»

Karavanijuht Peheni soovitas teele saata kolmsada kõige vapramat relvastamata, köite ja võrkudega varustatud sõdurit, kes on võimelised imeelukat kinni püüdma.

Väejuhataja Senofri kortsutas rahulolematult kulmu, pilve tõmbus ka Kabuefta nägu.

Karavanijuht lisas seepeale kiiresti, et võib ka sõdurid saatmata jätta ja sundida nuubialasi endid looma püüdma.

Kabuefta vangutas pead, ta suu virildus põlglikuks naeratuseks:

«Menheperra ja Sotepenra ajad on ammu möödunud — Nubi maa põlastusväärsed elanikud ei tõmbu eaam alandlikult küüru. Senofri teab, milliste jõupingutuste ja kavalustega me ohjeldame nende näljaste suude iha ... Ei, see ei lähe, käsk tuleb täita meil endil . . .»

Nefer-neferu — kõige parem.

«Kui sõdurite asemel tuua ohvriks orjad,» lausus Senofri ettevaatlikult vahele.

Mõtteisse vajunud Kabuefta virgus:

«Vannun Maadi1 nime juures, et sul on õigus, tark väeülem! Ma võtan vanglatest mässajaid ning põgenikke, neid kõige julgemaid orje. Nad püüavad imeeluka kinni.»

Jahiülem naeratas umbusklikult.

«Sa oled tark, Lõuna valitseja, kuid ma võtan endale julguse küsida, millega sunnid sa orje minema kindlasse surma koleda imeeluka läbi? Ähvardused ei aita — sa võid panna surmale vastu vaid surma. Mis vahe sel on?»

«Sa tunned loomi paremini kui inimesi, Nesi, seepärast jäta inimesed minu hoolde. Ma luban neile vabaduse. Need, kes on juba kord läinud surma selle nimel, lähevad veel kord. Seepärast ma kavatsengi võtta mässajaid orje.»

«Ja täidad oma lubaduse?» küsis Nesi uuesti.

Kabuefta punnitas kõrgilt alahuult:

«Lõuna valitsejate ülevus ei luba mul alanduda valeni orjade ees, kuid tagasi nad ei tule. Jätame selle. Parem ütle mulle, kui palju mehi on vaja selleks, et loom kinni püüda, ja kas on palju maad sinna, kus ta elutseb.»

«On vaja vähemalt kakssada meest. Elajas tallab pooled jalge alla, ülejäänud tormavad kuhjana ta- peale ja seovad ta kinni. Kahe kuu pärast algab üleujutusaeg, Nubi maal hakkab sadama vihma, stepirohi elustub. Siis lähevad loomad põhja poole rohtu otsima ja neid võib leida päris jõe lähedalt kuuenda kärestiku piirkonnast. Kõige tähtsam on püüda elajas kinni jõe ligidal, muidu ei toimeta sõdurid seitsme härja raskust looma elusana kohale. Jõge mööda aga parvetame teda suures puuris kuni Linnani. .. »

Lõuna ülem jäi millegi üle mõttesse, tema huuled liikusid.

«Het![2]» ütles ta lõpuks. «Poolteisestsajast orjast on küllalt, kui mehed võitlevad hästi. Sada sõdurit, kakskümmend kütti ja juhid. Sina, Nesi, võtad kõikide juhti-

1 Maat — nägija, tõejumalanna.

2 Het' — Olgu nii!

mise enda peale! Asu otsekohe asja juurde. 1Senofri valib välja ustavad sõdurid ja rahulikud neegrid1.» Jahiülem kummardas.

Kõrged ametnikud lahkusid toast, naerdes omaette Nesi uue ülesande üle.

Kabuefta käskis kirjutajal istuda ja hakkas dikteerima kirja Väravate juures asuvate linnade Nebi ja Sevene vanglate ülemale.

VIIES PEATÜKK KULDNE STEPP

Mäekingult Nebi saare lõunatippu laskuva trepi jalamil seisis hulk orje aheldatuna suurte pronksrõngastega kõrgete punasest graniidist sammaste külge. Siin olid kõik sada neliteist ellujäänud põgenikku ning lisaks veel nelikümmend metsiku näoilmega neegrit ja nuubialast, kelle kehad olid üleni kirjud paranenud haavade armidest. Kaua vaevlesid inimesed kõrvetava päikese käes ning ootasid otsust oma saatuse kohta.

Lõpuks ilmus trepipealsele kõrget kasvu valges riietuses mees säravate kuldrahadega otsmikul, rinnal ning mustal ametikepil. Ta sammus aeglaselt kahe suure lehviku varjus. Neid kandsid nuubia sõdurid. Mitu inimest, riietuse järgi otsustades — suursugused ametnikud, ümbritses valitsejat. See oli Kabuefta — Lõuna Väravate ülem.

Sõdurid rivistusid kiiresti orjade ümber; vangidega kaasas olev vanglakirjutaja astus ette ja kummardus maani.

Muutmata tardunud näoilmet, sammus Kabuefta rahulikult trepist alla ja tuli üsna orjade lähedale. Kabuefta pilk libises põlglikult üle kõigi juuresolijate. Pöördudes ametniku poole, lausus ta midagi üleolevalt. Tema häälest kostis kerget heakskiitu. Lõuna Väravate ülem koputas sauaga — selle vasest ots kõlises kiviplaadil.

«Vaadake kõik minu peale ja kuulake! Kes ei mõista Ta-Kemti keelt, need viidagu vasakule — neile seletatakse pärast.»

Sõdurid täitsid kiiresti käsu, viies kõrvale viisteist mustanahalist, kes ei tundnud keelt.

Kabuefta hakkas valjusti ning aeglaselt kõnelema lihtrahva keelele omaste väljenditega. Oli näha, et Lõuna valitsejal oli tulnud tihti kohtuda võõramaalastega.

Kõrge aukandja selgitas orjadele eelseisvat üritust ega varjanud seda, et paljusid ootab hukkumine, kuid kõikidele pääsnutele tõotas vabadust. Enamik ülestõusnuid väljendas oma nõusolekut heakskiiduhüüetega, väiksem osa vaikis kangekaelselt, kuid keegi ei olnud vastu.

«Het!» jätkas Kabuefta, ja jälle libises ta pilk üle kõhnade ning räpaste kehade. «Ma käsin teile hästi süüa anda ja lasen teil end pesta. Tee üle Hapi viie astme on raske, kergetes paatides jõuab kiiremini. Ma käsin teid vabastada, kui te annate vande, et te ei põgene ... » Rõõmuhüüded katkestasid ta kõne. Ta ootas, kuni need vaibusid, ja jätkas: «Kuid peale selle annan ma käsu: iga jooksiku eest siduda kümme tema paremat kaaslast kinni, rebida neilt nahk, puistata nad üle soolaga ja heita nad Nubi maa kaldaliivale. Neid, kes löövad metslooma püüdmise juures araks ja jooksevad minema, piinata, julmalt, sest ma olen Nubi maa elanikke hoiatanud ja nad peavad karistuse ähvardusel põgenikud üles otsima ning kinni püüdma.»

Lõuna ülema kõne lõpu võtsid orjad vastu sünge vaikimisega. Pööramata sellele tähelepanu, hakkas Kabuefta taas mehi hoolikalt silmitsema. Ta kogemused aitasid tal teha eksimatu valiku.

«Sina seal, tule siia,» näitas valitseja Kavile. «Sa jääd püüdjate pealikuks, minu küttide ja oma kaaslaste vahemeheks.»

Kiirustamata tegi Kavi kõrgele aukandjale kummarduse, — etruski habemes vilksatas tusane naeratus.

«Sa müüd meile vabaduse kalli hinnaga, kõrge valitseja, kuid me ostame selle,» ütles etrusk ja pöördus oma kaaslaste poole: «Metsik loom ei ole hirmsam kulla-kaevandustest, lootusi on aga rohkem . .. »

Kabuefta eemaldus, vangid paigutati jällegi türmi. Lõuna ülem täitis oma lubaduse: ülestõusnutele anti ohtrasti süüa, nad vabastati ahelatest ja kaelakütketest ning viidi kaks korda päevas suplema Niiluse lahte, mis oli kaitstud krokodillide eest. Kahe päeva pärast ühinesid sada viiskümmend neli orja sõdurite ja küttide salgaga ning hakkasid sõitma kolmekümnes kerges pilli-roovartest punutud paadis jõge mööda üles.

Tee oli pikk. Musta Maa elanike arvestuse järgi oli Lõuna Väravatest kuni Niiluse kuuenda astmeni neli miljonit küünart. Jõgi, mis voolas peaaegu otse läbi Vavati ja Jerteti maa, moodustas neist ülalpool asuval Kuši[1] maal kaks tohutu suurt kääru — ühe läände, teise itta.

Jahiülem kiirustas väga: teekonnaks kulus kaks kuud aega, üheksa nädala pärast aga algas veetõus. Võitlus kiirenenud vooluga oleks aeglustanud edasiliikumist. Suurt ja rasket paati kinnipüütud elukaga üle kärestike juhtida oli võimalik vaid kõrgvee ajal. Niisiis jäi jahi-ülema käsutusse tagasiteeks vähe aega.

Kogu pika tee jooksul toideti orje hästi ja nad tundsid end terveina ning tugevaina igapäevasest raskest tööst hoolimata. Nad juhtisid inimestega täidetud paate vastu voolu, mis oli eriti kiire kärestikuastmetel.

Eelseisev jaht ei viinud neid esialgu veel ärevusse, igaüks oli veendunud, et just tema pääseb ja saavutab vabaduse. Kontrast tundmatu maa metsikute avaruste ja aukvanglas julma karistuse ootamise vahel oli liialt

' Kuši maa — teise ja viienda kärestiku vahel asuv Niiluse org ja Nuubia maa-ala, mis ühendas endas muistse Jami ja Karoi maa. Jerteti maa asetses allpool teist kärestikku, Vavati maa — Lõuna Väravate ja Jerteti maa vahel.

suur. Ja inimesed, virged ning karastunud kehalt ja vaimult, töötasid kõigest jõust. Jahiülem, kes oli nendega rahul, ei olnud toiduga kitsi — seda andsid kõik ettetulevad asulad ja linnad.

Kohe pärast väljasõitu Nebi linnast nägid Pandion ja ta kaaslased Niiluse esimest astet. Kaljude vahele kokkusurutud kiirevooluline jõgi jagunes üksikuteks mässavateks valendavateks veevoolusteks, mis kohinal tormasid mööda kallakut mustade kaljusaarte labürintide vahel. Mitusada aastat tagasi olid kümme tuhat orja Ta-Kemti osavate inseneride järelevalve all rajanud keset graniiti kanalid, millede kaudu isegi suured sõjalaevad kergesti ületasid kärestiku. Jahiekspeditsiooni paatidele ei olnud Niiluse esimene aste, samuti nagu ka kõik järgnevad astmed, tõsiseks takistuseks. Vööni vees seistes moodustasid orjad aheliku, tõugates paate ühe saare juurest teise juurde. Mõnikord tuli neil kanda paate õlgadel kõrgveest uuristatud sobivaid kaldaastanguid mööda. Iga päevaga liikusid kütid üha kaugemale lõu-nasse.

Nad möödusid jõe vasakul kaldal asuvast koobastemp-list.1 Pandioni tähelepanu köitsid neli hiiglaslikku raidkuju, mis seisid koopa avauses. Igaüks neist oli kolmekümne küünra kõrgune. Vaarao-vallutaja Sotepenra tohutud raidkujud just nagu valvasid templi sissekäiku.

Ekspeditsioon ületas Niiluse teise astme, mis võttis aega terve päeva.

Ülalpool asetses Uronartu saar Semne põikmadali-kuga, mille ülestuhnitud kaljustel kallastel asus tohutu kindlus.

Kindlus kandis nimetust «Metslaste tõrje» ja oli ehitatud juba üheksa sajandit tagasi vaarao — Nuubia rnaa alistaja ajal2.

Toortelliskividest ehitatud kahekümne küünra kõrgused paksud seinad olid säilinud täiesti tervetena; neid korrastati iga kolmekümne aasta tagant. Kaljudel oli

1 Ramses II koobastempel Ibsambulis.

- Senusert III (legendaarne Sesostris) — 1887—1849 ema XII dünastia (2000—1788) vaarao, kes oli kuulus oma tohutute ehitustööde poolest.

näha muistseid kivitahvleid raidkirjadega, mis keelasid neegritele sissepääsu Ta-Kemti maale.

Sünge hall kindlus nelinurksete tornidega nurkadel ning jõepoolsel küljel ja jõeäärsetesse kaljudesse raiutud kitsa trepiga kõrgus Ta-Kemti maa suursuguse võimsuse kehastusena. Kuid keegi orjadest ei aimanud, et Ta-Kemti vägevusajajärk on möödunud, et loendamatute rõhutud inimeste tööle rajatud maad vapustavad kuni alusteni sagedased ülestõusud ja et teda ähvardab uute rahvaste kasvav jõud.

Teel kohati veel nelja kindlust, mis seisid kaljustel saartel või kaldarahnudel. Paadid läbisid järsu jõekääru, mille keskel asus väike linn Gem-Aton. Selle oli ehitanud toosama äraneetud vaarao, kelle pealinna varemetes Pandion oli leidnud mõistatusliku neiu raidkuju. Siin elasid egiptlased, kes olid vanasti pagendatud või põgenenud Mustalt Maalt. Põrgates kääru lõpul järskude tumedast liivakivist rahnude vastu, tegi jõgi täisnurkse pöörde. Siin algas kolmas, peaaegu saja tuhande küünra pikkune kärestik, mille läbimiseks kütid kulutasid neli päeva.

Neljas aste, mis asus ülalpool suurest Napata linnast — Nuubia maa kuningate pealinnast, oli veel pikem ja hoidis ekspeditsiooni kinni viis päeva. Lisaks sellele, seisid paadid veel kaks päeva, kuni jahiülem pidas läbirääkimisi Kuša valitsejatega. Neljandal kärestikul möödusid ekspeditsioonist kolm paati nuubialastega, kes saadeti ette metslooma otsima.

Asulaid oli jõeorus näha hoopis harvemini kui Ta-Kemtis. Org ise muutus tunduvalt kitsamaks ja jõest lõhestatud kõrbelavade kaljurahne võis selgelt silmata läbi kerge leitsakuvina. Sajad krokodillid, kellest mõned olid tohutult suured, peitusid pilliroostihnikuis või lebasid liikumatult liivaleedetel ning soojendasid oma kammi-taolisi mustjasrohelisi selgi palava päikese käes. Mõned ettevaatamatud orjad ja sõdurid langesid vaiksete roomajate salakavala rünnaku ohvriks otse kaaslaste silme all.

Siin oli palju jõehobusid. Pandion, etruskid ja teised orjad põhjapoolsetest maadest olid juba varem tuttavad inetu jõeelanikuga, kellele egiptlased olid andnud nimeks

«hte». Jõehobud ei tundnud hirmu inimeste ees, kuid ei tunginud neile ka põhjuseta kallale, seetõttu sõitsid orjad neile kaunis lähedale. Eemal rohelise pillirooseina ees oli näha hulgaliselt suuri siniseid laike. Need olid jõehobude puhkamiskohad oru laienenud osades, kus jõgi muutus siledaks sädelevaks järveks. Loomade märg nahk oli sinist värvi. Tõstnud veepinnale hiiglasuured, just nagu väljatahutud pead, jälgisid tüsedad rasvased elajad paate. Mõnikord pistsid loomad vette ka oma nelinurksed koonud, siis mustasid läikival ning keerleval kollasel saastunud veepinnal ainult otsmikud, mida pär-gasid väikesed ümarad ettesirutatud kõrvad. Jõehobude koljukõrgendikes asetsevad silmad — see andis neile eriti metsiku ilme — vaatasid püsivalt ning tuimalt inimesi.

Neis kohtades, kus graniitsed kaljud kerkisid üles jõe põhjast, moodustades kärestikke ja põikmadalikke, esines kaljurahnude vahel läbipaistva ning rahuliku veega sügavaid kuristikke. Ükskord, lohistades paati graniitpanga äärt mööda, nägid orjad ühe niisuguse kuristiku põhjas tohutu suurt jõehobu,, kes aeglaselt liikus põhja mööda oma lühikestel jalgadel. Vee all omandas loom täiesti tumesinise värvuse. Kogenud neegrid selgitasid oma kaaslastele, et hte kõnnib sageli mööda jõe põhja, otsides veetaimede juuri.

Jõgi tegi viimase järsu käänu. Suure viljarikka ja tihedalt asustatud saare juurest suundus ta peaaegu otse lõunasse — sihtkohani jäi õige vähe maad.

Kaljused oruveerud muutusid madalamaks, neid lõhes-tasid arvukad laiad kuivanud nõod, kus võis näha okka-liste puude tihedaid salusid. Viienda kärestiku ületamisel läksid kaks paati ümber; uppusid üksteist meest, kes polnud kuigi osavad ujuma.

Viiendast kärestikust ülalpool nägid inimesed lõpuks suure jõe esimest harujõge. Selle Lõhnade 1 jõeks kutsutava ja paremalt poolt Niilusse voolava harujõe lai suTie ühines emajõega avaras pilliroo- ja papüürusetihnikus. Loogeliste lahtede ja jõesoppidega tükeldatud kaheteistkümne küünra kõrgune läbimatu roheline sein takis-

' Lõhnade jõgi — Athara, Niiluse parempoolne harujõgi.

tas pääsu jõe suudmesse. Üksikuteks mäeahelikeks lõhestunud kallastel oli üha sagedamini näha puude salusid; nende okkalised tüved muutusid üha kõrgemaks. Pikkade tumedate lintidena eemaldusid tihnikud jõest tundmatu ning asustamatu maa sügavusse. Mäenõlvadel sirgusid harjastena kareda rohu kahlud, mis vaikselt kahisesid tuule käes. Lähenes hetk, mil tuli tasuda vaba, ahelateta ning vanglata teekonna eest, ja orjade südames hakkas kasvama ebamäärane ärevus.

«Peatselt algab hirmus katsumus: ühed pääsevad oma kaaslaste vere ja piinade hinnaga, teised jäävad igaveseks võõrale maale lunastusohvriks.» Nii mõlgutas oma mõtteid Kavi, kes tahtmatult silmitses kaaslasi ja püüdis endale ette kujutada nende tulevikku.

Jõeäärne maastik muutus üha tasasemaks. Soised kaldad raamistasid jõe siledat pinda kõrge rohu järsu tumeda vöötmega, mis laius nii kaugele, kui silm ulatus. Papüüruse tähekujulised põõrised rippusid jõe kohal, rikkudes tasaste kallaste ühetaolisust. Rohurikkad saared jaotasid vooluse kitsaste käikudega labürintideks — süvavesi roheluse kõrgete seinte vahel oli tume ja salapärane. Kohtades, kus kallas oli kõvem, nägid teelised suuri kuivanud ning pragunenud savimassiive, mida katsid loomade rohkearvulised jäljed. Toonekurgedega sarnanevad, kuid peaaegu inimesesuurused linnud hämmastasid ülestõusnuid oma koletute nokkadega. Näis, nagu lõpeks linnu pea raske luust laekaga, mille kaane serv on kiskjalikult kõveraks painutatud. Koletisliku linnu väljaulatuvatest silmakoobastest vaatasid kollased õelad silmad.

Pärast Lõhnade jõe ühinemist Niilusega, teise päeva-teekonna lõpul, tegi noolsirge org käänu itta ja mehed nägid kaldaeendil kahest lõkkest tõusvaid hõredaid suitsupilvi. See oli signaaliks. Siin ootasid ettesaadetud kütid ja nuubialastest teejuhid teatega, et loom on leitud. Öösel asusid lääne suunas jalgsi teele sada nelikümmend orja üheksakümne sõduri valve all.

Soe ning rikkalik vihm niisutas kuumenenud maapinda, Niisked aurud uimastasid inimesi, kes olid juba ammu unustanud vihma Ta-Kemti igavesti selge taeva all.

Kütid sammusid vööst kõrgemale ulatuvas karedas

rohus. Mõnikord kerkisid nende ette üksikute puude mustad siluetid. Hüäänid ja šaakalid ulusid ning kisendasid ümberringi, kriiskavalt näugusid metskassid, kurjakuulutavate metalsete häältega huiklesid mingisugused öölinnud. Uus maa hajus ebamääraselt ning saladuslikult laiali pimedusse. Aasiast ja põhjapoolsetelt rannikutelt pärit olevate inimeste ees avanes elust tulvil, inimesest sõltumatu ja temale allumata maa.

Eespool oli näha hiiglaslik puu, mis varjutas poole taevast. Selle tüve ümber, mis oli jämedam kui Musta Maa kõige suuremad obeliskid, jäid inimesed ööbima. See öö oli paljudele viimane. Pandionile ei tulnud tükil ajal und. Erutatuna tulevasest heitlusest, kuulatas ta Aafrika stepi hääli.

Kavi vestles lõkketule ääres küttidega, et välja selgitada homse tegevuse plaani. Seejärel vaatas ta raskelt ohates rahutult tukkuvaid või unetult lamavaid kaaslasi ja heitis siis pikali. Etruski hämmastas muretu Kidoogo, kes magas rahulikult Pandioni ja Remdi vahel, — teel ei lahkunud neli sõpra üksteisest. Neegri muretus näis etruskile ülima vaprusena, mida ei olnud isegi temal, kogenud sõduril, kes oli korduvalt surma näinud.

Saabus hommik. Orjad jaotati kolme rühma, kelle eesotsas seisid viis kütti ja kaks kohalikku teejuhti. Igale orjale anti kätte pikk köis või rihm, mille otsas oli jooksev silmus. Neli meest igast rühmast kandsid eriti tugevatest köitest valmistatud suurt küünralaiuste silmadega võrku. Elukas tuli aheldada nööridega, mässida võrkudesse ja jalust mahalööduna kinni siduda. - Täielikus vaikuses sammusid inimesed mööda steppi, iga rühm teatud kaugusel teisest. Sõdurid hargnesid ahelikku ja orje usaldamata järgnesid neile laskevalmis vibudega. Pandioni ja ta kaaslaste ees laius inimese poolde kehasse ulatuva rohuga kaetud stepp. Selle tasasel pinnal võis siin ja seal silmata vihmavarjutaoliste kroonidega [1] puid. Hallid tüved hargnesid peaaegu juurtelt jämedateks harudeks, mis läksid ülal lehtrikujuliselt laiali, nii et puu ise meenutas ümberpööratud koonust,

1 Sarikoielised akaatsiad, samuti ka mimooside sarikõielised vormid.

mille kohal just nagu laugles õhus läbipaistev kahvatu rohelus.

Puud vaheldusid kõrgete väikeleheliste põõsaste tumedate laikudega, mis kord venisid ahelikuna mööda ajutise harujõe sängi vaevalt märgatavat süvendit, kord paistsid kaugusest ebaühtlaste tumedate kuhilatena. Mõnikord harva võis kohata tohutult jämedaid madala-tüvelisi puid, mis harunesid paljudeks hiiglasuurteks kõverateks ning sõlmilisteks oksteks, mida katsid hiljuti lahtilöönud väikesed lehed ja valgete õite kobarad1. Massiivsed puud torkasid stepis eriti silma oma tohutu suure madala kroonmütsiga, mis heitis tumedate riba-dena pikki varje. Nende kiuline metalse läikega koor sarnanes seatinaga, oksad näisid tahutuna punasest vasest, õied aga levitasid ümberringi peent, mandlilõhnalist aroomi.

Päike kuldas vaevalt õõtsuvat karedat rohtu, selle kohal aga oleksid nagu ažuursete roheliste pilvekestena heljunud puude ladvad.

Rida peenikesi musti odasid kerkis rohust — mõned ooriksid[2] näitasid oma pikki sarvi ja otsisid varju põõsaste aheliku taga. Rohi muutus veel harvemaks; üksikute tuustide vahel oli näha paljast, lõhenenud maapinda — vihmade periood oli alles hiljuti alanud. Vasakul hakkas silma salk puid, mis sarnanesid oma sulgja lehestiku tõttu palmidega, kuid nende tüved olid ülalt kaheks lõhenenud, meenutades kaht laialiaetud sõrme, mis kõrgemal veel mitu korda harunesid.

Siin olid kütid eelmisel päeval silmanud ninasarvikuid. Andnud orjadele märku peatumiseks, liikusid nad ettevaatlikult saluni ja suunasid oma pilgud eredalt valgustatud

stepist tumedate puude vahele. Loomi seal ei olnud ja kütid viisid orjad harujõe kuiva sängi, kuhu oli kasvanud tihe põõsastik. Seal asus allikas, mille ninasarvikud olid muutnud poriauguks, kus nad aelesid kuumadel keskpäevatundidel. Kütid jõudsid lagedale kohale, mida piirasid idapoolsest küljest kolm üksikut sarikõielist

1 Baobabid (ahvileivapuud) — Aafrika savannidele spetsiifiliselt omased puud.

2 Ooriks ehk härgkaljukits — suur antiloop, keda kodustati muistses Egiptuses.

akaatsiat. Kuiva jõesängini oli veet ligi kaks tuhat küünart, kui äkki eessammuv nuubialane jäi tardunult seisma ja sirutas käed laiali, andes märku peatumiseks. Muutus nii vaikseks, et võis selgelt kuulda putukate nõrka suminat. Kidoogo puudutas Pandioni õlga — neeger osutas teest kõrvale. Noor helleen nägi madalate okkaliste puude läheduses' midagi, mis sarnanes kahele lihvitud kivipangale. Need olidki lõunasteppjde kohutavad elajad. Loomad algul ei märganud inimesi ja lamasid rahulikult edasi selgadega küttide poole. Kumbki ninasarvik ei paistnud Pandionile tohutult suurena, üks oli tefsest märgatavalt väiksem. Keegi orjadest ei aimanud, et soovides teenida head tasu, olid kütid välja otsinud üsna suure isalooma valgete ninasarvikute tõust', kes erinesid oma mustadest lõunahõimlastest suurema kasvu, turja suurema kõrguse, laia nelinurkse koonu ja halli naha poolest. Teine, väiksem ninasarvik oli noor emaloom. Kütid otsustasid rünnakuplaani muuta, et emalooma vahelesegamine ei ajaks asja nurja.

Jahiülem ja sõdurite pealik ronisid kiiresti puu otsa, kirudes tasakesi pikki okkaid, mis katsid tihedalt tüve. Sõdurid varjusid põõsaste taha. Orjad kogunesid kõik ühtekokku, ja rivistunud mitmesse ritta, tormasid koos küttidega mööda lagendikku edasi, vehkides köitega ning ergutades end Tahingukisaga. Üllatava kiirusega kargasid mõlemad loomad jalule. Kolossaalne isaloom peatus hetkeks ning jäi joostes lähenevaid inimesi üksisilmi vahtima, kohutatud emaloom aga tormas kõrvale. Just seda olid kütid arvestanudki — kiiresti sööstsid nad paremale, et emalooma kõrvale juhtida ning eraldada ta isaloomast.

Jahiülem nägi puu otsast liikumatuks tardunud ninasarviku tohutut keret ja ettesirutatud, mustade loogetega kõrvu, mida teineteisest eraldas paksu valliga sarnanev lai pealagi. Kõrvade tagant paistis massiivse turja kõrge kühm, ees aga vaikus sarve terav ots. Väikesed silmad, nagu näis egiptlasele, vaatasid alla töntsi ning isegi mingi solvatud pilguga.

2 Valge ninasarvik oli antiikajal levinud Sudaanist üsna kaugele põhja poole.

Hetke pärast pööras end ninasarvik ja egiptlane nägi pikka, keskpaigast võikalt lohkuvajunud pead, turja järsku kaart, laudjal esilekerkivat luuharja, puutüvedega sarnanevaid jalgu, sõjakalt kõrgele tõstetud väikest saba.

Ninale kinnitus hiiglasuur, vähemalt kolme küünra pikkune alt kaunis jäme ja otsast järsult teravnev läikiv sarv. Selle taga oli näha teine, lühem ja teravam sarv, mis asetses jaial ning ümaral alusel.

Joostes lähenenud inimeste südamed pekslesid meeleheitlikult — ligidalt näis loom koleda elukana. Tema hiiglasliku keha pikkus oli kaheksa küünart, ümar turi aga tõusis maapinnast nelja küünra kõrgusele. Ninasarvik hakkas nii valjusti nohisema, et seda kuulis viimane kui üks mees, ja sööstis hoogsalt inimeste kallale. Sellise tohutu suure ning massiivse looma kohta ebatavalise kärmusega tungis ninasarvik hetkeliselt orjade keskele. Keegi ei jõudnud isegi köit üles tõsta. Pandion jäi tormihoona kihutava eluka teelt kõrvale. Noor helleen jõudis märgata vaid looma laialiaetud ninasõõrmeid, mis olid ümbritsetud ringitaoliste nahakurdudega, lõhkirebitud paremat kõrva ja just nagu samblikumügaratega kaetud nahka küljel. Edasi läks Pandioni peas kõik segi. Läbilõikav hädakisa kandus üle stepi, võikalt kägardunud inimkogu lendas hetke jooksul keereldes läbi õhu. Ninasarvik murdis laia tee läbi orjadehulga, tormas edasi steppi, jättes enda järel maha mõned siruli lebavad kehad,

pööras ümber ja sööstis uuesti õnnetute kallale. Seekord ümbritsesid hoogsalt liikuvat massi igast küljest tihedalt inimkehad. Kuid elukas koosnes vaid lihastest ja jämedatest luudest, mis olid kaetud soomusrüütaolise tugeva nahaga. Inimesed lendasid laiali mitmes suunas ja ninasarvik hakkas jälle tallama ja sarvedega läbi torkama mahapaisatud orje. Teistega koos edasi sööstnud Pandioni peatas kohutav tuim löök ja ta kukkus uimasena neljakäpukile. Pikaldased oiged ja valjud karjatused kostsid üle lagendiku, õhus keerles tolmu. Jahiülem, kes oli puu otsas pööraselt karjunud, et orje ergutada, jäi nüüd vait ja jälgis kohkunult võitlust. Veel ükski köis ei olnud hiiglast tabanud, kuid ligi kolmkümmend inimest oli saanud haavata või tapetud. Kahvatud ja värisevad sõdurid peitsid end puude taha ning palusid

Ta-Kemti jumalailt pääsemist. Kolmandat korda pööras elukas end ringi, ja kuigi inimesed kargasid instinktiivselt tema hoogsalt sööstva keha eest kõrvale, jõudis ninasarvik siiski sarvega läbi pista noorema etruski — Remdi. Kimedalt norsates möllas loom maruvihasena meeste keskel, neid tallates ning sarvedega kaevates. Elaja ninasõõrmeist lendas vahtu, väikesed silmad põlesid vihast.

Raevuka kisaga sööstis Kavi eluka poole, kuid tema köis libises sarve tagant ära; etrusk ise lendas verest nõretades kõrvale, — ninasarviku kare nahk oli kogu naha õlalt ja rinnalt maha rebinud.

Ulgudes jõuetust vihast, ajas Kavi end vaevaliselt püsti. Suutmata ninasarvikule vastu panna, taganesid mehed eluka eest, kõige nõrgemad peitsid end kaaslaste seljataha.

Näis, et veel pisut — ja kõik jooksevad hirmuga laiali, kuhu keegi saab, jättes hüvasti mõttega vabadusest.

Jälle sööstis ninasarvik inimeste kallale, taas oli kuulda võitluskisa. Kidoogo astus teiste hulgast välja. Neegri ninasõõrmed laienesid, temas lõi lõkkele see võit-lustuli, mis sütib surmaohu tunnetamisel, kui inimene unustab kõik peale vajaduse võidelda, võidelda elu nimel. Hüpanud kõrvale hirmsa sarve eest, mis oleks toonud talle vältimatu huku, tormas Kidoogo möödakihutanud elukale järele, ja haaras ennast unustades kinni tema sabast. Toibunud raskest põrutusest, tõstis Pandion üles maas vedeleva võrgu. Samal hetkel ta tundis, et ta peab olema teda, uimastatut, oma kehadega varjanud kaaslaste esireas. Tuhm mälestus vilksatas läbi helleeni pea — lagendik Kreetal, ohtlik mäng härjaga. Ninasarvikul oli härjaga vähe sarnasust, kuid Pandion otsustas kasutada sama võtet. Heitnud kokkukeeratud võrgu õlale, sööstis Pandion ninasarviku poole. Samal ajal jäi elajas seisma, pildus tagajalgadegä üles tolmupilve ja Heitis Kidoogo kaugele eemale. Mõistes Pandioni kavatsust, juhtisid kaks küljel asuvat liibüalast looma tähelepanu kõrvale, noor helleen aga kargas ühe hüppega looma juurde ja liibus tema külje vastu. Ninasarvik pööras end välkkiirelt ringi, looma kare nahk kriimustas

tugevasti Pandioni keha. Noor helleen tundis kohutavat valu, kuid haaras kõike unustades kinni eluka kõrvast. Kreetal nähtud võttega heitis Pandion oma keha üle looma turja ja sattus tema laiale seljale. Ninasarvik hakkas jooksma ühest kohast teise. Pandion hoidis kogu jõuga loomast kinni.

«Ainult püsida, püsida,» keerles noore helleeni ajus.

Ja Pandion püsis kindlalt mõned hetked, nii et ta jõudis võrgu ääre eluka koonule heita. Looma sarved läksid sumustest läbi, maruline rõõm kõrvetas Pandioni kogu keha, kuid just samal hetkel lakkas ta nägemast ümbrust ja kaotas teadvuse. Miski raksatas, kohutav raskus langes ta peale, silmade ees läks pimedaks.

Võitluseinnus Pandion ei näinud, et lõvina möirgav Kidoogo klammerdus taas ninasarviku saba külge, et kümme liibüalast ja kuus Amu kaasmaalast haarasid kinni tihedalt .looma pead ümbritsevast võrgust. Püüdes inimesi maha raputada, kukkus loom külili — purustas käe ja

rangluu raskesti vastu maad paiskunud noorel helleenil. Looma kukkumise kasutasid mehed kohe ära. Karjudes tormasid orjad elaja kallale, teine võrk mässis endasse pea, kaks silmust haarasid tagumise jala, üks esimese. Ninasarviku norskamine muutus korinaks, loom veeres vasakule küljele, seejärel seljale, murdes oma raskusega inimeste luid. Eluka jõud näis ääretuna. Kuus korda kargas loom üles, ja takerdudes köitesse, kukkus taas selili. Ninasarvik surmas üle viiekümne mehe.

Kuid köied ja rihmad ümbritsesid üha tihedamalt ta jalgu, mehed tõmbasid kokku tugevaid silmuseid. Kolm võrku haarasid endasse ninasarviku ülalt ja alt. Varsti oli eluka peal kuhi verest määrdunud higiseid ning poriseid mehi, kes surusid pööraselt jalgadega pekslevat ninasarvikut vastu maad. Eluka inimverest üleujutatud nahk muutus libedaks, kõverdatud sõrmed libisesid sellel, kuid köied tõmbusid ikka tugevamini koomale. Isegi need, kelle peale langes viimast korda raske loomakere, hoidsid surmaeelse pingutusega kõvasti kinni sumustest.

Mahapaisatud ninasarvikule lähenesid kütid, kes tõid kaasa uusi rihmapuntraid. Nad sidusid risti ja põiki kinni kõik looma neli tulbakujulist jalga, pea aga köitsid sarve tagant esijalgade külge.

150

Kohutav võitlus oli lõppenud.

Meeletuks muutunud inimesed toibusid aegamööda, üleni haavatud kehade musklid värisesid nagu palavikus ja hajameelsetes silmades ujusid mustad laigud.

Lõpuks aeglustusid meeletult pekslevate südamete löögid, siin ja seal oli kuulda kergendusohkeid, — inimesed hakkasid mõistma, et surm oli nendest mööda läinud. Taarudes ajas end püsti verise poriga kaetud Kavi; üleni värisevana, kuid juba naeratades, tuli lähemale Kidoogo. Neegri naeratus kadus aga halliks tõmbunud näolt kohe, kui ta ei näinud elavate keskel oma sõpra Pandioni.

Eilu oli jäänud seitsekümmend kolm meest, ülejäänud olid tapetud või saanud surmavaid vigastusi. Etrusk ja Kidoogo leidsid Pandioni tallatud rohust keset surnukehi ja kandsid ta varjulisse kohta. Kavi vaatas noore helleeni. üle ega leidnud tal surmavaid vigastusi. Remd oli surnud, hukkunud oli ka südikas juht Amu, vapper liibüalane Ahmi aga, kelle rind oli puruks litsutud, tõi kuuldavale raskeid surija oigeid.

Kuni orjad loendasid oma kaotusi ja tassisid surnuid puude varju, tõid sõdurid jõelt tohutu suure puust platvormi — ninasarvikule valmistatud puuri põhja, lükkasid kinniseotud eluka selle peale ja tirisid platvormi mööda veerevaid palke jõe äärde.

Kavi läks jahiülema juurde.

«Käsi neid,» etrusk näitas sõduritele, «et nad aitaksid meil ära tuua haavatuid.»

«Mis sa tahad nendega peale hakata?» küsis ülem, silmitsedes tahtmatu lugupidamisega verest ja tolmust määrdunud võimast etruski, kelle nägu oli täis karmi kurbust.

«Me viime nad endiga kaasa: võib-olla mõned elavad seni, kuni jõuame Ta-Kemti ja tema osavate arstide juurde,» vastas Kavi süngelt. «Kes sulle ütles, et te lähete tagasi Ta-Kemti?» katkestas teda ülem.

Etrusk võpatas ja kaugenes sammu võrra.

«Kuidas, kas siis Lõuna valitseja sõnad ei pea paika? Kas me siis ei ole vabad?!» hüüdis Kavi.

«Ei, tema kõrgus ei valetanud sulle, sa põlatu, — te olete vabad!» Nende sõnadega ulatas jahiülem etruskile väikese papüüruserulli. «Siin on tema käsk.»

151

Kavi võttis ettevaatlikult vastu kallihinnalise lehe, mis muutis orjad vabadeks inimesteks.

«Kui nii, miks siis ...» hakkas ta rääkima.

«Vaiki,» katkestas teda kõrgilt ülem, «ja kuula. Te olete vabad siin,» jahiülem rõhutas viimast sõna, «ja-võite minna, kuhu tahate: sinna või tänna,» jahiülem näitas käega läände,

lõunasse ja itta — «kuid mitte Ta-Kemti ega tema võimu all olevale Nubi maale. Kui te astute käsust üle — muutute jälle orjadeks. Ma arvan,» lõpetas ta karmilt, «kui te olete vabaduses veidi järele mõtelnud, pöördute te kõik tagasi meie isanda jalge ette täitma teile saatuse poolt määratud teenistust Musta Maa valitud rahva heaks.»

Kavi astus kaks sammu ette, tema silmad lõid leegitsema. Ta sirutas käe sõduri poole, kes jahmunult silmitses jahiülemat, ja tõmbas südi liigutusega tema vöö vahelt lühikese mõõga. Etrusk tõstis läikiva relva teraga ülespoole, suudles seda ja hakkas kiiresti kõnelema oma emakeeles, millest keegi ei saanud aru:

«Vannun kõigekõrgema piksejumala, surmajumala juures, kelle nime ma kannan, et neetud rahva kuritegude kiuste pöördun elusana kodumaale tagasi. Vannun, et sellest tunnist alates ei leia ma enne rahu, kui olen tulnud tugeva salgaga Ta-Kemti randadele ja tasunud täielikult selle kõige eest.»

Kavi tõmbas käega ringi ümber lagendiku, kus lebasid laialipaisatud kehad, ja virutas jõuliselt mõõga enda jalge ette. Relv tungis sügavalt maasse. Etrusk pöördus järsult ümber ja suundus kaaslaste poole, kuid tuli siis äkki tagasi.

«Ma ei palu sinult enam midagi,» lausus ta jahiüle-male, kes oli eemaldunud sõdurite viimase salgaga, «ainult käsi meile jätta mõned odad, noad ja vibud. Me peame kaitsma oma haavatuid.»

Jahiülem noogutas vaikides pead ja kadus põõsaste taha, suundudes jõe poole mööda laia, mahatallatud rohuga kaetud rada, mis oli tekkinud platvormi vedamisest.

Kavi andis oma kaaslastele edasi kogu kõneluse. Vihahüüded, mahasurutud needed ja jõuetud ähvardused segunesid surijate tasaste, kaeblike oietega.

«Sellele, mis me peame tegema, on aega hiljem mõelda!» hüüdis Kavi. «Praegu tuleb otsustada, mida hakata peale haavatutega. Jõeni on tükk maad, me oleme väsinud ega suuda oma kaaslasi sinna kanda. Puhkame pisut, ja las viiskümmend meest lähevad jõe äärde, kaks-kümmend aga jäävad valvama — ümberringi on palju kiskjaid loomi.» Kavi osutas valatud vere lõhna peale ilmunud hüäänidele, kelle laigulised kühmus seljad vilksatasid eemal rohus. Hiiglasuured paljaskaelsed linnud keerlesid lagendiku kohal, laskusid alla ja tõusid taas õhku.

Päikesest kõrvetatud kuiv maa õhkas kuumust, vaevaltmärgatavalt väreles puude all päikeselaikude võrk, nukralt kajasid lämbes vaikuses metstuvi hüüded. Inimeste võitlushasart oli möödunud, heitluses saadud vigastused hakkasid valu tegema, lõhkikistud nahk põles ning kirvendas.

Remdi surm mõjus Kavile masendavalt — noormees oli olnud ainsaks niidiks, mis oli etruski sidunud kauge kodumaaga. Nüüd oli see peenike niit katkenud.

Kidoogo, unustanud omad haavad,- istus Pandioni juures. Noor helleen oli nähtavasti saanud veel mingi sisemise vigastuse ega tulnud meelemärkusele. Ohk väljus lõhenenud huulte vahelt vaevaltkuuldava vilistava heliga. Neeger vaatas mitu korda vaikselt varjus lamavaid kaaslasi ja hüppas lõpuks püsti, kutsudes neid endaga kaasa jõe äärde, et tuua haavatuile vett.

Tahtmatute oiete saatel ajasid inimesed end püsti. Otsekohe hakkas piinama talumatu janu, mis kõrvetas ning söövitas kurku. Kui juba terveksjäänud nii väga vee järele igatsesid, mida siis küll pidid kannatama haavatud, kelle jõutagavarad olid täiesti välja kurnatud! Jõeni aga kulus otseteed minnes vähemalt kaks tundi kiiret käiku.

Äkki kostis põõsaste tagant hääli — lagendikule ilmus vee- ja toiduanumaid kandes poolesajameheline sõdurite salk. Salga koosseisus ei olnud egiptlasi — tulid vaid nuubialased ja neegrid kahe teejuhi saatel.

Saabunud sõdurid jäid kohe vait, niipea kui nad silmasid võitluskohta. Nad läksid puu juurde, mille all

seisis Kavi, ning lausumata sõnagi, panid tema jalge ette maha savi- ja puuanumad. Ühtlasi ladusid nad hunnikusse kümmekond oda, kuus vibu koos täidetud noole-tuppedega, neli rasket nuga ja neli väikest jõehobu-nahast kilpi, milledele olid kinnitatud vasest naastud. Inimesed tormasid ahnelt anumate juurde. Kidoogo haaras noa ja teatas tigedalt silmi pööritades, et tapab esimese, kes julgeb vett puudutada. Kahest anumast hakati kiiresti vett valama haavatute avatud ning kuivanud suhu, seejärel said juua teised. Sõdurid lahkusid, lausumata sõnagi.

Orjade hulgas leidus kaks meest, kes oskasid haavu ravida. Koos Kaviga hakkasid nad haavatuid siduma. Pandioni murdunud luud pandi tugevast koorest lahasesse, mille ümber seoti tema enda puusavööst käristatud riideribad. Seejuures märkas Kidoogo sädelevat sinakasrohelist kivi, mis oli tihedasti riide sisse mähitud. Neeger peitis selle hoolikalt, pidades seda oma sõbra võluamuletiks.

Lahased tuli teha veel kahele haavatule: ühele liibüalasele, kellel oli murdunud käsi, ja kuivetule tugevate lihastega neegrile, kes lamas abituna altpoolt põlve murdunud jalaga. Ülejäänute seisukord oli nähtavasti lootusetu — eluka hirmus sarv oli tunginud sügavale sisi-konda. Mõned olid lömastatud ninasarviku tohutult raske keha ja tema sambataoliste jalgade all.

Kavi ei jõudnud veel kõigile haavatud kaaslastele abi anda, kui koltunud rohu taustal ilmus nähtavale võitlus-kohta ruttava inimese tume siluett. See oli üks kohalikest elanikest; ta oli juhtinud vett toonud sõdureid ja pöördus nüüd uuesti tagasi.

Hingeldades kiirest käigust, sammus nuubialane Kavi juurde ja sirutas tema poole mõlemad peopesadega ülespoole pööratud käed. Etrusk mõistis seda sõpruseaval-dust ja vastas samaga. Seejärel laskus teejuht oma pikale odale toetudes puu varju kükki ning hakkas kiiresti kõnelema, näidates jõe ja lõuna suunas. Kuid peagi jäi jutt katki: nuubialane teadis vaevalt kümmet Ta-Kemti keele sõna, Kavi aga ei saanud nuubialasest üldse aru. Kuid orjade seas leidus siiski tõlke.

Selgus, et teejuht oli sõdurite salgast maha jäänud ja

kiiresti tagasi pöördunud, et aidata orjadel teed leida. Nuubialane kinnitas, et vabastatud orjad aeti välja maaaladelt, mis kuulusid Ta-Kemti võimu alla, ja seetõttu on jõe äärde tagasipöördumine ohtlik — nad võivad jälle orjusse sattuda. Teejuht soovitas Kavil minna läände, kus peagi tuleb neile vastu tohutu suur kuiv org. Mööda seda tuleb suunduda lõunasse, ja seal kohtavad nad pärast neli päeva kestnud teekonda rahulikke rändkarja-pidajaid.

«Sa annad neile selle,» nuubialane võttis üle õla visatud riidetükist välja mingi märgi, mis koosnes erilisel viisil kokkupõimitud kõveratest punastest raagudest, «siis võtavad nad teid vastu hästi ja annavad eesleid haavatute vedamiseks. Veel kaugemal lõunas on Ta-Kemti vihkava rikka ja rahuliku rahva valdused. Seal võivad haavatud terveneda. Mida enam lõunasse, seda enam leidub vett, seda sagedamini sajab vihma. Kuivas jõesängis, kus tee kulgeb alguses, leiate alati vett, kui kaevate maasse kahe küünra sügavuse augu ... »

Nuubialane tõusis, et kiiresti lahkuda, ja Kavi tahtis teda tänada, kui äkki teejuhi juurde kargas üks pika pulstunud ning räpase habemega sassisjuukseline ori-asiaat.

«Miks sa annad meile nõu minna läände ja lõunasse? Meie kodu on seal,» asiaat näitas itta, jõe suunas.

Nuubialane vaatas teraselt rääkijale otsa ja vastas aeglaselt iga sõna selgelt rõhutades:

«Kui sa lähed üle jõe, algab ida pool kivine veeta kõrb. Kui sa läbid selle ja ületad kõrged mäed, jõuad sa mere kaldale, kus võimutseb Ta-Kemt. Kui sa suudad ujuda üle mere, on seal, nagu kõneldakse, kõrb veelgi kohutavam. Mägedes ja Lõhnade jõe ääres elavad aga suguharud, kes hangivad Ta-Kemtile orje vahetuseks relvade vastu. Mõtle ise järele!»

«Aga kas põhja poole ei ole teed?» küsis üks liibüalas-test meelitlevalt.

«Põhjas, siit kahe päevateekonna kauguses, laiub ääretu kõrb: algul kuivad kivid ja savi, hiljem liiv. Kuhu sa seal lähed ja milleks? Võib-olla leidub seal mingeid teid ja allikaid, kuid mina neist ei tea. Kõnelen kõige hõlpsamast teest ja sellest, mida ma hästi tunnen ... »

155

Andes käeviipega mõista, et kõnelus on lõppenud, lahkus teejuht puu alt.

Kavi järgnes talle, embas teda õlgadest ning hakkas tänama, kasutades vaheldumisi egiptuse ja etruski sõnu, siis aga kutsus enda juurde, tõlgi.

«Mul pole sulle midagi anda, mul ei ole endalgi midagi, peale...» etrusk puudutas määrdunud puusasidet, «kuid sa jääd mu südamesse alatiseks püsima.»

«Ka mina ei tee seda tasu eest, vaid südame kutsel1,» vastas nuubialane naeratades. «Kas keegi meist, kes me oleme tunda saanud Musta Maa iket, keeldub abistamast teid, vapraid mehi, kes te olete vabanenud sellise kohutava hinnaga?! Vaata, et sa võtad kuulda minu nõuannet ja hoia alal märk, mis sulle on antud ... Lisan veel juurde: allikas jääb teist vasakule, kahe tuhande küünra kaugusele — nimelt sinna, kus ninasarvikud vees püherdamas käisid, kuid kõige parem on juba täna, enne öö saabumist, siit lahkuda. Jää jumalaga, julge võõra-maalane, olgu tervitatud sinu vaprad kaaslased. Mul on , kiire.»

Teejuht kadus, mõtteisse jäänud Kavi aga vaatas talle järele.

Ei, täna nad ei või siit lahkuda ega jätta oma surevaid kaaslasi hüäänidele söödaks. Kui vesi on lähedal, siis tuleb seda enam kohale jääda.

Kavi pöördus tagasi kaaslaste juurde, kes arutasid, mida teha edasi. Kustutanud janu ja kinnitanud toiduga keha, muutusid inimesed arukamaks ning kaalusid targu tegevuskava.

Kõigile oli selge, et põhja poole minna on võimatu, — on tarvis kiiremini eemalduda jõest, kuid küsimuses sellest, kas minna lõunasse või itta, läksid arvamused lahku.

Asiaadid, kes moodustasid peaaegu poole ellujäänud orjadest, ei tahtnud minna kaugele mustade maale ja pooldasid ägedalt teed itta. Nuubialaste kinnituse järgi võis kolme nädalaga jõuda Nuubiat ja Aasiat eraldava kitsa mere rannikule, ja asiaadid olid valmis uuesti minema läbi kõrbe, et kiiremini jõuda koju tagasi.

Kavi oli orjusse sattunud sõjakäigu ajal. Tal oli kodukohas perekond ning ta oli kahevahel: nii ahvatlevana

156

näis talle võimalus kiiresti omade juurde tagasi pöörduda. Tal oli kõige hõlpsam minna läbi Ta-Kemti, sõuda paadiga jõge mööda alla kuni mereni. Kuid kogenud, paljurännanud sõdur mõistis, et salk inimesi, jäetuna vaenulikule maale ja eriti kõrbe, kus kõiki kaeve võib sõrmedel üles lugeda, suudab vaid ainult ime läbi hinge sees hoida. Imesid aga ei olnud etrusk oma elus veel kohanud ja ta ei uskunud nendesse kuigi suurel määral.

Vahele segas end Kidoogo, kes oli oma sõbrast lahkunud selleks, et nõupidamisest osa võtta.

Esimest korda jutustas neeger endast. Selgus, et Kidoogo oli pottsepa poeg ja pärit jõukast ning arvukast rahvast, kes elunes mereranniku läheduses mustade maa lääneserval. Seal tungis sügavale maismaasse hiiglasuur laht, mis kandis nime Lõuna Sarv[1]. Kidoogo ei teadnud siit teed kodukohta. Ta oli sattunud vangi suure kõrbe äärel, kui oli teel Ta-Kemti, aetuna soovist näha saada selle rahva osavate meistrite imepäraseid teoseid. Kuid neeger arvas, et tema maa pidi asuma kagusuunas, mitte väga kaugel võitluskohast. Kidoogo kin-nitas, et ta saab teada ka õige.tee sellelt suguharult, kelle juurde neid oli saatnud teejuht-nuubialane. Kidoogo tõotas kõikidele lahket vastuvõttu, kui nad vaid suudavad jõuda sellele maale, kus elutseb tema rahvas, etruskile aga teatas, et lapsepõlves kuuldud juttude järgi sõitsid tema ja Pandioniga sarnanevate inimeste laevad tema maale põhjapoolsest merest. Kavi, kaalunud kõike hoolikalt, soovitas kaaslastel teejuhi nõuannet kuulda võtta ja minna lõunasse. Pärast Kidoogo sõnu ei paistnud mustade tundmatu maa talle enam

vaenulikuna. Vaba, vihatud Ta-Kemtile allumatu meri võimaldas tal kodumaale jõuda. Merd usaldas Kavi kõrbest rohkem.

Asiaadid protesteerisid ega nõustunud sellega, liibüalased toetasid etruski, neegritest aga polnud mõtet kõneldagi: kõik nad olid valmis minema lõunasse ja läände — seal oli nende tee kodukohtadesse.

Asiaadid tõendasid, et on täiesti teadmata, kuidas suhtub nendesse rändrahvas ja eriti too suurearvuline ning jõukas rahvas, kellest oli kõnelnud teejuht-nuubialane,

1 Lõuna Sarv — Guinea lahe muistne nimetus.

et tema poolt etruskile antud märk võib olla lõksuks ja kõik nad satuvad taas vangipõlve.

Nüüd tõmbas endale hüüete ning käeliigutustega tähelepanu lamav murtud jalaga neeger. Kiiresti sõnu neelates ning sülge pritsides kõneles ta midagi, püüdes ise naeratada ja lüües endale sageli vastu rindu. Kogu sellest kirglikust kõnest, mis koosnes tervest hulgast tundmatutest sõnadest, sai Kavile selgeks, et neeger kuulub selle rahva hulka, kelle juurde teejuht oli neid soovitanud rändrahva abiga minna, ja et ta kinnitab vandega oma kaasmaalaste rahuarmastust. Nüüd muutus etruski otsus kindlaks ning ta asus neegrite ja lii-büalaste poolele asiaatide vastu, kes kaitsesid endiselt oma plaani. Kuid päike kaldus juba loojakule, tarvis oli mõelda veele ja ööbimisele. Etrusk tegi kõigile ettepaneku oodata hommikuni. Kuidas ka igaüks soovis kohutavast, laipadega ülekülvatud kohast lahkuda, tuli siiski jääda lagendikule, et kandmisega mitte asjata piinata surijaid. Kümme meest suundusid nuubialase poolt juhatatud allika juurde ja tõid sealt kruusitäied hägust sooja savilõhnaga vett. Neegrite nõuande järgi ehitati puude vahele torkavatest okstest vall kaitseks hüäänide kallaletungi vastu. Lagendiku poole pööratud küljel süüdati kolm tuleriita. Kolm inimest jäid valvesse haavatute juurde, kümme odadega varustatud meest istusid tuleriida ümber. Nendes paikades saabus öö kiiresti. Veel helendasid läänes pilved, põhjast ja idast aga veeres juba saabuva pimeduse must vall, mis tulvas üle puude latvade ja süütas nende kohal tähtede loendamatud tulukesed. Kavi, kes lõunamaid ei tundnud, mõistis peagi, miks teejuht oli neile nõu andnud siit kiiremini lahkuda. Šaakalite halamine tõusis koorina taeva poole, hüäänide katkendlikku hüsteerilist naeru kuuldus ümberringi. Näis, nagu oleksid sajad metsloomad kõikjalt kokku jooksnud, et õgida mitte ainult laipu, vaid ka ellujäänuid. Lagendikult kostis kära, möirgamist, raginat ja tugevat matsutamist. Kuumuses kiiresti lagunevate laipade imalavõitu lõhn levis kõikjale.

Inimesed karjusid, loopisid mullakamakaid ja kive, vehkisid põlevate tuletukkidega, kuid asjata — kiskjaid tuli juurde üha rohkem.

Äkki kuuldus okastara tagant tumedat kahinat, kõuetaoline möirgamine otsekui voolas üle maapinna, panes selle värisema. Lagendikul purelenud metsloomad jäid vait, virgunud inimesed kargasid püsti, saabunud vaikuses hakkasid valjemini oigama haavatud. Möirgamine lähenes — erakordselt tugev madal heli näis väljuvat tohutu suurest pasunast. Ähmane suurepealine siluett vilksatas äärmise puu lähedal — heitunud inimestele lähenes suur tihedalakaline isalõvi, tema kannul aga hiilis kuuldamatult nõtke sale emalõvi. Tuhmilt põlevate lõkete leegis nõrgalt helkivate vaskotstega odad pöördusid metsloomade poole. Karjudes loopisid mehed tükke lõvide suunas, riskides süüdata rohtu. Jahmunud kiskjad peatusid ja taganesid siis lagendikule. Kaua seisid inimesed võitlusvalmis odadega, pigistades tugevasti käes nende värsi, kuid rünnakut ei järgnenud.

Puhkama heitnud inimesed ei jõudnud veel uinuda, kui lõvi möirgamine vapustas taas õhku. Sellele järgnes teine, kolmas. Vähemalt kolm isalõvi luusis ümberringi, koos varemilmunud emalõviga oli-neid kokku neli. Inimesed mõistsid, milliseks andestamatuks hooletuseks nende poolt oli lohakalt ehitatud madal tara. Neli meest odadega seisid valvel, et tõrjuda võimalikku

rünnakut tagant, kuus odameest jäid endiselt lõkke ümber. Keegi ei maganud. Relvastades end sellega, mis kätte juhtus, vaatasid inimesed teraselt pimedusse. Uus möire vapustas õhku ja äärmise lõkke lähedale ilmus hiiglasuur heledalakaline lõvi. Vabisev leek suurendas kiskja mõõtmeid, tema silmad, mis olid kiindunud inimestesse, kiirgasid rohekat sära. Õnnetuseks seisis lähedal oma vibuga üks põhjapoolseid asiaate, kel ei olnud jahipidamises küllalt kogemusi. Kohutatud lõvi möirgamisest,-saatis ta tabava noole otse kiskja koonu pihta. - Möirgamine katkes pika oigega, muutus kähisevaks ähkimiseks ja vaikis.

«Hoidke endid!» karjus meeleheitlikult üks nuubialasi.

Lõvi keha tõusis õhku, kiskja ületas hüppega lõkete-joone ja sattus inimeste keskele. Ninasarviku võitjaid ei olnud lihtne segadusse viia: odad peatasid lõvi, tungides talle külgedesse ja rinda, neli noolt läbisid nõtke

kere. Kaks oda purunesid kuiva raginaga raske käpa löökide all, ja samal hetkel torkasid kolm kilpidega kaitstud neegerhiiglast kiskjale rindu pikad noad... Lõvi röögatas pikalt ning kaeblikult, verest määrdunud inimesed hüppasid kõrvale, ja äkki saabus vaikus.

Kõrvulukustav võidukisa kajas üle stepi. Tapetud lõvi keha heideti lõkete ette ja hakati siduma kaht uut haavatut,- kes veel värisesid võitluspalavikust.

Kiskjad luusisid ümberringi kuni koiduni, aeg-ajalt vapustavalt möirates. Ükski lõvidest ei söandanud kallaletungi korrata.

Pimestavas hiilguses saabuva uue päeva algul surid viis raskesti haavatut. Lisaks sellele olid hinge heitnud veel seitse meest — öises võitlusmöllus lõviga- ei olnud keegi märganud, millal see toimus. Ahmi hingas veel ning liigutas aeg-ajalt hahkjaid huuli.

Pandion lamas avatud silmadega, tema rind kerkis rahulikus ning ühtlases hingamises. Kidoogo, kes oli kummardunud ta kohale, märkas õudusega, et sõber ei näe teda. Kuid toodud vee jõi Pandion kohe ära ja langetas aeglaselt laud.

Pärast eelmise päeva toidu jäänustest valmistatud hommikusööki tegi Kavi ettepaneku teele asuda. Asiaadid, kes olid juba öösel kokku rääkinud, hakkasid vastu. Nad karjusid, et sellel maal, kus elutseb nii palju kohutavaid metsloomi, hukkuvad nad möödapääsematult, et on tarvis välja pääseda sellest saatuslikust stepist, et kõrbega on harjutud ja see on hädaohutum. Kuidas ka Kavi ja mustanahalised neid veenda ei püüdnud, asiaadid jäid paindumatuks.

«Hea küll, olgu nii,» ütles etrusk kindlalt. «Mina ja Kidoogo läheme lõunasse. Kes on meiega kogunegu siia, kes läheb itta — astugu vasakule.»

Otsekohe ümbritses etruski mustade ja helepruunide kehade hulk — neegrid, nuubialased ja liibüalased. Kaviga ühinesid kolmkümmend seitse meest, kaasa arvamata Pandioni ja maaslamavat murtud jalaga neegrit, kes küünarnukkidele toetudes jälgis pingsalt kõike toimuvat.

Kolmkümmend kaks meest läksid vasakule ja jäid seisma, langetanud kangekaelselt pead

Relvad ja veeanumad jagati mõlema salga vahel pooleks, et asiaadid ei seostaks oma võimalikku ebaõnne kaaslaste hoolimatusega.

Niipea kui jagamine oli lõppenud, viis nende pikahabemeline juht mehed itta, jõe suunas, just nagu kartes, et kiindumus kaaslastesse kõigutab nende meelekindlust. Mahajäänud vaatasid kaua vapratele sõpradele järele, kes olid neist lahkunud vabaduse künnisel, siis aga asusid kurvalt ohates taas oma toimingute-juurde.

Vaadanud üle Pandioni ja haavatud neegri, viisicf etrusk ja Kidoogo nad teise, peenikeste okstega puu juurde. Kui prooviti tõsta Ahmit, tungis liibüalase kurgust välja korin, ja surm võttis mehise vabadusvõitleja enda valdusse.

Kavi andis liibüalastele nõu viia surnu puu otsa ja siduda ta köitega kõvasti kinni. Seda tehti kohe, kuigi mehed teadsid, et röövlinnud kisuvad laiba tükkideks; see aga näis vähem võikana, kui anda toitu haisvatele hüäänidele.

Ilma, et nad oleksid omavahel s.õnagi vahetanud, raiusid Kavi ja Kidoogo vaikides maha mõned oksad.

«Mis sa teed?» küsis etruskile lähenedes üks pikakasvulistest neegritest.

«Kanderaami. Meie Kidoogoga kanname teda,» Kavi osutas Pandionile, «teie aga kandke teda,» etrusk viipas lahases jalaga neegri suunas. «Liibüalane saab hakkama ilma meie abita, kui tal käsi rihmaga kaela siduda... »

«Meie kõik kanname seda, kes esimesena sööstis ninasarviku kallale,» vastas neeger, pöördudes kaaslaste poole. «Kangelane päästis meid kõiki. Kas me võime seda unustada? Oota, me oskame paremini kanderaami valmistada.»

Neli neegrit hakkasid osavalt tööle. Peagi said nad sellega valmis — pikad kepid seoti kokku köitega, mida oli küllaldaselt võitluskohta maha jäänud. Keppide vahele asetasid neegrid kahekordsed põikvahepuud, keskkohta kinnitasid ümarad, lõvinaha tükkidesse mähitud kõvast koorest padjandid. Murtud jalaga neeger jälgis rõõmsalt naeratades tööd; tema tumedad silmad vaatasid kiindunult kaaslaste näkku.

161

Haavatud pandi kanderaamidele. Kõik oli nüüd teeleasumiseks valmis. Mustanahalised asusid paarikaupa kanderaamide juurde. Kohendanud hoolikalt haavatute peade alla asetatud patju, tõstsid nad kanderaamid üheaegselt sirgetele kätele. Seejärel liikusid kandjad ühtlaselt ja kergelt sammudes edasi.

Niiviisi, meelemärkusele tulemata, asus Pandion tundmatule teele. Odade ja vibudega varustatud kaks nuu-bialast ja üks neeger, kes olid võtnud endile teejuhi kohustused, läksid ees, ülejäänud kolmkümmend inimest sammusid hanereas kanderaamide järel. Rongkäigu lõpus kandsid veel kolm meest kaht oda ja vibu. Teelised sammusid lagendiku äärt mööda lääne suunas ning püüdsid hoiduda kaaslaste Jaanustele vaatamast. Igaüks kandis südames ängistavat süütunnet, et ei olnud suuteline hoidma hukkunute kehi öiste raipeõgijate eest.

Pärast keskpäevast puhkust jõudis salk peatselt laia kuivanud jõesängi, mis kollase stepi taustal paistis juba kaugelt silma kaldaid raamistava kahe põõsaribaga.

Mööda jõesängi pöörduti otse lõunasse ja sammuti peatumatult loojakuni. Sel päeval ei olnud tarvis kaevata auku vee saamiseks: kahe jämedateralise murde-kivimist plaadi vahel leiduvast lõhest tungis maapinnale väike allikas; inimestel tuli aga palju vaeva näha ööbimiskoha ettevalmistamisega, ümbritseda see teravatest okstest valliga. Öösel magasid kõik rahulikult, neid ei kohutanud ei lõvi kauge möirgamine ega pimeduses sagivate hüäänide ulgumine.

Teine ja kolmas päev möödusid rahulikult. Ainult kord nähti kaugel rohus kahlava longus peaga ninasarviku musta kogu. Inimesed jäid kabuhirmus seisma — möödunu elustus taas nende mälus, ähvardavana ja unustamatuna. Teelised heitsid rohtu pikali. Ninasarvik tõstis pead; jälle, nagu tollelgi kohutaval tunnil, nägid inimesed loogelisi, teineteisest kaugel asetsevaid kõrvu ja nende vahelt paistvat sarve otsa. Paksu naha voldid raamistasid looma turja ja rippusid kurdudena rohtu uppuvate laialiaetud esijalgade kohal. Massiivne elukas seisis veidi aega,liikumatult, pöördus siis ümber ja hakkas sammuma endises suunas.

Teel kohati sageli väikeste kollakashallide antiloopide

162

väheldasi karju; nooltega tapetud loomad olid maitsvaks toiduks.

Neljandal päeval kuiv jõesäng laienes ja kadus siis hoopis, kollane savikas pinnas asendus imeliku erepunase mullaga1, mis kattis õhukese kihina murenenud graniiti. Ümarad graniidikünkad kerkisid tumedate laikudena punasel nukral tasandikul. Rohi kadus, selle asemel ulatusid maapinnast välja karedad lehed, mis sarnanesid otse kobedasse pinnasesse torgatud teravate ning kitsaste mõõkadega[2]. Teejuhid läksid ettevaatlikult nende kummaliste, habemenoana lõikavate teravate servadega taimede puhmastike ümbert ringi.

Ees laius punane org, õhus keerlesid ühtlased tolmupilved, mis tõusid sammastena üles ja hajutasid päikesekiirte hiilguse. Kuumus roiutas sammujaid, kuid inimesed jätkasid teekonda, tundes hirmu, et see veetu tasandik osutub väga suureks. Jõesäng koos selle maaaluse veevooluga jäi seljataha. Kes teab, millal õnnestub leida vett, mis on inimesele hädavajalik sellel kuumal maal!

Ühe graniidikünka tipult märgati, et eemal laotub kullakarva viirg — seal nähtavasti lõppes punane muld ja algas taas rohustepp. Tõepoolest, varjud olid pärast keskpäeva pikenenud vaid poole võrra, kui teelised sammusid juba sahisevas rohus, mis oli madalam endisest, kuid seevastu palju tihedam. Eemal paistis lai roheline pilv, mis näis hõljuvat õhus omaenda varju sinakasmusta laigu kohal — võimas «külaliste puu» kutsus inimesi oma katuse alla. Teejuhid võtsid suuna puu poole. Väsinud inimesed kiirendasid sammu ja peagi seisid kanderaamid haavatutega varjus tüve juures, mis oli pikiuuretega sügavalt lõhestatud üksikuteks ümarateks ribideks.

Mõned neegrid moodustasid elava redeli ja ronisid võimsatele okstele. Ülalt hakkas kostma vaimustus-hüüdeid — mustanahalised ei olnud oma arvestustes eksinud: jämeda tüve siseõõnsus, mille läbimõõt oli vähemalt viisteist küünart, sisaldas hiljutistest vihmadest kogunenud vett. Anumad täitusid jaheda tumeda

1 Lateriit — punane rauda sisaldav muld, mis tekib lõunamaades purskekivimite porsumise teel.

2 Sanseveria — kuivade lateriitsteppide originaalne taim.

veega. Neegrid viskasid ülalt alla mõned pikad, mõlemast otsast teravad tohutu suure puu viljad. Iga inim-peasuurune vili sisaldas oma õhukese kõva koore all kollakat magushaput jahutaolist ainet, mis suurepäraselt jahutas teeliste kuumi, kuivanud suid. Kidoogo purustas kaks vilja, eemaldas hulga pisikesi seemneid, hõõrus sisuväheses vees peeneks ja hakkas toitma Pandioni.

Neegri rõõmuks sõi noor helleen suure isuga ja tõstis täna esmakordselt pead, püüdes vaadata ümberringi (kanderaamil oli Pandioni nägu päeval tavaliselt kaetud allikate lähedalt murtud suurte lehtedega). Pingutusega sirutas Pandion käed Kidoogo poole, nõrgad sõrmed surusid neegri kämmalt. Helleeni pärani avatud silmades oli midagi hägust ning haledat.

Erutatult küsis Kidoogo sõbralt, kuidas ta end tunneb, kuid ei saanud vastust. Haavatu silmad sulgusid jälle, just nagu oleks tärkava elu nõrk puhang rammes-tanud teda ülemäära. Kidoogo jättis sõbra puhkama ja ruttas teatama etruskile rõõmsat sõnumit. Kavi, kes oli pärast hirmsat voitluspäeva veelgi enam karmistunud, läks kanderaami juurde ja istus seal kaua, silmitsedes teraselt kaaslase nägu. Pannud käe Pandioni rinnale, püüdis etrusk kindlaks määrata noormehe südamelöökide tugevust.

Samal ajal kostis nuubialase hõige, kes oli roninud puu latva, et teed uurida. Ta hüüdis, et kaugel ees, peaaegu horisondil, on näha selliste okkaliste varbaedade ähmaseid piirjooni, milliseid ehitavad rändkarjapidajad oma loomade kaitsmiseks kiskjate vastu.

Ööbima otsustati jääda puu alla ja asuda teele koidikul, et varem jõuda karjapidajate laagrikohta. Loojangul katsid tihedad pilved taeva, tähitu öö oli ebatavaliselt vaikne ja tume, sametmust pimedus ei lasknud näha silmade lähedale tõstetud kätt.

Peagi piirasid looklevad välgud rõngana taeva, pikse-mürin kõmises vahetpidamata kauguses. Välgusähvatuse hulk üha kasvas, taevalaotusel hakkasid siuglema sajad pimestavad leegid, mis sarnanesid hiiglaslike kuivanud okstega. Mürin vapustas kõike ümberringi, sinine tuli pimestas inimesi, kes tahtsid oma varjupaigast lahkuda. Eemalt kuuldus mühinat, mis kiiresti tugevnes ja ulgumiseks muutus. Lähenes raevukas vihmahoog. Puu kõikus — terve meri valgus taevast alla. Jaheda vihma valangud paiskusid kohutava mürinaga vastu maapinda, puu ümber tekkis otsekohe sügav veekiht, mis kattis jämedate juurte mügarikud. Pimeduse ja laustule kiire vaheldumine tekitas mulje, et kogu stepp ujutatakse vältimatult üle

— niivõrd suur oli vihma hulk, mis ümberringi alla sööstis. Kuid välkude sähvimine lakkas peagi, vihm vaibus ja tähistaevas laotus janu kustutanud stepi kohale; nõrk tuulehoog tõi tundmatute rohtude ja lillede lõhna. Liibüalasi ja etruski kohutas äike tugevasti. See näis neile kohutava katastroofina, kuid neegrid teatasid lõbusalt naerdes, et see on kõige tavalisem paduvihm, ja isegi mitte kuigi tugev. Kavi vangutas ainult pead ja lausus endamisi, et kui niisugust vihma peetakse siin tavaliseks, siis tuleb neil kahtlemata mustade maal kogeda hoopis ebatavalisi sündmusi. Etruski oletus ei olnud ekslik.

Järgmisel matkapäeval oli äkki kuulda koera haukumist. Kaugust varjavast auruvinast ilmusid nähtavale pikad varbaiad, mille taga peitusid rändkarjapidajate madalad lehtmajad.

Loomanahkadega kaetud inimeste salk ümbritses teelisi. Esiletungivate samadega näod olid kinnised, kitsad tumedad silmad vaatasid pahatahtlikult egiptuse relvi, mida kandsid endised orjad. Kuid märk, mille andis nuubialane, avaldas kõige soodsamat mõju. Salgast eraldusid viis mustade ja valgete sulgedega kaunistatud meest, kelle kõrgeid soenguid hoidsid ülal ümmargused lehevartest põimikud.

Rändkarjapidajate keelest said nuubialased aru — peagi istusid tulnukad kuulajate tihedas ringis, rüübates aeg-ajalt hapupiima. Nuubialastest orjad jutustasid oma lugu. Üksteisele vahele kõneldes karglesid nad innustuses, saadetuna hämmastushüüete koorist. Sulgedega ehitud juhid aina laksasid endile vastu reisi.

Rändkarjapidajad andsid kuus meest koos kümne eesliga võõramaalaste teekonna kergendamiseks. Need pidid viima teelised paikse rahva suure asulani, mis asus

165

seitsme päevateekonna kaugusel edela suunas mitte kunagi kuivava oja kaldal.

Kanderaamid ehitati ümber ja seoti nelja eesli külge, teised loomad kandsid vett, hapupiima ja kõva juustu tugevates nahkkottides. Koormast vabastatud inimesed jõudsid nüüd edasi palju kiiremini ja käisid päevas maha üle saja kahekümne tuhande küünra.

Päev möödus päeva järel. Lämmatavalt kuum ning pimestav päike põletas ääretut steppi, mida vahel ram-mestas kõrvetav vaikus, vahel pani laialt voogama rohtu hällitav tuulehoog. Endised orjad tungisid üha kaugemale lõuna metsikutesse avarustesse, mis olid täidetud arvutute loomakarjadega. Harjumatud silmad ei eristanud veel möödasööstvaid või pooleldi rohuga varjatud loomasalku — paistsid vaid seljad ja sarved, mis olid kas lühikesed ning kõverad või pikad ning odadena sirged või jälle spiraalselt kõverdunud. Hiljem õppisid rändurid eristama nende tõuge — pikasarvelisi oorikseid, hiiglasuuri taltsaid' punaseid hirvhärgi, karvaseid, inetute kongus koonudega gnuusid, veidraid suurekõrvalisi väikese vasika suurusi antiloope, kes lõid puude all tagajalgadel tantsu1.

Kollane inimesekõrgune karedate vartega rohi sahises ümberringi nagu ääretu rukkiväli. Selle päikese käes kullendavat pinda kirjustasid piki kuivanud jõesänge ja lammikuid, mis praegu olid täitunud veega, värske roheluse laigud. Kaugemal lõhestasid stepi pinda horisondil vallidena kerkivad sinised ja violetsed mäeharud.

Puud kord tihenesid kõrgeteks, rohu kohal mustavateks saarteks, kord jälle jooksid mitmes suunas kaugele üksteisest eemale nagu kari ehmunud linde. Kõige sagedamini olid need samasugused vihmavarjutaolised puud, mis olid üllatanud Kavit esimesel tutvumisel kuldse stepiga, — okkalised tüved moodustasid juurelt laia lehtri, meenutades tipuga allapoole pööratud koonuseid. Mõnikord olid puudel jämedamad ning lühemad tüved, mis samuti hargnesid paljudeks oksteks, ja sel juhul sarnanesid nende tihedad ning tumedad kroonid laiade

Pikakaelaline Walleri antiloop (gerenuk), kes tõuseb puude lehtede haaramiseks tagajalgadele.

roheliste kuplite või kummulipööratud kaussidega. Palmid paistsid juba kaugelt silma oma kaheharaliste paa-risokstega, mille tippe katsid tumedad noataolised sulgijad lehed.

Kavi märkas, kuidas neegrid ja nuubialased, kes olid 'olnud saamatud ning taipamatud Ta-Kemtis või sõidul suurel jõel, muutusid siin iga päevaga üha tugevamateks, julgemateks ning kindlamateks. Sünge etrusk märkas, et kuigi tema kui juhi autoriteet on jäänud kõigutamatuks, kaotab ta enesekindluse sellel võõral maal, mille eluseadused on talle tundmatud.

Liibüalased, kes olid end nii hästi tundnud kõrbes, näisid nüüd abitutena. Nad kartsid tuhandete metsloomadega asustatud steppi, rohus viirastus neile hulgaliselt ennenähtamatuid, igal sammul varitsevaid ohte.

Teekond ei olnud tõepoolest kerge. Esines rohupuh-mastikke1, mille mügarad eritasid miljoneid väikesi okkaid, mis tungisid nahasse ning põhjustasid talumatut sügelemist ja mädanikku. Paljud kiskjad otsisid kuumadel päevatundidel varju puude all. Mõnikord varitses eredalt valgustatud rohukahlude vahel, kohtades, mis näisid mustavate koobastena, leopardi" painduv laiguline kogu.

Hämmastamapaneva osavusega hiilisid neegrid punaste antiloopide juurde, ja endistel orjadel, kes tugevnesid üha enam rikkalikust toidust, leidus mahlakat maitsvat liha alati külluses. Kui kauguses ilmusid nähtavale tohutute härgade2 hallikasmustad laiade, allapoole pööratud sarvedega kujud, andsid neegrid häiresignaali ja salk taganes kiiresti lähimate puude juurde, et otsida kaitset Aafrika steppide kohutavate asukate vastu.

Teejuhid ei olnud nähtavasti küllaldaselt täpselt hinnanud kaugust: rändurid liikusid juba üheksandat päeva, tunnuseid inimelamute lähedusest aga polnud ikka veel näha. Liibüalase käsi sai eluvõime tagasi, murdunud jalaga neeger istus juba kanderaamil ja õhtul puhkuse a$al keksles lõbusalt ning lomberdas veidralt lõkke ümber, rõõmustades kaaslasi oma tervenemisega. Ainult

1 Askaniitrohu torkavad okkad.

8 Aafrika pühvelhärjad.

Pandion lamas endiselt tummana ning osavõtmatuna, kuigi Kidoogo ja Kavi sundisid teda nüüd rohkem sööma.

Stepi lopsakas elu loi aga vihmade mõjul ümberringi üha rohkem õitsele.

Miljonid putukad sirisesid ja sumisesid valjusti rohu kohal, eredavärvilised linnud vilksatasid siniste, kollaste, smaragdroheliste ja sametmustade viirastustena hallide jändrike oksapõimikute vahel. Lämmatavalt kuumas õhus kajasid üha sagedamini väikeste trappide kõlavad hüüded: «Mak-har! Mak-har!»

Kavi nägi lähemalt Aafrika hiiglasi.

Vaiksed ning rahulikud hallid elevandimürakad kõikusid sageli rohu kohal, tohutud nahksed kõrvad olid sirutatud ettepoole inimeste suunas, kihvade läikiv vaievus torkas tumedate väänlevate lontide kõrval eredalt silma. Võimsad loomad meeldisid etruskile — nende arukas käitumine erines tunduvalt antiloopide rahutusest, ninasarvikute kurjusest, kiskjate pinguldatud paindlikkusest. Mõnikord õnnestus inimestel vargsi pealt näha majesteetlike gigantide puhkust: varjates end puude vilus, seisis kari liikumatult tihedas kobaras. Hiiglasuured vanad isaloomad olid kummardanud madalale oma suurelaubalised, raskete kõverate kihvadega pead, lamedamate otsmikkudega emaloomad hoidsid magades päid kõrgemal. Kord sattusid esimestes ridades sammujad üksikule vanale elevandile. Hiiglane magas, seistes otse kuumuse käes. Ta oli nähtavasti uinunud varjus, hiljem aga oli päike edasi liikunud, kuid raskesti magav elevant ei tundnud palavust. Kavi imetles kaua võimast hiiglast.

Elevant seisis nagu raidkuju kergelt harkis tagajalgadega. Allalastud lont oli keerdunud rõngasse, väikesed silmad olid suletud, peenike saba rippus veerjal tagumikul. Jämedad, kõverad kihvad olid ähvardavalt ettepoole suunatud, nende otsad olid paindunud väljapoole.

Seal, kus puud olid harvemad, võis sageli kohata ebatavalisi loomi. Nende pikad jalad kandsid lühikest järsu ning tagant veerja seljaga keret. Esimesed jalad olid tagumistest märksa pikemad. Massiivse turja ja laia rinna juures läks selg üle ebaharilikult pikaks, ettevenitatud kaelaks, mis lõppes väikese lühikeste sarvede ja

168

suurte torujate kõrvadega peaga. Need olid kaelkirjakud. Neid võis näha viie- kuni sajapealiste karjadena. Unustamatut vaatepilti pakkus suur kaelkirjakukari lagedal kohal: näis nagu oleks tuule käes kõikuv mets nihkunud edasi eredas valguses, heites kummaliste varjude laike. Kaelkirjakud liikusid kord traavis, kord veidrate hüpetega, nõtkutades esimesi ja sirutades kaugele välja tagumisi jalgu. Nende kirju nahk, mis koosnes üksteisest suurte mustade ebakorrapäraste laikudega eraldatud vöötide helekollasest võrgust, oli üllatavalt sarnane puude varjuga, millede all loomad olid täiesti nähtamatud. Nad kiskusid mokkadega ettevaatlikult lehti kõrgetelt okstelt, kustutades oma isu ilma erilise ahnuseta; nende suured valvsad kõrvad olid pööratud kõrvale.

Sageli kerkis lainetava rohumere kohale kaelte rida,— aeglaselt liikusid edasi need kummalised loomad, kes kandsid maast kümne küünra kõrgusel uhkeid, läikivate mustade silmadega päid.

Kaelkirjakute tagasihoidlikud liigutused olid kaunid; ohutud loomad kutsusid välja tahtmatu sümpaatia.

Mitmel korral kuulsid rändurid läbi rohuseina ninasarviku tigedat pruuskamist, kuid nad~olid juba õppinud hoiduma halva nägemisega metsikute elukate eest ning võimalik kohtumine nendega ei tekitanud endistes orjades enam kabuhirmu.

Teelised liikusid edasi hanereas, astudes kõrge rohu kitsastes koridorides üksteise jälgedesse, — ainult odad ja räbalate ning lehtedega kinnimähitud pead kukusid mahasõtkutud kõrte kohal. Kahel pool kõrval kulges lõputu, ühetaoline kõikuv sein. Rohi ja lõõmav taevas jälitasid teelisi päeval, rohtsed seinad ilmusid neile unes öösiti, neile näis, et nad On igavesti eksinud lämbesse kähisevasse lõpmatusse. Alles kümnendal päeval kerkis salga ees sinakasse suitsu mähitud madal kaljuahelik. Roninud sellele, sattusid teelised kivipuruga kaetud kiltmaale, mis oli täis kasvanud põõsaid ja lehtedeta puid, mtlle oksad tõusid paljude laialisirutatud kätena sünk-jalt taeva poole1. Ühetaoline mürkroheline värvus kattis nii madalat tüve kui ka oksi, puud meenutasid ümaraid,

1 Piimalilleliste rühma kuuluv lühter-piimalill, mis väliselt sarnaneb kaktusega (Aafrikale iseloomulik kõrbetaim).

169

pealt ühtlaselt pügatud ning lühikeste varte otsa asetatud harju. Nende puude tihnikutes valitses mõrkjas, terav lõhn, haprad oksad murdusid kergesti tuule käes ja murrukohtadest eritus rohkesti mahla. See sarnanes paksu piimaga ja hangus pikkade hallide tilkadena. Tee-juhid kiirustasid sellest ebatavalisest metsast läbiminekuga, kinnitades, et kui tuul kõveneb, kukuvad haprad puud ümber ja võivad inimesi endi alla matta.

Puude taga laius jällegi stepp, künklik ning kaetud rohelise värske rohuga. Ootamatult nägid teelised künka tipult haritud põlde, mis külgnesid tiheda ning kõrge metsa vööndiga. Metsasügavusest paistis lagendik, mille kõrgemal kohal paiknes hulk koonilisi hütte. Lagen-dikku ümbritses massiivne pistandtara. Rändurite ees seisid rasked, tahumata palkidest väravad, mis olid ülaosas kaunistatud päikeses valendavate lõvikolpade vanikuga.

Pikad karmide nägudega sõdurid väljusid väravatest ja tulid aeglaselt mäkke tõusvale endiste orjade salgale vastu. Kohalikud elanikud sarnanesid nuubialastega, ainult nende nahk oli mõnevõrra heledama pronks-varjundiga.

Sõdurid hoidsid käes pikki, suurte otsikutega odasid, mis sarnanesid kitsaste mõõkadega. Nad toetusid suurtele mustvalgete ornamentidega kaunistatud kilpidele. Üsna kõvast ning raskest mustast puust kaikad rippusid kaelkirjakunahast vööde küljes.

Künka nõlvalt avanes maaliline maastik. Kuldse stepirohu taustal eraldus selgesti jõekallaste värske smaragdrohelus, mis raamistas kitsast sinakat helkivat jõelinti. Õrnalt värelesid roosade sulgjate keradega kroonitud põõsad.. Puudelt rippusid kollaste ja valgete õite kobarad.

Kaua kestsid esialgsed läbirääkimised. Tõlgiks oli murtud jalaga neeger, kes kinnitas, et ta on pärit selle rahva hulgast. Toetudes kepile, keksles ta ühel jalal sõdurite juurde, andes oma kaaslastele märku peatumiseks.

Kavi, murtud jalaga neeger, Kidoogo, üks nuubialane ja üks rändkarjapidaja lasti väravatest sisse ning juhiti pealiku hütti.

170

Väravate juurde peatuma jäänud inimesed ootasid .kannatamatult oma kaaslaste tagasitulekut, teadmatus piinas neid. Ainult liikumatu ning ükskõikne Pandion lamas eeslitelt mahavõetud kanderaamil. Paistis, et on juba möödunud üsna palju aega. Lõpuks ilmus värava juurde etrusk, saadetuna tervest hulgast meestest, naistest ja lastest. Asula elanikud naeratasid lahkelt, vehkisid laiade lehtedega ning kõnelesid arusaamatuid, kuid sõbralikult kõlavaid sõnu.

Väravad avanesid ja endised orjad sammusid suurte nuttide vahele, mis olid ehitatud korrapäraste savist ringidega ja kaetud kareda rohu pikkadest vartest valmistatud kooniliste mütsidega.

Lagendikul kahe puu vahel seisis kaunis suur hütt, mille sissekäigu kohal rippus varikatus. Siia kogunesid juhid saabunute ülevaatuseks. Ümberringi tunglesid peaaegu kõik küla elanikud, erutatuna ebaharilikust sündmusest. Peajuhi palvel kordas murtud jalaga neeger jutustust hirmsast jahist ninasarvikule, näidates sageli rahulikult lamavale Pandionile.

Asula elanikud väljendasid vaimustus-, imetlus- ja hirmuhüüetega oma muljeid ennekuulmatust teost, mis oli korda saadetud Ta-Kemti julma vaarao käsul.

Peajuht tõusis ja pöördus oma rahva poole lühikese, saabujatele arusaamatu kõnega. Heakskiiduhüüded olid sellele vastuseks. Siis läks juht äraootavalt seisvate teeliste juurde, ja tehes käega ringi ümber asula, kummardas peaga.

Kavi tänas neegertõlgi kaudu juhti ja rahvast külalislahkuse eest. Rändurid kutsuti õhtuks nende saabumise auks korraldatavale pidusöögile.

Elanikemurd ümbritses Pandioni kanderaami. Mehed vaatasid haavatule austusega, naised — kaastundega. Sinises rõivas neiu astus julgelt rahvamurrust välja ja kummardus noore helleeni kohale. Pandion, kes oli kauasest viibimisest Musta Maa ja Nuubimaa päikese alV pruuniks põlenud, näis teistest lõunasteppide elanikest erinevat vaid heledama, kullaka tooniga nahavärvi poolest. Kuid tema pikakskasvanud juuste sassiläinud ning vanunud'kiharad ja kõhnunud näo korrapärased jooned reetsid lähemal vaatlusel siiski võõramaist päritolu.

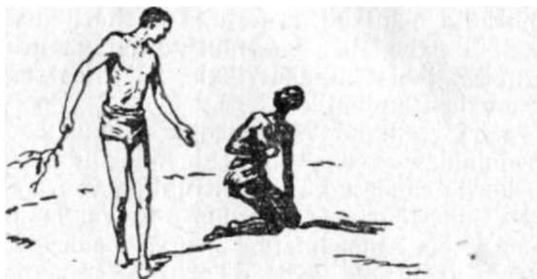
171

Liigutatuna kaastundest ilusa, abitult lamava noore kangelase vastu, sirutas neiu ettevaatlikult käe ning eemaldas hellitades Pandioni laubalt näolelangenud juuksesalgu.

Aeglaselt kerkisid rasked laud, laialt avanesid ennenägematu kuldse värvusega silmad, ja neiu võpatas pisut. Kuid tundmatu silmad ei näinud teda, tuhm pilk oli osavõtmatult suunatud ülal kiikuvatele okstele.

«Iruuma!» hüüdsid neiut sõbratarid.

Kanderaamile lähenesid Kidoogo ja Kavi, nad tõstsid haavatud sõbra üles ja kandsid ta ära, neiu aga jäi paigale, langetas pilgu ja muutus äkki samasuguseks liikumatuks ning osavõtmatuks nagu tema tähelepanu köitnud noor helleen.

KUUES PEATÜKK TUME TEE

Kidoogo ja Kavi hoolitsus tegi oma töö — Pandioni murdunud luud kasvasid kokku. Endine jõud aga ei tulnud noorele helleenile enam tagasi. Apaatselt ning tahtejõuetult lamas ta tervete päevade kaupa avaras hämaravõitu hütis, vastas loiult ning lühidalt sõprade küsimustele, sõi vastu tahtmist ega teinud katset tõusta. Ta oli tugevasti kõhnunud, tema aukulangenud, tavaliselt sule-tud silmadega nägu oli üleni kaetud pehme habemega.

Oli juba aeg asuda pikale teekonnale mere äärde ja kodumaale, Kidoogo oli ammu kohalikelt elanikelt järele pärinud kõik üksikasjad tee kohta Lõuna Sarve kallastele.

Asulas varjupaika leidnud kolmekümne üheksast endisest orjast olid kaksteist inimest lahkunud eri suundadesse — nad olid kunagi elanud selsamal maal ja võisid ilma erilise vaeva ning ohuta kiiresti kodumaale jõuda.

Mahajäänud kiirustasid Kidoogot teele asuma. Nüüd, kus nad olid saanud vabaks ja tugevaks, ahvatles kaugel asuv kodumaa neid üha jõulisemalt; iga jõude veedetud päev näis neile kuriteona. Ja kuivõrd nende tagasipöördumine olenes Kidoogost, ründasid nad neegrit palvete ning meeldetuletustega.

Kidoogo põikles kõrvale ebamääraste lubadustega — ta ei suutnud Pandioni maha jätta. Pärast selliseid kõnelusi istus neeger tundide kaupa sõbra voodi juures, piinles kahtlustes ning kordas endamisi üht ja sama küsimust: millal siis saabub haige olukorras murrang? Kavi nõuande järgi kanti Pandion nendel tundidel, mil kuumus hakkas alanema, hütist välja ja asetati lamama sissekäigu lähedale. Kuid ka see ei toonud märgatavat paranemist. Pandion elustus vaid vihmasadude ajal — piksemürin ja valangute kohin sundisid haiget küünar-nukkidele tõusma ja kuulatlema, just nagu oleks ta tabanud nendes häältes teistele tundmatut kutset. Kavi lasi kutsuda kaks kohalikku posijat. Need suitsetasid haiget kibeda rohusuitsuga, kaevasid maasse poti mingisuguste juurtega, kuid noore helleeni tervis ei paranenud.

Kord, kui Pandion lamas hüti lähedal ja Kavi ajas väikese oksakesega laisalt eemale tema kohal sumisevaid kärbseid, lähenes neile sinises rüüs neiu. See oli Iruuma, asu-la parima küti tütar, toosama, kes oli pööranud Pan-dionile tähelepanu juba rändurite saabumise päeval.

Neiu sirutas rüü alt välja ahta, käevõrudega kaunistatud käe — selles oli väike punutud kotikene. Iruuma ulatas selle Kavile — etrusk oli juba pisut õppinud päriselanikest aru saama — ja selgitas, et need on läänepoolsetest metsadest korjatud võlupähklid, mis peavad haige terveks ravima. Neiu püüdis etruskile selgeks teha, kuidas neist valmistada ravimit, kuid Kavi ei saanud midagi aru. Kohmetunult lasi Iruuma pea norgu, kuid virgus samas uuesti, palus etruski ulatada talle lame kivi, millega hõõruti peeneks teri, ja tuua tassitäis vett. Midagi omaette pomisedes astus etrusk hütti. Neiu

vaatas ringi ja laskus siis haige peatsi juurde põlvili, silmitsedes hoolikalt tema nägu. Väike käsi laskus Pandioni laubale. Kuuldusid Kavi rasked sammud, ja neiu tõmbas käe kiiresti tagasi.

Iruuma puistas kotist välja kastanitega sarnanevad pähklid, purustas koored, hõõrus tuumad kivil peeneks ja segas neid piimaga, mille oli toonud äsja saabunud Kidoogo, vedelaks pudruks. Niipea kui neeger pähkleid silmas, hüüatas ta rõõmsalt ning hakkas sünge etruski ümber lõbusalt karglema.

Kidoogo selgitas hämmeldunud Kavile, et läänepoolsetes fnetsades ja samuti tema kodumaa metsades kasvab väike saledatüveline puu. Selle oksad jäävad ladva pool järk-järgult lühemaks, nii et puu näib ülalt teravaks muutuvat[1]. Sellel puul kasvab palju pähkleid ja neil on imeline omadus tervendada haigeid, taastada kurnatute jõudu, peletada väsimust ja pakkuda lõbu ning rõõmu tervetele.

Neiu toitis haiget võlupähklitest pudruga, seejärel istusid kõik kolm voodi juurde ja jäid kannatlikult ootama. Möödus mitu minutit. Pandioni nõrk hingamine muutus tugevaks ning ühtlaseks, nahk aukulange-nud põskedel tõmbus roosakaks. Etruski sünge nägu selgines. Võlutuna jälgis ta salapärase ravimi toimet. Noor helleen ohkas korraks valjusti, ja avanud silmad pärani, tõusis äkki istukile.

Pandioni päikeselised silmad libisesid etruskilt Kidoo-gole ja jäid siis tardunult neiul peatuma. Noor helleen vaatas imestunult tumeda pronksi värvusega näkku, mis oli kaetud üllatavalt sileda, äärmiselt värskejumelise nahaga.

Pikerguste silmade veidi allapoole langevad sisenur-gad lõikusid ninajuure väikeste kelmikate kurrukestega. Vidukil laugude vahelt välgatlesid valged ning puhtad silmavalged, laia, kuid korrapärase nina sõõrmed paisusid närviliselt, prisked eredad huuled paljastasid avalas ning hähelikus naeratuses pärlitena säravate laiade

1 Haisupuuliste sugukonda kuuluv puu, mis annab koolapähkleid, Need pähklid on tänapäeval kogu maailmas tuntud suurepärase toniseeriva vahendina.

hammaste rea. Kogu ümar nägu oli niivõrd täis trotslikku ning hella kelmikust ja noorusliku elu lõbusat mänglevust, et Pandion tahtmatult naeratas. Ja otsekohe hakkasid noore helleeni kullakarva silmad, veel hetk enne seda tuhmid ning ükskõiksed, särama ja sätendama. Hämmeldunud Iruuma lõi silmad maha ja pöördus kõrvale.

Üllatatud sõbrad sattusid vaimustusse — esmakordselt pärast saatuslikku võitlust ninasarvikuga nende kaaslane naeratas. Imepäraste pähklite nõiduslik mõju oli täiesti vaieldamatu. Pandion tõusis istukile ja päris ahnelt oma sõpradelt kõike, mis oli juhtunud pärast tema haavatasaamist, katkestades nende seletusi rutakate küsimustega. Ta nägi välja nagu millestki purju jäänud inimene.

Lubanud õhtul vaatama tulla, kuidas on lood noormehe tervisega, eemaldus Iruuma kiiresti. Pandion sõi rohkesti ning naudinguga ja jätkas oma küsitelu. Õhtuks aga ravimi mõju kadus, elutulv vaibus ja unine ükskõiksus haaras jällegi noort helleeni.

Pandion lamas hütis. Etrusk ja neeger pidasid nõu, kas anda talle uuesti võlupähkleid, ja otsustasid seda küsida Iruumalt.

Neiu saabus koos isaga — pikakasvulise atleediga, kelle õlgu ja rinda katsid lõviküünte armid. Isa ja tütar pidasid kaua aru, mitu korda lõi kütt neiu jutu peale põlglikult käega ning raputas pahaselt pead, seejärel hakkas valjusti naerma ja laksatas kergelt neiule selja pihta. Iruuma kehitas tusaselt õlgu ja tuli sõprade juurde.

«Isa ütles, et pähkleid ei tohi palju anda,» teatas ta neegrile, pidades teda nähtavasti haige lähedasemaks sõbraks. «Pähkleid tuleb anda üks kord keskpäeva ajal, et haige hästi sööks . . .»

Kidoogo vastas, et ta tunneb nende pähklite mõju ja teeb nii, nagu talle on öeldud.

Samal aial silmitses neiu isa haiget, vangutas pead ja lausus tütrele mõned sõnad, mida ei mõistnud ei Kavi ega Kidoogo. Iruuma muutus äkki suure vihase kassi sarnaseks — niivõrd välgatasid ta silmad. Ülahuul tõusis pisut ning tõi nähtavale hambarea serva. Kütt muheles

heasüdamlikult, lõi käega ja väljus hurtsikust. Neiu kummardus Pandioni kohale ja silmitses kaua teraselt tema nägu, seejärel, just nagu äkki midagi taibates, läks samuti väljapääsu poole.

«Homme õhtul hakkan ma teda ise ravima meie rahva tava järgi,» teatas ta kindlalt enne väljumist. «Ammust ajast ravivad meil naised niimoodi haigeid või haavatuid. Sinu sõbra on maha jätnud rõõmu haldjas — ilma temata ei suuda aga ükski inimene elada. On tarvis ta tagasi tuua!»

Mõtelnud neiu sõnade üle järele, leidis Kidoogo, et Iruumal on õigus. Pärast kõiki läbielatud vapustusi oli Pandion tõepoolest kaotanud huvi elu vastu. Miski oli temas murdunud. Kuid ravimisviisi, millest oli kõnelnud Iruuma, ei suutnud neeger siiski endale ette kujutada, kuidas ta ka oma pead murdis. Selgusele jõudmata heitis ta magama.

Järgmisel päeval toitis Kidoogo taas sõpra pähkli-pudruga. Pandion tõusis jällegi istukile, ajas juttu ja sõprade rõõmuks sõi hea isuga. Noor helleen vaatas kogu aeg ringi ja lõpuks küsis eilse neiu järele. Kidoogo tegi lõbusa grimassi, pilgutas etruskile silma ja hoiatas Pandioni, et täna õhtul tuleb see neiu teda ravima saladuslikul ning mitte kellelegi tuntud viisil. Pandion tundis algul selle vastu huvi, siis aga, nähtavasti kui lõppes pähklite mõju, langes jälle tavalisse apaatsusse. Sellest hoolimata leidsid Kavi ja Kidoogo, et haige välimus oli nende kahe päevaga tunduvalt paranenud. Nende noor sõber liigutas end sagedamini ja hingas valjemini kui tavaliselt.

Vaevalt oli päike kaldunud läände, kui asula täitus nagu tavaliselt põlevate hagude terava lõhnaga ja suurte uhmrite monotoonse kumeda kopslemisega. Nendes uhmrites purustasid naised söögiks mingisuguse selles kohas kasvatatava taime1 väikesi teri.

Nendest teradest keedetud mustast pudrust ja selle kõrVale piimast ning võist valmistatud kastmest toitusid siin kõik elanikud.

1 Korakaanhirss — aafrika hirss, mille kaunad on täidetud paljude väikeste mustade teradega.

Videvik muutus kiiresti ööks. Äkki kandus läbi vaikseks jäänud asula kume trummimürin. Kärarikas noortehulk lähenes kolme sõbra hütile. Ees sammusid tõrvikutega neli neidu, kes ümbritsesid kaht küürus laiades mustades rüüdes vanaeite. Noormehed kahmasid haige kätele ja saadetuna rahvahulga valjudest hüüetest kandsid ta asula teise serva, mis külgnes risust puhastatud metsaveeruga.

Kavi ja Kidoogo järgnesid rahvahulgale. Etrusk vaatas rahulolematult kahele poole ilmega, mis kõneles, et ta ei oota kogu sellest ettevõttest midagi head.

Pandion viidi suurde tühja hütti, mille läbimõõt oli vähemalt kolmkümmend küünart, ja pandi maha keskmise samba juurde, seljaga avara sissekäigu poole. Mitu palmiõliga immutatud pehmest puust tõrvikut, mis olid kinnitatud samba külge, valgustasid heledalt hüti keskosa. Madalale laskuvate katuseservade all asuvad seinad olid varjatud hämarusega. Hütt oli täis naisi — noored neiud ja vanaeided istusid elavalt vesteldes seinte ääres. Keegi vanaeit andis Pandionile tumedat jooki, mis otsekohe noormeest ergutas.

Õõnestatud elevandikihvast tuli kuuldavale terav katkendlik heli — hütti saabus vaikus ja kõik mehed lahkusid kiiresti ruumist. Etrusk ja Kidoogo, kes püüdsid kohale jääda, tõugati hoolimatult pimedusse. Salk inetuid vanaeitesid sulges hulgana sissekäigu, varjates hütis toimuvat uudishimulike pilkude eest. Kavi istus maha hüti lähedale ja otsustas, et ta ei lahku mitte mingi hinna eest enne salapärase toimingu lõppu. Hambaid naeruks paljastades ühines temaga Kidoogo — ta uskus lõunarahvaste juures kasutatava ravimisviisi mõjusse.

Kaks neiut tõstsid haige ettevaatlikult üles ja panid ta istuma seljaga vastu sammast. Pandion vaatas imestunult ringi. Talle läikisid poolhämarusest vastu naiste silmavalged ja naeratuseks paljastatud hambad. Hütt oli seestpoolt kaunistatud mingi lõhnava taime [1] kimpu-

dega. Lai vanik kulges sisemist karniisi mööda ringina ümber hüti katuse, sama taime peened oksad põimusid

1 Elelešo — Sudaani lõhnav taim, meie tarhuni sugulane.

ümber samba, mille vastu nõjatus Pandion. Õhk oli küllastunud taime mõrkjast ergutavast aroomist — see lõhn ärritas ning häiris Pandioni, meenutades midagi ääretult lähedast ja ahvatlevat, kuid jäädavalt unustatut.

Otse helleeni ees olid istet võtnud mõned naised. Tõrvikute valgusel helendasid kaks pikka kõverat elevandi-kihvadest valmistatud sarve ja mustasid ümarate külgedega trummid — jämedad õõnestatud puupakud.

Uuesti kõlas sarve katkendlik heli. Vanaeided asetasid Pandioni ette jämedalt töödeldud võimsate kehavormidega mustava puust naisekuju.

Kõrged naisehääled alustasid vaikset laulu — hakkasid voogama aeglased kurguhelid ja nukrad ohked, mis kiirenesid ning kasvasid, laienesid ning tõusid üha kõrgemale oma katkendlikus hoovuses. Äkki vapustas õhku raske ning kume trummilöök. Pandion võpatas tahtmatult. Laul vaikis, valguse ja varju piirjoonele ilmus Pan-dionile juba tuttav sinises rüüs neiu. Ta astus tõrvikutest valgustatud ringi ja jäi nagu pisut kõheldes seisma. Taas hakkas kõlama sarv, mitme vanaeide püörane ulgumine saatis selle heli. Neiu heitis endalt rüü ja talle jäi ümber ainult lõhnavatest okstest põimitud puusavöö.

Tõrvikute valgus küütles tuhmide laikudena läikival tumepruunil nahal. Iruuma silmad olid tugevasti mingitud sinakasmustajvärviga, käsivarte ja jalgade ümber särasid läikimahoorutud vaskrõngad, lühikesed, tihedalt käharduvad mustad juuksed langesid siledatele õlgadele.

Rütmiliselt ning kõmavalt hakkasid mürtsuma trum-. mid. Astudes vaikselt paljaste jalgadega nende aeglaste löökide taktis, lähenes neiu Pandionile. Ta kummardus nõtke, metsloomale omase liigutusega tundmatu jumalanna kuju ees ja sirutas käed ettepoole piinlevas ning kirglikus ootuses. Kütkestatud Pandion jälgis Iruuma iga liigutust. Praegu ei olnud neiu näol kelmikuse varjugi — tõsine, karm, kortsus kulmudega, näis ta kuulatajat oma südame hääli. Kord tardudes, kord end sirgu ajades laotas ta käed kaugele laiali ja tõusis varvastele, just nagu oleks tema keha iga osake pürginud ülespoole. Noor heileen polnud kunagi midagi taolist näinud — käte salapärane elu sulas kokku neiu ülespoole tõstetud näo hingestatud ilmega.

Raevukalt hakkasid hüürgama elevandiluust sarved. Äkiline kõlav löök pani seisma Pandioni hingamise — teineteise vastu löödavad vaskplaadid kumisesid ja helisesid võidukalt ning rõõmsalt, summutades trummide katkendliku mürina.

Neiu viskus järsu särava kaarena tahapoole. Seejärel hakkasid väikesed jalad aeglaselt sammuma siledaks-tambitud põrandal —· tantsija liikus ringi mööda aralt ning kõhklevalt, üleni vallatuna häbelikust kohmetusest.

Tõrvikute eredas valguses paistis neiu valatuna tumedast metallist. Taganedes hämarusse, liikus ta seal kerge, peaaegu nähtamatu varjuna.

Trummide ärev põrin läks ikka hoogsamaks, võikalt tümisesid vasksed plaadid, ja aeglane tants muutus nendele märatsevatele helidele alludes üha kiiremaks.

Vase võbiseva madala heli taktis liikusid kiiresti tugevad sihvakad jalad. Nad põimusid omavahel, tardudes hetkeks paigale ja libisesid taas sujuvalt üle põranda seda vaevalt puudutades.

Õlad ja kõrgele tõusnud rind jäid liikumatuks, kuid Iruuma pinguldatud käsivarred, mis sirutusid palves jumalakuju poole, paindusid aeglaselt ning sujuvalt.

Lakkasid trummide pidevad mürtsud, vaikisid tümisevad vaskplaadid ja ainult vahetevahel häirisid sarvede nukrad karjed saabunud vaikust, mille taustal helisesid ning kilisesid Iruuma käevõrud.

Lihaste kummaline liikumine neiu sileda naha all üllatas Pandioni. Kusagil silmapaistvalt esile kerkimata sulasid nad ühte ja voogasid nagu vesi oja pinnal. Iruuma kehajooned möödusid noore skulptori silmade eest kordumatute muutuste reana. Nendes oli mereava-ruste sujuvat rütmi ja üle kuldse stepi sööstva tuule laia iilingut.

Palve, mis tantsu algul oli väljendunud neiu igas liigutuses, andis nüüd koha võimukale pürgimusele. Pan-dionile näis, et tema ees voogab valguse pronksivärvilises peegelduses ja muusika võimsas kohinas elutuli ise.

Noore helleeni hinges lõi taas lõkkele elujanu, virgusid minevikuunistused ja avanes lai ning saladuslik

maailm.

180

Sarved vaikisid. Trummide madal ning ähvardav mürin sulas kokku naiste läbilõikava ulgumisega, vaskplaadid kõmisesid nagu lähedane kõu, ja äkki saabus vaikus. Pandion kuulis omaenda südame tuksumist.

Neiu sööstis ettepoole ja laskis äkki abitult käed kõrvale. Ta värises ning näis väsinuna, tema põlved nõtkusid ja silmade läige kustus. Haledalt karjatades langes Iruuma jumalanna kuju ette. Maas jäi neiu liikumatuks, ainult ta rind kerkis kiirenenud hingamise rütmis.

Hämmastunud Pandion võpatas. Hoogne tants katkes nukra karjega.

Ärevate häälte kõmin täitis hüti.

Neli naist, kes sosistasid arusaamatuid sõnu, tõusid ja kandsid Iruuma hüti sügavusse. Vana puukuju viidi otsekohe ära. Naised tõusid erutatult, nende silmad põlesid. Nad kõnelesid omavahel valjusti ning osutasid võõramaalasele. Sissekäigu juures seisvad vanaeided astusid kõrvale ning lasksid läbi Kidoogo ja Kavi, kes tormasid sõbra juurde ja külvasid ta üle küsimustega. Kuid noor helleen ei suutnud ega tahtnud praegu kõnelda. Mõlemad sõbrad kandsid ta koju. Pandion aga lamas kaua unetult, vallatuna ebahariliku tantsu muljetest.

Pandion hakkas paranema. Tema noor keha hakkas üllatava kiirusega taastama endist jõudu.

Kolme päeva pärast läks noor helleen ilma teiste abita küti maja juurde — ta tahtis näha Iruumat. Neidu polnud kodus, kuid Iruuma isa võttis võõramaalase vastu lahkelt ning.sõbralikult, kostitas teda maitsva õllega ja nägi kaua vaeva millegi selgitamisega, žestikuleerides ning patsutades Pandionile õlgadele ja rinnale. Noor hel-leen ei saanud millestki aru ja lahkus küti majast segase tusatundega.

Pandioni elustumine ei olnud täielik: kuigi ta oli vaba ja iervenes, valdas teda siiski imelik hingeline tardumus.

Noor helleen taipas ka ise, et talle osaks langenud rasked läbielamused olid ta tervise murdnud. Võitluses ninasarvikuga saadud põrutus käis Pandionile üle jõu. Ta oli nõrgenenud ega suutnud tükil ajal oma tervist

181

taastada. Kuid ta peab paranema, peab olema võimeline edasiseks võitluseks teel kodumaale. Endast võitu saades hakkas Pandion tegelema füüsiliste harjutustega, et olla endiselt oma kaaslastega võrdne.

Tundes end muretuna Pandioni pärast, siirdusid Kidoogo ja Kavi koos kõigi endiste orjade ja enamiku kohalike elanikega kauakestvale suurele kaelkirj aku-jahile, lootes pisut uurida eelseisvat teed ja hankida rohkem liha oma külalislahketele peremeestele.

Tugevdades oma nõrgenenud lihaseid, aitas Pandion naabrite naeru ning heasüdamlike naljatuste saatel õlle valmistamiseks teri puruks hõõruda, hoolimata meeste pilgetest, kes nägid teda naiste töö juures. Relvastatud peenikese egiptuse odaga, võttis Pandion peagi ette

jalu-tuskäike väljapoole küla. Seal, stepis, harjutas ta odaheitmist ja jooksu ning tunnetas rõõmsalt, kuidas iga päevaga tugevnesid ta lihased ja kui kergelt kandsid keha jällegi väsimatuks muutunud jalad.

Unustamata hetkekski Iruumat, hakkas Pandion ühtlasi pärismaalaste keelt õppima. Lõpmatult kordas ta tundmatuid laulvaid sõnu. Tänu heale mälule võis Pandion juba nädala pärast oma jutukaaslastest aru saada.

Neliteist päeva ei näinud Pandion Iruumat ega söandanud teda isa eemalolekul vaatama minna, sest talle olid veel tundmata selle rahva kombed. Kord -stepist " tagasi tulles nägi Pandion sinises rüüs kogu ja ta süda hakkas kiiremini tuksuma. Noor helleen kiirendas sammu, sai neiu kätte ja jäi ta ette rõõmsalt naeratades seisma. Ta ei olnud eksinud — see oli Iruuma. Juba esimese pilgu juures neiu näkku valdas Pandioni erutus. Lausudes vaevaliselt harjumatuid sõnu, hakkas noor hel-leen häbelikku ning kohmetunud Iruumat tänama. Pandioni sõnavara lõppes peagi otsa, innustünuna läks ta üle oma keelele, taipas siis järsku ning jäi vait, silmitsedes hämmeldunult talle rangluudeni ulatuva kireva pea-sideme äärt. Iruuma vaatas talle altkulmu kelmikalt otsa ja puhkes äkki naerma. Ka Pandion naeratas ja ütles siis ettevaatlikult juba ammu selgeksõpitud lause:

«Kas ma tohin tulla sinu poole?»

«Tule,» vastas neiu lihtsalt, «homme metsaservale, kui päike seisab metsa vastas.»

182

Teadmata, mida veel lausuda, ulatas Pandion talle rõõmsalt mõlemad käed. Sinine rüü avanes ja kaks väikest tugevat kätt laskusid usalduslikult Pandioni peopesadele. Noormees surus neid õrnalt ning kindlalt. Sel hetkel ei mõtelnud ta kaugel viibivale Tessale. Neiu käed värahtasid, laiad ninasõõrmed paisusid; ta vabastas end õrna, kuid tugeva liigutusega, kattis näo rüüga ja sammus kiiresti mööda künka nõlvakut alla. Pandion mõistis, et ei ole sobiv talle järgneda. Ta jäi oma kohale ning vaatas neiule järele, kuni see kadus hüttide taha. Ebateadlikult naeratades ning odaga vehkides jõudis Pandion külatänavale.

Esimest korda märkas Pandion, millises maalilises kohas paiknes asula. Hütid olid ehitatud mugavad ja kaunid, tänavad avarad.

Pandion pani tahtmatult tähele, et siinne rahvas erines tunduvalt Nubi maa elanikest ja «valitud» Ta-Kemti kehvikutest, kelle näol lasus sünguse ning ükskõiksuse pitser. Näljast ja üle jõu käivast tööst kurnatud kehades võis märgata mingit alandlikkust. Siin aga astusid inimesed kergel ning vabal sammul;..isegi raugad olid säilitanud hea rühi.

Pandioni mõtted katkestas tema ette kerkinud tugevate lihaste ja laiade õlgadega noormees, kes kandis väikest leopardinahast mütsikest. Ta vaatas võõramaalasele ebasõbralikult otsa, sirutas võimuka liigutusega käed ette ja puudutas Pandioni rinda. Helleen peatus nõutult, noormees aga jäi ta ette tardunult seisma, asetas käe puusa-vööle, mille küljes rippus lai nuga, ja mõõtis tulnukat väljakutsuva pilguga.

«Ma nägin, et sa jooksed hästi,» lausus noormees lõpuks. «Kas tahad minuga võistelda? Ma olen Fulbo ja mind kutsutakse Leopardiks,» lisas ta, just nagu oleks see nimi pidanud selgitama Pandionile kõik.

Sõbralikult naeratades vastas Pandion, et ta on ennemalt jooksnud paremini ega ole veel saavutanud endist jo"udu. Siis külvas Fulbo ta üle õelate pilgetega, ja noore helleeni veri lõi kihama. Mõistmata noormehe viha põhjust, ase-tas Pandion põlglikult käed puusa ja nõustus. Vastased otsustasid võistelda juba sama päeva õhtul, kui muutub jahedamaks.

183

Asulakünka jalamile kogunesid noorukid ja mõned elatanud mehed jälgima Fulbo võistlust võõramaalasega.

Fulbo näitas kaugelt paistvale üksikule puule — selleni oli üle kümne tuhande küünra. Võitjaks loetakse see, kes esimesena jõuab tagasi kindlaksmääratud joonele puult murtud oksaga käes.

Löök peopesale oli signaaliks — Pandion ja Fulbo pistsid jooksma. Fulbo, kes värises üleni kannatamatusest, tormas kohe suurte hüpetega edasi. Näis, et noormees on heitnud siruli ja lendab maapinna kohal. Noorte keskel puhkesid heakskiiduhüüded.

Noor helfeen, kes ei olnud veel täiesti kosunud, mõistis, et teda ähvardab kaotusoht. Kuid ta otsustas vastu pidada. Pandion pistis jooksma, nagu oli teda külmadel koidikutundidel kitsal rannikuribal õpetanud vanaisa. Ta jooksis kergelt hõljudes ega teinud järske hüppeid ning hingas rütmiliselt. Fulbo oli jõudnud kaugele ette, kuid noor helleen jooksis rahulikult ning kiirelt ega püüdnudki kaasvõistlejale järele jõuda. Järk-järgult ta rind paisus ning kogus endasse rohkem õhku, jalad lendasid ikka hoogsamalt, ja pealtvaatajad, kes olid algul silmitsenud teda kaastundega, nägid, kuidas vahemaa võistlejate vahel hakkas lühenema. Aafriklane vaatas tagasi, tõi kuuldavale vihakarje ja sööstis veel kiiremini -edasi. Puu juurde jõudis ta nelisada küünart enne Pandioni, hüppas kõrgele üles, murdis oksa ja pöördus otsekohe tagasi. Pandion jõudis talle vastu puu läheduses ja märkas, kui tormiliselt Fulbo hingas. Ehkki Pandioni enda süda peksles palju tugevamini, kui oleks pidanud, otsustas noor helleen siiski, et ta saavutab võidu oma liialt ägeda kaasvõistleja üle, kes ei tundnud jooksu reegleid. Pandion jätkas jooksu endise püsivusega, ja alles siis, kui pealtvaatajateni jäi umbes kolm tuhat küünart, sööstis järsku ette. Ta sai Fulbo peagi kätte, kuid too, ahmides laialt avatud suuga õhku, pikendas hüppeid ning jättis võõramaalase taas endast maha. Pandion ei alistunud. Kuigi tal lõi silme ees pimedaks ja süda tungis rinnust välja, jõudis ta uuesti vastasele järele. See jooksis juba "midagi enda ees nägemata, ei eraldanud teed, komistas äkki ja kukkus. Pandion tormas mõned

küünrad edasi, peatus ja hüppas kukkunu juurde, et aidata tal tõusta. Fulbo tõukas ta vihaselt kõrvale, ajas end taarudes püsti ja Pandionile otse näkku vaadates lausus vaevaliselt:

«Sina ... võitsid ... kuid hoia end!... Iruuma ...»

Otsekohe sai noorele helleenile kõik mõistetavaks ja võidurõõmuga segunes piinlikkusetunne, just nagu oleks ta puudutanud võõrast ning keelatut.

Fulbo langetas nukralt pea ja astus edasi raskel sammul, ilma et oleks teinud enam katset joosta. Kiirustamata jõudis Pandion jooneni, kus teda tervitasid pealtvaatajad. Piinlikkusetunne ei jätnud teda maha.

Vaevalt oli noor helleen jõudnud oma tühja hütti, kui igatsus Iruuma järele hakkas teda vaevama. Homseks määratud kohtamine näis nii kaugena.

Samal õhtul tulid tagasi jahimehed. Pandioni kaaslased saabusid väsinuna, rikkaliku saagi ja rohkete läbielamustega. Etrusk ja neeger hõiskasid rõõmust, kui nägid tervenenud Pandioni. Kidoogo tegi naljatades ettepaneku võidelda, ning hetke pärast veeresid Pandion ja neeger tolmus, surudes teineteist raudsesse haardesse, Kavi aga tõukas neid jalaga ja püüdis sõimeldes võitlejaid lahutada.

Sõbrad võtsid osa tagasitulnud jahimeeste auks korraldatud üldisest peost. Õllest joobnuna kiitlesid kütid üksteise ees oma saavutustega. Noor helleen istus kaugemal. Ta heitis märkamatult pilke niidu suunas, kus tantsisid noored, ning püüdis silmitseda noormeeste ja neidude ahelikus Iruumat.

Kergelt vaarudes tõusis üks juhtidest ja hakkas pidama tervituskõnet, mida saatis sujuvate ning kaunite käeliigutustega. Pandion suutis tabada vaid üldise mõtte, mis seisis selles, et juht kiitis tulnukaid, avaldas kahetsust nende peatse lahkumise üle ja tegi võõramaalastele ettepaneku asulasse jääda, lubades neid võtta oma kaas-hoimlaste hulka.

Pidusöök lõppes alles öösel, kui jahimehed olid küllastunud noorte kaelkirjakute õrnast lihast ja ära joonud kogu õlletagavara. Teel hütti teatas Kidoogo, et homme peavad kõik endised orjad, keda oli kokku kakskümmend

seitse meest, edaspidise teekorna üle nõu. Kidoogol oli õnnestunud kõnelda hulkuvale küttidega, keda ta oli metsas kohanud. Need tundsid hästi maastikku asulast lääne pool ja juhatasid, kuhu ninna. Vahemaa, mis eraldas neid merest ja Kidoogo kidumaast, oli kaunis suur, kuid nüüd ta teab, et isegi aeglaselt sammudes jõuavad nad sinna kolme kuuga. Mis võiks neid nüüd kinni pidada, neid, kes on läbi, poovitud võitluses ja omavahel sõprusega tugevasti seotud? Igaüks kahekümne seitsmest on väärt viit sõdurit! Neeger kehitas uhkelt õlgu, tõstis tähtede poole oma lõbusa joobnud näo, kaisutas Pandipni ja lõpetas erutatult:

«Nüüd on mu süda rahul. Sa oled terve — muudkui teele! Teele, kas või homme!»

Pandion vaikis; tundes esmakordselt, et ta soovid ei lange sõprade püüdlustega koiku. Noor helleen ei osanud silmakirjatseda.

Pärast tänast kohtumist Pandion mõistis, et nukrus, mis kogu aeg teravalt näris ta hinge, on põhjustatud armastusest Iruuma vastu. Nea oma õitsvas nooruslikus ilus sattus ta teele pärast kärni orjaelu, vabaduse künnisel!

Kas sellest on siis tõesti talle vähe, temale, kes oli alles hiljuti pimeda aukvarAla sügavuses haaranud kinni kõige pisemastki lootuses: vabanemisele? Mida siis lõpuks on talle maailmas ja elus vaja, kui armastus kutsub teda võimsalt siia jääma, siia, keset kuldset steppi? Ja salajane, iseenda sest varjatud püüd jääda igavesti Iruumaga hakkas Paidioni hinges tugevnema. Ta võitles endaga ning püüdis эта armastust neiu vastu proovile panna. Helleeni kergeusklik noorus viis teda märkamatult unelmatemaale, kas kõik oli nii kerge ning lihtne.

Homme ta kohtub Iruumaga ütleb neiule kõik... neiu aga — neiu armastab teda sanuti!

Endised orjad pidid kohtunu asula teises otsas. Seal, kahes suures hütis, nad ka easid. Kavil, Kidoogol ja Pandionil oli väike eraldi hütt mis oli antud neile hel-leeni haiguse tõttu.

Pandion, kes oli hüti nurgas teritanud oda, tõusis ja suundus väljapääsu poole.

«Kuhu sa lähed?» küsis temalt imestunud etrusk. «Kas sa siis koosolekule ei tulegi?»

«Ma tulen hiljem,» vastas Pandion kõrvale pöördudes ja väljus kiiresti hütist.

Etrusk vaatas talle tähelepanelikult järele ja vahetas nõutult pilgu Kidoogoga, kes töötas usinasti sissekäigu läheduses suure paksu nahatüki kallal, millest ta valmistas kilpi.

Noor helleen ei öelnud sõpradele, et Iruuma ootas teda täna metsaserval. Tundes, kuidas kaaslaste tulekuga kasvas tema äsjatekkinud armastusele ootamatu hädaoht, ei suutnud Pandion kohtumisest loobuda. Ta õigustas end sellega, et niikuinii saab nõupidamise otsuse sõpradelt teada.

Jõudnud metsaservale, otsis Pandion silmadega kaua Iruumat, kui äkki naerev neiu eraldus puutüvest ja ilmus ise helleeni ette. Iruuma oli endale ümber tõmmanud isa jahimeherüü, mis oli valmistatud pehmest hallist puukoorest, ja oli selles puude taustal tgiesti märkamatu. Neiu andis Pandionile märku, et viimane talle järgneks, ja hakkas kiiresti sammuma poolringina etteulatuva metsa suunas, mis tungis steppi kolme tuhande küünra kaugusel asulast. Seal astus ta puude keskele. Pandion vaatas uudishimulikult ümberringi — esmakordselt oli ta Aafrika metsas. Helleen oli seda kujutlenud hoopis teistsugusena, — mets kulges pika kitsa ribana asulat ümbritseva jõekese orgu mööda ja tema laius ei olnud üle kahe tuhande küünra.

See oli kõrgete puude tohutu võlv, tume galerii sügava, igavesti hämara jõeoru kohal.

Eespool muutusid puud üha kõrgemaks, järsult vette laskuval kaldal aga paindusid nad maa ligi ning nende oksad olid ülaosas üksteisega ristamisi. Sihvakad ning sirged valkjashalli, musta ja pruuni koorega tüved suundasid kõrge hoone tiheda sammastiku taoliselt kuni sada küünart ülespoole. Oksad põimusid tihedalt üksteisega tervikuliseks võlviks, millest päikesekiired ei suutnud läbi tungida. Ülal voogas sume hall valgus, mis hääbus sügavates lohkudes madalate müüridega   sarnanevate

kummaliste juurte vahel. Vaikus, mida ei häirinud mingid helid peale vee vaevaltkuuldava sulina, poolhämarus ja metsasammastiku tohutu kõrgus rususid Pandioni. Talle tundus, nagu oleks ta kutsumatu külaline, kes on tunginud võõra looduse keelatud, saladustega täidetud rüppe.

Otse vee kohal olid rohelises võlvis kitsad pilud — nende kaudu langes kõrgusest alla kuldse tule tihe joas-tik. Rüütades puid särava udulooriga, pihustus ta tüvede vahel vertikaalseteks valgusevöötideks, mis aegamisi hääbusid metsasügavusse. Pandioni mällu kerkisid Aigüptose pimedad, salapärased templid. Ronitaimede väädid viskusid tüvelt tüvele laiade sumustena või laskusid alla lainjate eesriietena. Lehtede, mädanenud puuviljade ja pehkinud okstega ülekülvatud maapind oli kohev ning pehme, siin ja seal vilkusid kirevate lillede väikesed tähtjad õied.

Tüvedel ripnesid kestendava koore pikad ribad, just nagu nülitud nahatükid.

Suured liblikad lendasid hääletult maapinna kohal; noore helleeni tähelepanu köitsid nende lehvivad tiivad oma kummaliste värviühenditega — siin oli eredaid sametmusti, metallsiniseid, punaseid, kuldseid ja hõbedasi värvusi.

Iruuma astus kindlalt juurte vahel ning sammus alla jõe poole. Ta viis Pandioni päris vee lähedal asuvale tasasele väljakule, mis oli kaetud õrna sulgpehme samb-lavaibaga. Siin kasvas välgust lõhestatud puu. Kõval kollasel sasil võis märgata inimkuju jämedaid piirjooni. Puu oli nähtavasti kultusesemeks — tema ümber oli riputatud värvilisi kaltse ja kiskjate hambaid. Maasse oli püsti torgatud kolm mustakstõmbunud elevandikihva.

Langetanud austuse märgiks pea, lähenes Iruuma vanale puule ja kutsus Pandioni viipega enda juurde.

«See on meie suguvõsa esivanem, kes on sündinud pikselöögist,» lausus neiu vaikselt. «Anna talle midagi, et esivanemad oleksid meie vastu lahked.»

Pandion silmitses ennast — tal ei olnud midagi, mida ta oleks võinud anda sellele rohmakale jumalale, Iruuma kujuteldavale esivanemale. Naeratades laiutas noormees käsi, kuid neiu oli järeleandmatu.

«Anna see,» nende sõnadega puudutas Iruuma kaelkirjakute sabadest kokkupõimitud vööd, mille just äsja oli jahiretke mälestuseks valmistanud Pandionile Kidoogo.

Noor helleen vallandas kuulekalt nahasiilu ja andis selle neiule. Iruuma heitis endalt rüü. Ta oli käevõrudeta ja kaelakeeta. Teda kattis vaid lai nahkne vöö, mis langes viltu vasakule puusale.

Neiu tõusis kikivarvule, sirutas käe ebajumala pea. juures oleva sälguni ja kinnitas sinna Pandioni annetuse. Allapoole köitis Iruuma kirju leopardinaha tükikese ja kompsu helmesarnaste tumepunaste seemnetega. Seejärel puistas neiu jumalakuju alusele peotäie hirssi ja eemaldus rahulolevana.

Nüüd vaatas neiu teraselt Pandioni, toetudes seljaga madala puu vastu, mille lehtede vahel oli sadu punaseid õisi Näis, nagu oleksid neiu pea kohal säranud hele-punased ripplambid. Päikesekiired mänglesid Iruuma pronksivärvi nahal.

Pandion seisis ning imetles vaikides neiut. Iruuma ilu näis talle pühana vägilasliku metsa vaikuses, mis oli templiks tundmatutele jumalatele, kes erinesid nii järsult tema noorpõlve rõõmsatest taevaelanikest.

Helge, vaikne rõõm täitis äkki Pandioni hinge — ta muutus jälle kunstnikuks ja endised tunded ärkasid temas ellu.

Kuid äkki kerkis mälu sügavusest esile ebatavaliselt selge nägemus. Seal, lõpmatult kaugel kodumaal, mändide ja mere kohina keskel, oli samuti puu vastu toetudes seisnud Tessa möödunud, tagasipöördumatutel päevadel ...

Iruuma heitis käed kuklale, painutas ülakeha kergelt tahapoole ja ohkas tasakesi. Hämmeldunud Pandion astus sammu tagasi — Iruuma oli võtnud sellesama poosi, milles ta oli tahtnud kujutada Tessat.

Helleeni ees elustus möödunu, uue jõuga puhkes igatsus Oineiadai järele. Teele, vastu uuele võitlusele, eemale Iruumast!...

1 Bignoonialiste sugukonda kuuluv tulbipuu.

Pandioni vaevas tema varem alati selgete püüdluste kahestumine. Ta avastas endas varemtundmatu vastuolu, ja see kohutas teda.

Siin kutsus teda vastupandamatu jõuga elu võimas vool, mis oli kuum nagu Aafrika päike, noor nagu parast vihma õitsele löönud stepp, vägev nagu lai jõgi. Seat aga olid kõik tema helgeimad unistused suurest loomingust. Kuid kas mitte ilu ise ei seisnud ta ees, lähedasena ning rõõmuküllasena? Iruuma ja Tessa ei sarnanenud sugugi teineteisega — nad olid hoopis erinevad, kuid siiski oli mõlemis kehastatud üks ja seesama ilu.

Pandioni erutus kandus üle neiule. Iruuma lähenes noormehele ja laulvad võõrkeelsed sõnad häirisid metsas valitsevat vaikust.

«Sa kuulud meie hulka, kuldsilmaline, ma tantsisin tantsu suurele jumalannale, esivanem võttis vastu anded ... » Iruuma hääl vaibus, pikad ripsmed varjasid silmi. Neiu võttis kõvasti Pandioni kaela ümbert kinni ja liibus tema vastu.

Noorel helleenil läks silme eest pimedaks, meeletu pingutusega vabastas ta end neiu käte vahelt. Iruuma tõstis pea ja paotas lapselikult suu.

«Sa ei taha siin elada? Sa lähed ära koos sõpradega?» küsis Iruuma imestunult, ja Pandionil hakkas häbi.

Pandion surus Iruuma õrnalt enda vastu, ja valides sobivaid, neiu rahva keelest omandatud sõnu, püüdis talle edasi anda suurt igatsust kodumaa järele, Tessa järele ... Iruuma nägu noore helleeni laial rinnal tõusis ülespoole, tema silmad sukeldusid Pandioni silmade kuldsesse kiirgusse ja hambad välgatlesid kerges naeratuses. Iruuma hakkas rääkima, ja tema sõnade helinas oli seesama õrnus, seesama hellitav armastus, mis olid joovastanud Pandioni Tessa huulilt.

«Jah, kui sa ei suuda siin elada, tuleb sul minna.» Neiu takerdus viimasel sõnal. «Aga kui mina ja minu rahvas on sulle kallid, jää, kuldsilmaline. Mõtle, otsusta, tule, ma jään ootama!»

Neiu ajas end sirgu ja heitis pea uhkelt tagasi. Niisama tõsisena ning karmina oli Pandion teda näinud tantsu ajal.

Umbes minuti seisis noor helleen ta ees, ja äkki

otsusele jõudnud, sirutas neiule käed. Kuid Iruuma kadus puude taha, hajus metsatihniku pimeduses ...

Iruuma kadumine rabas Pandioni nagu raske kaotus. Helleen seisis kaua pimedas metsas ja läks siis aeglaselt lonkides huupi läbi lagendikul hõljuva kuldse udu, heideldes sooviga tormata Iruumale järele, otsida ta üles, öelda talle, et armastab teda, et jääb tema juurde.

Iruuma, niipea kui oli varjunud Pandioni eest puude taha, pistis jooksma, hüpates kergelt üle juurte ja lipsa-tes läbi liaanide vaheit. Neiu sööstis edasi üha kiiremini, kuni ta lõpuks väsimusest nõrkes. Raskelt hingates jäi ta rahuliku veekogu — siin laienenud jõekese vaikse kääru kaldale seisma. Ere valgus pimestas ta silmi ja keha kogus endasse kuumust pärast metsas valitsevat hämarust ning jahedust.

Nukralt vaatas Iruuma ümberringi, läbi pisarate nägi ta oma peegelpilti siledal veepinnal ja silmitses end tahtmatult üleni selles suures peeglis . . . Jah, ta on ilus! Kuid tuleb välja, et ilu ei ole veel kõik, kui kuldsilmaline, vapper, hea ning sõbralik võõramaalaneAtahab tema juurest ära minna. Tähendab,, noormees vajab veel midagi.. . kuid mida? ...

Päike loojus künkliku stepi taha. Viltune sinakas vari laskus onni lävele, kus istusid Kidoogq ja Kavi.

Mõlema sõbra rahutute liigutuste järgi taipas-Pan-dion, et etrusk ja neeger ootavad teda juba ammu. Mahalöödud silmi lähenes noor helleen sõpradele. Kavi tõusis väärikana ning karmina ja asetas käe sõbra õlale.

«Meie tahame sinuga rääkida, tema ja mina,» etrusk noogutas Pandioni kõrval püsti tõusnud Kidoogo poole. «Sa ei tulnud nõupidamisele, kuid kõik on otsustatud — homme me lahkume ... »

Pandion tõmbus tagasi. Liiga palju sündmusi oli toimunud viimase kolme päeva jooksul. Ja ometi ei tulnud noorele helleenile mõttesse, et kaaslased nii väga kiirustavad. Ta ise poleks rutanud vähem, kui ei . .. kui ei oleks olnud" Iruumat!

Sõprade pilkudest luges noor helleen hukkamõistu. Vajadus mingile otsusele jõuda, mis ammugi oli närinud

191

Pandioni hinge, kuid mille ta oli alateadlikult kõrvale tõrjunud naiivses lootuses, et kõik kuidagi laheneb, oli nüüd kätte jõudnud. Just nagu oleks müür taas tõkestanud pääsu rõõmuküllasesse vabadusse, sellesse vabadusse, mis tegelikult elas vaid Pandioni unistustes.

Ta peab otsustama, kas ta jääb siia Iruumaga või kaotab neiu igaveseks ja läheb ära koos oma kaaslastega. Aga kui ta jääb siia, siis samuti igaveseks: ainult kakskümmend seitse meest, kes on valmis kõigeks, isegi võimalikuks hukuks, selleks et pöörduda tagasi kodumaale, võivad ühiste pingutustega vallutada ruumi, mis hoiab neid maa vangis. Tähendab, kui ta jääb, siis kaotab ta igaveseks kodumaa, mere, Tessa, — kõik selle, mis oli teda toetanud ning aidanud siia jõuda.

Kas ta suudab siin elada ning kokku sulada selle sõbraliku, kuid ikkagi võõra eluga, kui temaga ei ole enam ustavaid, hädas proovitud kaaslasi, kelle sõprusele ta oli harjumuspäraselt ning märkamatult kogu aeg toetunud? Ja isegi ilma mõtlemata, kogu südamega tundis Pandion selget vastust.

Ning kas see, et ta jätab maha sõbrad, tänu kellele ta on pääsnud ja tugevaks muutunud, ei ole reetmine?

Ei, ta peab minema nendega ning jätma siia poole oma südamest.

Noore helleeni tahe aga ei kannatanud proovi välja. Ta haaras kaaslaste käte järele, kes erutusega jälgisid tema hingelist võitlust, mis peegeldus Pandioni avalal näol, ja hakkas neid anuma, et nad nii kiiresti ei lahkuks. Mis maksab neile nüüd, kus nad on vabad, elada siin veel veidi aega, puhata end hästi välja enne teekonda ja õppida paremini tundma võõrast maad.

Kidoogo hakkas kõhklema: neeger armastas väga noort helleeni. Etruski nägu tõmbus vee! tugevamini pilve.

«Lähme sinna, siin on võõraid silmi ja kõrvu,» Kavi tõukas Pandioni pimedasse onni, ja väljunud, tuli uuesti tagasi söetükikesega. Ta süütas väikese tõrviku. Talle näis, et valguses on kõhklevat sõpra kergem veenda. «Millele sa loodad, kui me siia jääme?» küsis etrusk karmilt ja ta sõnad sööbisid Pandioni hinge. «Kui

192

sa hiljem niikuinii lahkud? Või tahad sa ta endaga kaasa võtta?»

Ei, mõte sellest, et Iruuma läheks koos temaga kaugele teekonnale, ei tulnud Pandionile pähegi ja ta vangutas eitavalt pead.

«Siis ma ei mõista sind,» ütles etrusk kalgilt. «Kas teised meie kaaslased ei ole siin endale meeldivaid neide leidnud? Nõupidamisel keegi neist ei kahelnud, mida valida — naine voi kodumaa, keegi ei mõtelnud siia jääda. Iruuma isa, jahimees, mõtleb, et sa ei lahku koos meiega. Sa oled talle meeldima hakanud, kuuldus sinu vaprusest on läinud rahva hulka. Ta ütles mulle, et on valmis sind enda majja võtma! Kas sa tõesti jätad meid maha, unustad kodumaa tüdrukutirtsu pärast?!» ' Pandion langetas pea. Tal polnud midagi vastata, ta ei oleks suutnud etruskile selgeks teha seda, milles viimasel ei olnud õigus. Kuidas öelda talle, et Pandion ei ole mitte lihtsalt allunud kirele? Kuidas väljendada seda, mis oli Iruumas haaranud

teda kui kunstnikku? Teisest küljest aga põletas teda etruski sõnade karm tõde — ta oli unustanud, et võõral rahval olid omad seadused ning kombed. Jäädes siia, tuleb tal hakata jahimeheks ja ühendada oma saatus selle rahva saatusega. Selline oli paratamatu tasu õnneliku koosviibimise eest Iruumaga ... Kuid siin on ju ainult Iruuma talle lähedane. Kuldse stepi vaikne ning kõrvetav avarus ei sarnanenud sugugi mere armsa, kohiseva ning liikuva avarusega. Ja neiu oli osake sellest maailmast, kus Pandion tunneks end alati ajutise külalisena. . . Seal, kaugel, aga paistis talle tuletornina kodumaa. Kui aga see tuletorn kustub, kas suudab ta siis elada ilma temata? .. .

Etrusk pidas vahet, et anda Pandionile aega järelemõtlemiseks, ja alustas siis uuesti:

«Hästi, sa saad ta meheks, et peatselt ta maha jätta ning lahkuda. Ja sa arvad, et tema rahvas laseb meid rahus ära minna ja abistab meid? Sa solvad nende külalislahkust. Karistus, mis järgneb sulle sinu teenete eest, langeb meile kõigile ... Ja pealegi, miks oled sa veendunud, et ülejäänud kaaslased nõustuvad ootamisega? Nad ei nõustu, ja selles olen ma nendega ühel meelel!»

193

Etrusk vaikis, ja nagu häbenedes oma järske sõnu, lisas kurvalt:

«Mu süda valutab, sest kui ma jõuan mereni, ei ole mul sõpra, kes on vilunud laevasõidus. Minu Remd on hukkunud, ja ma panin kogu lootuse sinale — sina oled merel sõitnud, õppinud foiniiklaste juures .. .» Kavi langetas pea ja jäi vait.

Kidoogo tormas Pandioni juurde ja pani noorele helleenile kaela pika rihma otsas rippuva koti.

«Ma hoidsin seda, sellal kui sa olid haige,» lausus neeger. «See on sinu mereamulett... Ta aitas võita ninasarvikut, ta aitab meid kõiki mereni jõuda, kui sa tuled meiega ... »

Pandionile meenus Jahmoselt kingiks saadud kivi. Ta oli selle sätendava meresümboli täiesti unustanud, nagu oli nendel päevadel unustanud palju muudki. Ta ohkas sügavalt. Sel hetkel astus onni pikk mees suure odaga käes. See oli Iruuma isa. Ta istus sundimatult põran-dale, tõmbas jalad enese alla, naeratas sõbralikult Pan-dionile ja pöördus etruski poole:

«Ma tulin sinu juurde asja pärast,» alustas kütt aeglaselt. «Sa ütlesid, et olete otsustanud lahkuda kodumaale pärast üht päikest.»

Kavi noogutas jaatavalt pead ja vaikis, oodates, mis tuleb edasi. Pandion silmitses rahutult Iruuma .isa, kes pidas end ülal lihtsa ning majesteetliku väärikusega.

«Tee on pikk, palju loomi varitseb inimest stepis ja metsas,» jätkas kütt. «Teil on viletsad relvad. Pea meeles, võõramaalane: loomadega ei saa võidelda nagu inimestega. Mõõk, nool ja nuga on head inimese vastu, looma vastu on aga kõige parem oda. Ainult oda võib tagasi hoida tugevat looma, peatada teda, tabada kau- ' gelt looma südant. Teie odad ei kõlba meie stepi jaoks,» kütt osutas põlglikult onni seina najale asetatud peenikesele, lühikese vaskteravikuga egiptuse odale. «Niisugust on siin vaja!»

Iruuma isa pani kaasatoodud relva Kavi põlvedele ja võttis selle ümbert pika nahkse tupe.

Raske oda oli üle nelja küünra pikk. Selle kahe sõrme jämedune vars oli valmistatud kõvast, tihedast, luuna läikivast puust. Keskelt läks vars paksemaks ja selle

194

ümber oli mähitud õhuke kare hüääni nahk. Otsiku asemel oli küünrapikkune ning kolme sõrme laiune tera, mis oli valmistatud heledast kõvast metallist — haruldasest ning kallist rauast.

Mõtlikult puudutas Kavi vahedat tera, kaalus käega relva raskust ja andis selle ohates kütile tagasi.

See naeratas, jälgides muljet, mida oda etruskile avaldas, ja ütles ettevaatlikult:

«Niisuguse oda valmistamine on suur töö... Metalli selleks saadakse naabersuguharult, kes aga müüb seda kallilt. See-eest päästab oda sind palju kordi elu ja surm,a peale toimuvas võitluses ... »

Kavi ei taibanud, millele kütt sihib, ja vaikis. «Te tõite endaga Ta-Kemtist kaasa tugevaid vibusid,» jätkas kütt. «Meie ei oska niisuguseid valmistada ja tahaksime neid vahetada odade vastu. Juhid on nõus andma teile iga vibu eest kaks oda, odad aga, nagu ma ütlesin, on teile vajalikumad.»

Kavi vaatas küsivalt Kidoogole, neeger kinnitas peanoogutusega küti arvamust.

«Stepis on palju ulukeid, ja me ei vaja nooli,» ütles Kidoogo, «ent metsas on halvem. Kuid mets on kaugel, loomade kallaletungi korral on aga kuus oda kindlamad kui kolm vibu.»

Kavi mõtles pisut, nõustus siis vahetusega ja hakkas kauplema. Kuid kütt oli järeleandmatu, tõendades, et tema poolt pakutud relv on suure väärtusega. Nad ei annaks kunagi iga vibu eest kaht oda, kui neil poleks vaja teada saada, kuidas on valmistatud Musta Maa vibud.

«Hästi,» ütles etrusk. «Me annaksime teile oma vibud kingina peavarju ja toidu eest, kui me ei läheks nii kaugele. Me võtame tingimused vastu — homme saad sa vibud.»

Kütt lõi näost särama, patsutas Kavile käsivarre pihta, tõstis oda, silmitsedes hoolikalt tõrviku punases leegis tera, ja asetas sellele nahkse tupe, mis oli kaunistatud mitmevärviliste nahatükikestega.

Etrusk sirutas käe, kuid kütt ei andnud relva ära.

«Sa saad homme kuus samasugust. Selle aga .. .» Iruuma isa peatus, «kingin ma sinu kuldsilmalisele

195

sõbrale. Selle tupe õmbles Iruuma ise! Vaata, kui ilus see on.»

Kütt ulatas oda noorele helleenile, kes võttis kingi kõhklevalt vastu.

«Sa ei lähe nendega,» Iruuma isa osutas etruskile ja neegrile, «kuid hea oda on küti esimene varandus, mina aga tahan, et sa teeksid meie suguharu kuulsaks, kui sa saad minu pojaks!»

Kidoogo ja Kavi puurisid pilkudega sõpra, neeger murdis raginal sõrmi. Otsustav silmapilk oli 'ootamatult kätte jõudnud.

Pandion kahvatus ja ulatas äkki järsu, tõrjuva liigutusega oda kütile tagasi.

«Sa keeldud, kuidas ma pean seda mõistma?» ütles hämmastunud kütt valjusti.

«Ma lahkun koos kaaslastega,» lausus noor helleen vaevaliselt.

Iruuma isa jäi liikumatult seisma, vaadates, sõnatult Pandionile otsa, ja paiskas siis vihaselt oda talle jalge ette.

«Olgu nii, kuid katsu sa veel ainult vaadata minu tütart. Ma saadan ta veel täna ära!»

Pandion jäi küti otsa vahtima liikumatute, pärani avatud silmadega. Tõeline kurbus moonutas ta mehiseid näojooni ja see pehmendas Iruuma isa viha.   .

«Sul jätkus mehisust otsustada, kuni ei ole hilja, see on hea,» ütles ta. «Aga kui sa juba lahkud, siis lahku kiiremini . . .»

Kütt vaatas veel kord süngelt Pandioni pealaest jalatallani ning tõi kuuldavale mingisuguse ebamäärase heli.

Hüti lävel heitis Iruuma isa pilgu Kavile.

«Mis ma ütlesin, see saab täidetud,» sähvas ta jämedalt ja kadus pimedusse.

Noore helleeni silmade läige tekitas neegris halva enesetunde ja ta tajus, et praegu ei ole Pandionil sõpradega mingit pistmist. Noor helleen seisis pisut aega, pilk suunatud kaugusse, just nagu oleks ta sellelt küsinud, kuidas toimida. Aeglaselt pööras ta end ringi, viskus voodile ja kattis näo kätega.

Kavi süütas uue tõrviku: ta ei tahtnud jätta Pandioni pimedusse üksinda oma mõtetega. Etrusk ja neeger

196

võtsid istet kaugemal ning jäid erksalt valvele, lausumata teineteisele sõnagi. Aeg-ajalt silmitsesid nad ärevail sõpra, keda nad ei suutnud millegagi aidata.

Aeg venis pikkamööda, saabus öö. Pandion liigutas end, kargas püsti, kuulatas pisut, ja tahtis siis hütist välja tormata. Kuid etruski laiad õlad sulgesid talle tee. Noor .helleen põrkas Kavi ristamisi asetatud käsivarte vastu, jäi seisma ja tõmbas kulmud vihaselt kortsu.

«Lase läbi!» ütles Pandion kärsitult. «Ma ei suuda, ma pean Iruumaga jumalaga jätma, kui teda ei ole kuhugi saadetud.»

«Võta mõistus pähe!» vastas Kavi. «Sa hukutad tema, enda ja meid kõiki! Tema isa on sinu peale vihane.»

Pandion vaikis ja püüdis etruski kõrvale tõugata, too aga seisis kindlalt.

«Kui oled kord otsustanud, siis aitab, ära vihasta tema isa,» veenis Kavi sõpra edasi. «Saa aru, mis võib juhtuda.»

Noor helleen tõukas Kav't veel tugevamini, kuid sai ise hoobi rindu ja taganes. Neeger, kes nägi sõprade kokkupõrget, jooksis jahmunult kõhale ega teadnud, mida ette võtta. Noor helleen surus hambad kokku, tema silmades lõi leegitsema pahaendeline tuli. Ajanud ninasõõrmed laiali, sööstis ta Kavi kallale. Etrusk tõmbas kiiresti noa, pööras relva pea Pandioni poole ja karjus vihaselt:

«Säh, võta, löö!»

Pandion kohmetus.

Etrusk ajas rinna ette, pani vasaku käe südamele, paremaga aga hoidis endiselt noa pead Pandioni poole.

«Löö kohe, näed siia! Elusana ma sind niikuinii välja ei lase! Tapa, siis võid minna!» karjus Kavi raevukalt.

Esmakordselt nägi Pandion oma «sünget ning arukat sõpra sellises olukorras. Ta taandus, hakkas abitult oigama ning lonkis oma voodi poole, langes uuesti sellele ja pööras sõpradele selja.

Raskelt hingates pühkis Kavi laubalt higi ja pistis noa vöö vahele.

«Me peame teda valvama kogu öö ja asuma teele kiiremini,» ütles ta ehmunud Kidoogole. «Koidikul teatad sa kaaslastele, et nad koguneksid.»

197

Pandion kuulis selgesti etruski sõnu, mis tähendasid, et tal ei õnnestu näha Iruumat. Ta hakkas hingeldama, tajudes peaaegu füüsiliselt kitsikust enda ümber. Helleen võitles endaga, pingutades kogu tahet, ja järk-järgult asendus kirglik meeleheide, peaaegu hullumeelsus vaikse kurbusega.

Taas avas Aafrika stepp oma kuuma avaruse kahekümne seitsme kangekaelse mehe ees, kes olid otsustanud iga hinna eest. kodumaale tagasi pöörduda.

Nüüd, pärast vihmasid, tõusis suurte punakaspruunide pähikutega kare rohi 1 kaheteistkümne küünra kõrgusele ja selle umbsesse tihnikusse kadusid jäljetult isegi elevantide tohutud hallid kehad. Kidoogo selgitas Pandionile, miks oli tarvis kiirustada: peagi lõpeb vihmade periood ja stepp hakkab lõõskama ning muutub elutuks, tuhaga ülekülvatud lagendikuks, kus on raske leida toitu.

Pandion nõustus vaikides. Tema kurbus oli veel liiga värske. Kuid oma kaaslaste keskel, kelledele ta võlgnes nii palju, tundis noor helleen; kuidas uuesti hakkavad põimuma tema mehise sõpruse sidemed, kuidas kasvavad temas endas püüd minna edasi ja võitlusjanu, kuidas üha tugevamini lööb lõkkele soov jõuda kiiremini Oineiadaisse.

Hoolimata teravast igatsusest Iruuma järele, tundis Pandion alles nüüd ennast endisena, kirkana ning sirgjoonelisena, kes kartmatult sammub mööda valitud teed. Uuesti elustus kunstniku pinguldatud tähelepanu looduse vormide ja värvide vastu, kasvas loominguiha.

Kakskümmend seitse tugevat meest olid relvastatud odade, viskodade, nugade ja mõne kilbiga. Endised, hädades ja võitlustes kogenud orjad kujutasid endast tunduvat jõudu ja võisid kartmatult arvututele metsloomadele vastu astuda.

Teel kõrges rohus varitses tõsine hädaoht. Tuli paratamatult minna hanereas, mööda metsloomade poolt tallatud kitsaid radasid ja näha pikkade tundide jooksul

1 Elevandirohi — tohutu, kuni 6 meetri pikkune kõrsvili.

vaid ees sammuva kaaslase selga. Kahisevatest kõrgetest seintest paremal ja vasakul ähvardas alatine oht — iga hetk võisid kõrred laiali nihkuda ning läbi lasta juurdehiilinud lõvi, raevusattunud ninasarviku või vihase üksiku elevandi kõrge mõõtmatu kogu. Rohi eraldas inimesi, ja kõige halvem oli nendel, kes sammusid taga: need võisid sattuda eesliikujate poolt ülesärritatud looma viha alla. Hommikuti oli rohi läbi imbunud külma kastega, veepiiskade sätendav tolm kattis meeste märgi, just nagu vihma alla sattunud kehi. Kuumal keskpäeval hääbus kaste jäljetult, kuiv tolm, mis' langes alla kjirte latvadelt, kõditas kurku, ahtates käikudes oli raske hingata.

Teekonna kolmandal päeval tungis tagapool sammuva vapra liibüalase Takeli kallale leopard, ja ainult tänu õnnelikule juhusele pääses noormees tühiste kriimustustega. Järgmisel päeval sööstis rohust Pandioni ja tema naabruses kõndiva neegri suunas suur tumeda-lakaline lõvi. Iruuma isa oda tõkestas kiskjale tee, ja helleeni kaaslane, haaranud kilbi, mille Pandion oli ootamatu rünnaku tõttu maha pillanud, tungis lõvile kallale tagantpoolt. Loom pöördus uue vaenlase poole ja langes, läbistatuna kolmest odast. Kui Kidoogo erutusest lõõtsutades kohale jooksis, oli kõik juba lõppenud ja mehed pühkisid raskelt hingates odadelt kiiresti tõmmuks muutuvat lõviverd. Kiskja lebas peaaegu märkamatuna punakaspruunis mahatallatud rohus. Kõik rändurid jooksid kokku ja valjud hüüded kajasid üle võitluskoha. Igaüks tõendas kahele rässakale neegrile — Dhlomole ja Mpafule, kes koos Kidoogoga juhtisid salka, et lõppude lõpuks tapavad loomad kellegi. Sellest kõrge rohuga kaetud tasandikust tuleb ringi ümber minna. Teejuhtidele ei tulnud mõttessegi vastu seista. Salk tegi järsu pöörde lõunasse ja lähenes veel enne õhtut pikale metsaribale, mis kulges just vajalikus edelasuunas. Niisugune mets oli Pandionile tuttav — roheline võlv-keridor kitsa stepijõekese kohal. Metsagaleriid läbisid steppi mitmes suunas mööda jõgede ja ojade orgusid.

Teelistel vedas: rohelise võlvi all ei olnud okastihnikut ja liaanid ei pununud läbipääsmatuid eesriideid — löövides hiiglaslike juurte vahel, liikus salk kitsas

metsaribas südilt edasi. Sügav vaikus ning jahe poolhämaras asendasid rohu sahinat ja pimestava päeva leitsakut. Mets ulatus üsna kaugele — teelised sammusid siin päev päeva järel edasi. Vahel harva väljusid nad steppi ulukeid otsima või ronisid metsaserval kasvavate madalate puude otsa, et kontrollida suunda.

Kuigi liikuda oli siin kergem ning hädaohutum, ängis-tasid Pandioni siiski salapärase metsa hämarus ning vaikus. Noorele helleenile meenus siin jällegi kohtumine Iruumaga. Kaotus näis tohutuna, nukrus mähkis Pan-dioni silme ees kogu maailma halli uduvinasse, tundmatu tulevik oli samasugune hämar, vaikiv ning tume nagu mets, milles nad edasi liikusid.

Pandionile näis, et tume tee tohutute puutüvede sam-mastikkude, hämaruse ja päikeselaikude, lohkude ja küngaste ühetaolise vahelduvusega on lõputu.

Tee viis teadmatusse kaugusse, tungides üha sügavamale võõra ning kummalise maa südamesse, kus kõik oli tundmatu ja ainult valvsate kaaslaste ring päästis vältimatust surmast.

Meri, mille poole ta nii väga püüdles ja mis näis vangipõlves kergesti kättesaadavana, eemaldus nüüd mõõtmatusse kaugusse. Ees seisid tuhanded tõkked, mitu kuud rasket teekonda .. . Meri oli teda eemale kiskunud Iruumast, ise aga jäänud ligipääsematuks . ..

Metsa lõpul ilmus rändurite ette lai soo. See tõkestas teed horisondi ühest äärest teiseni, kulges ettepoole ja varjus kauguses rõskete aurude rohetavasse sompu, mida hommikuti

vöötas madal valkjas uduloor. Valged haigurid lendasid väikeste rühmadena pilliroomere kohal:

Ootamatu, takistuse poolt segadusse viidud, vaatasid Kavi, Pandion ja liibüalased nõutult ereröhelisele soo-taimede tihnikule, milles siin ja seal sätendasid päikesest valgustatud veeaknad. Juhid aga vahetasid rahulolevalt pilke ja naeratasid: tee oli õige, kaks nädalat rasket rännakut ei olnud möödunud asjata.

Järgmisel päeval valmistas salk endale parved erilisest ebatavaliselt kergest ning urbsest pilliroost', mille

1 Ambag — väga kerge ja jäme, kuni 7 meetri kõrgune pilliroog.

lülilised varred tõusid kuni kümne küünra kõrgusele. Reisijad parvetasid piki pööriseliste papüüruste kõrgeid puhmastikke, löövides kuivanud ja murdunud pilliroovarte punakaspruunide kuhjatiste — ujuvate rohusaarte vahel. Igal parvel oli kaks või kolm meest, kes' ba,lans-seerisid ettevaatlikult pikkade teivastega, mis tungisid rütmiliselt mudasesse põhja.

Tume haisev vesi näis paksu õlina, soogaasi mullid tõusid teivaste alt veepinnale, kleepuv hallitus vahutas-roostepruuni palistusena piki rohelisi seinu. Kogu nähtaval maa-alal ei olnud ühtki kuiva kohta, niiske kuu-mus"piinas higist nõretavaid mehi, ülalt kõrvetas halastamatu päike. Vastu õhtut tungisid miljonid kahjulikud kihulased tihedate pilvedena inimeste kallale. Oli õnn, kui leidus üleujutamata künkake, millel läideti tohutu suitsev lõke. Veel kergem oli tuule puhul, mis kihutas putukatepilved laiali ning võimaldas inimestel pärast raskeid päevi ja öid end välja magada. Tuul õõtsutas pilliroogu, laine laine järel veeres mööda roheluse ookeani.

Loendamatu hulk roomajaid varjas-end vees ja kõdunevates puhmastikes. Hiiglaslikud krokodillid kogunesid sadade kaupa padusetete küngastele või, poolest saadik varjatuina pilliroovartega, vahtisid välja rohelistest seintest. Öösiti elukad möirgasid — nende kume madal möirgamine täitis inimesi ebauskliku hirmuga. Krokodillide möirgamises ei olnud raevu ega ähvardust — midagi elutut ning kiretut oli tunda nendes madalates katkendlikes helides, mis kaua kõmisesid seisva vee kohal läbi öise pimeduse.

Rändurid sattusid madalale laukale, mis oli üleni täis külvatud pooleldi ärauhutud koonusekujulisi pooleteise küünra kõrgusi mudakünkaid. Punakaspruun vesi haises väljakannatamatult, künkad olid kaetud linnusõnniku valge koorikuga. Neegrid selgitasid, et künkad olid pesitsemiskohaks suurtele pikajalgsetele roosadele lindudele \ kes muul aastaajal oleksid katnud sood pilvedena.

1 Flamingo — pika kaela ja kõrgete jalgadega ning suure, järsult allapoole käändunud nokaga ilusa roosa värvusega soolind.

Halva vee ja kahjulike aurude tagajärjel haigestus mitu meest, peamiselt liibüalased. Julm palavik kurnas inimesi, kes ükskõikselt lamasid parvedel kaaslaste jalge all.

Viiendal päeval võis soopuhmastike keskel üha sagedamini märgata vaba veega kaetud alasid, millest ulatusid välja puude ladvad. Pandion küsis imestades Kidoogolt, mida see tähendab. Musta sõbra suu tõmbus laiale naerule ja ta teatas, et peagi on piinadel lõpp.

«Siin,» ütles neeger, pistnud oma teiba sügavasse vette, «põleb maa kuival ajal kuumusest, see aga on vihmadest tekkinud üleujutus.»

«Mis jõgi see siis on?» küsis Pandion uuesti.

«Siin pole mitte üks jõgi, vaid kaks' ja pikk soode ahelik nende vahel,» vastas neeger. «Kuival ajal need jõed peaaegu ei voolagi.»

Nagu alati viimasel ajal, oli Kidoogol ka seekord õigus — varsti hakkasid parved mudasesse põhja kinni, eespool aga maapind kõrgenes ning muutus tasaseks stepiks. Seal kasvas eriline, hõbedaselt valgete pähiku-tega rohi, ja päikesekiirtes helklev stepp näis kaugelt sileda veepinna jätkuna. Sumades vööni poris ning peletades hüüetega eemale krokodille, astusid rändurid sügava kergendustundega kõvale kuumale maapinnale. Neid tervitas värske ning kuiv tuul, mis peletas eemale soo raske lämbuse. Salk jõudis kõrgendikule, millel kasvasid suurte sinakasroheliste lehtede ja munasuu-ruste ruugete viljadega kaetud põõsad.

Siit leidsid teelised puhast vett ja otsustasid peatuma jääda. Nad ehitasid laagri ümber kuue küünra kõrguse okasseina. Neegrid kogusid suure hulga ruugeid puuvilju, mis olid üllatavalt maitsvad ning õrnad, ja tõid veel mingeid lehti, millede mahlaga hakkasid ravima palavikus vaevlevaid kaaslasi. Terved magasid end korralikult välja, sookihulaste hammustusest tekkinud paised paranesid kiiresti. Vihma ei tulnud mitu päeva järjest. Hommikuti oli väga jahe, ja mustanahalised rändurid lõdisesid ning värisesid külma käes.

' Kaks jõge — mõeldakse Bahr-el-Arabi ja Bahr-el-Ghazali, mis vanasti olid palju veerikkamad kui praegu.

Varsti läksid teelised edasi.

Kakskümmend viis päeva sammusid nad mööda steppi. Nüüd oli neid järele jäänud üheksateist meest — kaheksa olid lahkunud pärast soost ületulekut ning suundunud põhja, oma kodukohtade poole, kuhu oli umbes kümne päeva tee. Kuidas nad ka ülejäänuid endaga kaasa ei kutsunud — viimased jäid siiski kindlaks oma otsuse juurde jõuda välja mereni.

Hall suitsuvine kattis sinist taevavõlvi, mis valas endiselt alla pimestavat sära. Öösiti kattus taevas sageli pilvedega, kohutav kõuemürin kihutas lakkamatult stepi kohal, kuid ükski välgusähvatus ei lõhestanud samet-musta ööpimedust, ühtki vihmatilka ei langenud kuivanud rohule ega kuumusest lõhenenud maapinnale.

Üle stepi olid laiali puistatud väikesed künkad — teravatipulised koonused või kuni kümne küünra kõrgused ümarad tornid. Nende kõvast, tellisetaolisest savist küngaste sisemuses elutses lõpmatult palju suuri sipelgatega sarnanevaid putukaid, kes olid ohtlikud oma tugevate lõugade tõttu. Pandion oli juba harjunud paljude metsloomadega; teda ei üllatanud enam kaelkirjakud või viiesajapealised elevandikarjad. Nüüd nägi ta valge ja musta vöödiliste kummaliste loomade karju. Loomad sarnanesid Oineiadai hobustega, kuid ka erinesid nendest: nad olid väikest kasvu ja peenikeste jalgadega, kuid neil olid laiemad laudjad, ristluust lohkuvajunud seljad, kaarjalt kumerdunud ülemised mokad, lühikesed sabad ja lakad. Pandion vaatas uudishimuga neid rohkearvulisi joogikohta ilmunud karju. Ta unistas sellest, et püüda vöödilised hobused kinni ja kasutada neid sõitmiseks. Kui ta aga jagas oma kaalutlusi Kidoogo ja teiste neegritest kaaslastega, puhkesid need pikalt ning valjult naerma. Neegrid tegid noorele helleenile selgeks, et vöödilised loomad on tugevad, tigedad ning taltsutamatud, et kui ka õnnestukski mõned rahulikumad kinni püüda, ei suudetaks siiski neile vajalikku kahtkümmend looma isegi kümne aasta jooksul kätte saada.

Teise pettumuse elas Pandion üle kohtumisel pühvel-härgadega. Ta nägi laiade, otstest kõverdunud sarvedega massiivseid tumehalle härgi ja otsustas hiilida

kõige lähema juurde, et seda odaga tappa, kuid Kidoogo langes talle kogu kehaga otsa ja surus ta maa ligi. Neeger kinnitas sõbrale, et need härjad on lõunamaa loomadest peaaegu kõige ohtlikumad, et küttida võib neid vaid siis, kui on olemas vibu või viskoda, muidu on hukkumine möödapääsematu. Pandion kuuletus ja peitis end põõsastesse nagu teisedki, kuid Kidoogo hirm nende härgade ees jäi talle arusaamatuks, — tema meelest olid ninasarvikud või elevandid palju kohutavamad.

Teega lõikusid sageli kaljused mäeahelikud, küngaste ahelad ja kõrgete murenenud rahnude kuhjatised. Niisugustes kohtades võis tihti näha vastikuid koerapealisi ahve'. Märganud lähenevaid inimesi, kogunesid need loomad kaljudele või puude alla, vahtisid kartmatult tulnukaid ning lõustlesid jultunult. Pandion vaatas tülgastusega nende siniste pungis põskedega paljaid koerakoone, mis olid raamistatud tiheda püstise karvaga, nende hööritavaid punaste rakkus kintsudega tagumikke. Ahvid olid ohtlikud. Kord ei kannatanud Kavi tema teed tõkestava kolme jultunud looma käitumist välja ja lõi üht ilget lojust odaga. Kaljude jalamil puhkes tõsine võitlus. Rändurid olid õnnelikud, et neil olid väledad jalad, mis kandsid neid kaotusteta ja võimalikult kiiremini eemale.

Märkamatult kõrgenenud maastikul kestnud rännaku kahekümne viiendal päeval paistis silmapiiril tume vööt. Osutades sellele, hüüatas Kidoogo rõõmsalt, — seal algas suur mets — viimane takistus, mis neil tuli ületada. Metsaga kaetud mägede taga paiknes kauaoodatud meri — kindel tee kodumaale.

Keskpäeval jõudsid rändurid palmisalusse. Pandioni üllatas salu kummaline välimus. Varem ei olnud ta näinud stepis selliseid kõrgeid ja sihvakaid puid, mis sarnanesid juba Egiptusest tuttavate viigipalmidega2. Puude ladvad heitsid maapinnale tähtjaid sinakasmusti varje, tüved aga kerkisid täpselt nende varjude keskkohast. Mustade tähtvarjude vahel näis kuiv maapind hõõguva metallina. Varjude ebatavalise asendi järgi tegi

' Paavianid.

* Duleebipalmid.

204

Pandion kindlaks, et keskpäevane päike seisab tal otse pea kohal. Ta kõneles sellest Kavile. Etrusk kehitas nõutult õlgu, Kidoogo aga seletas, et nii see tegelikult ongi. Mida kaugemale lõunasse, seda kõrgemale päike tõuseb, ja selle põhjust ei tea keegi. Raugad kõnelevad veel, et pärimuste, järgi laskub päike veel kaugemal lõunas jällegi madalamale.

Kaua ei saanud noor helleen selle mõistatuse kallal juurelda — kuumusest roidunud kaaslased tõttasid vee juurde. Puhkuse ajal teatas Kidoogo, et õhtuks jõuavad nad metsa ja edasi läheb nende tee mööda metsi ning mägestti, mis ulatuvad kaugele kuni maa ääreni.

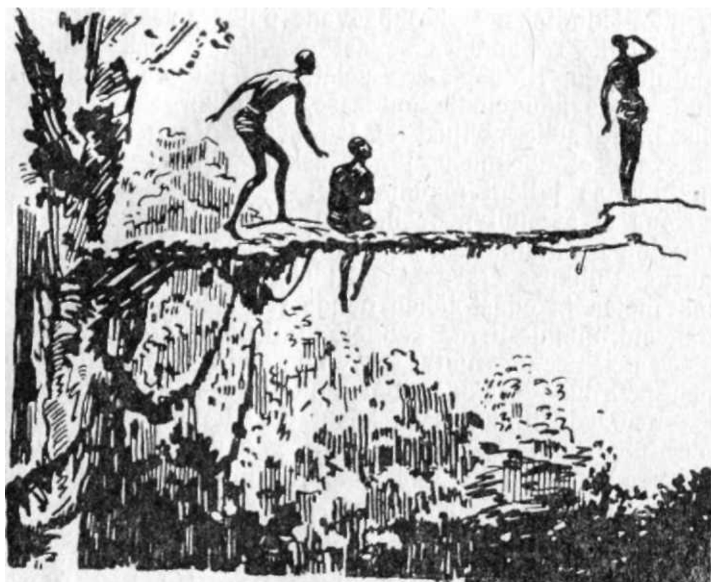
«Seal,» neeger näitas paremale, «ja seal,» Kidoogo käsi pöördus vasakule, «on suured jõed, kuid meie ei saa neid edasiliikumiseks kasutada. Parempoolne jõgi' pöördub põhja sealsete kõrbete äärel asuva suure mageda mere poole. Vasakpoolne[2] läheb otse lõunasse ja viib meid vajalikust kohast kaugele. Peale selle elavad jõgede ääres tugevad suguharud, nad söövad inimliha ja hävitavad meid kõiki. Me peame minema edela suunas otse, noolelenhult, mõlema jõe vahekohalt. Pimedad metsad on tühjad ning ohutud, mägedes aga ei ela kedagi kartusest tugeva äikese ja pimedate tihnikute vastu. Loomi on siin harva, kuid meid on vähe ja me võime toituda jahisaagist ning puuviljadest.»

Pandion, Kavi ja liibüalased vaatasid kahtlevalt nende ees kerkivat pimedat metsa ja neid tegi rahutuks ebamäärane kartus.

1 Parempoolne jõgi kannab tänapäeval nimetust Sari.

2 Vasakpoolne jõgi kannab tänapäeval nimetust Ubangi ja oa Kongo peamiseks haruks.

.... J

SEITSMES PEATÜKK METSADE VÄGEVUS

Tiheda põõsastiku keskel kõrgusid ebatavalised puud. Nende peened kumerate põiksoontega tüved lõppesid tasapinnalise lehvikuna kasvavate lühikeste okstega, mida katsid laiad lehed, veel kõrgemal aga sirutusid ülespoole pikad ning sirged võsud, mis sarnanesid kümne küünra pikkuste tohututе roheliste mõõkadega ·.

Neli niisugust puud, kahekaupa kummalgi pool, seisid nagu tunnimehed metsa lävisel ning sirutasid ähvardavalt mõõku kahvatu taeva poole. Salk läks nende vahelt läbi, murdes endale okkaliste põõsaste keskel teed..

1 Lobeeliad.

Tohutu, kõverate kihvadega ja inetu kühmulise peaga siga 1 kargas põõsa alt välja, röhatas pahaselt inimeste poole ja kadus ...

Juba esimesel rännakupäeval metsas kaotas Kavi oma neljakümne üheksa täkkega kepi — täkked märkisid rännakupäevade arvu — ja teelised loobusid ajaarvuta-misest. Noore helleeni mällu sööbis igaveseks ühetaoline-tohutu mets.

Salk läks edasi vaikides. Tehes katset juttu alustada, kõmisesid inimhääled kumedalt läbitungimatu rohelise võlvi all. Kuldse stepi laiadel avarustel ei olnud inimesed kunagi tundnud end nii väikestena ning mahajäetutena. Ronitaimede gigantsed, mõnikord kuni inim-keha jämedusega varred, keerdusid spiraalidena ümber siledate puutüvede, põimusid ülal hiiglaslikuks võrguks,, rippusid alla eesriietena ja üksikute laiade sumustena. Puude oksad lahknesid kättesaamatus kõrguses, tüved valgusid hallis hämaruses laiali. Sageli kohati teel' hallitusega kaetud roiskveega lompe; mõnes kohas voolasid vaikselt väikesed tumedad ojad. Harvadel lagendikel pimestas päike metsas valitseva .hämarusega harjunud silmi; taimede ebatavaline tihedus sundis rändureid nende kohtade ümbert ringi minema. Ennenähtamatud nelja inimkasvu kõrgused sõnajalad laotasid tiibadena oma tohutuid kahvaturohelisi sulgjaid lehti[2]. Mimooside hallikas lehestik moodustas päikesevalguse tulpades kõige peenemaid mustreid. Veripunased, ruuged, violetsed ja valged lilled paistsid iseäranis eredama ning kirevaina tohutute, laiade, pikkade ning kitsaste, tasaste, lõhestunud või hambuliste lehtede

heleda roheluse taustal. Metsikus virvarris põimusid omavahel ronivõsude looklevad spiraalid ja ajasid end turri ähvardavad sõrmepikkused okkad, mis halastamatult veristasid keha. Lagendikkudel kajas lindude meeletu sädin ning vidin, just nagu oleks kogu metsaelu siia koondunud.

inimesed kontrollisid päikese abil suunda ja tombu-

1 Tüügassiga — tohutute kihvadega metssiga. Kihvu kasutab ta juurte väljarebimiseks.

2 Puukujulised, kuni 10 meetri kõrgused sõnajalad tsüathea ja todea.

207

sid taas metsahämarusse, nad orienteerusid vihmadest tekkinud uhtevagude suuna, ojade voolu ja vahetevahel lehestikust läbitunginud ' päikesekiirte kaldsete tulpade järgi. Juhid hoidusid paljakutele lähenemast veel seepärast, et nende ligiduses pesitsesid puudel ohtlikud putukad — kohutavad mustad herilased ja hirmuäratavad sipelgad. Paksud samblikud, nahkjad hallid pahad ja mügajad katsid puude tüvesid, roheline sammal pea-listas kõrgete juurte harju. Need lamedad, sageli viie kuni kuue küünra kõrgused juured kasvasid välja hiig-laslike tüvede roietest nagu kaldtoed. Sügavatesse lohkudesse nende vahel oleks võinud mahtuda kogu üheksateistkümnest rändurist koosnev salk. Puude juured põimusid omavahel ja takistasid äärmiselt edasiliikumist — tuli ronida nendest üle või minna ringi, tungides edasi mööda kitsaid koridore. Jalad takerdusid poolkõdunenud okstesse ja lehtedesse ning kuivanud võsudesse, mis katsid maapinda paksu kihina. Kobaratena kasvas valkjaid ebameeldiva laibalehaga seeni. Ainult seal, kus puud ei olnud nii kõrged, ei takistanud juured teed ja jalad said puhkust pehmel samblakattel. Seevastu aga kasvas nendes kohtades tihe okaspõõsastik, mis sundis inimesi ringi minema või aega ja jõudu kaotades teed läbi murdma. Mingisugused laigulised molluskid langesid okstelt teeliste paljastele õlgadele ning kõrvetasid neid mürgise limaga. Harva vilksatas hämaruses ning kadus kohe hääletult mõne looma vari — sageli ei jõudnud inimesed määratleda isegi elaja liiki. Öösel valitses siin samasugune sügav vaikus, mida häirisid tundmatu öise kiskja kaeblik ulgumine või teadmatu linnu kimedad karjed.

Teelised ületasid palju madalaid mäeahelikke, kordagi väljumata puudest katmata maa-alale. Mäeharjade vahel oli mets veel tihedam; orgude niiske ning lämbe, kopitunud mulla järgi lõhnav õhk ahistas meeste hingamist.

Möödunud orust, mille põhjas voolas keset suuri kive kiire jaheda veega oja, jäid teelised veidikeseks puhkama.

Algas pikk tõus.

Kaks päeva tõusid teelised mäkke. Mets muutus ikka

208

tihedamaks ning räsajamaks. Kadusid lagendikud, kus võis leida toitu, mahalangenud hiiglapuud tõkestasid üha sagedamini teed. Vältides ülalt rippuvatest peenikestest elastsetest vartest moodustunud okkalisi lini- · kuid või põõsaste ja väikeste puude läbipääsematuid tihnikuid, tungis salk neljakäpukil edasi mööda uhte-orge, mis vihmavesi oli uuristanud mäeveergudesse.

Kare kuiv muld varises peopesade ja põlvede alt. Inimesed roomasid selles labürindis, hoides suunda vaid veeuurete järgi.

Järk-järgult muutus ikka jahedamaks, just nagu oleks salk tõepoolest sattunud sügavasse niiskesse maa-alusesse koopasse. '

Oli juba päris pime, kui nõlvak lõppes. Nähtavasti olid teelised jõudnud kiltmaale. Ei olnud enam vihmaveest uuristatud uhtevagusid, ja et mitte suunda kaotada, jäid rändurid ööbima. Mitte ühtki tähte ei vilkunud läbi rohelise võlvi. Tugev tuul möllas kusagil ülal. Pandion lamas kaua unetult, kuulatades metsakohinat, mis väga sarnanes lähedase mere mühinaga. Okste sahin ja raksumine liitusid tuulepuhangutes murdlainetuse ühtlast mürinat meenutavaks võimsaks laksumi-seks.

Koit saabus eriti pikkamööda — tihe udu ei lasknud päevavalgust läbi. Lõpuks sai nähtamatu päike hämarusest võitu, ja inimeste ees avanes masendav sünge vaatepilt.

Sileda musta ja valge koorega kaetud poolteisesaja küünra kõrguste koletute puude ladvad kadusid tihedasse piimjasse uttu, mis täielikult varjas sammaldunud oksi. Vettinud samblad ja samblikud ripnesid puudelt pikkade tumedate tortidena või hallide habemetena, mis mõnikord lehvisid kohutavas kõrguses. Vesi, mida eritas läbipõimunud juurte, rohtude ja sammalde käsnjas võrk, lirtsus jalge all. Suureleheliste põõsaste paksud tihnikud tõkestasid teed. Kärgjate kerade taolised suured kahvatud õied kukusid oma pikkadel vartel vaikselt udus.

Neljaküünrase läbimõõduga mustad ja valged sambad kuhjusid loendamatu hulgana, hall udu keerles nende ümber, mööda koort voolasid alla peenikesed

209

veenired. Mõnikord olid tüved mähitud paksu märga samblavaipa.

Selles kohutavas metsas ei olnud üle kolme-nelja-kümne küünra midagi näha; oli võimatu edasi liikuda, puhastamata endale puuhiiglaste jalamil teed.

Mahalangenud hiiglatüvede kuhjatised masendasid täielikult paljukogenud teelisi. Kõige halvemini mõjus see, et oli võimatu orienteeruda, — miski ei võimaldanud võetud suunda kontrollida.

Neegrid lõdisesid külmas udus, neid kohutas ennenägematult võimas mets; liibüalased olid täiesti rusutud. Teelistele näis, et nad olid tunginud metsajuma-late elupaika, kuhu oli keelatud inimestel astuda ja kust ei olnud väljapääsu.

Kavi andis Pandionile märku — mõlemad haarasid noad ja hakkasid nagu meeletud märgi oksi raiuma. Aegamööda toibusid ka teised rändurid — inimesed töötasid üksteist välja vahetades, ronisid üle hiiglatüvede mägedest, ekslesid väljapääsu otsides koletute juurte vahel, ja uppusid taas läbipääsmatusse rohelusse. Tund möödus tunni järel: ikka endiselt rippus ülal valge udu-linik, ikka endiselt raskelt ning aeglaselt tilkus puudelt vett, õhk ei muutunud soojemaks, ja ainult udu halli-kaspunase värvuse järgi taipasid inimesed, et on saabumas õhtu ...

«Kusagil ei ole läbipääsu!» sellise teatega istus Kidoogo puujuurele, muljudes meeleheites pead. Kaks teejuhti olid juba varem tagasi tulnud samasuguste tulemustega.

Kitsas paljak kulges tuhande küünra ulatuses põiki üle puhastatud tee. Taga oli sünge hiiglamets, millest salk oli ebainimlike pingutustega kolme päeva jooksul läbi tunginud. Ees seisis tihe kõrge bambusetihnik. Läikivad sõlmelised tüved tõusid kahekümne küünra kõrgusele. Nende peensulgjad ladvad painduasid sujuvalt allapoole. Bambused kasvasid nii lähestikku, et ei olnud mingit võimalust tungida läbi selle odataoliselt sirgetest sõlmelistest torudest moodustunud tiheda võre. Teeliste ees seisis läbipääsematu tara. Ümmarguste tüvede poleeritud pind oli nii kõva, et teeliste pronksnoad

210

nürinesid juba esimeste löökide juures. Võitluseks selle seinaga oli tarvis kirveid või raskeid mõõku. Minna ümber bambusetihniku oli võimatu — paljakut sulges mõlemast otsast tihe padrik, bambused aga, niipalju kui oli näha, ulatusid laia vööndina mõlemale poole ning kadusid kiltmaa udusesse kaugusse.

Külmast, puudulikust toidust ja võitlusest kohutava metsaga vaevatud inimesed kaotasid oma tavalise energia — liiga raske oli neile viimane teeosa! Kuid nad ei võinud alistuda vajadusele pöörduda tagasi.

Nende kohutavate metsade läbimiseks ei piisanud sellest, et hoida endist suunda edelasse, ei piisanud sellest, et puhastada endale teed ja tungida kõigest jõust läbi võimsa taimestiku — oli veel tarvis teada, kust saab läbi minna. Niisuguseid kohti võisid näidata vaid metsas elavad inimesed, kuid salk neid ei kohanud. Metsaelanike otsingud aga oleksid kõige tõenäolisemalt lõppenud teeliste hukuga pidulõkete praevarrastel.

«Ei ole teed, ei ole läbipääsu!» peegeldus üks ja seesama mõte kõigi üheksateistkümne inimese näol, karmides kortsudes, meeleheite grimassides, alistuvuse kivinenud maskis.
Toibunud esimesest meeleheitehoost, heitis Kidoogo pea kuklasse ja vaatas üles tohutute okste poole, mis laotusid paljaku kohal saja küünra kõrguses. Tema mõtet taibates lähenes Pandion kiiresti sõbrale.
«Kas sinna on võimalik ronida?» küsis noor helleen täiesti siledaid määratu kõrgeid tüvesid silmitsedes.
«See on vajalik, kui selleks ka terve päev tuleks raisata,» ütles Kidoogo süngelt. «Kas tagasi või edasi, kuid huupi ei või enam liikuda — meil ei ole toitu.»
«Näe,» Pandion osutas lagendikul kasvavale valge koorega metsahiiglasele, mille kõverad oks_ad moodustasid, taeva foonil tähe, «sellelt puult võib kaugele näha.»
.Kidoogo vangutas eitavalt pead.
"«Ei, valge koorega puu ei kõlba, samuti ka musta koorega 1 mitte. Nende kiud on kõva nagu raud, sellesse

1 Mitmesugust liiki puud: raudpuu, fiikus, kollane puu, maka-ranga ja paljud teised.

ei saa lüüa isegi nuga, rääkimata juba puukiilust. Võibolla leiame punase koore ja suurte lehtedega puu siis ronime üles.»
Inimesed hakkasid lagendiku äärest otsima sobivat puud. Peagi teatati, et see on leitud. Puu oli raudsetest hiiglastest madalam, kuid kasvas otse bambusroo ääres, küündides tihniku kohal enam kui poolesaja küünra kõrgusse. Vaevaga raiusid teelised maha kaks jämedat bambust ja tükeldasid need küünrapikkusteks ühest otsast teritatud pulkadeks. Kidoogo ja Mpafu tagusid jämeda oksaga pulga pulga järel pehmesse puusse, ja ronides üha kõrgemale, jõudsid ümber tüve keerleva spiraalse liaanini. Seejärel, vöötatuna peenikeste liaanidega, hakkasid Kidoogo ja ta kaaslane kõigest jõust jalgadega tüve vastu toetudes ning keha puust kaugel hoides ronima tohutusse kõrgusse. Varsti paistsid nende tumedad ..kogud taevast katvate paksude pilvede taustal üsna väikestena. Pandion tundis järsku kadedust sõp-. rade vastu. Nad näevad 'seal ülal maailma, tema aga jääb alla, puu varju, nagu suured punakassinised ussid, keda teelised olid kohanud metsaalustes uhte-vagudes.
Noor helleen jõudis äkki otsusele ja haaras kinni puusse taotud bambuspulkadest. Lüües etruski hoiatava hüüde peale vaid käega, ronis Pandion kiiresti tüve mööda üles, haaras kinni spiraalsest liaanist, lõikas maha teise ronitaime peene allarippuva otsa ja kordas Kidoogo võtet. See ei olnud sugugi kerge — kare liaan lõikas valusalA selga. Niipea kui Pandion survet nõrgendas, libisesid jalad alla ning kõva koor veristas valusalt põlvi. Suure vaevaga ronis Pandion poolde tüvesse. Bambuste urbsed ladvad kõikusid temast allpool kollendava lainja tihnikuna, suurte oksteni oli aga ikka veel tükk maad. Ülalt oli kuulda Kidoogo hüüet, ja silmuseks kokku keeratud tugev liaan puudutas noore helleeniõlgu. Pandion seadis silmuse ümber rinna, liaani tõmmati ettevaatlikult ülalt ja see oli helleenile suureks abiks. Kriimustatud jalgadega jõudis väsinud, kuid rõõmus noor helleen peagi alumiste, kõige suure-

1 Pehme kiuga haiapuu.

mate oksteni. Siin, kahe tohutu suure oksa vahel, istusid mugavalt Kidoogo ja tema kaaslane.
Kaheksakümne küünra kõrguselt vaatas Pandion ettepoole ja esmakordselt paljude päevade jooksul avanes ta ees avar silmapiir. Bambusetihnik raamistas kõrgel kiltmaal kasvavat metsa ja kulges mõlemale poole, niikaugele kui silm ulatus; tema laius ei olnud üle nelja-viie tuhande küünra. Selle taga kõrgus mustade kaljude madal ahelik, mille harvad viltused sakid olid lääne suunas kaldu. Edasi muutus maastik jällegi pisut madalamaks. Tiheda metsaga

kaetud lõputud ümarad mäed kimardusid nagu tihedad rohelised pilved. Mägedevahelised kitsad kuristikulõhed olid täidetud rulluva uduvinega. Nad peitsid endas raske ning vaevarikka näljärän-naku lõputuid päevi — nimelt sinna viis salga tee. Kuid selles tihedas rohelises massis, mille kohal liikusid aeglaselt suured valged udutombud, ei olnud kusagil näha ühtki avamikku: ei lagendikku ega laia orgu. Vaevalt jätkuks ränduritel jõudu selle vahemaa ületamiseks, mida praegu võis haarata sumaga. Aga edasi, uduga varjatud silmapiiri taga, võis korduda kõik seesama, ja siis oleks hukkumine vältimatu.

Kidoogo pööras vaate temast allpool .laiuvalt avaruselt kõrvale ja tabas Pandioni pilgu. Noor helleen märkas sõbra pungis silmades ärevust ning ülemäärast väsimust — neegri ammendamatu erksus oli kadunud, tema nägu kortsutas mõru grimass.

«Tarvis vaadata, mis on tagapool,» ütles Kidoogo hädise häälega, ajas siis end äkki sirgu ja astus edasi mööda oksa, mis ulatus bambusroo kohal horisontaalselt kaugele ette.

Pandion hoidis tagasi hirmukarjatust, neeger aga sammus kindlalt, kohutavas kõrguses vaevaltmärgatavalt kõikudes, oksa lõpuni, kus tema raskuse all hakkasid värisema suured ovaalsed lehed. Oks paindus. Pandion tardus hirmust, kuid juba istus Kidoogo sellel kak-sifi, laskis oma jalad sügavusse rippu, toetus mõlema käega peenikestele oksaharudele ja hakkas silmitsema paljaku -parempoolse nurga tagant paistvat maa-ala. Pandion ei julgenud kaaslasele järgida. Hinge kinni pidades ootasid helleen ja Mpafu Kidoogolt teateid. Alt

213

jälgisid koike toimuvat ülejäänud kuusteist teekaaslast, kes olid kõrgusest peaaegu märkamatud.

Kidoogo kiikus kaua vetruval oksal ja pöördus siis sõna lausumata tüve juurde tagasi.

«On häda, kui ei tunne teed,» ütles ta nukralt. «Me oleksime võinud jõuda siia palju kergema vaevaga. Seal,» neeger viipas käega loode suunas, «on meie läheduses stepp. Me oleksime pidanud minema paremale, selle asemel et minna metsa... Tuleb steppi tagasi pöörduda. Võib-olla on seal inimesi: metsa ääres on inimesi alati rohkem kui stepis või metsas endas.»

Puu otsast allatulek oli palju raskem kui ülesronimine. Kui sõbrad poleks abistanud, ei oleks Pandion kunagi suutnud nii kiiresti maha ronida, vaid oleks tõenäoliselt alla kukkunud ja hukkunud. Niipea kui noor helleen maapinnale astus, lõid närvipingest nõrgenenud jalad nõtkuma ja ta kukkus kaaslaste naeru saatel rohtu siruli. Kidoogo jutustas kõigest, mis ta oli puult näinud ja pani ette senikäidud teest täisnurga all kõrvale pöörduda. Pandioni imestuseks ei. järgnenud kaaslastelt ühtki vastuväidet, kuigi kõigile oli selge, et võitluses metsaga olid nad lüüa saanud, et viivitus teel võib olla väga pikaajaline. Vaikis isegi kangekaelne etrusk Kavi, kes nähtavasti mõistis, kuivõrd oli inimesi kurnanud raske võitlus, mis pealegi oli osutunud asjatuks.

Pandionile meenusid sõnad, mis Kidoogo oli lausunud rännaku alguses, ja ta mõistis, et tee ümber metsade on pikk ning ohtlik. Jõgede ääres ja metsaserval elavad julmad ning tugevad suguharud, kelle silmis üheksateist rändurit ei kujuta endast kuigi tõsist jõudu ...

Stepp, mis harvalt ning korrapäraselt kasvavate puude tõttu sarnanes viljapuuaiaga, laskus kiirevoolulise jõe suunas. Vastaskaldal kuhjus mustade kivide hunnik. Selle juurde oli jõgi kokku kandnud pika valli kuivanud ning pleekinud puutüvesid, oksi ja pillirookõrsi.

Möödunud palmisalust, mille elevandid olid täielikult maha murdnud, jäi_ põgenike salk tiheda madala puu' ümber peatuma. Lõhnav vaik voolas mööda tüve alla,

' Lõhnav puu.

214

okstelt ja tüvelt ripnevad pikad siidja koore tuustid vilistasid monotoonselt kerges tuules ning levitasid une-rammestust väsinud inimestele.

Äkki tõusis Kidoogo põlvedele; ka teised muutusid tähelepanelikuks. Jõele lähenes tohutu suur elevant. Tema ilmumine võis tähendada halba. Inimesed jälgisid looma laiakaarelist

sammu, kes taarus aeglaselt just nagu omaenda paksu naha sisemuses. Elevant lähenes, vehkides alalõpmata londiga, ja miski tema käitumises ei sarnanenud nende erksate, tähelepanelikkude loomade tavalise ettevaatlikkusega. Äkki kuuldus inir.vhääli, kuid elevani ei tõstnud isegi oma hiiglaslikke kuklale tõmmatud kõrvu. Üksteisele otsa vaadates tõusid segadusse viidud teelised üles, kuid just nagu käsu järgi viskusid kohe jälle pikali ning surusid end vastu maad — elevandi kõrval oli näha mitu inimkogu. Alles nüüd nägid Pandioni kaaslased, et elevandi laial kaelal lamas inimene, kes toetus ristatud kätega looma kuklale. Elevant sammus jõe äärde ja astus oma tulbakujuliste jalgade all sogaseks muutuvasse vette. Tohutud kõrvad läksid äkki puhevile ja suurendasid hiiglase pead kolmekordselt. Väikesed pruunid silmad vaatasid teraselt jõesügavusse. Elevandi kaelal lamav inimene tõusis istukile ja laksatas valjult looma libajale koljule. Kime hüüd «heia!» kajas jõe kohal. Elevant viibutas lonti, haaras kaldale uhutud puude hulgast suure tüve, tõstis selle kõrgele pea kohale ja paiskas keset jõge. Raske puu laksatas valjult, kadus vette, kerkis mõne hetke pärast uuesti veepinnale ja ujus siis jõge mööda alla. Elevant heitis vette veel mõned tüved, sammus siis ettevaatlikult jõe keskele, pöördus peaga vastu voolu ja seisatus.

Seejärel sööstsid elevandiga koos tulnud inimesed — kaheksa mustanahkset noormeest ja neidu —- naerulagina ning hüüetega külma vette. Nad hullasid, surusid üksteist vee alla, — naer ja heledad plaksud märgadel kehadel kostsid kaugele ümberringi. Elevandi turjal ishiv inimene hõikas lõbusalt, kuid jälgis ühtlasi kogu aeg jõge ja sundis looma aeg-aj alt vette heitma raskeid puutüvesid.

Teelised vaatasid kõike seda imestusega pealt. Inimeste sõprus tohutu elevandiga oli uskumatu, ennekuulmatu

ime — kõigest kolmesaja küünra kaugusel seisis hall, inimesele alistuv elajas. Kuidas võis juhtuda, et loom, kes ei tundnud endale võrdseid ei suuruselt ega jõult, kes jagamatult valitses steppides ning metsades, kuuletus inimesele, kes oli nii habras, nõrk ning tühine halli panga kõrval, mille kõrgus maast turjani oli kuus küünart? Mis inimesed need küll on, kes olid alistanud endale Aafrika hiiglased?

Leekivate silmadega Kavi müksas Kidoogole külge. Neeger kiskus pilgu lõbusalt pildilt lahti ja sosistas etruskile kõrva:

«Ma kuulsin juba lapsepõlves, et metsade ja steppide piiril elavad inimesed, keda kutsutakse elevantide käski-jaiks. Näen, et see ei ole muinasjutt. Seal seisab elevant ning kaitseb suplejaid krokodillide eest... Kõneldakse, et need inimesed on meile sugulased ja et nende, keel on meie omaga sarnane ... »

«Sa tahad minna nende juurde?» küsis etrusk mõtlikult, ilma et oleks eemaldanud silmi elevandi turjal istuvalt inimeselt.

«Tahan ja ei tea ... » hakkas Kidoogo kogelema. «Kui minu keel on nende keel, siis nad mõistavad meid ja juhatavad meile teed. Kui aga nende kõne on teistsugune, siis on asi halb: nad hävitavad meid nagu kanapoegi!»

«Kas nad söövad inimliha?» küsis Kavi pärast lühikest vaikimist.

«Ma olen kuulnud, et mitte. See rahvas on jõukas ning tugev,» vastas neeger, närides nõutult rohukõrt.

«Mina teeksin katset saada nende keele kohta teateid praegu kohe, ilma et läheksin nende asulasse,» ütles etrusk. «Siin on ainult relvadeta noorsugu, ja kui ele-vandijuht tungib meile kallale, peidame end rohtu ning põõsastesse. Asulas aga hukkume kõik, kui me ei jõua elevantide võitjatega kokkuleppele ... »

Etruski nõuanne meeldis Kidoogole. Neeger ajas oma pika keha sirgu ja hakkas aeglaselt jõe poole sammuma. Elevandijuhi kime hüüe katkestas suplejate hullamise; vööni vees olles jäid nad tardunult seisma ning suunasid silmad vastasolevale kaldale.

Ähvardavalt pöördus elevant läheneva Kidoogo suunas, vihisedes tõusis lont pikkade valgete kihvade kohal õhku, kõrvad läksid jälle puhevile nagu laiad ripnevad tiivad. Elevandiajaja silmitses tulijat hoolikalt; juhi paremas käes õõtsus kergelt lal löögivalmis nuga, mille otsas oli kida.

Kidoogo sammus vaikides peaaegu veeni, pani oda maha, astus sellele jalaga peale ja sirutas relvadeta käed kõrvale laiali.

«Tere, sõber,» ütles Kidoogo, aeglaselt ning hoolikalt sõnu hääldades. «Ma olen siin koos oma kaaslastega. Me oleme üksildased kodumaale tagasipöörduvad põgenikud ja tahame paluda sinu suguharult abi... »

Elevandijuht vaikis. Puu alla peitunud teelised ootasi_d hinge kinni pidades, kas ta mõistab Kidoogo kõnet või mitte. Sellest noormehest sõltus tähtis pööre rändurite saatuses.

Elevandijuht langetas noa. Elevant laskis londi kihvade vahele rippu ja hakkas ümberringi sulisevas vees jalalt jalale tammuma. Äkki hakkas pärismaalane kõnelema, ja kergendusohe tungis Pandioni rinnust, pinguldatult seisev Kidoogo aga võpatas rõõmsalt. Elevandi-juhi kõnes oli kuulda järske rohke ja sisisevaid häälikuid, mis Kidoogo laulvas keeles puudusid, kuid isegi Pandion tundis selles ära tuttavaid sõnu.

«Kust sa tuled, võõras?» kuuldus küsimus, mis ülalt, kõrgelt elevandilt, kõlas suurelisena. «Kus on sinu kaaslased?»

Kidoogo selgitas, et nad olid olnud Ta-Kemtis vangis ja rändavad nüüd edasi kodumaale — mere kaldale. Neeger kutsus käeviipega kaaslased enda juurde — kõik üheksateist kõhnunud ning karmide nägudega inimest jäid seisma kaldale.

«Ta-Kemt,» lausus elevandijuht veerides, «mis see on, kus on niisugune maa?»

Kidoogo jutustas võimsast maast, mis asus kirdes, piki tohutut jõge, ja elevandijuht noogutas rahulolevalt pead.

«Ma olen sellest kuulnud, See on hirmus kaugel. Kuidas te suutsite sealt siia tulla?» juhi sõnades kõlas umbusk.

217

«See on pikk jutt,» ütles Kidoogo väsinult. «Vaata neid,» neeger näitas Kavile, Pandionile ja liibüalaste rühmale: «kas sa oled läheduses niisuguseid inimesi näinud?»

Elevandijuht vaatas huviga ebatavalisi nägusid. Pikkamisi kadus umbusk tema pilgust, siis aga laksatas ta käega vastu elevandi kukalt:

«Ma olen noor ega või ilma vanemateta midagi otsustada. Minge meiepoolsele kaldale, kuni elevant on jões, ja oodake. Mis te tahate juhtidele edasi anda?»

«Teata, et väsinud rändurid paluvad luba asulas puhata ja pärida teed mere äärde. Rohkem ei ole meile midagi tarvis,» vastas Kidoogo selge häälega.

«Ennekuulmatu asi, ennenähtamatud inimesed,» lausus elevandijuht imestunult, pöördus oma kaashõimlaste poole ja hüüdis: «Minge edasi, ma tulen järele!»

Noored, kes olid vaikides võõraid silmitsenud, tormasid ringi vahtides ja omavahel kõneldes kuulekalt kaldale. Elevandijuht pööras elevandi küljega voolu poole. Rinnuni vees sumades jõudsid rändurid teisele kaldale. Seejärel ajas elevandijuht looma kiiremale sammule ja kadus suplejate järel harvade puude vahele. Endised orjad istusid ärevas ootuses kividele. Kõige enam tundsid rahutust liibüalased, kuid Kidoogo kinnitas, et elevantide käskijad ei tee neile midagi halba.

Varsti ilmusid stepis nähtavale neli elevanti. Loomade selga olid kinnitatud laiad punutud okstest lavatsid. Igal lavatsil istus kuus vibude ja väga laiade odadega relvastatud sõdurit. Selle valve all läksid endised orjad asulani, mis paiknes kohtumiskohale ootamatult lähedal — sellesama jõe kääru juures, neli tuhat küünart kagu pool.

Künklikul maastikul oli kaugelt näha ligi kolmsada kõrgesse rohelusse uppuvat hütti.

Vasakul laius hõre mets, paremal seisis hiiglasuurtest teritatud puutüvedest ehitatud kõrge aed, mida tõestasid väljastpoolt kallakpalgid. Ümberringi kulges sügav kraav, mida ääristas

teravatest palkidest pihtaed. Pandion imetles ehituse mõõtmeid, Kidoogo aga oletas, et seal hoitakse nähtavasti elevante.

Jällegi, nagu hulk päevi tagasi idas, astusid tulnukad suure asula juhtide ja vanemate ette, jällegi hargnes ebatavaline jutustus mässulistest orjadest, millele lisandus nüüd uus kangelastegu — pikk teekond läbi tundmatu maa. Juhid küsitlesid teelisi üksikasjaliselt, vaatlesid nende relvastust, punaseid vaarao nimega põletis-märke selgadel, sündisid Pandioni ja Kavit jutustama oma maadest, mis asusid kaugel mere põhjarannikul. Pandioni üllatas nende inimeste lai silmaring — nad olid kuulnud mitte ainult Nubi maast, kust olid tulnud võõramaalased, vaid teadsid veel paljusid Aafrika kohti idas, pähjas, lõunas ja läänes.

Kidoogo võidutses: nüüd juhatavad kohalikud elanikud teed kodumaale, ja rändurid jõuavad õiges suunas liikudes kiiresti sinna.

Vanemate lühike nõupidamine otsustas tulnukate saatuse: neil lubati mõneks päevaks asulasse puhkama jääda ning saada peavarju ja toitu külalislahkuse püha kohuse põhjal.

Endised orjad paigutati suurde hütti asula serval — väsinud teelised said rahulikult puhata. Veel enam ergutas neid see, et elevantide käskijad näitavad neile teed, et rännaku lõpp on lähedal.

Pandion, Kidoogo ja Kavi hulkusid mööda asulat, jälgides rahva elu, kes sisendas neile austust oma mõjuvõimuga hiiglaloomade üle. Pandioni hämmastasid loomade kinnihoidmiseks ehitatud pikad elevandikihvadest tarad1. Noor helleen nägi selles nagu sihilikku polgust kohutavate elajate vastu. Kui palju küll pidi olema rahval kihvu, kui ta võis raisata väärtuslikku elevandiluud sellisteks tühisteks asjadeks? Kui Pandion esitas niisuguse küsimuse ühele asula elanikest, andis see talle tähtsalt nõu paluda juhtidelt luba vaadata asula keskel paiknevat suurt ladu.

«Sinna on paigutatud kihvu näe nii palju!» mees osutas kahe onni vahelisele poolteise küünra pikkusele alale ja tõstis siis pea kohale kepi, mis tähistas kihvadest laotud müüri kõrgust.

1 Elevandikihvadest tarasid esines Niiluse ülemjooksul šillukite juures veel XIX sajandi keskpaiku.

«Kuidas te suudate elevante käsutada?» esitas Pandion ennatliku küsimuse.

Kaasvestleja kortsutas kulmu ja vaatas helleenile kahtlevalt otsa.

«See on võõramaalastele saladuseks,» vastas ta aeglaselt. «Kui tahad, küsi seda juhtidelt. Need, kes kannavad kaelas kuldset ketti punase kiviga, ongi elevantide peamised õpetajad ... »

Pandionile tuli meelde, et neil oli keelatud kraaviga ümbritsetud tarale läheneda, ja ta jäi vait, olles endale pahane eksisammu pärast. Samal ajal kutsus Kidoogo sõpra — neeger oli pika varikatuse all, kus töötas mitu inimest. Pandion nägi seal pottsepatöökoda — elevantide käskijate meistrid valmistasid suuri savipotte teravilja ja õlle jaoks.

Kidoogo ei suutnud kiusatusele vastu panna. Võtnud suure kamaka hästi segatud niisket savi, laskus neeger kükki, tõstis silmad pilliroost katuse poole, mõtles veidi ja hakkas oma suurte, lemmiktegevuse järele kibelevate käte kindlate liigutustega savi vormima. Pandion jälgis sõbra tööd; meistrid vahetasid muhelevaid pilke ja jätkasid oma tegevust.

Aeglaselt lõikasid, silusid ja muljusid mustad käed savi, vormitus massis hakkasid visanduma laia, terava selja ja turjalt kotina ripneva naha kurdude kontuurid, — savi võttis elevandile omased vormid. Pottsepad jäid vait, katkestasid töö ja asusid ringi ümber Kidoogo, too aga ei pööranud töösse süvenenuna kellelegi tähelepanu.

Juba astusid kindlalt maha jämedad jalad, elevant tõstis lonti ette sirutades pead. Kidoogo leidis mõned kepid, ja torganud need lehvikukujuliselt savisse, vormis sellel alusel välja

puhevil seisvad kilejad kõrvad. Vaimustushüüded tõusid õhku ja vaibusid. Üks pottseppa-dest väljus märkamatult varikatuse alt ja kadus.

Kidoogo töötas elevandi tagumiste jalgade kallal ega märganud, et kogunenud pealtvaatajate ringi astus juht — pika kuivetu kaela, massiivse kongus nina ja lühikese halli habemega rauk. Juhi rinnal nägi Pandion kuldse keti otsas rippuvat punast kivi, — see oli üks elevantide peamistest õpetajatest.

220

Rauk jälgis vaikides neegrit, kuni see lõpetas oma töö. Kidoogo eemaldus, hõõrus savist määrdunud käsi, naeratas ja silmitses kriitiliselt küünrakõrguse elevandi kuju. Potitegijad käratsesid heakskiitvalt. Vana juht kergitas raskeid kulme ja kära vaibus. Asjatundja ilmega puudutas rauk märga savi ja'kutsus siis Kidoogo käeviipega enda iuurde.

«Ma näen, et oled meister,» lausus juht tähendusrikkalt, «kui sa nii lihtsalt hõlpsasti valmistasid selle, mida ei suuda keegi meie rahva hulgast. Vasta, kas võid sa teha samasuguse kuju, kuid mitte elevandist, vaid inimesest?» ja juht osutas sõrmega oma rinnale.

Kidoogo raputas eitavalt pead. Juht süngestus.

«Kuid meie seas on minust parem meister, meister kaugelt põhjamaalt,» ütles Kidoogo. «Sinu kuju võib valmistada tema,» neeger osutas läheduses seisvale Pandionile.

Pöördudes noore helleeni poole, kordas rauk oma küsimust. Pandion nägi sõbra anuvaid silmi ja nõustus.

«Ainult võta teadmiseks, juht,» ütles Pandion: «minu kodumaal raiutakse kujud välja pehmest kivist või lõigatakse nad välja puust. Siin ei ole mul tööriistu ega kivi; ma võin sind valmistada ainult sellestsamast savist, ja niimoodi,» noor helleen tõmbas käeservaga üle rinna. «Savi kuivab ning praguneb kiiresti, sinu kujutis peab vastu vaid mõned päevad ... »

Juht naeratas.

«Ma tahan ainult vaadata, mida suudab teha võõras meister,» ütles rauk. «Ja las ka meie meistrid vaatavad.»

«Hästi, ma proovin,» vastas Pandion. «Kuid sa pead istuma minu ees, seni kuni ma töötan.»

«Milleks?» imestas juht. «Kas sa siis ei suuda vormida nagu tema?» näitas rauk Kidoogole.

Pandion takerdus sõnu otsides.

«Mina valmistasin lihtsalt elevandi,» segas end kõnelusse vahele Kidoogo. «Kuid kas siis sina, elevantide õpetaja, ei tea, et üks elevant ei sarnane teisega? Ainult inimesele, kes neid ei tunne, näivad nad kõik ühetaolisena.»

«Sa ütlesid õieti,» nõustus juht. «Mina näen otsekohe iga elevandi hinge ja võin ette öelda tema käitumise.»

221

«Just,» haaras sõnast kinni Kidoogo, «selleks et valmistada niisugust elevanti, pean ma nägema teda silme ees. Niisamuti ka minu kaaslane: ta valmistab mitte lihtsalt inimese, vaid just sinu, ja töö juures peab ta sind vaatama.»

«Mõistan,» ütles rauk. «Las sinu kaaslane tuleb minu juurde päevase puhketunni ajal ja ma istun tema ette.»

Juht eemaldus. Pottsepad asetasid savist elevandikuju puupingile. Uudishimulikke elanikke tuli üha juurde.

«Noh, Pandion,» ütles Kidoogo sõbrale. «Sinu kätes on meie saatus. Kui sinu tehtud kuju juhile meeldib, annavad elevantide käskijad meile abi... »

Noor helleen noogutas pead ja mõlemad sõbrad seadsid sammud kodu poole. Neile järgis kummalisi võõraid imetlev lastekari.

«Kas sa võid rääkida?» küsis juht, sirutades end kõrgel ebamugaval istmel tahapoole, samal ajal kui Pandion määris rutates pottsepa poolt toodud savi jämedale puu-jupile. «Ega see ei sega sinu tööd?»

«Võin, ainult ma tunnen halvasti teie keelt,» vastas Pandion. «Kõigest, mis sa kõneled, ei suuda ma aru saada ja vastan sulle väheste sõnadega.»

«Siis kutsu oma sõber, mereäärsete metsade elanik; olgu ta koos sinuga. Mul on igav istuda nagu keeletu ahv!»

Ilmus Kidoogo ja istus enda alla tõmmatud jalgadele juhi tooli juurde, rauga ja Pandioni vahele. Neegri abi! võisid juht ja helleen kaunis vabalt vestelda. Juht küsitles Pandioni tema maa kohta ja rauga läbitungiv pilk sisendas Pandionile usaldust targa, paljukogenud elevandikäskija vastu.

Pandion jutustas raugale oma elust kodumaal, Tessast, reisist Kreetale, orjusest Ta-Kemtis ja oma kavatsusest pöörduda tagasi armsale isamaale. Ta kõneles ja ta sõrmed vormisid savi. Kidoogo aga tõlkis kõik öeldu. Skulptor töötas erilise innu ning püsivusega. Juhi raidkuju näis talle teetähisena tema kodumaa sadamasse. Mälestused õhutasid kannatamatust, peatumine elevantide käskijate juures piinas jälle noort helleeni.

222

Rauk ohkas ja liigutas ennast: ta oli nähtavasti väsinud.

«Ütle mulle midagi oma keeles,» palus vana juht äkitselt.

«To ellenikon elefteron!» lausus Pandion valjusti.

Kummaliselt kõlasid siin Aafrika sügavuses sõnad,, mida nii väga oli armastanud korrata tema vanaisa, kui ta jutustas poisikesele Pandionile oma rahva kuulsatest tegudest ja kangelastest.

«Mis sa ütlesid?» küsis juht uuesti.

Pandion selgitas, et need sõnad väljendavad tema maa iga elafliku unistust: «helleenlik on vaba».

Rauk jäi mõttesse. Ettevaatlikult tähendas Kidoogo Pandionile, et juht on väsinud ja et tänaseks aitab.

«Jah, küllalt!» tõstis elevantide õpetaja pead. «Tule homme.   Mitu päeva sa veel vajad?»

«Kolm päeva!» ütles Pandion veendunult, hoolimata Kidoogo hoiatavast märguandest.

«Kolm päeva — see on tühi asi, selle ma kannatan välja,» nõustus rauk ja tõusis istmelt.

Pandion ja Kidoogo mähkisid savi-märga riidesse ning viisid selle pimedasse lattu, mis asetses juhi maja kõrval.

Teisel päeval jutustasid mõlemad sõbrad juhile Ta-Kemtist, tema võimsusest ja hiiglaslikest ehitustest. Rauk tundis end andmetest Aigüptose rahva kohta puudutatuna, muutus tusaseks, kuid kuulas huviga. Kui Pandion mainis egiptlaste kitsa maailma ühetaolisust, juht elustus.

«Nüüd on teil paras aeg mõndagi teada saada minu rahvast,» ütles rauk tähtsalt. «Te viite sõnumeid temast oma kaugetesse maadesse.»

Ja juht jutustas sõpradele, et kasutades oma võimsust, teostavad elevantide käskijad mööda maad kaugeid reise. Ainsaks hädaohuks, mis neid, elevantidel sõitjaid, ähvardab, on vastutulevad elevandikarjad: alati võib elevantidel tekkida ootamatult tahtmine ära minna oma metsikute sugulaste juurde. Kuid on olemas teatud vahendeid, kuidas seda vältida.

Juht kõneles sellest, et kaugemal nendest kohtadest, kus elasid külalislahke rahva juures endised orjad, idas

223

ja lõunas, asuvad soode ja mägede taga magedad mered. Need on nii suured, et nendel võib sõita ainult erilistes .paatides ja et mageda mere ületamiseks kulub mitu päeva. Need magedad mered 1 kulgevad ahelikuna üksteise järel lõuna suunas ning on ümbritsetud suitsu, leeke ja tulejõgesid purskavate mägedega. Merede taga on jälle maismaa — rohkearvuliste loomadega asustatud kõrged kiltmaad, maa tõeline äär — lõpmatu mere kallas — aga asub idas soodepalistise taga.

Kiltmaal on teineteise lähedal kaks hiiglaslikku pimestavalt valget mäge[2], millede ilu ei suuda endale ette kujutada inimene, kes pole neid näinud.

Pimedad laaned vöötavad neid mägesid, laantes elutsevad metsikud inimesed ja haruldast muistset tõugu salapärased loomad, keda kirjeldada on võimatu. Elevantide käskijad olid näinud mäekurusid, mis olid täis kuhjatud tohutuid luid vaheldumisi inimeste jäänustega ja kivist relvade tükkidega. Mõnikord satuti põhjapoolse valge mäe lähedal kasvavates tihnikutes ninasarviku kõrgusega metssigadele ja kord nähti seal elevandi suurusega, kuid veel tüsedamat looma, kelle koon lõppes kahe kõrvuti asetseva sarvega.

Magedatel meredel elavad ujuvates asulates[3] inimesed, kes on vaenlastele kättesaamatud ja kes ka ise ei,tunne kellegi vastu halastust.

Pandion küsis juhilt, kui kaugele lõunasse Aafrikamaa ulatub ja kas on tõsi, et seal päike taas madalamale laskub.

Rauk innustus. Tuli välja, et ta oli ise juhtinud suurt retke lõunasse, kui ta polnud veel neljakümne aastanegi.

Kahekümnel valitud elevandil olid nad läinud tooma kulda ja sealsete steppide väärtuslikku rohtu, mis annab tagasi jõu vanadele ja haigetele.

Sealpool suurt läänest itta voolavat jõge[4], millel kohisevad hiiglaslikud joad ja veepiiskade sammastes seisab

1 Magedad mered — Ida-Aafrika suurte järvede ahelik.

2 Keenia ja Kilimandžaaro — igilume ja -jääga kaetud kaks kõige kõrgemat mäge Aafrikas.

3 Ujuvaid asulaid leidub tänapäeval suurtel järvedel. Nad on ehitatud suurtele parvedele.

* Sambesi oma kuulsate Viktooria jugadega.

igavene vikerkaar, laiub ääretu siniste rohtude stepp Stepi äärtel, piki merd, kasvavad läänes ja idas võimsad puud, millede lehed on just kui valatud poleeritud metallist ning lõõskavad päikese käes nagu miljonid peeglid2.

Kauges lõunas on rohu ja lehtede värvus mitte roheline, vaid hall, taevassinine või sinkjashall, mis annab maastikule võõra ning külma ilme. Ja tõepoolest, mida kaugemale lõunasse, seda külmemaks muutub. Vihmade aeg, mis seal saabub siis, kui meil on põud, tundub põhjapoolsetele inimestele talumatult külmana.

Rauk jutustas Pandionile ebatavalisest hõbedavärvi-lisest nuust, mis kasvab kaugel lõunas mäekurudes. See puu, mille kõrgus on kuni kolmkümmend küünart ning millel on õhuke, põikikortsuline koor ja tihedad hõbedaselt läikivate ning sulgpehmete lehtedega kaetud oksad, on täis nõiduslikku võlu.

Viljatud kivised mäed kerkivad hiiglaslike lillade tornidena või järskude seintena, nende jalamil aga on leidnud endale koha suurte erepunaste õitekobaratega kaetud jändrikud puud.

Stepi viljatutel aladel ja kaljude murendeil kasvavad äbarikud põõsad ning madalad puud3. Mürgise mahlaga täidetud lihavad lehed paiknevad nagu laialiaetud sõrmed otse taevasse suunduvate paarisharuliste okste otsas. Teistel puudel koolduvad samasugused, punakat värvi lehed allapoole ja moodustavad nelja küünra kõrguse kõvera oksteta tüve lõpul tiheda mütsi.»

Jõgede läheduses ja metsaäärtel võib kohata nähtavasti võimsa ning taidurliku rahva poolt hiiglasuurtest tahutud kivipankadest püstitatud vanade ehituste varemeid. Praegu aga ei ela varemete läheduses ühtki inimest, ainult kohutavad metskoerad uluvad nendes kuuvalgel. Stepis hulguvad rändkarjapidajad või vaesed jahimehed. Veel kaugemal lõunas elutsevad helehalli

1 Siniste rohtude stepp — Lõuna-Aafrika stepp, Lõuna-Aafnka pafstab silma erilise ta:mestikuga, milles on ülekaalus sinkjashalli, sinkja ja rohekassinise värvusega taimed.

8 Peeglina läikivate lehtedega puud on Lõuna-Aafrika metsadele iseloomulikud.

3 Aaloede ja draakonipuude mitmesugused liigid liilialiste sugukonnast.
225
nahavärvusega rahvad[1], kelle valduses on loendamatuid härjakarju, kuid sinna elevantide käskijate salk ei olnud jõudnud.

Pandion ja Kidoogo kuulasid juhti ahnelt. Jutustus helesinisest lõunamaisest stepist näis tõelisusse põimitud muinasjutuna, kuid rauga hääl kõlas veenvalt, tihti suunas ta kaugusse oma erutusest hiijgavad silmad ja Pan-dionile näis, et rauga eest mõlguvad mälus säilinud pildid.

Äkki juht katkestas jutustuse.

«Sa lakkasid töötamast,» muheles ta. «Niiviisi tuleb mul sinu ees istuda veel mitu päeva!»

Pandion kiirustas, kuid seda ei olnud enam vajagi: noor skulptor tundis, et vana juhi büst oli tal õnnestunud nagu mitte ükski asi varem. Vaatamata kõigile talutud katsumustele, oli meisterlikkus temas märkamatult ning järk-järgult kasvanud; suured kogemused ja tähele-panekud Aigüptoses ei olnud asjatud.

Kolmandal päeval võrdles Pandion mitu korda juhi nägu oma savimodelliga.

«Valmis!» ütles ta sügavalt ohates.

«Sa lõpetasid?» küsis juht öeldu kinnituseks, ja näinud skulptori jaatavat peanoogutust, tõusis ning läks oma kujutise juurde.

Kidoogo silmitses Pandioni loomingut vaimustatult, suutes vaevu tagasi hoida kiidusõnu.

Ühevärviline savi oli omandanud kõik need jooned, mis olid iseloomulikud tugevate, etteulatuvate lõualuude, laia veerja lauba, paksude huulte, ja jämedate laiade ninasõõrmetega võimukale, targale ning karmile näole.

Vana juht pöördus maja poole ja kutsus kedagi tasase hüüdega.

Kutse peale ilmus üks naistest — noor neiu paljude väikeste patsikestega, mis kulmude kohal olid lõigatud ühetasaseks tukaks. Ta ulatas raugale ümmarguse poleeritud hõbedast peegli, mis oli ilmselt valmistatud põhjapoolsete rahvaste juures ja tundmatul teel sattunud Aafrika sügavusse.

1 Hotentoti-tüüpi rahvad olid vanasti levinud märksa laiemalt kui praegu. On alust oletada nende sugulust vana-egiptlastega.
225

Juht pani väljasirutatud käel asetseva peegli raidkuju põse juurde ja hakkas keskendunult võrdlema oma peegelpilti Pandioni looминguga.

Pandion ja Kidoogo ootasid rauga otsust. Juht vaikis kaua, langetas lõpuks peegli ja ütles tasa:

«Suur on inimoskuse jõud . .. Sinul, võõramaalane, on seda jõudu, nagu ei kellelgi meie maal. Sa tegid mind paremaks, kui ma olen, — järelikult mõtled sa minust hästi. Ma tasun .sulle samaga. Missugust tasu sa sooviksid?»

Kidoogo müksas Pandioni, kuid noor helleen vastas targale raugale sõnadega, mis näisid tulevat sügavalt südamest.

«Ma olen kogu oma varaga sinu ees. Mu! ei oie midagi peale kingitud oda... » Pandion takerdus ja lõpetas katkendlikult: «Ja siin, mulle võõral maal, ei vaja ma mitte midagi... Mul on veel kodumaa — ta on minust nii kaugel, kuid see on minu kõige suurem rikkus. Aita mul sinna tagasi jõuda!»

Elevantide taltsutaja pani isalikult käe noore helleeni õlale:

«Ma tahan veel sinuga kõnelda, tule homme kops oma sõbraga. Praegu aga lõpetame töö. Ma käsin oma meistritel savi selliselt kuivatada, et see ei lõheneks. Nüüd ma tahan oma kujutist alal hoida. Nad võtavad üleliigse savi seestpoolt välja ja katavad selle erilise tõrvaga — nad oskavad seda teha. Mulle ainult ei meeldi pimedad silmad. Kas sa võid asetada nendesse kivid, mis ma sulle annan?»

Pandion nõustus. Rauk kutsus uuesti naise, kes ilmus seekord kastiga, mida kattis leopardinahk.

Juht võttis kastist mahuka koti ja puistas sellest peopesale hunniku suuri ovaalseid veena läbipaistvaid lihvitud kive.

Nende ebatavaline sädelev helk köitis Pandioni tähelepanu — iga kivi oleks nagu koondanud endasse päikesevalguse kogu võimsuse, jäädes aga seejuures külmaks, läbipaistvaks ning ehedaks[1].

«Ma olen alati soovinud endale niisuguseid silmi,»

1 Teemant.

ütles juht, «selleks et nad koguksid elu valgust, jäädes ise muutumatuks. Vali välja kõige paremad ja pane nad kohale.»

Noor skulptor täitis käsu. Juhi kuju omandas erilise, kirjeldamatu ilme. Hallis niiskes savis särasid silmade kohal valgust kiirgavad kivid — nende helgist hakkas hägu nõiduslikult elama. Kontrast, mis algul näis Pandionile ebaloomulikuna, hämmastas teda hiljem. Mida kauem ta kuju vaatas, seda rohkem näisid läbipaistvad silmad skulptuuri tumeda saviga harmoneerivat.

Elevantide õpetaja oli väga rahul.

«Võta need endale mälestuseks, võõramaa meister!» hüüdis juht ja puistas Pandioni peopesale mitu kivi. Mõned neist olid ploomikividest suuremad. «Need kivid on samuti pärit lõunapoolsetest steppidest: neid leidub sealsetes jõgedes. Maailmas ei ole midagi kõvemat ega puhtamat nendest kividest. Näita oma kaugel kodumaal lõunamaisi imeasju, mida on hankinud elevantide käskijad.»

Pandion tänas rauka ja lahkus, peites teel kingituse kotti, kus asus Jahmose kivi.

«Ära unusta homme tulemast!» hüüdis vana juht talle järele.

Hütis arutasid endised orjad elavalt, mida toob endaga kaasa Pandionile osaks langenud edu. Lootus peatselt teekonda jätkata üha tugevnes. Näis olevat võimatu, et elevantide käskijad ei lase rändureid minema ega näita neile kindlat teed.

Kindlaksmääratud ajal ilmusid Pandion ja Kidoogo juhi maja juurde. Rauk viipas neile käega. Sõbrad istusid elevantide õpetaja jalge ette ning püüdsid oma erutust varjata.

Rauk istus mõne aja vaikides ja hakkas siis kõnelema, pöördudes korraga mõlema poole:

«Ma pidasin nõu teiste juhtidega ja nad on minuga ühel meelel. Poolkuu möödudes, pärast suurt jahti, me saadame salkkonna läände ravipähklite ja kulla järele. Kuus elevanti lähevad läbi metsa ja edasi suure jõe ülemjooksuni, kuhu on siit seitsme päeva tee. Anna mulle kepp,» käskis juht Pandioni.

Rauk joonistas mullale nurgana maismaasse lõikuva lahe kalda, ja Kidoogo hüüatas tasakesi. Juht tõmbas loogelise joone, mis tähistas suudmest hargnevat jõge, ja asetas lahknemiskohale risti.

«Elevandid lähevad näe siiamaani, teie sammute nende järel ja jõuate kerge vaevaga läbi metsa. Edasi tuleb teil minna üksinda, kuid mereni jääb ainult viie päeva tee ... »

«Isa ning valitseja, sa päästad meid!» hüüdis rõõmust meeletu Kidoogo. «See jõgi voolab juba minu maa piirides ja mulle on tuttav kulda sisaldav kiltmaa . .. » hüples ning kargles neeger juhi ees.

«Ma tean,» ütles juht rahulikult ja naeratas pilklikult. «Ma tean sinu rahvast ja sinu maad ning tundsin seal kunagi võimsat juhti Jorumefut.»

«Jorumefut!» lausus Kidoogo hingeldades. «See on minu ema poolt onu.»

«Hästi,» katkestas juht neegrit. «Sa anna talle edasi minu tervitus. Kas said nüüd kõigest aru?» Ja ootamata vastust, ta lõpetas: «Ma tahan kõnelda sinu sõbraga.» Juht pöördus

Pandioni poole. «Ma tunnen, et sinust saab omal maal suur inimene, kui sul õnnestub kodu-maale tagasi pöörduda. Küsi minult, mida tahad, ma vastan sulle.»

«Ma mõtlesin juba ammu sinult järele pärida, kuidas te kasutate elevante,» ütles Pandion. «Või on see saladus? ... » lisas ta arglikult.

«Elevantide õpetamine on saladus ainult rumalatele,» naeratas rauk. «Iga tark inimene taipab seda kergesti ... Kuid peale saladuse on tegemist raske ning ohtliku tööga, mis nõuab äärmist kannatlikkust. Mõistusest üksi on vähe — on vaja veel ka tööd. Vähe on siinsel maal suguharusid, kellel oleks korraga kolm omadust, mis on olemas minu rahval: mõistus, tööarmastus ja ääretu vaprus. Pea meeles, võõramaalane, et täiskasvanud elevanti pole võimalik taltsutada. Me püüame neitl päris noortena. Noor elevant õpib kümme aastat. Kümme aastat tuleb teha visa tööd, et loom hakkaks mõistma inimese käske ja tegema vajalikku tööd.»

«Kümme aastat!» hüüatas hämmeldunud Pandion.

«Jah, mitte vähem, kui sa oled õigesti kindlaks määranud

229

elevandi iseloomu. Kui sa oled aga eksinud, ei tule sa temaga toime ka viieteistkümne aastaga. Elevantide hulgas on ka väänkaelu ja juhmardeid. Ning ära unusta, et noorte elevantide hankimine on seotud suure ohuga. Me peame neid püüdma oma kätega, ilma väljaõpetatud elevantide abita, muidu lähevad kodustatud loomad minema koos karjaga. Nad on abiks alles siis, kui kari on eemale peletatud ja noored elevandid kinni püütud. Jgal jahikäigul hukkub alati mitu vaprat meest,» juhi häälest kostis kurbuse varjund. «Ütle, kas sa oled näinud meie noorte võitlejate harjutusi? Oled? See .on samuti elevantide püüdmiseks vajalik kunst.»

Pandion oli elevantide käskijate ebaharilikku mängu näinud mitmel korral. Tasasel lagendikul kaevasid võitlejad maasse kaks pikka teivast ja köitsid nende külge maast viie küünra kõrgusel põigitise bambuslati.

Seejärel, võtnud hoogu, viskusid nad kuidagi eriliselt külitsi õhku ja lendasid üle lati. Hüppaja keha paindus, murdus peaaegu pooleks, ja lendas kõrgusse parema küljega hüppe suunas. Pandion ei olnud kunagi näinud niisuguseid kõrgeid hüppeid. Mõned julgemad hüppasid isegi kuue küünra kõrgusele. Noor helleen, kes oli imestunud elevantide käskijate osavusest, ei mõistnud siiski, milleks on neile vaja sellist oskust. Karmi juhi sõnad selgitasid talle pisut nende harjutuste tähtsust.

Juht vaikis veidi aega ja kõrgendas siis häält:

«Nüüd sa näed, kui raske on see toiming. Elevantidele peavad jahti ka teised suguharud. Nad tapavad neid puude otsast raskete odadega, ajavad neid aukudesse, lähenevad neile vargsi, kui nad metsas magavad. Tead mis,» juht lõi endale põlvele, «ma käsin sind ele-vandijahile kaasa võtta. Jaht toimub varsti, enne seda, kui salk läänepoolsetesse metsadesse teele asub. Kas sa tahad näha minu rahva kangelaslikkust ja piinu?»

«Tahan ja tänan sind, juht. Aga kas minu kaaslased võivad minuga ühes tulla?»

«Ei, teid kõiki on liiga palju. Võta endaga kaasa üks-kaks meest, muidu olete meile tülinaks.»

«Tulgu siis koos minuga minu kaks sõpra: nimelt tema,» Pandion näitas Kidoogole, «ja veel üks ... »

«Kes, kas too tiheda habemega sünge näoga mees?»

230

küsis elevantide õpetaja Kavile vihjates ja noor helleen kinnitas tema oletuse õigsust.

«Ma tahaksin ka temaga vestelda, tulgu ta minu juurde,» ütles rauk. «Sa tahad muidugi kiiremini teatada kaaslastele seda, et me oleme nõus neid aitama. Kui me oleme jahipäeva kindlaks määranud, siis sulle öeldakse.» Ja rauk laskis käeviipega mõlemad sõbrad minema.

Pahaendeliste trummilöökide saatel asusid kütid teele. Osa neist istus köite-, toidu- ja veetagavaraga koormatud eldvantide seljas, teised sammusid jalgsi. Nendega ühinesid Kavi, Kidoogo ja Pandion, kes olid relvastatud oma võimsate odadega. Kakssada jahimeest ületasid jõe ja liikusid steppi mööda põhja suunas, sinna, kus läbi sinise vina võis horisondil vaevalt märgata paljate kaljude ahelikku. Kütid sammusid kaunis kiiresti, nii et isegi sellistel tublidel käijatel, nagu seda olid meie kolm sõpra, ei olnud kerge neile järele jõuda.

Mäeaheliku jalamilt lõuna ja ida poole laius täiesti lauge stepp, milles siin ja seal oli näha suuri tasaseid kõrbenud alasid. Tuul kattis kollast tasandikku puude ja põõsaste kahvatut rohelust looritavate tolmupilvedega. Lähedasi järsakuid võis näha selgelt, kuid kaugemad kaljud kadusid sinakashalli uttu. Ümarad ja järsud tipud kõrgusid nagu viirastuslike elevantide tohutud kolbad, madalamad olid turri tõmbunud ning meenutasid krokodillide selgi.

Saatnud öö mööda kaljuaheliku lõunapoolse otsa juures, liikusid elevantide käskijad koidikul piki aheliku ida-nõlvakut edasi. Ees tasandiku A kohal keerles punakas terendus, selles värelesid ning valgusid laiali puude siluetid. Põhja pool laius suur soo. Küttide seast eraldus noormees, kes käskis võõramaalastel endale järgneda, ja hakkas ronima mäeahelikule.

Kavi, Pandion ja Kidoogo tõusid astangut mööda kahesaja küünra kõrgusele. Nende pea kohal rippus kuumust õhkav kivine nõlv. Kaljude erekollasel pinnal look!esid'mustad lõhed. Kütt viis sõbrad sooga piirneva kaljuastmeni, käskis neil varjuda kareda rohu puhmaste ja kivide taha, andis märku vaikimiseks ning kadus.

Etrusk, neeger ja helleen lebasid kaua kõrvetavate päikesekiirte all, julgemata omavahel kõnelda. Nende all laiuvast orust ei kandunud siia ühtki heli.

Äkki kuuldus vasakult mingit pladinat, mis lähenes ning tugevnes. Pandion piilus ettevaatlikult kivi tagant välja läbi vaevalt õõtsuva rohu ja tardus.

Sood kattis tuhandete elevantide tumehall pilv. Hiiglaslikud loomad läbisid risti kaljude aheliku, ning ületades stepi ja soo piiri, suundusid kagusse.

Loomade kehad olid kollakashalli rohu kohal selgesti näha. Elevandid sammusid saja- kuni viiesajapäiste karjadena, rühmad järgnesid üksteisele väikeste vahemaadega. Iga kari moodustas kompaktse terviku, loomad surusid end kõvasti üksteise vastu ja ülalt näis, et liigub ühtlane hall laik, mille pinnal lainetavad sajad valgetest kihvadest täpistatud seljad.

Pehmetel kohtadel venis kari kitsaks ahelikuks. Mõned elevandid astusid ahelikust välja, ajasid kõrvad puhevile ning hargitasid veidralt sirguaetud tagumisi jalgu, siis aga liitusid jälle ühise vooluga.

Ühed, enamalt jaolt suured isaloomad, astusid rutta-matult, langetanud pead ja kõrvad; teised sammusid tähtsalt, ajanud püsti kere esiosa ja ristates tagumisi jalgu; kolmandad pöördusid sageli küljetsi, kergitades peenikesi sabasid. Mitmesuguse suuruse ja kujuga, lühi-kesed ja pikad, sirged ja kõverad kihvad, mis peaaegu puudutasid maad, helendasid tohutute kehade tumehalli massi keskel.

Kidoogo lähendas huuled Pandioni kõrvale. «Elevandid lähevad soodesse ja jõgedesse, stepp on ära kuivanud,» sosistas neeger.

«Aga. kus on siis jahimehed?» küsis noor helleen. «Nad on peidus, ootavad karja, kus on palju noori elevante, — niisugune kari sammub kõige taga. Siin on ainult täisealised loomad.»

«Miks ühtedel elevantidel on kihvad lühikesed, teistel aga pikad?»

«Neil on kihvad murdunud.»

«Omavahelises võitluses?»

«Mulle kõneldi, et elevandid kisklevad omavahel väga harva. Hoopis sagedamini murrab elevant kihvu puid

langetades. Kihvadega tõukab ta puud ümber, et süüa vilju, lehti ja peenikesi oksi. Metsaelevantidel on kihvad palju tugevamad kui stepielevantidel, — sellepärast saadaksegi metsadest kaubitsemiseks kõva elevandiluud, steppidest aga pehmet.»

«Kas need on stepi- või metsaelevandid?»

«Stepielevandid, vaata ise.» Kidoogo osutas vanale elevandile, kes askeldas kalju lähedal, kus istusid sõbrad.

Hall hiiglane, seistes põlvini rohus, pöördus otse nende poole, kes teda silmitsesid. Teineteisest kaugel asetsevad kõrvad tõusid puhevile, nende nahk tõmbus purjena pinguli, aiaääri katsid väikesed voldid. Elevant langetas pea. Selle liigutuse tagajärjel tuli nähtavale kallakas laup, silmade ja kiiru vahele tekkisid sügavad nõod ning kogu pea muutus jämeda, altpoolt peeneneva samba taoliseks, mis läks märkamatult üle järsult alla-langevaks londiks. Sügavad, tumedate rõngastega sarnanevad põikikurrud katsid lonti ühtlaste vahedega. Londi ülaosas suundusid poolviltu kõrvale ning allapoole nahksed torud, milledest tungisid välja teineteisest kaugele eemalduvad väga jämedad, ning lühikesed kihvad.

«Ma ei mõista, kuidas sa ära tundsid, et see on stepi-elevant,» sosistas Pandion, kes oli vana rahulikku hiiglast tähelepanelikult vaadelnud.

«Kas sa näed tema kihvu? Need ei ole murdunud, vaid kulunud. Vanal loomal ei kasva nad nii nagu parimas elueas elevantidel, ja ta on kulutanud neid tugevasti seetõttu, et nad on pehmed. Metsaelevandil ei ole niisuguseid kihvu — sagedamini on nad pikad ning peened .. .»

Sõbrad vestlesid tasa. Aeg möödus. Esimesed elevandid kadusid horisondi taha, kari muutus tumedaks, vöödiks.

Vasakult ilmus veel üks suur kari. Selle eesotsas sammusid neli koletu suurt isalooma — nad olid ligi kaheksa küünart kõrged. Nad liikusid päid kõigutades ja pikad, k5rgelt kõverdunud kihvad kord tõusid, kord puudutasid teravate otstega rohtu.

Karjas oli palju emaelevante, kes paistsid silma oma lohkus selgadega ja suurte nahakurdudega külgedel. Nende järel, liibudes tugevasti tagumiste jalgade vastu,

233

sammusid kõhklevalt väikesed elevandipojad, kõrval aga, teistest eraldi, astusid lõbusalt suuremaks kasvanud noored. Pisikesed kihvad ja kõrvad, väikesed pikergused pead, suured kõhud ja ühepikkused esimesed ning tagumised jalad eristasid neid täiskasvanutest.

Sõbrad mõistsid, et läheneb jahi otsustav moment. Väikestel elevantidel oli soos raske sammuda, ja kari pöördus paremale, otsides kõvemat maapinda põõsaste ning harvade puude vahel.

«Mispärast elevant, selline raske loom, ei vaju sohu sisse?» küsis jälle Pandion.

«Tal on erisugused jalad,» alustas Kidoogo, «ta... »

Metallplaatide ja trummide kõrvulukustav müra ning raevukas sõjakisa kandus äkitselt üle stepi — sõpradel jäi ootamatusest hing kinni.

Elevandikari tormas paanikas soo poole, kuid seal kerkis rohust trummide ning pasunatega varustatud inimeste ahelik. Aheliku juurde jõudnud loomad pöördusid ringi ja panid seisma tagumiste edasitungi. Kohutatud elevantide pasundav hüürgamine, metallplaatide mürin, murduvate okste ragin — selles põrgulikus lärmis oli vahetevahel kuulda elevandipoegade kiledaid kaeblikke karjeid. Loomad sagisid edasi-tagasi, kord kuhjudes kokku, kord sööstes laiali. Rabelevate hiiglaste segadikus ja tiheda tolmu pilvedes vilksatasid inimesed. Nad' ei lähenenud karjale, vaid jooksid ühelt küljelt teisele, rivistusid ja hakkasid jällegi taguma metallplaate. Pikkamööda said sõbrad küttide tegevusest aru: nad ajasid noori elevante täiskasvanutest eemale ja tõrjusid neid paremale, kaljuahelikku lõikuva laia kuiva oru suunas, mida sulges puude vöönd. Hallid hiiglased tormasid küttidele otsa, püüdes tallata jalge alla ja lömastada teadmata kust ilmunud vaenlasi. Kuid inimesed sööstsid kõrgete hüpetega silmapilkselt põõsaste ja puude vahele varju. Sellal kui raevunud loomad vehkisid lontidega,

otsides peitupugenud vaenlasi, ilmusid teisest küljest sõdurite uued read, kes metsikult kisades pläristasid metallplaate. Elevandid sööstsid uute küttide kallale, ja inimesed kordasid jälle sedasama manöövrit, püüdes noorloomi eemale tõrjuda.

Kari eemaldus üha kaugemale steppi, hallid kehad

234

kadusid puude taha, ja ainult kõrvulukustav lärm ning kõrgele tõusev tolm tähistasid jahikohta.

Jahmunud sõbrad, keda hämmastas see julgus ning osavus, millega inimesed hoidusid kõrvale nende kallale sööstvate maruvihaste elajate eest ning jätkasid kõrvalekaldumatult oma ohtlikku üritust, vaatasid sõnatult tühjaks jäänud steppi, selle mahatallatud põõsaid ja murtud puid. Kidoogo kortsutas murelikult kulmu, kuulatas ja ütles lõpuks vaikselt:

«Midagi on halvasti... Jaht ei toimunud nii, nagu tarvis!»

«Kust sa seda tead?» imestas Kavi.

«Kui nad juba tõid meid siia, siis tähendab sellel kaalutlusel, et kari läheb meist otse ida poole. Nüüd aga läks kari paremale. Ma mõtlen, et see ei ole hea.»

«Lähme sinna,» tegi Pandion ettepaneku, «tagasi mööda astangut, kust me tulime.»

Kidoogo mõtles, viivu ja nõustus. Võitlusmöllus ei märganud nende lähenemist keegi.

Varjudes rohtu ning kivide taha, liikusid etrusk, helleen ja neeger sügavalt küürakil tuhat küünart piki kaljuahelikku tagasi, kuni jõudsid uuesti avara tasandikuni.

Sõbrad märkasid kaljulõhet, kuhu küttidel oli õnnestunud kokku ajada üle kümne noore elevandi. Inimesed sagisid puude vahel ja heitsid osavalt elevandipoegadele silmuseid ning sidusid neid puutüvede külge.

Laiade odadega relvastatud küttide ahelik sulges orust väljapääsu. Tümin ja hüüded kajasid kahe tuhande küünra kaugusel ees ja paremal — seal oli nähtavasti suurem osa karjast.

Äkki kuuldus katkendlikke ning järske pasunahelisid eest ja vasakult. Kidoogo võpatas.

«Elevandid tungivad peale,» sosistas ta vaikselt.

Keegi hakkas venivalt oigama, teise vihased hüüded kõlasid komandona.

Avara lagendiku kaugemas osas, seal, kus kaks laiaharulist puud heitsid suuri varjulaike, märkasid sõbrad liikumist.-Möödus hetk — ja sealt ilmus äkki nähtavale tohutu suur puhevil kõrvade ning palgina ettesirutatud londiga elevant. Tema kõrval võis näha kaht sama-sugust

235

hiiglast — Pandion tundis nendes ära koletislikud karjajuhid. Neljas, keda saatsid veel mõned elevandid, jooksis tagapool. Elevantidele kargasid paremalt poolt põõsastest vastu jahimehed. Nad tungisid kiiluna nende vahele ning heitsid jooksult viimase elevandi pihta odasid. See hakkas raevukalt pasundama ja tormas kiiresti soo poole jooksvatele meestele järele. Tema eeskujule järgnesid ka teised elevandid. Kolm juhti aga ei pööranud tähelepanu meeste kavalale manöövrile, kes lahutasid mad kaaslastest, ja tormasid kaljudevahelise oru suunas edasi. Nende tähelepanu oli arvatavasti köitnud noorte elevantide kisa.

«Oh häda, häda, juhid pöördusid tagasi teisest küljest ... » sosistas Kidoogo erutatult ning muljus valusasti Pandioni käsivart.

«Vaata ... vaata kangelasi!» hüüdis end unustades Kavi.

Sõdurid, kes tõkestasid orgu sissepääsu, ei taganenud ega otsinud varju maruvihaste elajate eest. Nad astusid ette pikas ahelikus. Kõrbenud madal rohi ei suutnud varjata inimeste ühtki liigutust.

Esimesena jooksev elevant tormas otse küttide aheliku keskele. Kaks meest jäid liikumatult seisma, nende naabrid aga hüppasid äkki mõlemalt poolt hoogsalt sööstvale elajale vastu. Elevant aeglustas jooksu, tõstis raske londi kõrgele ja tungis raevukalt huilates tümi-rial meestele peale. Vaprate meeste ja elevandi vahele jäi umbes kümme küünart, kui mehed hüppasid välkkiirelt kõrvale. Ja selsamal hetkel ilmusid elaja tagajalgade juurde kummaltki

poolt kaks meest. Kaks neist torkasid laiad odad loomale kõhtu, kaks aga jagasid looma tagumiste jalgade pihta hoope.

Juhi ülestõstetud londist väljus kõrge huilgav heli. Lasknud londi alla, pööras elevant pea paremale kõige lähemal seisva mehe suunas. See ei jõudnud või ei saanud kõrvale põigelda. Veri purskas õhku, ja kolm sõpra nägid selgesti mehe õlgadel ja küljel paljastunud luid. Haavatu langes hääletult maha, kuid ka hiiglaelevant vajus raskelt tagumistele jalgadele ja liikus külitsi aeglaselt kõrvale. Jätnud looma rahule, ühinesid kütid kaaslastega, kes pidasid võitlust kahe ülejäänud juhiga.

236

Need olid targemad või oli neil juba inimesega võitlemiseks kogemusi: hiiglaslikud elajad tormasid edasi-tagasi ega võimaldanud pääseda endi juurde tagantpoolt. Nad tallasid jalge alla kolm jahimeest.

Loojuva päikese kiirtes hakkas kogu võitluskohta kattev tolm punetama. Elevandid näisid hiiglaslike mustade tornidena, millede jalamil sagisid kartmatud inimesed. Nad hüppasid pikkade kihvade eest kõrvale, asetasid lontide alla vastu maad toetatud odad, jooksid karjudes loomade taga, tõmmates sellega pealetungivate elevantide tähelepanu oma kaaslastelt eemale, kellede hukkumrne oleks olnud vältimatu.

Loomad, kes olid raevust hullunud, pasundasid lakkamatult. Kuj nad pöördusid peadega kalju poole, millel istusid kolm sõpra, paistsid nad ebatavaliselt kõrgetena; laiad puhevil kõrvad lehvisid inimeste peade kohal. Küljelt näis langetatud peaga elevant madalamana, kihvad riivasid peaaegu maapinda ja olid iga hetk valmis inimest üles paiskama. Pandion, Kidoogo ja Kavi mõistsid, et näevad ainult üht osa võitlusest. See toimus ka kaugemal puude taga, -kus asus kogu kari, ja vasakul soos, kuhu olid jooksnud jahimehed, kes meelitasid neljanda juhi ja tema järel tungivad elevandid kõrvale. Mis toimus seal, see jäi sõprade eest saladusse, kuid nad ei saanud sellest mõelda — nende ees toimuv verine heitlus kütkestas tervenisti tähelepanu.

Puude taga hakkasid mürtsuma lähenevad trummid — mõnestkümnest sõjamehest koosnev salk tuli võitlejatele appi. Elevandikarja juhid jäid just nagu kõheldes seisma, inimesed hakkasid hirmuäratavalt karjuma ning odadega vehkima, ja siis loomad taganesid. Nad tormasid oma kolmanda kaaslase juurde, kes lamas maas, jäid mõlemale poole haavatut kõverdatud jalu seisma, torkasid talle alla kihvad ja tõstsid ta jalgadele,. Seejärel, surunud haavatu endi kehade vahele, viisid hiiglased ta puude alla, lasksid maha, tõstsid jälle üles ja kadusid. Mõned kütid tormasid neile järele, kuid neid peatas mees, kes oli jahi korraldajaks.

«Ei lähe minema ... varsti jätavad_ maha ... sattuvad uuesti raevu,» tõlkis Kidoogo ta sõnu.

237

Paremalt kostev müra kaugenes ja vaibus: lahing oli nähtavasti võidetud. Põhja pool asuvast soost ilmus nähtavale mitu kütti, nad kandsid kaht liikumatut keha. Kolmele sõbrale ei pööranud keegi tähelepanu. Neeger, etrusk ja helleen laskusid ettevaatlikult steppi, et vaadata lahinguvälja. Sõbrad läksid sinna, kus oli olnud peamine osa karjast. Tungides läbi põõsaste, põrkas Kidoogo äkki ehmunult tagasi — elevandikere kukkumisest murdunud puu ladval lamas surev elevant. Tema londi ots liikus kergelt. Edasi muutusid puud harvemaks ja nende vahelt paistis hall lasu — teine elevant lamas kõhuli kõverdatud jalgadel. Tema selg oli küüru tõmbunud. Haistes inimeste lähenemist, tõstis loom pead. Tema tuhmunud ning aukuvajunud silmade ümber lasusid sügavad nahakurrud, mis andsid elevandile ääretu raugaliku väsimuse ilme. Hiiglane laskis pikkadele kihvadele toetuva pea longu ja langes siis kumeda mütsuga külili.

Ümberringi huikasid kütid. Kidoogo viipas käega ja pöördus tagasi — lõunast ilmus jälle kari elevante. Sõbrad ruttasid kaljude juurde, kuid häire osutus ekslikuks, — lähenesid vaid elevantide käskijate õpetatud loomad.

Puude külge köidetud noored elevandid ajasid sabad püsti ja sööstsid maruliselt inimeste peale, püüdes neid väljasirutatud lontidega tabada. Elevandijuhid paigutasid iga vangi kummalegi küljele kodustatud elevandi. Need ahistasid vangi oma kehadega ja juhtisid neid asula suunas. Igaks juhuks kinnitati elevandipoegade kaela ja tagajalgade külge nöörid; igaüht hoidsid viisteist kütti, kes sammusid ees ja taga.

Inimeste näod, väsinud ning kõhnunud kohutava pinge tõttu, olid sünged. Juba üksteist liikumatut keha oli tõstetud elevantide seljas asetsevatele punutud lavatsitele, mehed aga otsisid ikka veel põõsastest kaht kuhugi kadunud kaaslast.

Elevandid koos püütud elevandipoegadega juhiti eemale. Kütid istusid ja lamasid maas, puhates pärast võitlust. Sõbrad läksid jahikorraldaja juurde ja Kidoogo päris, kas nad ei saaks millegagi aidata. Korraldaja vaatas neile pahaselt otsa ja lausus jämedalt:

238

«Aidata? Millega te suudate aidata, võõramaalased? Jaht oli raske, me kaotasime palju vapraid mehi.. , Oodake seal, kus teid kästi oodata, ja ärge segage meid!»

Sõbrad eemaldusid kaljude juurde ja istusid kõrvalisse kohta, kartes sattuda tülli inimestega, kelledest sõltus kogu nende tulevik.

Kavi, Pandion ja Kidoogo lebasid oodates, millal neid kutsutakse, ning kõnelesid vaikselt. Päike oli loojumas ja hambuliste kaljude mustad varjud kadusid aeglaselt steppi.

«MaAikkagi ei mõista, kuidas tohutu suured elevandid ei hävita lahingus kõiki kütte,» lausus Kavi mõtlikult. «Kui elevandid võitleksid tugevamini, hõõruksid nad inimesed lihtsalt tolmuks ... »

«Sul on õigus,» vastas Kidoogo. «Inimeste õnn on selles, et elevandil on nõrk süda . .. »

«On see võimalik?» imestas etrusk.

«Elevant ei ole lihtsalt harjunud võitlema. Ta on nii tugev, et talle ei tungi keegi kallale, teda ei ähvarda hädaoht, ja ainult inimesel on julgust teda küttida. Sellepärast ei olegi hall hiiglane kuigi" vastupidav võitleja, tema tahe murdub kergesti ja ta ei talu pikaajalist heitlust, kui ei suuda vaenlast kohe purustada... Pühvelhärg — see on juba teine asi. Kui temal oleksid elevandi mõistus ja suurus, hukkuksid kõik jahimehed ... »

Kavi pomises midagi ebamääraselt, teadmata, kas uskuda neegrit või mitte, kuid talle meenus, millist kõhklevust võitluse kõige ägedamal hetkel olid näidanud elevandid täna tema enda silme all, ja ta vaikis.

«Elevantide käskijatel on odad hoopis teistsugused kui meil: nende tera on kaheksa sõrme laiune,» segas end vahele Pandion. «Kui palju küll peab olema jõudu, et anda niisuguse odaga lööki?»

Kidoogo tõusis äkki ja jäi kuulatama. Mitte ühtki häält ei tulnud sellest suunast, kus olid asunud kütid. Ehast kullendav taevas hämardus kiiresti.

«Nad on ära läinud ja meid unustanud,» hüüatas neeger ja jooksis kaljurünka tagant välja.

239

Ümberringi oli kõik tühi. Kaugusest oli kuulda vaevalt eraldatavaid hääli — kütid olid läinud asulasse ja jätnud kolm sõpra omapead.

«Lähme neile kiiresti järele, tee on pikk,» kiirustas Pandion, kuid neeger peatas sõpra.

«On juba hilja, eha kustub kohe ja pimedas me kaotame tee,» ütles Kidoogo. «Parem ootame, kuni tõuseb kuu. See sünnib varsti.»

Kavi ja Pandion nõustusid ning heitsid puhkama.

KAHEKSAS PEATÜKK TUULE POJAD

Pilkases pimeduses kisasid hüäänid ja ulusid kaeblikult šaakalid. Kidoogo närveeris ja vaatas sageli ida poole, kus puude latvade kohal laotuv tuhkjashall taevas kuulutas kuu tõusu.

«Ma ei tea, kas siin on metskoeri või mitte,» pomises Kidoogo. «Kui nad siia tulevad, siis läheb raskeks.' Koerad ründavad üksmeelselt, kogu karjaga, ja saavad jagu isegi, pühvelhärgadest... »
Taevas muutus ikka valgemaks, lõpuks hakkasid süngelt mustavad kaljurünkad hõbedaselt sätendama. Puud stepis paistsid mustade siluettidena. Tõusis kuu.
Surunud odad tugevasti pihku, ringi vaadates ja kuulatades hakkasid etrusk, neeger ja helleen piki kalju-

241

ahelikku lõunasse sammuma. Nad eemaldusid kiiresti süngest võitluskohast, kus põõsaste ja puude taga vedelesid elevantide korjused ning pidutsesid raipeõgijad. Tagant kostev ulgumine lakkas, stepp jäi vaikseks. Näis, et ümberringi oli kõik välja surnud, ainult teeliste kiired sammud häirisid öist rahu.
Kidoogo püüdis vältida tihedaid salusid ja põõsatihnikuid, mis kerkisid siin ja seal stepis saladuslike mustade kinkudena. Neeger valis tee üle lagedate väljade,, mis valendasid tihnikute vahel nagu järved mustade saarte labürindis.
Kaljuahelik käändus lääne poole, kitsas salu surus teelised kaljurüngaste lähedale. Kidoogo pöördus paremale ja sammus edasi mööda pikka kivist tasandit, mis laskus lõuna suunas. Äkki neeger peatus, ja pöördunud järsult ümber, jäi kuulatama. Pandion ja Kavi pingutasid tähelepanu, kuid ümberringi polnud kuulda ühtki häält. Endiselt valitses sügav vaikus.
Kidoogo liikus kõhklevalt edasi. Ta kiirendas sammu ega vastanud etruski ja helleeni küsimustele. Nad käisid maha veel tuhat küünart ja neeger peatus jälle. Tema silmad läikisid kuuvalgel ärevalt.
«Keegi tuleb meile järele,» sosistas ta ja surus kõrva vastu maad.
Pandion järgis sõbra eeskuju, etrusk jäi seisma, kissitas silmi ja püüdis midagi näha läbi kuuvalguse hõbedase loori, mis peitis enda taha kauguse.
Surunud kõrva kuuma kivise pinnase vastu, kuulis Pandion esialgu vaid omaenda hingamist. Vaikiv ähvardav ebamäärasus tegi teda rahutuks. Äkki kostis kaugelt nõrka, vaevaltkuuldavat müra, mida kõva pinnas edasi andis. Helid sagenesid ning kordusid rütmiliselt täpsete kõlksatavate löökidena — klikk, klikk!' Pandion tõstis pea ja lakkas kohe kuulmast. Kidoogo surus veel mõni aeg maa vastu kord üht, kord teist kõrva ja kargas siis nagu vedrust visatuna püsti.
«Meie järel tuleb suur loom ja halb on see, et ma ei tea, missugune nimelt. Tal on küüned väljapoole nagu koeral või hüäänil — tähendab, see ei ole lõvi ega leopard . .. »
«Pühvelhärg või ninasarvik,» arvas Kavi.
242
Kidoogo raputas energiliselt pead.
«Ei, see on kiskja,» lausus neeger veendunult. «Tuleb end päästa. Halb, et läheduses ei ole ühtki puud,» sosistas ta ärevalt ringi vaadates.
Nende ees laius peaaegu tasane kivikillustikuga_ kaetud pinnas. Ainult harvad rohututid ja väikesed poosad seisid turris selle nõlval.
«Edasi, rutem!» kiirustas Kidoogo ja sõbrad hakkasid ettevaatlikult jooksma, kartes suuri okkaid ja lõhesid liigselt kuivanud maapinnas.
Tagantpoolt kuuldus nüüd aga juba päris selgesti raskete lüünte kopsatusi. Rütmiliste löökide sagedus kõneles sõpradele, et loom oli samuti hakanud kiiremini jooksma ja ajab neid taga. Kiik, kiik, kiik! — tuhm klõbin tuli üha lähemale.
Pandion vaatas tagasi ja nägi kõrget kõikuvat siluetti, mis järgnes neile halli viirastusena.

Kidoogo pööras vahetpidamata pead, otsides eespool puid ning püüdes hinnata tundmatu looma kaugust ja tema jooksukiirust. Jõudnud otsusele, et puud on veel väga kaugel ja et sõbrad nendeni joosta-ei jõua, neeger peatus.

«Ta saab meid kätte, me ei tohi enam jääda seljaga tema poole — muidu tabab meid hale surm!...» hüüdis neeger erutatult.

«Tuleb võidelda,» pomises Kavi süngelt.

Kolm sõpra jäid kõrvuti seisfna, näoga ähvardava halli viirastuse poole, kes lähenes öises vaikuses. Kogu selle aja jooksul, mil loom meestele järgnes, ei toonud ta kuuldavale ühtki häält ja see stepikiskjatele ebatavaline omadus kohutas sõpru kõige enam.

Hall ähmane siluett muutus tumedamaks, tema kontuurid tulid nähtavale üha teravamalt. Umbes kolmsada küünart jäi sõprade ia looma vahele maad, kui kiskja aeglustas jooksu ja lähenes laiakaarelisel sammul, olles veendunud, et märgitud ohvritel ei ole enam pääsu.

Sõbrad ei olnud kunagi niisugust looma näinud. Tema massiivsed esikäpad olid tagumistest pikemad, kere esimene pool kerkis tugevasti üle ristluu, selg oli libajas. Paksu kaela otsas asus raske massiivsete lõualuude ja järsu kumera laubaga pea. Lühikest valkjat karva kir-

243

justasid tumedad laigud. Turjal ja kuklal seisid turris püsti pikad karedad jõhvid. Kaugelt sarnanes loom laigulise hüääniga, kuid oli sellest tohutult suurem: looma pea oli maast viie küünra kõrgusel. Lai rind, õlad ja turi jätsid massiivse- mulje, künkaina kerkisid võimsad lihased, tohutud kõverad küüned kompsisid pahaendeliselt ning sisendasid hirmu.

Loom lähenes imelike ebaühtlaste liigutustega, hõõritades madalat tagakeha ning kummardades rasket pead. Koon oli langetatud nii, et alalõug liibus peaaegu kori vastu. v

«Mis loom see on?» küsis Pandion kõlatult, niisutades keelega kuivanud huuli.

«Ei tea,» vastas Kidoogo jahmunult. «Ei ole kunagi kuulnud sellistest loomadest.»

Loom pöördus äkki kõrvale; elaja suured, otse teelistele suunatud silmad lõid põlema virvendava leegiga. Loom tegi väikese kaare seisvatest inimestest paremale, pööras siis uuesti nende poole koonu ja jäi seisma. Ümarad kõrvad tõusid viltu kahel pool pead püsti.

«Loom on tark: ta võttis niisuguse suuna, et kuu paistaks meile otse silma,» sosistas Kidoogo hingeldades.

Pandion hakkas närviliselt värisema. Seda juhtus noore helleeniga alati enne ohtlikku võitlust.

Loom tõmbas endasse õhku ja hakkas aeglaselt lähenema. Looma liigutustes, tema kurjakuulutavas vaikimises, kumera lauba all paiknevate suurte silmade püsivas ning liikumatus vaates oli midagi, mis eraldas teda kõikidest sõpradele tuntud loomadest. Mehed taipasid instinktiivselt, et nendega kokkusattunud loom on jäänus teisest, muistsest maailmast, kus valitsesid omamoodi eluseadused. Õlg õla kõrval liikusid mehed ettesirutatud odadega öisele elukale vastu. Hetkeks jäi loom segadusse viiduna peatuma, tõi siis kuuldavale mingi kähiseva heli ja viskus kolme sõbra peale. Avanes tohutu suu, jämedad hambad lõid kuu kiirtes sätendama, võimsate odade kolm pikka tera aga tungisid eluka laia rinda ja kaela. Mehed ei suutnud survele vastu panna — loomal oli hiiglaslik jõud. Massiivsete kontide vastu põrkunud odad libisesid käest, etrusk, hel-leen ja neeger lendasid tagasi. Kidoogo ja Pandion

244

jõudsid kõrvale hüpata. Kavi aga jäi looma jalge alla. Mõlemad sõbrad sööstsid talle appi. Elukas tõusis taga-käppadele ja ropsas äkitselt kiiresti esikäppadega. Tömbid küüned laksatasid vastu Pandioni reit sellise jõuga, et noormees kukkus ja pidi peaaegu teadvuse kaotama. Loom astus oma hiiglasliku käpaga helleeni jalale, tekitades talle kohutavat valu. Noormehe liigesed rak-susid, looma küüned rebestasid liha ja nahka.

Laskmata käest oda, tõukas Pandion end mõlema käega maast lahti ja katsus kõigest jõust püsti tõusta, kui kuulis Kidoogo oda raksumist. Tõusnud põlvedele, nägi Pandion, et loom on

neegri maha paisanud ja sirutab tema poole oma avatud koonu. Kidoogo silmad olid pungis ja ta toetus mõlema käega öise peletise alalõua vastu, püües asjatult endalt kõrvale juhtida looma hambaid. Pandioni silme all oli hukkumas tema ustav sõber. Meeletu pingutusega, ilma et oleks tundnud enam valu, hüppas noor helleen püsti ja torkas loomale oda kaela. Loom laksatas valjusti hambaid ja pöördus Pandioni poole, paisates ta selle liigutusega jalust maha. Noor helleen ei lasknud oda käest. Toetanud varre vastu maad, hoidis ta looma mõneks hetkeks tagasi, nii et Kidoogo jõudis haarata noa. Ei neeger ega helleen näinud, et looma teisel küljel tõusis püsti Kavi. Paljastanud tihedalt kokkusurutud hambad, sihtis etrusk külma-vereliselt odaga elaja külje suunas ja vajutas relva mõlema käega looma abaluu alla. Pikk tera tungis küünrasügavuselt eluka keresse, avanenud koonust paiskus esile möirgamine, loom tõmbles kramplikult ja sööstis vasakule etruski kallale. Viimane, tõmmanud pea kõrgele tõstetud õlgade vahele, lõi vaaruma, kuid ei taganenud. Läbilõikava kisaga torkas Kidoogo noa looma kõrisse ning samal hetkel jõudis etruski oda elaja südameni. Raske keha hakkas kramplikult tõmblema, väljakannatamatu hais levis ümberringi. Pandion tõmbas oda välja, torkas selle uuesti kuklasse, kuid see löök ei olnud enam vajalik. Sirutanud välja kaela ja langetanud koonu etruski jalgade ette, ajas loom laiali tagajalad. Need liikusid veel, küüned kraapisid pmnast, naha all tõmblesid lihased, kuid kuklal turri tõusnud karv langes juba alla.

245

Toibudes vaatasid kolm sõpra oma haavad üle. Etruskil oli õlast välja kistud terve tükk liha, pikkade küünte jäljed vöödistasid selga. Pandioni jalg ei olnud murdunud — tal oli sügav haav allpool põlve, pöia kõõlused olid nähtavasti välja veninud või katkenud, nii et jalale toetuda noor helleen ei saanud. Tema külg tur-sus üles ja muutus käpalöögist siniseks, kuid roided osutusid terveks. Kõige rohkem oli saanud kannatada Kidoogo, kel oli mitu suurt haava ja keda oli tugevasti muljutud.

Sõbrad sidusid üksteise haavad käristatud rõivatükkidega kinni ja tundsid rõõmu, et olid pääsenud hirmsa elaja käest, kes lamas eredas kuuvalguses liikumatult nende ees. Kõige enam oli rusutud Pandion: haavatud jalg ei võimaldanud tal liikuda.

Kidoogo rahustas sõpra ja kinnitas, et praegu on nad väljaspool hädaohtu: koletise laip kaitseb neid kõigi teiste kiskjate eest, elevantide käskijad aga märkavad tingimata nende puudumist ja leiavad mahajäänud koidikul üles.

Püüdes kannatlikult taluda valu, mida tekitasid õhetavad haavad, heitsid sõbrad karedale kivikillustikule pikali, kuid ei suutnud erutuse tõttu uinuda.

Koit puhkes ootamatult kiiresti, päike peletas eemale salapärase ning pahaendelise öövarju. Pandion, keda piinas valu jalas, avas Kidoogo valju hüüatuse peale väsinud silmad. Neeger uuris võidetud öist jälitajat ja seletas etruskile, et ta oli näinud taolise looma kujutist Ta-Kemtis, mitmesuguste loomade jooniste keskel hauakambris Valgete Seinte linna lähedal. Kavi ajas umbusklikult alahuule pungi. Kidoogo kinnitas oma sõnu vandega ja pani sõbra uskuma, et Ta-Kemti elanikud olid muiste kohanud kahtlemata samasugust looma. Päike tõusis kõrgemale. Janu vaevas kolme sõpra, saadud haavad põhjustasid palavikku. Kidoogo ja Kavi otsustasid minna vett otsima, kui äkki kuulsid hääli. Kolm elevanti sõduritega turjal liikusid läbi stepi, allpool kivist nõlvakut, millel sõbrad olid kohtunud öise elukaga. Kuulnud neegri hüüdeid, pöörasid elevantide käskijad loomad ringi ja sundisid neid samme kiiren-dama. Elevandid jõudsid juba võõramaalaste lähedale,

246

kui hakkasid äkki lonte tõstes ning kõrvu puhevile ajades ärevalt pasundama ja taanduma. Sõdurid kargasid punutud lavatsitelt maha ja hüüetega: «Gišu! Gišu!» jooksid eluka korjuse juurde.

Eilse jahi korraldaja vaatas heakskiitvalt sõpradele ja ütles kähiseva katkelise häälega:

«Te olete vaprad sõdurid, kui saite kolmekesi jagu öisest koletisest, paksunahaliste õgijast.»

Elevantide käskijad jutustasid võõramaalastele gišust — väga haruldasest ning ohtlikust loomast. Päeval ei ole teda kusagil näha, öösel aga hulgub vaikselt ringi ning tungib kallale noortele elevantidele, ninasarvikutele ja teiste suurte loomade poegadele. Gišu on võitluses harukordselt tugev ning vastupidav — tema kohutavad hambad purevad korraga läbi elevandi jala, võimsad esikäpad aga muljuvad ohvrit, purustades selle luid.

Kavi palus märkide abil kütte, et need aitaksid tal nahka nülgida. Neli sõdurit asusid meeleldi tööle, pööramata tähelepanu vängele lehale, mida levitas looma korjus.

Nahk ja maharaiutud pea heideti' elevandi selga, sinnasamasse tõstsid sõdurid ka haavatud võõramaalased. Elevandid, keda juhid ergutasid konksjate nugade kergete löökidega, pistsid traavides jooksma ja läbisid kiiresti stepiala.

Keskpäevaks jõudsid kolm sõpra asulasse. Elanikud võtsid neid vastu tervitushüüetega: võõramaalasi saatvad sõdurid teatasid valju kisaga ülalt elevantide seljast endiste' orjade kangelasteost.

Rõõmsailmeline Kidoogo istus Pandioniga kõrvuti kõikuval laial lavatsil maast viie küünra kõrgusel. Neeger alustas mitmel korral laulu, kuid alati katkestasid selle elevantide käskijad, .kes hoiatasid, et elevandid ei ailnasta kära ning on harjunud liikuma vaikuses.

Juba nelja päeva teekond lahutas sõpru elevantide käskijate asulast. Juht oli pidanud oma sõna. Endiste orjade salgal lubati minna läände koos suguharu ekspeditsiooniga. Kavi, Kidoogo ja Pandion, kelle haavad

247

ei olnud veel paranenud, pandi istuma ühele kuuest elevandist, ülejäänud kuusteist rändurit kõndisid jalgsi salga järel. Vähem kui pool päevast olid loomad liikvel, ülejäänud aeg kulus nende toitmiseks ja puhkamiseks. Jalakäijad jõudsid elevantidele järele alles öö saabudes.

Elevandijuhid ei ajanud loomi hoopiski mitte seda teed mööda, mille oleksid valinud inimesed. Nad vältisid kõrge metsaga kaetud alasid ning liikusid edasi üle lagendike ja läbi põõsatihnikute, kus inimesed oleksid pidanud endale teed raiuma. Hallid hiiglased murdsid endale rahulikult teed. Aeg-ajalt vahetas esimene elevant oma koha kõige tagumisega ning läks puhkama salga lõppu. Elevantide järel jäi tihnikusse lai teerada ja Pandioni kaaslased võisid edasi liikuda ilma ainsa noahoobita ning tunda rõõmu kergest võidust läbipää-sematu metsa üle. Veel paremini tundsid end kolm sõpra, kes istusid elevandi seljas. Lavats õõtsus kergelt maapinna kohal, mis oli kaetud okaste, putukate ja mürgiste madudega, õõtsuvate rabamülgaste ja teravast kivikillustikust ülekülvatud mäenõlvakutega, lõikava rohu ja sügavate, haigutavate lõhedega. Alles nüüd Pandion mõistis, kui palju ohte varitses jalakäijat Aafrika ürgsetes metsades ja steppides. Ainult püsiv valvsus kaitses siin inimest, võimaldas säilitada pikal teel jõudu ja võitlusvõimet. Sellele olid suunatud kõik mõtted. Nüüd, kaljupanga. kõigutamatu kindlusega sammuva elevandi seljas istudes, jälgis noor helleen ahnelt võõra maa loodust, selle suursuguse ning võimsa looma-ja taimeriigi värve, vorme ja lõhnu. Päikesekiirte pimestavas valguses saavutasid värvuste puhtad toonid ebatavalise ereduse, mis viis põhjamaalase segadusse. Kuid niipea kui taevas kattus raskete pilvedega või salka ümbritses varjurikka metsa hämarus, värvid kustusid. Värvuste monotoonsed üleminekud näisid Pandioni kodumaa pehmete, mõtlike ning harmooniliste värvidega võrreldes süngete ja karmidena.

Salk ületas metsaga kaetud lähedase mäeaheliku ja jõudis taas künklikku steppi, mille punases mullas kasvasid piimmahla eritavad lehtedeta puud. Nende sinakasrohelised oksad tõusid süngelt pimestavasse taevasse, ühtlased, just nagu pügatud harjasetaolised kroonid

248

laiusid maapinnast kolmekümne küünra kõrgusel. Nendes liikumatutes tihnikutes ei olnud linde ega loomi — lämmatav surmavaikus valitses punaste kinkude kohal. Tohutud tüved ja oksad näisid rohelisest metallist valatud küünlajalgadena. Suured punased õied kiiskasid okste lõpus, just nagu oleksid sünges kabeli-aias põlenud sajad tõrvikud. Eespool lõhestasid maa-

pinda sügavad uhteorud — tulipunase mulla all lebasid pimestavalt valge liiva kihid. Salk jõudis kitsaste mäekurude ahelikku. Muredad purpursed seinad tõusid mõlemal küljel saja küünra kõrgusele. Elevandid sammusid ettevaatlikult mahauhetud järsakute, püramiidide, tor-nide ja peente sammaste kaoses. Kohati oli ümarates kausitaolistes sügavates nõgudes näha pikki mäeharu-sid, mis jooksid tasasel põhjal kiirtena laiali. Mäeharud kerkisid teravate järskude kobedast mullast seintena; mõnikord, kui salk jõudis nende lähedusse, varisesid nad äkki alla, ehmatades elevante, kes kargasid kohkunult eemale. Mahauhetud kobeda pinnase värvus muutus alatasa: sooja punase tooniga seina tagant kerkis esile helepruun sein, seejärel tulid ereda- päikesekollase värvusega püramiidid, mis vaheldusid pimestavalt valgete siilude ja eenditega. Pandionile näis, et ta on sattunud võluriiki. Nendes sügavates, kuivades ning elututes orgudes oli peidus terve maailm surnud looduse eredaid mänglevaid värve. 1

Seejärel laotusid jällegi metsaga kaetud mäeahelikud, rohelised seinad piirasid jällegi rändurite salka, ja elevandi seljale kinnitatud lavats näis saarena, mis aeglaselt ujus lehtede ja okste ookeanil.

Pandion pani tähele, kui ettevaatlikult juhid oma võimsate loomadega käitusid. Peatuskohtades silmitsesid nad hoolikalt elevantide nahka. Noor helleen küsis oma elevandijuhilt, miks ta seda teeb. Mustanahaline pani käe mingisuguse puu viljast valmistatud anumale, mis oli seotud ta vöö külge.

«On halb, kui elevant kisub katki oma naha või haavab ennast,» ütles juht. «Siis hakkab ta veri mädanema ja loom hukkub kiiresti. Haav tuleb otsekohe ravi-

1 Lääne-Aafrika võimsate lateriitladestike ala.

vaiguga kinni määrida, sellepärast ongi ravim meil alati käepärast.»

Noorel helleenil oli veider kuulda, et võimsad ja pika elueaga loomad on nii kergesti haavatavad. Ta hakkas mõistma, miks targad loomad on nii ettevaatlikud.

Hoolitsemine nende eest nõudis palju vaeva. Ööbimis- ja puhkekoht valiti välja hoolikalt, pärast pikki otsinguid ning kaalutlusi; kinniseotud elevante ümbritses valvsate tunnimeeste ahelik, kes olid ärkvel kogu öö. Erilised piilurid saadeti kaugele ette, kes pidid kindlaks tegema, kas läheduses ei ole metsikuid elevante. Leitud loomad peletati valjude hüüetega eemale.

Puhkehetkedel vestlesid sõbrad oma teekaaslastega. Karmid elevantide käskijad rahuldasid võõramaalaste uudishimu.

Kord küsis Pandion lühikesekasvuliselt elatanud mehelt, kes oli teekonna juhiks, miks lähevad nad hirmsale ohule vaatamata meeleldi elevante püüdma.

Sügavad kurrud juhi suu ümber muutusid veel teravamaks. Ta lausus vastumeelselt:

«Sa kõneled nagu argpüks, kuigi sa ei paista sellisena. Elevandid — see on meie rahva vägevus. Koos nendega elame hästi, külluses. Kuid me maksame selle eest eludega. Kui me oleksime arad, siis ei elaks me paremini suguharudest, kes toituvad sisalikest ja juurtest. Need, kes kardavad surma, elavad näljas ning vihavaenus. Kui sa tead, et sinu surmas on sinu omaste elu, siis lähed julgelt vastu igasugusele hädaohule! Minu vapper poeg hukkus oma parimates aastates ele-vandijahil...» TeekonnaA juht vidutas süngelt Pandio-nile suunatud silmi. «Või mõtlete teie, võõramaalased, teisiti? Miks sa siis ise käisid maha nii palju maad, võitlesid inimeste ja metsloomadega, aga ei jäänud orjusse?»

Häbistatud Pandion lõpetas küsitluse. Kidoogo, kes oli istunud lõkke lähedal, tõusis äkki ja läks lonkides puudesalusse, mis asus puhkekohast kahesaja küünra kaugusel. Loojuv päike kuldas suuri ovaalseid lehti, peeni oksi läbis õrn värin. Kidoogo silmitses tähelepanelikult peente tüvede konarlikku, kühmudega koort, hüüatas rõõmsalt ja võttis välja noa. Veidi aja pärast

tuli neeger lõkke juurde tagasi kahe suure punakas-halli koorekimbuga. Ühe kimbu viis ta salga ülemale.

«Anna see edasi juhile Kidoogo lahkumiskingitusena,» ütles neeger. «See ravim ei ole halvem sinise stepi võlurohust. Haiguse-, väsimuse- või muretunnil tampigu ta seda peeneks ja joogu selle keeduvett, kuid mitte palju. Kui seda juua rohkesti, siis ei ole see enam ravim, vaid mürk. See koor annab raukadele tagasi jõu, lõbustab rõhutuid ja ergutab nõrkenuid. Kui näed seda puud — oled tänulik '.»

Ülem rõõmustas kingitust vastu võttes ja käskis kohe hankid*a koort veelgi suuremal hulgal. Kidoogo peitis teise kimbu gišu nahasse, mida vedas endaga kaasas Kavi.

Järgmisel päeval tõusid elevandid kivisele tasandikule, kus tuulest painutatud kõrged tihedad põõsapuh-mastikud kaldusid maa ligi, moodustades kõrgeid rohelisi kühme, mis olid paisatud laiali halli kuiva rohu sekka.

Vastutuule puhanguga tungis soõrmeisse meeldivat värskust. Pandion värahtas. Selles lõhnas oli midagi tuttavat, lõpmatult kallist ning unustatut, kuid see kadus aroomide sekka, mis tulvasid allpool paistva metsa kuumenenud lehestikust. Eemal laiusid avarad ning veerjad paljad nõlvakud, nende sinakat pinda katsid metsatihnikute tumedad vöödid ja laigud. Horisondi äärel sinetas kõrge mäeahelik.

«See on Tengrela, minu maa!» hõiskas meeletult Kidoogo, ja kõik pöördusid tema suunas.

Neeger vehkis kätega, nuuksudes ning nägu kibruta-des, tema võimsad õlad vappusid erutusest. Pandion mõistis sõbra elamusi, kuid ebamäärane kadedustunne torkas valusalt noort helleeni: Kidoogo on jõudnud kodumaale, temal aga seisab ees veel nii palju võitlust kuni selle õndsa tunnini, mil ta sõbra kombel võib hõisata: «See on minu kodumaa!»

Pandion langetas pea ja pöördus märkamatult kõrvale: ta ei saanud praegu koos sõbraga rõõmu tunda.

1 Madaraliste sugukonda kuuluva johimbipuu koor. Samasse sugukonda kuuluvad ka kiinapuu ja kohvipuu.

Elevandid sammusid alla mustast paljast vulkaanilise pinnaga kallakust — tardunud laaval ei kasvanud ühtki puud. Tee läks üle tasase astangu, millele oli laiali pillutud väikesi järvi. Puhta, sinise ning sügava vee hiilgavad laigud paistsid mustade kallaste vahel eredalt silma. Pandion võpatas. Talle meenusid äkki ebatavalise elavusega Tessa sinised silmad, tema tihe-dad mustad juuksed. Ja siin vaatasid sinised järved temale just nagu tummas etteheites, nii, nagu oleks elav Tessa näinud tema nõrkust. Pandion kandus mõtteis Oineiadaisse, ebamäärane ning võimas kärsitus paisutas ta rinda, ta läks sõbra juurde ja embas teda tuge-vasti. Kavi tõmmu sooniline käsi haaras Kidoogo musta käe ja kolm sõpra ühendasid oma peod tugevas ning rõõmsas pigistuses.

Elevandid aga laskusid ikka allapoole — mõlemal pool kerkisid laia oru kaldad. Veel veidi, ja paremalt lähenes teine samasugune org. Ühinenud ojad moodustasid kiirevoolulise jõe, mis muutus eespool üha veerikkamaks. Elevandid sammusid mõnda aega mööda vasakut kallast murenenud rahnude jalamil. Eespool nihkusid kaljud üksteisest kaugemale, jõe puhas vesi sööstis lõbusa sulinaga kõrgete puude vahele, mis seisid kõrgete roheliste võlvkaartena mõlemal pool jõesängi, mille laius ulatus kuni viieteistkümne küünrani. Enne puude juurde jõudmist jäid elevandid peatuma.

«Küllalt,» ütles ülem. «Kaugemale me ei lähe.»

Kolm sõpra tulid elevantide seljast maha ja jätsid oma peremeestega hüvasti. Salk ületas jõe. Sõbrad vaatasid kaua hallidele hiiglastele järele, kes tõusid lamedale kõrgendikule jõest põhja pool. Tahtmatu kahetsus-ohe tõusis koigi kolme rinnast, kui võimsad loomad kadusid vaatepiirilt. Etrusk, neeger ja helleen läitsid signaallõkke nendele teekaaslastele, kes sammusid kusagil tagapool.

«Lähme otsime pilliroogu ja puid parvede ehitamiseks,» tegi Kidoogo etruskile ettepaneku. «Ülejäänud teeosa läbime jõge mööda sõites kiiresti. Sina, lonkur, oota lõkke juures, hoia oma jalga,» pöördus neeger rohmaka hellusega noore helleeni poole.

252

Pandion ja Kavi jätsid Kidoogo jõe kaldale, tema sugurahva keskele.

Lähedase mere hõng joovastas sõpru, kes olid üles kasvanud selle rannikul. Nad tõukasid oma parve lahti ja sõitsid hargnenud jõesuudme vasakule harule. Varsti jäi parv seisma — jõeharu oli liivast ummistunud. Sõbrad ronisid kõrges rohus takerdudes järsule kaldale. Hingeldades erutusest, läksid nad üle mäeaheliku, tõusid kiirustades rannikuvallile ja jäid tardunult seisma, suutmata rääkida või hingata.

Neid joovastas ookeani lõputu avarus, lainete vaikne laksumine vapustas nagu äike. Kavi ja Pandion seisid rinnuni torkavas rohus. Kõrgel nende peade kohal koikusid palmide sulgjad ladvad. Mägede rohelise jalami serv näis päikesekiirtes leegitseva rannikuliiva vööndi lähedal peaaegu mustana. Kuldset liiva raamistas liikuv hõbedane vahuvööt, mille taga voogasid läbipaistvad rohelised lained. Veel kaugemal tähistas sirge viir rannikukaride piirjoont. Avara ookeani sügava sina taustal näis see pimestavalt valgena. Taevalaotusel ujusid aeglaselt harvade pilvede kerged kahused tuustid. Kaldaliival seisid kummargil viis palmi. Nende pikad lehed kord hõljusid laialt õhus, kord paindusid tuulepuhangus nagu ranniku kohal lendlevate tumepruunide ja kullakarva sulgedega kaetud sagriste lindude tiivad. Palmide lehed, mis olid nagu pronksist valatud, varjasid ookeani sädelevat avarust. Nende teravad servad lõõmasid sädeleva tulekirjana — nii jõuliselt tungis võimas päike nende vahelt läbi. Niiske tuul tõi soolase merevee hõngu. Soojad tuulepuhangud jooksid mööda Pandioni nägu ja paljast rinda, just nagu oleksid nad tõtanud tema embusse pärast kauast lahusolekut.

Etrusk ja helleen laskusid aeglaselt liivale, mis oh jahe, tihke ning tasane nagu kodumaja põrand.

Puhanuna viskusid nad lainete hellitavasse rüppe. Meri tervitas neid kergete tõugetega. Pandion ja Kavi nautisid soolaste pritsmete hõngu ning lõhestasid kätega sädelevaid harju, kuni nende paranevad haavad hakkasid mereveest kipitama. Siis tulid kaks sõpra liivale tagasi ning joobusid pilkudest ookeaniavarusele.

253

See laius nende ees sinise sillana, mis kusagil seal, kauguses, ühines kodumere vetega; samasugused lained veeresid praegu Hellase randade valgetele kaljudele ja Kavi kodumaa kollastele järsakutele.

Noor helleen tundis, kuidas tema silmad täitusid rõõmsa erutuse pisaratest; ta ei mõtelnud praegu tohutust kaugusest, mis ikka veel lahutas teda kodumaast. Siin oli meri, aga mere taga ootas teda Tessa, ootas kõik kodune ning armas, mis oli maha jäänud ja mida varjasid karmide katsumuste aastad ning loendamatud staadionid ränka teed.

Etrusk ja helleen seisid kitsal rannikuribal näoga mere poole. Nende taga aga kõrgusid võimsad mäed, mida katsid ähvardavad metsad, — see oli võõras maa, mis oli neid hoidnud nii kaua kuumade kõrbetel steppide, kuivade kiltmaade ja niiskete ning pimedate tihnikute vangis, — maa, mis oli röövinud neilt eluaastaid, kõike seda, mida oleks võinud pühendada omastele. Vabanemine nõudis kangelasliku võitluse aastaid ja ennekuulmatuid jõupingutusi. Kui see kõik oleks, pühendatud kodumaale, oleks see toonud au ja kuulsust. Kavi asetas oma rasked käed Pandioni õlgadele. «Meie saatus on nüüd meie endi kätes, Pandion!» hüüdis etrusk. Kirglik tuli leegitses tema tavaliselt tusastes tumedates silmades. «Meid on kaks: kas me tõesti ei jõua Rohelise mereni pärast seda, kui oleme tunginud Suure Kaare rannikuni? Ei, me jõuame tagasi, me aitame ka oma liibüalastest kaaslasi, kes on meresõidus vilumatud ... »

Pandion noogutas vaikides pead. Mere kaldal tundis, ta kõigutamatut usku oma jõusse.

Kidoogo hääl kõlas üle ranna. Erutatud neeger koos rühma ärevil kaasmaalaste ja rännakukaaslastega otsis kadunud sõpru. Pandion ja Kavi viidi jõe äärde tagasi ning parvetati teisele kaldale, seal aga ootas neid juba mitu härga haavatute, kandamite ja relvade veoks.

Ränduritel ei olnud enam kaugele minna. Kidoogo tõotus, mille ta oli andnud puude all Niiluse kaldal surevate kaaslaste lähedal pärast kohutavat võitlust ninasarvikuga, oli täide läinud. Kõik üheksateist endist orja leidsid sõbralikku vastuvõttu ja puhkust suures asulas

254

mere lähedal suure, veerikka jõe kaldal, mis voolas kõrvuti tolle jõega, mida mööda nad olid pärast elevantide käskijatest lahkumist siia sõitnud.

Kuid eriti rõõmustas Pandioni ja Kavit teade sellest, et möödunud aastal, pärast kahekümneaastast vaheaega, olid siia sõitnud tuule pojad. Tuule poegadeks nimetasid Kidoogo kaasmaalased meremehi, kes juba vanasti olid tulnud põhjast Lõuna Sarve kallastele elevandiluu, kulla, ravimtaimede ja metsloomanahkade järele. Kohalikud elanikud kõnelesid, et välimuselt sarnanevad tuule pojad etruski ja helleeniga, ainult nende nahk on fumedam ja juuksed käharamad. Möödunud aastal oli saabunud neli musta laeva, mis kordasid isade teekonda. Tuule pojad olid lubanud tulla uuesti, niipea ku: lõpeb tormide ajajärk Udude Merel. Kogenud meeste arvestuse järgi jäi laevade saabumiseni aega ligi kolm kuud. Oma laeva ehitamine oleks võtnud rohkem aega, kõnelemata juba sellest, et eelseisev teekond oli täiesti tundmatu. Pandioni ja Kavi tegi rahutuks mõte, kas meremehed võtavad neid laevale koos kümne kaaslasega, kuid Kidoogo, kes pilgutas vargsi silma ja muheles salapäraselt, kinnitas, et korraldab selle asja.

Jäi üle vaid oodata ja piinelda teadmatuses. Tuule pojad võisid jälle viivitada oma tulekuga veel kakskümmend aastat. Etrusk ja helleen rahustasid end* sellega, et kui laevad ei saabu ettenähtud ajal, hakkavad nad ehitama omaenda laeva.

Kidoogo tagasitulek oli sündmus, mida tähistati kärarikaste pidustustega. Need pidustused väsitasid Pan-dioni. Talle muutusid tüütavaks lõpmatud kiidulaulud tema vahvusest, ta väsis kordamast jutustusi oma kodumaast ja läbielatud sündmustest.

Juhtus nagu iseenesest, et Kidoogo, kes oli alati ümbritsetud omastest ja kaasmaalastest ning keda hurmas naiste vaimustus, eemaldus kuidagi Pandionist ja Kavist˙ Sõbrad kohtusid harvemini kui šenes ning kaugel teekonnal läbi Aafrika. Kidoogo sammus elus juba omaenda teed mööda, mis ei langenud kokku sõprade teega. Kõik Kidoogo rännakusõbrad, kes olid pärit talle lähedastest suguharudest, hajusid kiiresti mitmesugustesse paikkondadesse. Kohale jäid ainult etrusk, helleen

255

ja kümme liibüalast, kes pidasid Pandionist ja Kavist sõltuvaks oma tagasipöördumist kodumaale.

Kõik kaksteist võõramaalast asusid avarasse, päikese käes kuivanud kõvast hallikasrohelisest savist valmistatud majja. Kidoogo käis peale, et Kavi ja Pandion elaksid ilusas kuplitaolises hütis, mis asus tema maja lähedal. Pärast pikki rännakuaastaid võis Pandion taas puhata isiklikus sängis. Sellel rahval ei olnud kombeks magada põrandal, nahkadel või rohusülemitel. Kidoogo kaashõimlased valmistasid jalgadel seisvaid puuraame, mille vahele punuti elastsetest vartest võrgud. Nendel oli mõnus lamada ja eriti head olid nad Pandioni haigele jalale.

Helleenil oli nüüd palju vaba aega ja ta kasutas seda jalutuskäikudeks mere äärde, kus istus kaua üksinda või koos Kaviga ning kuulas lainete rütmilist kohinat. Pan-dicni valdas alatine rahutus. Tema murdumatu tervis oli saanud kannatada vaevarikkal teel harjumatult kuumas kliimas.

Pandion oli tugevasti muutunud ja ta tundis seda ka ise. Kunagi, tiivustatuna noorusest ning armastusest, võis ta maha jätta oma armsama, kodu ja isamaa, et tutvuda muistse kunstiga, näha teisi maid ja tundma õppida elu.

Nüüd oli talle tuttav kibe ahastus, ta oli tunda saanud rõõmutut vangipõlve, meeleheitepiinu ja nüristavat ränka orjatööd. Ning Pandion küsis endalt ärevusega, kas ei ole teda maha jätnud loomingulise innustuse jõud, kas on ta võimeline saama suureks kunstnikuks. Kuid Pandion tundis ühtlasi: ta on kogenud ja näinud nii palju, et see ei ole möödunud jäljetult, vaid on rikastanud teda suurte elukogemustega, unustamatute muljete reaga.

Pandion armastas vaadelda oma oda — igaveseks kaotatud Iruuma isa kingitust, mida ta oli endaga kandnud läbi metsade ja steppide ning mis oli teda korduvalt päästnud surmaohus. Oda näis talle mehise vahvuse sümbolina, inimese kartmatuse pandina võitluses loodusega, mis jagamatult valitses Aafrika kuumadel avarustel. Noor helleen silitas ettevaatlikult pikka tera. enne kui asetas sellele katte, mille olid õmmelnud

Iruuma käed. See kirev nahatükk oli kõik, mis oli jäänud talle mälestuseks armsast, kaugest ning õrnast neiust, keda ta oli kohanud kodumaale suunduva raske tee lahkmel. Nende mõtetega pöördus Pandi0n tumedate mägede poole, mis seisid tõkkena ookeani ja maacje vahel, kust ta oli läbi tulnud. Lõpmatu rännaku päevad möödusid aeglaselt üksteise järel ta silme eest...

Kõige selle kohal aga seisis Iruuma elav, vastupandamatult ahvatlev kuju... Selline kuju, millisena ta oli näinud neiut viimast korda puu tuve juures punaste tõrvikute taoliste õitega .. . Pandioni suda hakkas kiiremini lööma. Ta kujutles selgesti neiu tumeda ning õrna naha helki, tema kelmikaid, värelevast tulest täidetud silmi... Iruuma ümar näoke lähenes naeratades ta näole, ta kuulis õrna häält...

Järk-järgult tutvus Pandion Kidoogo lõbusa ning heasüdamliku rahva eluga. Kidoogo pikakasvulised kaasmaalased, kelle mustal nahal võis margata vaskset helki ja kes kõik olid suurepärase kehaehitusega, tegelesid peamiselt maaharimisega. Nad kasvatasid madalaid palme, mille viljad olid täidetud ohga \ ja -peale selle veel suuri rohttaimi, mille tohutud lehed läksid pehmete varte pusadest, lehvikuna laiali[2]. Nende taimede õrna ning aromaatse magusa sisuga pikad, kollased sirbikujuliselt kõverdunud viljad kasvasid raskete kobaratena. Neid vilju koguti tohutul hulgai ja nad moodustasid Kidoogo rahva peamise toidu. pandionile meeldisid nad väga. Vilju söödi toorema, keedetuina või õlis praetuina. Kohalikud elanikud tegelesid jahipidamisega, hankides elevandiluud ja nähku, kogusid kastanitega sarnanevaid võlupähkleid, mis kunagi olid terveks ravinud Pandioni tema kummalisest haigusest, kasvatasid sarvloomi ja linde.

Nende hulgas oli osavaid meistreid — ehitusmehi, seppi ja pottseppi. Pandion imetles arvukate kunstnike teoseid, mis ei olnud halvemad Kidoogo töödest.

£ uuri maju, mis olid ehitatud tahutud kividest ja toor-tellistest või vormitud tervikuna kõvast savist, kaunis-

1 Õlipalmi viljad sisaldavad palju õli.

• Banaanid.

tas seinte välispinnale hoolikalt nikerdatud keerukas ning ilus ornament. Mõnikord maaliti seintele värviküllased freskod, mis meenutasid Pandionile muistsete Kreeta varemete seinamaale. Ilusa kujuga savianumatel nägi ta kaunist, maitsekalt teostatud maalingut. Hulgaliselt värvitud puukujusid oli näha suurtes hoonetes, kus peeti üldisi koosolekuid, ja juhtide majades. Inimeste ja loomade skulptuurkujutised vaimustasid Pandioni edasiantud mulje tõepärasusega ja õnnestunult tabatud iseloomulike joontega.

Kuid Kidoogo rahva skulptuuris jäi Pandioni arvates puudu vormi sügavast mõistmisest. See puudus oli omane ka Aigüptose meistritele. Ta-Kemti skulptuurid olid tardunud elututes, liikumatutes poosides, hoolimata aastasadade jooksul välja kujunenud peenest töötlusest ning viimistlusest, Kidoogo rahva kujurid, vastupidi, lõid terava mulje elavast loodusest, kuid ainult mingites üksikutes, sihilikult rõhutatud detailides. Mõlgutades mõtteid kohalike elanike teoste üle, hakkas noor hel-leen ähmaselt taipama, et täiuslike skulptuurteoste loomisele peab viirna hoopis mingi uus tee, mis ei juhi mitte looduse pimedale jäljendamisele ega üksikute muljete peegeldamisele.

Kidoogo rahvas armastas muusikat ja mängis keerukatel instrumentidel, mis koosnesid pikkadest ridadest pikerguste_ tühjade kõrvitsatega ühendatud puutahvli-kestest. Mõned kurvad, laialt ning mahedalt voogavad laulud erutasid < Pandioni, meenutades talle kodumaa laule.

Etrusk istus hüti lähedal kustunud tuleaseme juures, näris ergutavaid lehti' ja segas mõtlikult kepiga kuuma tuhka, milles küpsesid kollased viljad. Kavi oli õppinud valmistama kollastest viljadest jahu karaskite jaoks.

Pandion väljus hütist, istus sõbra kõrvale, ja lastes pilgul hajameelselt uidata mööda kõrgete* hüttide ridu, silmitses mööduvaid elanikke.

Pehme õhtuvalgus laskus tolmustele teeradadele ning hääbus varjuküllaste puude liikumatutes okstes.

' Ergutavad lehed — haisupuuliste või tubaka ja teiste ärritavaid aineid sisaldavate taimede lehed.

Äkki köitis Pandioni tähelepanu möödasammuv naine. Ta oli märganud seda naist juba esimestel päevadel pärast Kidoogo linna saabumist, kuid ei olnud seniajani kunagi temaga kohtunud. Nagu Pandion oli teada saanud, oli see ühe Kidoogo sugulase naine ja teda kutsuti Noraks. Nora paistis oma iluga silma isegi oma kaunite kaashõimlaste keskel. Praegu sammus ta aeglaselt mööda sellise väärikusega, mida võib täheldada oma ilust teadlike naiste juures. Noor helleen silmitses teda vaimustusega, loomingujanu puhkes temas äkki endise jõuga.

Tükiks rohekassinist riiet oli tõmmatud pinguli Nora piha ümber. Naist kaunistasid helesinine pärlikee, rasked südamekujulised kõrvarõngad ja kitsas kuldtraat vasaku käe randmel. Suured silmad vaatasid rahulikult tihedate ripsmete alt. Pealaele kogutud ning keerukalt palmitud lühikesed juuksed muutsid pea pikemaks. Sar-nad kerkisid silmade all ümarate kühmukestena, nagu seda võis näha helleenide tervetel ning hästi toidetud lastel.

Sile must nahk, mis oli nii elastne, et. keha näis raudsena, läikis päikese kiirtes ja selle vaskne helk omandas kuldse varjundi. Pikk kael oli pisut etfepoole kaldu ning toetas uhkelt pead.

Pandion imetles Nora kõrget, nõtket pihta, tema liigutuste kergust ning tagasihoidlikkust.

Pandionile näis, et Nora kujul on tema ette ilmunud üks kolmest kariidist' — jumalannast, kes tema usundi järgi elustavad ilu ja annavad sellele vastupandamatu veetlevuse.

Etruski kepp puudutas äkki kergelt Pandioni pead.

«Miks ei jooksnud sa talle järele?» küsis etrusk naljatleva meelepahaga. «Teie, helleenid, olete valmis imetlema iga naist. . .»

Pandion vaatas sõbrale vihastamata otsa, kuid nii, nagu näeks ta teda esimest korda, ja embas etruski tormakalt õlgadest.

«Kuule, Kavi, sa ei armasta kõnelda oma . .. Kas sind

' Kariidid, hiljem graatsiad — naiseliku võlu ning kauniduse jumalannad 'helleenidel. Kariite oli kolm.

siis sugugi ei köida naised? Kas sa ei taju, kui ilusad nad on? Kas sulle ei ole nad osa kõigest sellest,» Pandion tõmbas käega ringi, «merest, päikesest, imeilusast maailmast?»

«Ei, kui ma näen midagi ilusat, tekib mul tahtmine see ära süüa!» hakkas etrusk naerma. «Ma naljatan,» jätkas ta tõsiselt. «Pea meeles, et ma olen sinust kaks korda vanem ja maailma heleda poole taga näen ma teist — tumedat, inetut poolt. Sa oled juba unustanud Ta-Kemti,» Kavi kõmpis sõrmedega punast vangimärki Pandioni õlal, «mina aga ei unusta mitte midagi. Kuid ma kadestan sind: sina lood ilu, mina aga võin võitluses tumedate jõududega ainult purustada.» Kavi jäi vait ja lõpetas siis väriseva häälega: «Sa mõtled vähe omastele seal, kodumaal... Ma ei ole palju aastaid näinud oma lapsi, mulle on isegi teadmata, kas nad on elus, kas mina suguvõsagi on alles. Kes teab, kuidas on lood seal, keset vaenulikke suguharusid ... »

Nukrus, mis kõlas end alati valitseva etruski hääletoonis, täitis Pandioni kaastundega. Aga kuidas suutis ta sõpra lohutada? Etruski sõnad torkasid teda samal ajal valusasti: «Sa mõtled vähe omastele seal, kodumaal . . .» Kui Kavi võis talle niiviisi öelda ... Ei, kas Tessa, vanaisa, Agenor tähendasid talle tõesti vähe? Kuid siis oleks ta pidanud muutuma sünge Kavi taoliseks, siis ei oleks ta endasse ammutanud elu suurt mitmekesisust — kuidas oleks ta siis õppinud mõistma ilu?... Pandion takerdus vasturääkivustesse ja ei suutnud iseendast aru saada. Ta hüppas püsti ja tegi etruskile ettepaneku suplema minna. Viimane nõustus, ja mõlemad sõbrad suundusid üle mäeküngaste, mille taga viie tuhande küünra kaugusel asulast loksus ookean.

Mõni päev enne seda oli Kidoogo kutsunud kokku suguvõsa nooremad mehed ja noorukid. Neeger rääkis oma kaasmaalastele, et peale odade ja puusade ümber kantavate riidetükkide ei ole tema kaaslastel, kes ootavad laevu, mitte midagi, tuule pojad aga ei võta neid ilma tasuta laevadele.

«Kui igaüks teist,» ütles Kidoogo, «on nõus abistama õige vähesega, siis saavad võõramaised sõbrad oma

kodudesse tagasi pöörduda. Nad aitasid mul vangipõlvest välja pääseda ja jälle näha teid kõiki.»

Julgustatuna üldisest nõusolekust, tegi Kidoogo ettepaneku minna koos temaga kulda sisaldavale kiltmaale, neil aga, kes seda ei suuda, ohverdada elevandiluud või pähkleid, nähku või hinnaliste puude tüvesid.

Järgmisel päeval teatas Kidoogo sõpradele, et läheb jahile, ja keeldus neid endaga kaasa võtmast. Ta veenis, et tuleb hoida jõudu eelseisvaks teekonnaks.

Kidoogo rännukaaslased ei saanudki niisiis teada ürituse tõelisi eesmärke. Kuigi mõtted sõidutasust tegid neile mitmel korral muret, lootsid nad siiski, et salapärased tuule pojad võtavad nad kaasa sõudjatena. Pandion mõtles veel endamisi kasutada lõunamaist kive — vana juhi kingitust. Kavi, kes samuti ei kõnel- . nud Kidoogole midagi, kutsus kolmandal päeval pärast oma mustanahalise sõbra lahkumist liibüalased kokku ja läks nendega jõge mööda üles, lootes leida läheduses musta puudraiuda maha mõned tüved ja suunata rasked, vees põhja vajuvad palgid asulasse kergest puust valmistatud parvedel.

Pandion lonkas ikka veel jä vasturääkimisest hoolimata jättis Kavi ta asulasse. Pandion oli nördinud. Teist korda juba jätsid sõbrad ta üksinda maha_, nagu tollal, kui peeti jahti kaelkirjakutele. Kavi ajas korgilt habeme ette ja teatas, et tol korral ta ei olnud asjata aega raisanud ja võib praegu uuesti korrata enneöeldut. Jäänud raevu tõttu keeletuks, tormas noor helleen eemale solvu-mistundega südames. Etrusk püüdis ta kinni ja palus talle õlale patsutades andestust, kuid jäi oma nõude juurde kindlaks, veendes sõpra täieliku paranemise vajaduses.

Lõppude lõpuks Pandion nõustus, tundes kibedusega end viletsa sandina, ja kadus kiiresti hütti, et mitte pealt näha oma tervete kaaslaste lahkumist.

Jäänud üksinda, tundis Pandion veel teravamini vajadust proovida oma jõudu pärast õnnestunud katset

1 Musta puud saadakse mitmesuguste Aafrika puude, peamiselt eebeniliste sugukonda kuuluvate - puude, samuti ka liblikõieliste sügukonda kuuluva dalbergia lülipuidust.

elevantide õpetaja raidkujuga. Viimastel aastatel oli ta näinud nii palju surma ja purustusi, et ei tahtnud tegemist teha hapra saviga, vaid püüdis luua teoseid tugevast materjalist. Niisugust materjali Pandionil ei olnud. Ja isegi kui see oleks tal olnud käepärast, puudusid ikkagi töötlemiseks vajalikud instrumendid.

Pandion imetles sageli Jahmose kivi, mis oli juhtinud ta lõpuks mere juurde, nagu naiivselt uskus Kidoogo, kes tunnustas nõiduslike asjade mõjuvõimu.

Selgelt läbipaistev kõva kivi viis Pandioni mõttele lõigata sellele gemm [1]. Tõsi, kivi oli kõvem, kui Hellases samaks otstarbeks tarvitatavad kivid. Seal töödeldi neid smirgliga, mida saadi Naksose saarelt[2]. Äkki tuli helleenile meelde, et temal, kui uskuda elevantide käskijate vana juhti, olid kivid, mis ületasid kõvaduselt kõik asjad maailmas.

Pandion võttis kõige väiksema talle kingitud lõuna-maistest kividest ja tõmbas terava servaga ettevaatlikult mööda sinakasrohelise kristalli äärt. Kõvale siledale pinnale jäi valge joon. Noor helleen surus tugevamini. Kivi lõikas sügava soone, just nagu mustast pronksist lõiketera pehme marmori tükile. Lõunamaiste läbipaistvate kivide ebatavaline jõud ületas tõepoolest kõik, mis oli seni Pandionile teada. Tema käes olid nõiduslikud lõiketerad, mis tegid talle töö kergeks.

Pandion purustas väikese kivi, kogus kõik teravad killud hoolikalt kokku ja kinnitas need kõva vaigu abil puupulkade külge. Nüüd oli tal kümmekond mitmesuguse paksusega lõiketera nii jämetöötlemiseks kui ka kõige peenemate joonte lõikamiseks. Mida ta siis kujutab imeilusal sinakasrohelisel kristallil, mille Jahmos oli hankinud tuhandeaastase templi varemetest ja mis oli tervena jõudnud mere äärde, mille sümboliks ta oli nii kaua olnud maa umbses vangistuses? Ähmased kujud vilksatasid läbi Pandioni pea.

Noor helleen läks asulast välja ja hulkus üksinduses, kuni sattus mere äärde. Ta istus kaua kivil ning

' Gemm — läbipaistvale kivile lõigatud väike kujutis. Gemm erineb kameest, mis lõigatakse läbipaistmatule kivile.

2 Naksose saar — Küklaadide saarestikku kuuluv kõige suurem saar Egeuse mere lõunaosas

suunas kord pilgu kaugusse, kord vaatles õhukest läbipaistvat veekihti oma jalge ees. Saabus õhtu, lühiaegne hämarus kustutas mere helkluse, lainete liikumist ei olnud enam võimalik näha. Üha pilkasemaks muutus sametmust öö, kuid samal ajal süttis taevas ikka rohkem heledaid tähti ja taevased tulukesed, mis hakkasid lainetes virvendama, elustasid jällegi tardunud mere. Tõstnud pea taeva poole, haaras noor helleen pilguga tundmatute tähtkujude piirjooni. Linnutee kaar suundus samasuguse hõbedase sillana nagu kodumaalgi üle kogu taevavõlvi, kuid siin oli ta pisut kitsam. Tema üks ots oli sügavalt lõhenenud ning tükeldunud üksikuteks laikudeks laiade tumedate vöötide vahel. Linnutee kõrval ja madalamal kiirgasid sinakasvalge helgiga kaks udujat tähepilve '. Nende lähedal paistis selgesti silma suur pirnikujuline läbitungimatult must laik, just nagu oleks söetükk varjanud sellel kohal kõik tähed [2]. Midagi taolist ei olnud Pandion näinud põhjapoolses kodutaevas. Kontrast musta laigu ja valgete pilvede vahel üllatas teda ootamatult. Noor helleen nägi selles äkki lõunamaa tegelikku olemust. Must ja valge- kogu oma kontrastsuse ning selgeilmelise karedusega, mis on omane sellele ühendile, — see moodustaski Aafrika hinge, tema näo, sellise näo, millisena Pandion seda praegu tunnetas. Ebatavaliste hobuste mustad ja valged vöödid, pärismaalaste must nahk, mida kaunistati valge värviga ja mis varjundas valgeid hambaid ning silmavalgeid,

mustast ja pärlvalgest puidust tooted, mustad ja valged puutüved metsades, steppide helgus ja metsatihnikute hämarus, mustad kaljud valgete ränikivi-vöötidega ja palju muud samasugust vilksatas Pandioni silme ees.

Hoopis teisiti oli kodumaal — Rohelise mere viljatutel ning kivistel randadel. Elujõgi ei kihutanud seal nii marulise vooluna, tema mustad ja valged küljed ei puutunud seal nii avalikult kokku.

Pandion tõusis. Ääretu ookean, mille teisel kaldal

' Magalhäesi pilved, Suur ja Väike, — suured täheparved ja udukogud lõunataevas.

2 Söekott — läbipaistmatust ainest koosnev must kuhjum lõunataevas.

263

asus tema Oineiadai, lahutas noort helleeni Aafrikast. Temast tahapoole jäi maa, millelt ta oma südames oli juba lahkunud ja mida süngelt katsid mägede öised varjud. Eespool jooksid üle lainete tähetulukeste peegeldused, meri sulas seal, põhjas, kokku armsa Hellasega ja Tessa oli selle kaldal. Kodumaale tagasipöördumise eest, Tessa eest oli ta võidelnud ja läinud läbi vere, liivakorbete, leitsaku ning pimeduse, läbi loendamatute, metsloomade ja inimeste poolt ähvardavate ohtude.

Kauge, armas ning kättesaamatu Tessa muutus just samasuguseks nagu need udujad tähed mere kohal, kus Põhjakarikas sukeldus servaga horisondi taha.

Ja samas tekkis otsus: ta loob kivile — mere tahkunud sümbolile — kaldal seisva Tessa.

Pandion surus ägedalt jõuliste sõrmede vahel lõike-riista ja tugev pulk murdus. Juba mitu päeva oli ta kummardunud Jahmose kivi kohale peksleva südamega ning ohjeldanud tahtega oma loomingulist kärsitust. Ta tõmbas kord pikki jooni, kord lõikas äärmiselt ettevaatlikult välja üsna väikesi killukesi. Kujutis muutus üha selgemaks. Tessa pea tuli tal välja õnnestunult — ta nägi selle uhket pööret ka praegu niisama selgesti, nagu lahkumistunnil Ahheloosi neeme kaldal. Ta lõikas pea sügavale läbipaistvasse kivisse, ja nüüd paistis see reljeefsena ning mattsinisena keset peegelsiledat pinda. Juustekiharad laskusid kergete, vabade joontena täpse kaarega märgitud õlakumerusele, kuid edasi — edasi Pandion minetas äkki oma innustuse kogu hoogsuse. Äärmiselt enesekindlana visandas noor kunstnik otsekohe sügava soonega neiu keha sihvaka kontuuri, ja joonte täpsus ning peenus kinnitas tema töö edu. Pandion silus ümbritsevat pinda, et kuju paremini esile kerkiks. Siin jõudis ta äkki arusaamisele, et ei kujutanud üldse Tessat. Puusade, põlvede ja rinna kontuuris tuli nähtavale ning elustus Iruuma keha, ülejäänud jooned olid kahtlemata seotud viimase muljega Nora ilust. Tessa figuuris ei olnud märgata helleeni neiu keha — Pandion oli loonud abstraktse kuju. Kuid Pandionil oli olnud hoopis teine kavatsus — kujutada

264

elavat ning armastatud Tessat. Pingutades mälu, püüdis ta kõrvale heita viimaste aastate muljeid, kuni veendus, et uus tuli veel selgemini nähtavale.

Asi muutus veel halvemaks, kui Pandion taipas, et tal ei õnnestu jällegi edasi anda elu. Niikaua kui figuurist oli ainult visand, olid kerged jooned elavad. Kui aga kunstnik püüdis lamedale kujutisele anda kumerat vormi, kivistus elav keha ja muutus külmaks ning tardunuks. Jah, ta ei ole jõudnud kunsti saladusteni. Tema praegune teos jääb elutuks! Tal ei õnnestu kavatsetut teostada!

Murdnud erutuse tõttu lõikeriista, võttis Pandion kivi ja hakkas seda vaatlema väljasirutatud käel. Ei, ta ei suuda luua Tessa kuju ja kaunis gemm jääb lõpetamata.

Läbipaistvale kivile langesid päikese kiired ja andsid sellele kodumere kuldse varjundi. Pandion jättis kristalli laia tahu sileda pinna puutumata ning lõikas neiu kuju paremale, päris serva lähedale. Kivis, just nagu mere kaldal, seisis neiu Tessa näoga, kuid Tessa see ei olnud. Innustus, millega Pandion oli kivi kallal töötanud koidust ehani, oodates kannatamatult iga järgnevat päeva, vaibus. Pandion peitis kivi, kogus lõikeriistad kokku ja sirutas valutavat

selga. Kunstniku muret leevendas teadmine, et ta suudab siiski luua ilu . . . kuid see ilu oli eluga võrreldes kahvatu! Tööst kaasa kistuna oli Pandion lakanud ootamast kaaslaste tagasitulekut. Tema juurde jooksnud poisike kiskus noormehe rasketest mõtetest eemale.

«Tihehabe saabus, ta kutsub sind jõe äärde,» teatas Kavi saadik, olles uhke talle antud ülesandele.

See, et etrusk jäi jõe äärde ja kutsus te_d_a sinna, tegi Pandioni rahutuks. Ta tõttas okkaliste põõsaste keskel looklevat teerada mööda kalda poole. Juba eemalt märkas ta liivakaldal rühma kaaslasi, kes seisid ringina pilliroovihu ümber. Pillirool lamas inimkeha. Pandion hakkas longates jooksma, hoidudes astumast veel nõrgale jalale, ja jõudis rännukaaslaste vaikivasse ringi. Ta tundis lamajas ära noore liibüalase Takeli, kes oli võtnud osa põgenemisest läbi kõrbe. Noor helleen laskus põlvili ja kummardus kaaslase keha kohale. Pandioni silme ette kerkis lämbe kuristik liivamägede vahel, kus

ta oli janust poolsurnuna edasi komberdanud. Takel oli olnud nende hulgas, kes eesotsas surnud Ahmiga olid talle toonud vastu allikast ammutatud vett. Alles Takeli surnukeha ees sai Pandionile selgeks, kui kallis ja lähedane on talle iga ülestõusu- ning rännukaaslane. Ta oli nendega ühte kasvanud ega kujutlenud enda olemasolu nendest eraldi. Pandion võis nädalaid kaaslastest lahus olla, kui ta teadis, et nad on läheduses, väljaspool hädaohte ning tegelevad oma toimingutega, praegu aga mõjus kaotus talle põrutavalt. Jäädes põlvili, heitis ta etruskile küsiva pilgu.

«Takelit hammustas madu,» ütles Kavi kurvalt, «tihnikus, kus me otsisime musta puud. Me ei teadnud ravimit,» etrusk ohkas raskelt, «jätsime kõik maha ja sõudsime siia. Kui me kandsime Takeli kaldale, oli ta juba suremas. Ma kutsusin sind temaga jumalaga jätma... Kuid hilja ...» Kavi murdis käsi ega kõnelnud lõpuni; ta pea langes norgu.

Pandion tõusis. Takeli surm näis niivõrd ebaõiglasena ning mõttetuna: ei kuulsusrikkas lahingus ega võitluses metsloomaga, vaid siin, rahulikus asulas, mere ääres, mis tõotas talle koju tagasipöördumist pärast kõiki vapraid kangelastegusid ja sitket mehisust pikal teel. Noorele helleenile oli see eriti valus. Silmi ilmusid pisarad. Et endast jagu saada, pööras ta silmad jõe suunas. Liivast leedet raamistas tihe padrik, mis piiras rohelise seinana jõe avarust. Heleda liiva küngas asetses just nagu laiade väravate vahel. Padriku serval kasvasid jändrikud ning pahklikud valge koore ja väikeste lehtedega puud. Nende puude oksad olid kaetud eresiniste lillede1 kahuste lintidega. Lillede lamedad sulgjad kuhjumid näisid peenetele vartele lükitud lühikestest põikjoontest koosnevate vöötidena. Kord nad paindusid alla, kord tõusid otse üles, taeva poole. Lilled sillerdasid purpursetes toonides, valged puud aga leegitsesid roheliste väravate vahel nagu matusetõrvikud Hadese2 väravate juures, kuhu oli juba teel surnud Takeli hing. Sogane tinajas

1 Kombret.

2 Hades — kreeklaste ettekujutuse järgi maa-alune riik, kuhu satuvad lahkunute hinged pärast surma.

vesi voolas aeglaselt kollastest liivaleedetest kirjus jões. Sajad krokodillid lebasid liival. Pandionile kõige lähemal luitel avas mitu tohutut sisalikku unes oma laiu lõugu, mis näisid päikese käes kohutavatest valgetest kiilhammastest raamistatud mustade laikudena. Krokodillid sirutasid liival just nagu omaenda raskuse all laiaks vajunud lihavaid kehi. Soomustatud kõhunaha pikikurrud ulatusid lamedate selgadeni, mida katsid tumedate mustjasroheliste vahedega köbrud. Võikalt väljapoole pööratud liigestega käpad olid inetult laiali. Mõnikord liigutas keegi sisalikest oma pikka kammitaolist saba ning tõukas sellega teist looma, kes laksatas rahutult unes lõugu valju, jõge mööda edasi kanduva klõpsatusega.

Sõbrad tõstsid surnu kätele ja kandsid ta kokkujooksnud elanike ärevate pilkude all vaikides, asulasse. Pan-dion sammus tagapool, Kavist eemal. Etrusk pidas end liibüalase hukkumises süüdlaseks, sest algatus musta puu hankimiseks kuulus temale. Kavi sammus leina-rongkäigu kõrval, näris huuli ja kitkus habet.

Ka Pandioni vaevas südametunnistus. Ta tundis end samuti süüdlasena. See ei olnud hea, et teda innustas armsa neiu kujutis. Ta oleks pidanud looma teose lahin-gusõpruse mälestuseks nendest inimestest, kes olid läinud läbi kõikide katsumuste ning vaadanud raske rännaku kurbadel päevadel kindlalt silma surmale, näljale ja janule. «Kuidas see mõte ei tulnud mulle pähe esmajärjekorras?» küsis endalt noor helleen. Miks oli ta unustanud sõpruse, mis oli tekkinud võitluses vabaduse eest? Ega muidu poleks teda tabanud äpardus — jumalad karistasid teda tänamatuse pärast. .. Õpetagu siis tänane valu nägema paremini . . .

Madalad lillakashallid pilved loivasid raskelt nagu kari pühvelhärgi üle taevavõlvi ja kogunesid siis tihedaks kobaraks. Oli kuulda kumedat mürinat. Lähenes paduvihm ja inimesed hakkasid ümberringi vedelevaid asju kiiresti hüttidesse kandma.

Vaevalt olid Kavi ja Pandion jõudnud oma elamusse varju minna, kui taevas paiskus kummuli hiiglaslik karikas ja langeva vee pahin summutas piksemürina. Magu alati, lakkas paduvihm kiiresti, värskenenud, niiskes

267

õhus hakkasid mõrkjalt lõhnama taimed ja loendamatud ojakesed voolasid vaikselt sulisedes jõe ja mere poole. Märjad puud kohisesid tasakesi tuules. Nende kohin oli karm ning nukker, kuid ei meenutanud millegagi lehtede rutakat sahinat ilusatel, kuivadel ilmadel. Kavi kuulatas puude häält ja ütles ootamatult:

«Ma ei andesta endale Takeli surma. Ma olen süüdi: me läksime ilma kogenud teejuhita, me oleme võõrad sellel maal, kus muretus tähendab hukku. Ja mis sellest välja tuli, meil ei ole musta puud, aga üks meie paremates kaaslastest puhkab kaldal kivikangru all... Kallis on minu rumaluse hind ... Ja ma ei julge nüüd uut retke ette võtta. Tuule poegadele ei ole meil millegagi tasuda.»

Pandion võttis sõna lausumata oma kotist peotäie sädelevaid kive ja ulatas need etruskile. Kavi noogutas heakskiitvalt pead, siis aga peegeldus ta näolt äkilist kahtlust.

«Kui tuule pojad ei tea nende kivide hinda, võivad nad keelduda neid vastu võtmast. Kes on niisugustest kividest kuulnud meie kodukohtades? Kes ostab neid kui väärisasju. Siiski. . .» etrusk jäi mõttesse.

Pandion jahmatas. Kavi lihtne oletus ei olnud talle varem pähe tulnud. Ta oli unustanud, et kaupmeeste silmis võivad kivid osutuda väärtusetuiks. Hämmeldus ja hirm tuleviku ees panid ta kivide poole sirutatud käe värisema. Nähes sõbra näol ärevust, hakkas etrusk uuesti kõnelema:

«Siiski ma olen kunagi kuulnud, et eriti kõvu -läbipaistvaid kive veeti mõnikord Küprosele ja Kaariasse kaugelt idast ning et neid hinnati väga kõrgelt. Võibolla on tuule pojad nendega tuttavad? ... »

Järgmisel hommikul pärast kõnelust Kaviga sammus Pandion teerada mööda mägede jalamile, kus kasvasid kollaste viljadega rohttaimed. Lähenes Kidoogo tagasitulekuaeg. Sõbrad ootasid teda kannatamatult. Etrusk ja helleen tahtsid temaga nõu pidada, kuidas hankida midagi väärtuslikku tuule poegadele. Etruski kahtlused purustasid Pandioni veendumuse lõunamaiste kivide väärtuses, ja nüüd ei leidnud noor helleen rahu. Tahtmatult suundus Pandion mägede poole segases lootuses

268

kohata mustanahalise sõbra salkkonda. Lisaks kõigele tahtis ta viibida üksinduses, et kavandada uut teost, mis muutus tema kujutluses üha selgemaks. Pandion astus hääletult mööda kõva, tallatud teerada. Ta ei longanud enam, tema kõnnak muutus endiselt kergeks. Vastutulevad kohalikud elanikud, kes kandsid kollaste viljade kobaraid, paljastasid sõbralikus

naeratuses oma valgeid hambaid või lehvitasid murtud lehtedega. Teerada pöördus vasakule. Pandion sammus kahe pideva rohelise seina vahel, mille mahlakat lopsakust täitis päikesevalguse kuldne kiirgus. Selles kõrvetavas hiilguses liikus nõtkelt naine. Pandion tundis temas ära Nora. Ta valis rippuvate kobarate hulgast kõige rohelisemaid vilju ja pani need kõrgesse punutud korvi. Pandion astus tohutute lehtede varju, tema kunstnikuvaist peletas kõik teised mõtted. Noor naine läks ühe kobara juurest teise juurde, kummardus nõtkelt korvi kohale ja tõusis siis taas varvastele, sirutas end kogu kehast ning küünitas käed kõrgel rippuvate viljade poole. Päikese kuldne sillerdus helkis tema siledal mustal nahal, mida varjundas värske ning ere rohelus. Nora hüppas kergelt üles, ja paindudes kogu kehast sirutas käed sametpehmete lehtede tihnikusse. Kütkestatud Pandion haaras kogemata kinni kuivanud oksast — läbi sügava vaikuse kostis vali krabin. Noor naine pöördus silmapilkselt ümber ja jäi tardunult seisma. Nora tundis Pandioni ära, tema vibu-nöörina pinguletõmbunud keha muutus taas rahulikuks, ta tõmbas hinge tagasi ja naeratas noorele helleenile. Kuid Pandion ei märganud midagi sellest. Vaimustushüüe tungis ta. rinnast, pärani avanenud kullakarva silmad vaatasid Norat, ilma et oleksid teda näinud, suu paotus nõrgaks naeratuseks. Hämmeldunud naine taandus. Võõ-ramaal.'ie pööras end äkki ümber ja sööstis minema, hüüdes ndagi Norale mõistmatus keeles.

Pandion tegi äkki suure avastuse. Noor helleen oli kogu aeg alateadlikult ning kõrvalekaldumatult sellele lähenenud, kõik painavad mõtted ning lõputud mõtisklused keerlesid selle ümber. Ta ei oleks seda leidnud, kui ta ei oleks nii palju näinud, võrrelnud ega otsinud omaenda uut teed. Elus ei saa olla paigalseisu! Elavas ning kaunis kehas ei ole kunagi surnud liikumatust, on

ainult rahu, see tähendab lõppenud ning vastupidiseks muutuva liikumise hetkeline peatus. Kui haarata see hetk ning kajastada seda liikumatus kivis, siis ärkab surnud loodus elule.

Seda nägigi Pandion ehmatusest tardunud Noras, kui viimane jäi seisma nagu mustast metallist raidkuju. Noor helleen tõmbus üksindusse puu all asuvale väikesele lagendikule. Kui keegi oleks sinna pilku heitnud, siis oleks ta kahtlemata veendunud Pandioni hullumeelsuses: noor helleen tegi järske liigutusi, ja kõverdanud kaela ning kissitades piinarikkalt silmi, sirutas ja painutas kord kätt, kord jalga ning jälgis neid hoolikalt. Noor helleen tuli koju alles vastu õhtut, erutatud ning palavlik läige silmades. Etruski suureks imestuseks sundis ta Kavit seisma enda ees, kõndima ja peatuma komando järgi. Etrusk talus algul kannatlikult sõbra kummalist tuju, lõpuks aga tüütas see teda ja ta laksatas endale vastu laupa ning istus otsustavalt maha. Kuid Pandion ei jätnud ka siin Kavit rahule — ta silmitses teda hoolikalt, läks kord paremale, kord vasakule, kuni etrusk kukkus teda sõimama, ja teatanud, et Pandioni on haaranud palavik, ähvardas helleeni kinni siduda ning sängi asetada.

«Mine metsa!» karjus Pandion lõbusalt. «Ma ei karda sind, ma keeran su keerdu nagu valge antiloobi sarve!»

Kavi ei olnud veel näinud, et ta sõber oleks nii lapselikult käitunud. Ta tundis selle üle rõõmu, sest ta oli ammu märganud noore helleeni hingelist rusutust. Urahtades poisikesele, kes irvitab isa üle, lõi etrusk kergelt Pandioni, ja too, äkki rahunedes, teatas, et ta on tohutult näljane. Mõlemad sõbrad hakkasid õhtust sööma ja Pandion püüdis etruskile selgitada oma suurt avastust. Vastu ootusi tundis Kavi selle vastu tõsist huvi ja küsitles kaua Pandioni, püüdes tungida nende raskuste olemusse, mis seisid kujuri ees elava looduse kujutamisel.

Etrusk ja helleen istusid ülal hilisööni ja lõpetasid vestluse pimedas.

Äkki varjas miski ukseavauses tähistaeva helgi ja Kidoogo hääl pani nad rõõmsalt võpatama. Neeger oli ootamatult tagasi tulnud ja otsustanud kohe sõpru külastada. Küsimusele, kas jahiretk oli edukas, vastas

Kidoogo väsimusele vihjates ebamääraselt ja lubas homme näidata trofeesid. Kavi ja Pandion jutustasid talle Takeli surmast ning Kavi retkest musta puu järele. Kidoogo sattus koledasse raevu, külvas sõbrad sõimusõnadega üle, karjus, et nad on tema külalislahkust solvanud, ja nimetas etruski isegi vanaks hüääniks. Lõppude lõpuks jäi neeger vait: kurbus hukkunud sõbra pärast sai vihast võitu. Siis jutustasid etrusk ja helleen talle oma erutusest selle üle, kuidas tasuda tuule poegadele, ja palusid nõu. Kidoogo suhtus nende ärevusse suurima ükskõiksusega ja lahkus küsimustele vastamata.

Julguse kaotanuid sõbrad otsustasid, et Kidoogo kummalise käitumise põhjuseks oli kurbus liibüalase hukkumise pärast. Vaikivas mõtiskluses vähkresid mõlemad kaua oma asemetel.

Kidoogo tuli nende juurde hilja, kavala ilmega heatahtlikul näol. Temaga olid kaasas kõik liibüalased ja terve salkkond noori mehi. Kidoogo kaasmaalased pilgutasid hämmeldunud võõramaalastele silma, naersid valjusti, sosistasid ja karjusid vastastikku arusaamatuid lausekatkeid. Nad vihjasid nõiaväele, -mis nagu oleks omane nende rahvale, kinnitades, et Kidoogo oskab muuta lihtsaid keppe mustaks puuks ja elevandiluuks, jõeliiva aga — kullaks. Kõike seda lori kuulasid võõramaalased teel musta sõbra kodu poole. Kidoogo viis nad väikese laoruumi juurde. See erines teistest lihtsatest hüttidest väiksemate mõõtmetega ja sellega, et tal oli ees tohutu kiviga suletud uks. Mitme mehe abi! veeretas Kidoogo kivi eemale, noored asusid mõlemale poole pärani lahti paiskunud ust. Kidoogo sisenes küüra-kil laoruumi ja kutsus kaaslased enda juurde. Midagi taipamata seisid Kavi, Pandion ja liibüalased vaikselt poolpimeduses, kuni nende silmad harjusid nõrga valgusega, mis tungis ruumi koonilise katuse ja saviseinte vahelisest lõhest. Siis nägid nad mitut jämedat musta palki, elevandikihvade hunnikut ja viit kõrget lahtist korvi, mis olid ääreni täidetud ravipähklitega. Kidoogo vaatas tähelepanelikult kaaslaste nägusid ja ütles valjusti:

«See kõik on teie. Seda kogus teile minu rahvas kergeks ning õnnelikuks teekonnaks! Tuule pojad peavad

võtma endaga kaasa mitte ühe, vaid kakskümmend meest niisuguse tasu eest. .. »

«Sinu rahvas kingib meile nii palju... mille eest?!» hüüatas vapustatud Kavi.

«Selle eest, et te olete head inimesed, vaprad inimesed, selle eest, et te olete korda saatnud nii palju kangelastegusid, selle eest, et te olete mu sõbrad ja aitasite mul tagasi tulla,» loendas Kidoogo vankumatult rahuliku häälega. «Kuid oodake, see ei ole veel kõik!» Neeger astus kõrvale, pistis käe korvide vahele ja tõmbas välja inimese pea suuruse kõvast nahast koti.

«Võta!» Kidoogo ulatas koti Kavile.

Etrusk, kes oli pannud peod alla, vajus ootamatu raskuse tõttu küüru ja pidi peaaegu koti maha pillama. Neeger hakkas kõrvulukustavalt naerma ning vaimustusest tantsima. Noorte vali lõbus naer kajas talle laoruumi seinte tagant vastu.

«Mis see on?» küsis Kavi rasket kotti enda vastu surudes.

«Sa küsid, tark vana sõjamees,» lausus Kidoogo lõbusal häälel, «just nagu ei teaks, et maailmas on niisuguse raskusega ainult üks asi!»

«Kuld!» hüüatas etrusk omas keeles, kuid neeger sai temast aru.

«Jah, kuld,» kinnitas ta.

«Kust sa küll said nii palju?» segas end vahele Pandion, kobades pungil täistuubitud kotti.

«Jahiretke asemel me läksime kulda sisaldavale kiltmaale. Kaheksa päeva kaevasime seal ümber liiva ja uhtsime seda vees . .. » Neeger vaikis pisut aega ja lõpetas: «Tuule pojad ei vii teid kodukohtadeni. Seal, teie merel, ootavad teid ees erinevad teed ja igaüks võib jõuda oma koduni. Jagage kuld endi vahel ja peitke see hästi, nii et seda ei näeks teel tuule pojad.»

«Kes olid sinuga kaasas sellel «jahiretkel»?» küsis etrusk kiiresti.

«Kõik need,» neeger näitas sissekäigu juures tunglevatele noorukitele.

Rõõmsad, pisarateni liigutatud sõbrad külvasid neegrid üle tänusõnadega. Need aga tammusid kohmetult jalalt jalale ja kadusid vähehaaval maja taha.

Kaaslased väljusid laoruumist ja sulgesid ukse kiviga. Kidoogo muutus äkki vaikseks, tema lõbusus kadus. Pandion embas musta sõpra, kuid too vabastas end tema kaisutusest, pani käed helleeni õlgadele ja vaatas kaua tema kullakarva silmadesse.

«Kuidas ma lahkun sinust, Kidoogo!» libises Pandio-nil tahtmatult üle huulte..

Neegri sõrmed tungisid ta õlgadesse.

«Piksejumal on tunnistajaks,» lausus Kidoogo rõhutatult, «ma annaksin ära kogu kiltmaa kulla, annaksin ära kõik, mis mul on, kuni viimse odani, selle eest, et sa nõustuksid elama minu juures igavesti... » Neegri nägu moondus, ta sulges silmad kätega. «Kuid ma isegi ei palu sind,» Kidoogo hääl katkes värisedes. «Vangipõlves sain ma tunda, mida tähendab kodumaa... Ma mõistan, sa ei suuda jääda... ja mina, nagu näed, püüan isegi teha kõik, et sa lahkuksid... » Neeger laskis äkki Pandioni lahti ja sööstis kodu poole.

Noor helleen vaatas sõbrale järele, ja pisarad looritasid ta pilku.   Etrusk ohkas raskelt Pandioni selja taga.

«Tuleb aeg, ja meie sinuga läheme eri teed,» ütles Kavi vaikselt ning kurvalt.

«Meie kodud ei ole teineteisest kuigi kaugel ja laevad sõidavad seal sageli,» ütles tema poole pöördudes Pan-dion.   «Kidoogo aga .. . jääb siia, Oikumeeni äärele.»

Etrusk ei vastanud midagi

Tundmata enam muret tuleviku pärast, andus Pandion täielikult loomingule. Ta ruttas, — vabastusvõitluses tekkinud sõpruse ülevus innustas ning sundis teda kiirustama. Ta nägi selgelt gemmi kõiki üksikasju.

Kolm meest pidid üksteist emmates seisma mere taustal, mille juurde nad olid püüelnud ja mis oli neid tagas tanud kodumaale.

Pandion otsustas kujutada oma kivi suurel lamedal tahul kolme sõpra — Kidoogot, Kavit ja iseennast mere-avaruse sädelevas, läbipaistvas valguses, mida sinakas-roheline kristall nii võrratult matkis.

Noor kujur tegi mõned visandid õhukestel elevandi luust liistakutel, mida suguharu naised tarvitasid mingi-

suguste salvide laialihõõrumiseks. Tema poolt tehtud avastus sundis teda nägema pidevalt silme ees elavaid kehi, kuid see ei tekitanud raskusi. Etrusk oli niigi temaga kogu aeg koos, Kidoogo aga, kes aimas tuule poegade laevade peatset tulekut, jättis oma toimingud ning oli sõpradest lahutamatu.

Sageli sundis Pandion etruski ja neegrit seisma teineteist emmates enda ees, ja need täitsid naeratades tema palve.

Sõbrad vestlesid pikalt ja laialt, usaldades üksteisele kõik oma salajased mõtted, mured ja plaanid, igaühe hingesügavuses aga pesitses terava okkana mote lahkumise paratamatusest.

Vesteldes ei kaotanud Pandion asjatult aega ja lõikas visalt kõva kivi. Mõnikord jäi kujur vait, tema pilk muutus teravaks ning läbitungivaks, — helleen tabas sõprade näojoontes mingi olulise detaili.

Üha reljeefsemaks ning elavamaks muutusid kolm embavat meesfiguuri. Keskel võis ära tunda hiiglasuure Kidoogo, temast paremal, pisut pöördununa sileda tahu ülejäänud osa poole, seisis Pandion, vasakul aga etrusk, mõlemad odadega käes. Kavi ja Kidoogo leidsid, et nad on endiga väga sarnased, kuid kinnitasid Pandionile, et ta on halvasti kujutanud iseennast. Naeratades vastas kujur, et see ei ole tähtis.

Väikestest mõõtmetest hoolimata olid sõprade figuurid täiesti elavad, tõeline meisterlikkus ilmnes igast detailist. Kehavormid olid jõulised, järsud ning ühtlasi elegantselt tagasihoidlikud. Kidoogo kätes, mis olid sirutatud laiali etruski ja helleeni õlgadele, oli Pandio-nil õnnestunud väljendada kaitse ja vennaliku õrnuse liigutust. Kavi ja Pandion seisid

tähelepanelikult, peaaegu ähvardavalt kallutatud peadega, pingsalt valvsate võimsate sõjameestena, kes on valmis kindlalt tagasi lööma iga vaenlast ja kaitsma oma vabadust. Just sellise võimsuse ning kindluse mulje tekitas kogu rühm, ja Pandion püüdis oma teoses väljendada kõike paremat, mis oli inimestes, kes olid muutunud talle kalliks teel orjusest kodumaale. Kujur mõistis, et tal oli lõpuks õnnestunud luua tõeline kunstiteos. Kidoogo ja Kavi jätsid Pandioni nokkimise. Hinge kinni pidades jälgisid

274

nad tundide kaupa võlulõikuri liigutusi, ja alateadlik kummardamine kunstniku meisterlikkuse ees määratles nende praeguse suhtumise Pandionisse. Nende noor julge, lõbus ning isegi lapselik sõber, kes näis mõnikord veidrana oma vaimustuse tõttu naiste vastu, osutus suureks kunstnikuks! See asjaolu nii rõõmustas kui ka üllatas Kidoogot ja Kavit.

Päevad lendasid kiiresti. Järsku Pandion nagu ärkas. Oli möödunud ligi poolteist kuud ja tuule poegade saabumise tähtaeg oli juba ammu kätte jõudnud. Ärevus ja kergendustunne segunesid noore helleeni hinges — ärevus sellepärast, et tuule pojad võisid üldsegi mitte saabuda, kergendustunne aga mõtte juures, et paratamatu lahkumine Kidoogost lükkub edasi. Rahutus piinlemises lakkas Pandion mõnikord töötamast, — muide, töö oli peaaegu lõpetatud. Helleen hakkas jällegi käima sageli mere ääres, kuid tuli sealt tagasi kaunis kiiresti, et mitte eralduda sõpradest.

Kord valmistus Pandion oma tavaliseks supluseks. Ta tõusis ja kutsus sõpru endaga kaasa, kuid need keeldusid, vaieldes omavahel ägedalt närimislehtede" valmistamise mitmesuguste viiside üle. Eemalt oli kuulda palju-häälset käratsemist, kisa ja vaimustushüüdeid, millega Kidoogo südikad kaasmaalased tähistasid iga sündmust. Kidoogo kargas püsti, tuhkjashall kahvatus valgus üle ta näo, isegi neegri rind muutus heledamaks. Pisut vaarudes jooksis Kidoogo oma maja poole ning hõikas üle ola erutatud sõpradele:

«Arvatavasti tuule pojad!»

Veri tungis etruskile ja helleenile pähe, nad pistsid samuti jooksu Pandionile tuttavat lühikest teerada mööda mere suunas. Künka harjal jäid Pandion ja Kidoogo seisma.

«Tõsi, tuule pojad!» hüüdis Kavi.

Tohutu suure mäe tumelilla vari laskus rannale, küündis kaugusse, tumestas mere helkluse ning heitis sellele metsatihnikute sumeda varjundi. Helleenide laevadega sarnanevad-kumerate, luigerinna taoliste ninadega mustad laevad olid juba veetud halliks tõmbunud liivale. Neid oli kokku viis. Allalastud mastidega laevad sarnanesid suurte mustade liivale magama uinunud partidega.

275

Laevade ees kõndisid kiiresti edasi-tagasi jämedatesse hallidesse rüüdesse rõivastatud habetunud sõjamehed. Nende ümarad, vasega kaetud kilbid kiiskasid päikesekiirtes ja nad hõljutasid käes laiu, pikkade vartega tapreid. Ülemad, kaupmehed ja kõik valveteenistusest vabad mehed olid nähtavasti juba laevadelt lahkunud ja läinud Kidoogo linna. Etrusk ja helleen pöördusid tagasi.

Hüti juures ootas neid kannatamatult Kidoogo.

«Tuule pojad on juhtide juures,» teatas neeger. «Ma palusin onu, ta räägib meie peajuhile, ja see peab ise läbirääkimisi nendega teie üle. Nii on kindlam. Tuule poegadele on ohtlik temaga tülli minna, nad viivad teid kõiki puutumatult pärale.» Neeger naeratas virilalt ning kurvalt.

Sajad inimesed kogunesid rannale saatma lahkuvaid laevu. Tuule pojad kiirustasid — päike kaldus loojangule ja nad tahtsid millegipärast tingimata täna merereisi alustada. Juba lastitud laevad kõikusid aeglaselt riffide ääres. Laadungi hulgas oli ka Kidoogo rahva annetus — tasu endiste orjade kodumaale tagasiviimise eest. Laevade juurde jõudmiseks tuli sammuda rinnuni vees üle rannaäärse leetseljaku. Tuulte poegade pealikud viivitasid lahkumisega. Nad palusid tungivalt juhte koguda tulevaks aastaks rohkem kaupu ja

tõotasid vandega, et saabuvad siia tagasi, ükskõik mis ka ei juhtuks, kindlaksmääratud tähtajal.

Kavi seisis Kidoogo kõrval ja hoidis ühes käes suurt kompsu kohutava gišu naha ja kolbaga. Lahkumisel kinkis must sõber Pandionile ja Kavile kaks suurt viske-nuga. See Tengrela rahva sõjaline leiutis kujutas endast laia pronkslehte, mis oli sügavalt lõhestatud viieks liistakuks — neli neist olid sirbitaoliselt kõverad ja teravaks ihutud, viies sarnanes sõrmega ja sellele oli kinnitatud lühike sarvkäepide. Osava käega visatud relv keerles vihisedes õhus ja surmas ohvri ühe hoobiga kahekümne küünra kauguselt.

Ängistatud südamega vaatas Pandion enda ümber ning silmitses tähelepanelikult oma uusi reisikaaslasi ja peremehi. Nende karmid, tuulest karedaks muutunud

276

näod olid tumeda tellise värvusega, lõikamata habemed katsid pulstunud tuustidena põski, raskes taaruvas kõnnakus ning huulte ja lauba karmides kurdudes ei olnud terakestki hubast heasüdamlikkust, mis oli omane Kidoogo kaasmaalastele. Kuid millegipärast Pandion siiski usaldas neid inimesi, võib-olla sellepärast, et tuule pojad olid samuti nagu tema ustavad merele, elasid temaga üht elu ja mõistsid teda. Või sellepärast, et nende kõnes kohtasid Pandion ja Kavi tuttavaid sõnu.

Tuule pojad olid meeleldi nõus võtma endisi orje laevadele juhi poolt pakutud tasu eest. Kidoogo onul Jorumeful läks isegi korda kaubast maha tingida kuus kihva ja kaks korvi ravipähkleid. See jääk lastiti laevadele kui Kavi, liibüalaste ja Pandioni omandus. Tuule pojad jaotasid mehed vastavalt nende soovile. Ühel laeval sõitis kuus liibüalast, teisel — Kavi, Pandion ja kolm liibüalast.

Tuule poegade sadam asus Udude Värava läheduses, tohutul kaugusel Kidoogo kodumaast — ligi kaks kuud meresõitu kõige soodsamate ilmade korral. Kavi ja Pandion jahmusid — nad ei olnud endale ette kujutanud teekonna tõelist kaugust. Nad said aru, et tuule pojad on samasugused väljapaistvad võitlejad merega, nagu olid elevantide käskijad võitluses Aafrika steppide vägevusega. Tuule poegade sadamast kuni Pandioni kodumaani tuli veel sõita peaaegu üle kogu Suure Rohelise mere, kuid see vahemaa oli kaks ja pool korda lühem kui tee Kidoogo linnast tuule poegade sadamani. Tuule pojad rahustasid Pandioni ja Kavit ning kinnitasid, et nende juurde saabuvad tihti foiniiklaste laevad Tüürosest, Kreetalt, Küproselt ja suurest Liibüa lahest'.

Kuid praegu, seistes rannal, ei mõtelnud Pandion sellest. Rahutult silmitses ta merd, just nagu mõõtes eelseisvat tohutut teed, ja pöördus siis Kidoogo poole. Kõikide laevade ülem, taotud kullast võruga käharatel juustel, andis valjusti käskluse minna laevadele.

Kidoogo haaras Pandioni ja Kavi käed ega varjanud pisaraid.

, Suur Liibüa laht - Suur Surdi laht Aafrika põhjarannikul Egiptusest lääne pool.

277

«Jumalaga igaveseks, Pandion, ja sina, Kavi,» lausus neeger vaikselt. «Seal, oma kaugel kodumaal, tuletage meelde Kidoogot, kes on ustav ja armastab teid mõlemaid. Meenutage meie orjusepäevi Ta-Kemtis, kui vaid sõprus toetas meid, ülestõusu- ja pagemispäevi, päevi, mil teostasime suure rännaku mere äärde.. . Oma mõtteis jään ma teie juurde. Te lahkute minust alatiseks,, teie, kes te olete muutunud mulle elust kallimaks.» Neegri hääl muutus kindlamaks. «Ma usun, et kunagi õpivad inimesed jagu saama kartusest maailma avaruste ees. Mered ühendavad neid ... Kuid mina ei näe teid enam .. . Minu kurbus on ääretu ... » Kidoogo tohutu keha hakkas nuuksetest vappuma.

Viimast korda ühinesid sõprade käed, tuule pojad hõikasid laevalt. . .

Pandioni käed vallandusid, eemaldus Kavi. Etrusk ja helleen astusid sooja vette, ja libisedes kividel, ruttasid laevade juurde.

Esimest korda pärast pikki aastaid astus Pandion laevalaele; ta tundis ammu minevikku vajunud õnnelike reisipäevade hõngu. Kuid minevik vaid vilksatas mälus ja kadus jälle. Kõik

mõtted keskendusid kõrgele mustale kujule, kes seisis rahvahulgast eemal, päris vee ääres. Aerud sulpsatasid ja nende rütmilised löögid muutusid üha kiiremaks. Laev eemaldus riffidest. Siis heiskasid madrused suure purje ja tuul haaras laeva oma võimusesse.

Inimesed rannal jäid üha väiksemaks; peagi tähistas väike must punkt sõpradele igaveseks kadunud Kidoogot. Saabunud hämarus varjas mereranna, ainult tume mäe-seljandik kõrgus süngelt ahtri taga. Kavi pühkis palgelt järjekordse suure pisara. Tohutu suur nahkhiir, kes oli lennanud siia laevateega rööbiti kulgevalt kaldalt, peaaegu riivas tiivaga Pandioni nägu. See siidjas puudutus tundus Pandionile mahajäänud maa viimse tervitusena. Mis ootab teda kodumaal pärast kauast eemalolekut? Kuidas hakkab ta elama omade keskel, kui jõuab tagasi? Keda ta eest leiab? Tessa — kas on ta elus, kas armastab teda endiselt, või ... ?

Laevad sukeldusid süngelt lainetesse, pöördusid ninaga lääne poole. Alles pärast kuu aega kestnud

merereisi pöörduvad nad põhja — nii ütlesid tuule pojad. Ookeani võimas hingus liigutas Pandioni juukseid. Tema kõrval askeld asid toimekalt ning kiirustamata vaikivad meremehed. Tuule pojad — muistsete kreeta meresõitjate järeltulijad tundusid Pandionile võõramatena kui mustanahalised Aafrika elanikud. Helleen surus käega oma rinnal rippuvat kotikest kiviga, mis säilitas endal Kidoogo kuju, ja läks kaaslaste juurde, kes istusid nukralt üksteise lähedal võõra laeva nurgas ...

Mägede tagant kerkis kuu punakaskollane ketas. Selle valguses paistsid ookeanil — Suurel Kaarel, mis embas kõiki maailma maid, — mustad lohud, millede kohal liikusid sujuvalt heledad laineharjad. Väikesed laevad sõitsid julgelt edasi, kord viskudes ninaga tähistaevasse ning külvates ümberringi hõbedasi piisku, kord vajudes alla, tumedalt kohisevasse pimedusse. Pandionile näis see sarnanevat omaenda eluteega. Eespool, kauguses, liitusid kõrglainete sädelevad harjad ühtseks helendavaks rajaks, tähed laskusid alla ja kukusid lainetel, just nagu kauges minevikus, kodumaa rannal. Ookean võttis vaprad inimesed vastu ja oli nõus kandma neid mõõtmatusse kaugusse omade juurde, kodukohtadesse ... .

«Eupalin, oled sa näinud gemmi mere värvusega kivil — kõige täiuslikumat kunstiteost Oineiadais, õigemini öelda, kogu Hellases?»

Eupalin ei vastanud kohe. Ta kuulatas, kuidas hirnus kõlavalt tema lemmikratsu, keda hoidis pikakasvuline ori, ja tõmbas endale tugevamini ümber peenest villast rüü. Katusealuse varjus tundus kevadine tuul külmana, kuigi vestlejate ees kerkivate kaljumägede halle nõlva-kuid katsid juba õilmitsevad puud. All laiusid õrnroosade pilvedena mandlisalud, kõrgema! tähistasid tumeroosad, peaaegu lillad laigud põõsatihnikuid. Mägedelt laskunud külm tuul levitas mandlilõhna ja sööstis uue kevade kuulutajana Oineiadai orgude kohale. Eupa-lin tõmbas tuult ninasõõrmeisse, koputas sõrmega vastu puusammast ja lausus aeglaselt:

«Ma olen kuulnud, et selle valmistas Agenori kasupoeg, seesama, kes nii kaua kusagil ringi rändas. Teda

peeti surnuks, kuid ta tuli hiljuti tagasi väga kaugelt maalt.»

«Kuid Agenori tütar, ilus Tessa ... Sa oled muidugi kuulnud ka temast?»

«Olen kuulnud, et ta ei tahtnud kuus aastat minna mehele, sest uskus, et tema armsam tuleb tagasi. Ja ta kunstnikust isa lubas tal...»

«Ma tean, et mitte ainult lubas, vaid ootas ka ise kogu aeg kasupoega. See oli haruldane juhus, mil ootamine end õigustas! Ta tõepoolest ei hukkunud ja sai Tessa meheks ning suurepäraseks kunstnikuks. Kahetsen, et sul pole olnud juhust gemmi näha, — sa oled hea asjatundja ja hindaksid seda!»

«Ma võtan sind kuulda ja sõidan Agenori juurde. Ta elab Ahheloosi neeme lähedal, sinna on kõigest kakskümmend staadioni... »

«Oh ei, Eupalin, sa oled hilinenud. Meister, kes lõi gemmi, kinkis selle, mõtle ainult, oma sõbrale, rändavale etruskile. Ta tõi oma teel haigestunud sõbra Agenori majja, ravis ta terveks, ja kui rändur asus teele omade juurde, andis talle kaasa selle, mis oleks võinud kuulsaks teha kogu Oineiadai. Etrusk aga andis talle vastutasuks senikuulmata hirmsa ning koleda metslooma naha . .. »

«Puruvaesena ta lahkus ja tuli tagasi samasugusena. Või ei õppinud ta midagi oma rännakuil, et teeb kallihinnalisi kingitusi kellele aga juhtub?»

«Meil sinuga on raske mõista inimest, kes on nii kaua viibinud võõrsil. Kuid mul on kahju, et gemm viidi meilt ära!»

SISUKORD

Ефремов, И. НА КРАЮ ОЙКУМЕНЫ

На эстонском языке Обложка Ф. Воротникова Эстонское Государственное Издательство Таллин, Пярну маантеэ 10

Toimetaja R. Mägi Kunstiline toimetaja R. Pangsepp Tehniline toimetaja T. Mitt Korrektorid H. Sinilaid ja H. T i 11 e m a n n Ladumisele antud 27. IX 1955. Trükkimisele antud 10. XI 1955. Paber 54:84, Via. Trükipoognaid 17,75 + 1 lisa. Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 14,61. Arvutuspoog-naid 15,17. Trükiarv 15 000. MB-18073 Tellimise nr. 3 25 7. Trükikoda «ühiselu», Tallinn Pikk tän. 40/42.

Hincl rbl, 5.75

LUGEJAILE

Eesti Riiklik Kirjastus palub hinnangud ja arvamused sarja «Seiklusjutte maalt ja merelt» kohta saata aadressil

TALLINN

Pärnu mnt. 10

Eesti Riiklik Kirjastus

7 — 11

EESTI RIIKLIKU KIRJASTUSE VÄLJAANDEL ILMUVAD SARJAS

„ Seiklusjutte maalt ja merelt"

JÄRGMISED TEOSED:

Brjantsev, G. — JÄLJED LUMEL

Cooper, J. F. — HIRVEKÜTT
Cooper. J. F. — VIIMANE MOHIKAANLANE
Fraerman, R. ja
Zaikin, P. — KAPTENLEITNANT GOLOVNINI ELU JA EBATAVALISED SEIKLUSED
London, J. r VALGE KIHV Obrutsev, V. — SANNIKOVI MAA Scott, W. — 1VANHOE
Trubtaini, N. — KUUNAR «KOLUMBUS» Twain, M. — PRINTS JA KERJUS
Verne. J. — VIIETEISTKÜMNEAASTANE KAPTEN